

BORSOD
MEGYE
NÉPRAJZI GYŰJTŐK ÉS SZAKKÖRÖK
VÁLOGATOTT ANYAGA
HAGYÓ-
MÁNYAI

T a r t a l o m :

	Lap:
Bodgál Ferenc: Néprajzi gyűjtés Borsodban.....	3.
PARASZTSORS - MUNKÁSSORS	
Koós Imre: Ünéletrajz.....	13.
Mecsei László: Bányász hagyományok és szokások Edelényben.....	31.
Nemcsik Pál: Ózd-vidéki bányászdalok.....	35.
ÁLLATTARTÁS - PÁSZTORKODÁS	
Barsi Ernő: Sályi pásztorok.....	37.
György Károly: Lőtartás Cigándon.....	78.
Szabó Sára: Szarvasmarha tenyésztés egy bodrog- közi faluban.....	101.
Nagy Géza: A Zemplén megyei Karcsa községben használatos állatnevek.....	108.
HALÁSZAT	
Tőkés László: Tisza-luci halászhalkák.....	137.
Bereczky Sándor: A tiszaluci halászhalkáról.....	140.
TELEPÜLÉS - ÉPÍTKEZÉS	
Udvarý Sándor: Utca és helységnevek Ónodon.....	144.
Belkó Katalin: Építkezés, házbelső Szegilongban.....	147.
Petercsák Tivadar: Régi ház Filkeházán.....	149.
FÖLDMŰVELÉS	
Galuska Imre: Szántóföldi határhasználat Kesznyé- tenben.....	159.
Lengyel László: Szántás, vetés, aratás Hernád- vécsén.....	178.
Szűcs István: Kepésélet Vajdácskán.....	186.
NÉPI FOGLALKOZÁSOK, MESTERSÉGEK	
Koós László: Egy kovácsmester élete.....	200.
Nemcsik Pál: A licei fazekasok.....	208.
Csorba László: A vilyvitányi erdők és a faköze- lítés.....	231.
Dobrossy István: Amíg a kendermagból tilolható rost lesz.....	237.

II

TÁPLÁLKOZÁS

	Lap:
Zupkó Béla: A matyó summások táplálkozási és szociális viszonyai.....	249.
Izsóf Tihamér: Kenyérásütés Mezőkeresztesen.....	261.
Dudás István: Disznótor Mezőnagymihályon.....	264.
Bánlaki Szidónia: Disznóölés Sajóbábonyban.....	269.
Barathy Emma: Karácsonyi ételek és szokások.....	271.
Barathy Zsuzsa: A sütés-főzés Zemplénagárdon.....	272.

RUHÁZKODÁS

Szűcs István: Népi viselet, ruházkodás Vajdácskán...	276.
--	------

TUDÓS PÁSZTOROK, BOSZORKÁNYOK, GARABONCIÁSOK

Mészáros Erzsébet: Tudós pásztorok, boszorkányok....	286.
Borsodi Rozália: Pácini babonás történetek.....	303.
Szűcs Havaska: Garabonciás diák Vajdácskán.....	307.

HELYI MONDÁK, BETYÁRTÖRTÉNETEK

Szűcs Havaska: A betyárvilág vajdácskai emlékei.....	310.
Nemcsik Pál: Helytörténeti mondák Borsodnádásdon....	312.
Vohradnyik Géza: Kishutai mondák és babonák.....	320.

NÉPSZOKÁSOK, NÉPI HIEDELEM, GYÓGYÍTÁS

Mádai Gyula: Lakodalmi szokások Diósgyőrben 1910-1930 között.....	324.
Simon Béla: Az emődi lakodalom régen és napjainkban.	339.
Tuzs Ferenc: Lakodalom Mezőszemerén 1900-1950.....	345.
Csulák Mihály: Luca nap Abaujváron.....	351.
György Károly: Siratás, temetés, tor, hazajáró lelkek:.....	364.
Zupkó Béla: Aratási népszokások Abaujban.....	369.
Szűcs Erzsébet: Népies gyógymódok Vajdácskán.....	374.
Tóth József: Időjárás népregulák Megyaszón.....	387.

NÉPI JÁTEK

György-Kiss-Farkas: Gyermekjátékok Cigánydon, Fonyban és Filkeházán.....	390.
Kaló Gyula: Játékok Mezőnagymihályon.....	393.

III

NÉPDAL, NÉPIES VERSEK

Lap:

Barsi Ernő: Tarjáni András népdalkincse.....	398.
Faragó Lajos: Egy anya balladája.....	414.
Kilián István: Kosuth Dániel sajtóvamosi kéz- iratos verseskönyve.....	416.

NÉPMESÉK

Hudy Zoltán: Két mezőcsáti népmese.....	444.
Romenda Norbert: Drahos Józsefné mesél.....	454.

A NÉPRAJZI FILMEZÉSRŐL

Kováts Tibor: Néprajzi amatőrfilmek Borsodban.....	466.
A gyűjtések adatai.....	473.
Szakirodalom.....	478.
Kötetünk munkatársai.....	482.
Volkstradition im Komitat Borsod.....	484.

Borsod megye népi hagyományai
Néprajzi gyűjtők és szakkörök válogatott anyaga

Szerkesztette:

Dr. BODGÁL FERENC

Gyenda Béla jogász szakor úrnak,
örökös leányának.
- Bodgál Ferenc
Miskolc, 1966. jún. 13.

MISKOLC

1966

A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai IV.

Lektorálta:

Dr. Morvay Péter

Felelős kiadó: Komáromy József
Készült a Múzeumok Rotafizetésében
30,75 ív terjedelemben, 600 példában
Felelős vezető: Dr. Dajbukát Gergely

NÉPRAJZI GYŰJTÉS BORSODBAN

A nép élete iránti tudatos érdeklődés, a néphagyományok gyűjtésének kezdete Borsod megyében is összefüggött, a haladó társadalmi-történelmi mozgalmakkal. Már a XVIII. szd. közepe táján írott miskolci Tudóskönyvben is találunk néprajzi adatokat. A reformkor küszöbén "egynehány reptiben összevánt Nóták Miskolczon 823-ban 4-ben" címet viselő gyűjteményben találhatunk gazdag népköltészeti anyagot. 1838-ban pedig "Bemutatván az éjjeli órának eddig gyakorlatban volt, de már megszüntetett órák mennyiségét kifejező verseik azok emlékezet okáért levéltárunkba betéttetni rendeltettek."

Az első gyűjtők személyéről, foglalkozásáról, nem maradtak fel adatok, de a későbbi gyűjtési felhívások a nép széles rétegeit akarják bekapcsolni e fontos munkába. 1844-ben jelenik meg Szeredy felhívása az Életképekben a borsodi népszokások gyűjtésére, s néhány népszokást ő maga is közöl. Bevezetőjében igen haladó szemlélettel állítja be a néphagyományt, a népszokás gyűjtés fontosságát: "...A népszokásokat minden nemzetnek különös érdekében áll ápolni, ha valamelyiket az érzelgő álhumanitás s műveltség nem a kor szelleméhez illőnek mondaná is, fenntartásán igyekezni. Nemcsak azért kell pedig fenntartani, hogy az ugynevezett miveltebb rész látásán, vagy olvasásán neveszen, vagy magán néhány perczig mulassa: hanem mélyebben feneklő okoknál fogva..."

Miből ismeri a törvényhozó, nevelő a népet, hanem ha szokásaiból? A más nyelvből fordított törvény - a nevelési könyv, mely a nép természetét legkevésbé sem veszi te-

kintetbe, lehet-e üdvös eredményű? A fordított törvénynek nem az a sorsa, hogy sem az nem tartja meg ki hozta, vagy fordította, sem az kinek hozták? Fordított, s a nép természetéhez nem alkalmazott nevelési könyv szerint nevelni, oktatni a népet, nem a legégrekiáltóbb idővesztés, s erkölcsi kinpád-e?...

Illy képek lebegvén lelkem előtt Borsodból néhány népszokást közlök remélvén, hogy mások is szülőföldjükről s annak tájékaról néhányat szinte közlendének. Így a népszokások megismeréséből a pillanatnyi mulatságon kívül maradandóbb erkölcsi hasznunk lesz."

Ebben az időben papok, diákok, írók /Borsodban Tompa Mihály/ gyűjtik a parasztok, kapások, céhes iparosok szokásait, dalait, meséit. A néprajzi gyűjtés általuk megkezdett első korszaka, a múlt század 80-as éveivel zárul.

A néprajzi gyűjtés második korszakában tudatos, rendszeres kutatás kezdődik s a munkatársak elsősorban pedagógusok. Az 1886-1920 közötti időben Istvánffy Gyula, a miskolci leánypolgári iskola igazgatója gyűjti a palóc népi építkezés és népköltészet emlékeit. Ő az első olyan kutató megyénkben, aki tanári hivatása mellett rendszeresen foglalkozik néprajzi gyűjtéssel, s írja meg az első könyvet a matyó népéletéről.

1900-1914 között Komoróczy Miklós tanár gyűjt a barokkra vonatkozóan gazdag néprajzi és népszokás anyagot. 1903-1914 között Kőrös Válmán kutatja a matyók disztóművészetét, építkezését, szociális viszonyait. Ő gyűjt először néprajzi tárgyakat az 1899-ben alakult Borsod-Miskolci Múzeum számára. Ezekkel, valamint fényképfelvételeivel, rajzaival veti meg alapját a múzeum néprajzi gyűjteményének. Az első világháború zárja a néprajzi gyűjtés, és most már tudományos rendszerezés kezdeti időszakát.

Bár a kutatók gyűjtőmunkájukba eddig is igyekeztek pedagógus munkatársakat, diákokat és más érdeklődőket be-

kapcsolni, szervezett, nagyobb arányu gyűjtőmunka Borsodban a két világháboru közötti időszakban indul. 1930-ban és 1936-ban Kolumbán Lajos tanfelügyelő a megye pedagógusaival készített el községmonográfiákat az általa kidolgozott és sokszorosított tematika szerint. Az így összegyűjtött kéziratos anyag kb. 10 000 oldal terjedelmű s a Néprajzi Múzeumban található. Szabadtéri néprajzi gyűjteményt állít össze Miskolcon, ennek anyaga azonban később elveszett.

Országos nevű kutatóink közül Győrfy István főleg a matyókra, Vikár Béla egy mezőkövesdi ballada eredetére keres adatokat. Népdalokat gyűjt nagyszámban Seemayer Vilmos is. A két világháboru közötti időszakban tárggyűjtésével kinagasló érdemeket szerzett Megay Géza, értékes tárgyakkal, fotókkal, rajzokkal gyarapítják gyűjteményünket: Leszib Andor, M. Kiss Lajos, Saád Andor, Szabó Ferenc, Szabó Ida. Gyermejátékokat, népdalokat, a fonóélet szokásait Lajos Árpád gyűjti. A két világháboru között megszáporodnak a paraszti életviszonyokat bemutató szociográfiák s a legjelentősebbek a "Tardi helyzet", "Cifra nyomorúság" és a "Matyóföld" c. kötetek.

Sokat gyűjtenek a század eleje óta diákok is, /1913-ban Klein Károly gimnáziumi tanuló 705 oldalas népköltészeti gyűjteményt állít össze kisgyőri gyűjtéséből/, de adatokat gyűjtenek, tárgyakat ajándékoznak a múzeumnak egyszerű parasztok, gyárimunkások is.

Mivel a miskolci múzeumnak évtizedeken keresztül nincsen néprajzi munkatársa, így a kutatás időszakos és tervszerűtlen. A begyűjtött tárgyi anyag és kéziratok nagyrésze Néprajzi Múzeumba kerül. A két világháboru között még a mezőkövesdi gimnáziumnak van értékes néprajzi gyűjteménye, s a tanári kar tagjai közül Dala József, Sándor István foglalkozik néprajzi gyűjtéssel.

A felszabadulás után, főleg a múzeumok államosításával új, nevelő feladat hárult a múzeumra minden tudományágban. Rövid ideig Vargha László igazgató gyűjt a népi építkezéssel kapcsolatosan, majd utána Lajos Árpád személyében kap a múzeum

uj néprajzi kutatót. Ő főleg népdal, népi játékok, népművészet, lakodalmi és farsangi szokások s a barkó népelet tanulmányozásával foglalkozik.

1952 óta Bodgál Ferenc a Gönc környéki kovácsmesterségre, valamint Miskolc népeletére vonatkozóan gyűjt anyagot, 1955-ös muzeumi beosztása után pedig kutatását több községre és témára terjeszti ki a megye területén.

A megyerendezés után létrehozzák a sárospataki muzeumot /ennek néprajzi anyagát Bakó Ferenc, Dankó Imre, Balassa Iván, Filep Antal gyűjti/. Ugyancsak Sárospatakon a Kollégiumnak van jelentős néprajzi gyűjteménye, kéziratára. Megyénkben még a mezőkövesdi Matyó Múzeumnak van jelentős néprajzi anyaga. Értékes a tokaji muzeum, valamint a hejőkeresztúri tájmúzeum gyűjteményanyaga is. A miskolci Herman Ottó Múzeum a régi Borsod megye területén kívül a Hernád vonaláig gyűjt néprajzi anyagot, míg a Hernád és a Tisza közötti területet 1950-től a sárospataki Rákóczi Múzeum kutatja.

A néprajzi gyűjtés a sárospataki muzeum gyűjtőterületén is régi multra tekint vissza. A XVIII. század végén népmegyűjteményt írnak össze Patakon, a multszázad közepén Erdélyi János buzdítja itt tanítványait rendszeres néprajzi gyűjtésére. 1912-ben a pataki főiskola több tanára kutat, az 1930-as évek elejétől a református teológusok Falu-Szemináriumot hoznak létre, értékes gyűjtésüket a sárospataki Tudományos Gyűjtemények őrzik.

Mindkét muzeum gyűjtőterülete rendkívül változatos. Borsod megye népeletét a táj sajátos arculatából adódó gazdálkodási formák határozták meg. A Büktől dél felé eső terület /Dél-Borsod/ sajátosan alföldi, s itt évszázadokon keresztül egyik legjelentősebb foglalkozás a pásztorkodás volt. Külön etnikumot a három faluban /Mezőkövesd, Tard, Szentistván/ élő matyók alkotnak, akikkel legtöbbet foglalkoztak eddig néprajzi kutatóink. Nyelvileg és viseletben kapcsolatban állnak velük a környező palóc községek /Ostoros, Noszvaj, Novaj, stb./, s ezek egykori viseletükön kívül a hegyoldalba vájt barlanglakásukról, valamint summásvándorlásukról híresek.

A XVIII. században ipari telepítésre keletkeznek a bükki szlovák falvak /Ohuta, Ujhuta, Hámor, Ómassa/, s a lakosoknak részben az üvegutak, részben pedig a vashámorok nyújtanak megélhetést. Sokan foglalkoznak közülük később mész- és szénégetéssel, valamint fuvarozással.

A Sajó völgyében a palócok egyik ága, a barkók laknak, akiket a környező községtől elütő népnyelv, viselet és szokásanyag jellemez. Szuhakálló, Mucsony községekben és környékén ruszin és szlovák telepéseket találunk, az abauji Cserehát lakóinak híres foglalkozása a juhászat.

A Hernád és a Tisza között öt nagyobb néprajzi egyiséget különböztetünk meg, a Bodrogközt, Hegyalját, Hegyközt, a Taktaközt és a Hernád völgyét. A Bodrogköz jellegét az egykori mocsárvilág, ma a jelentős földművelés és állattartás határozza meg. Kulturájában, folklórjában sok ősi vonást őriz. A hegyaljai mezővárosokba sok idegen népcsoport: görögök, szerbek, lengyelek, oroszok, kárpátukránok, németek telepedtek le, s színezték az itteni hagyományokat. E terület bortehereléséről híres. A Hegyköz lakosai között néhány szlovák és egyes lakosságu falvat találunk. Lakosságuk főfoglalkozása az erdő- és földművelés. A Taktaköz a Bodrogközhez hasonló vidék, egykori lápos, mocsaras terület; ma jelentős földművelése és állattartása. A Hernád völgy lakosainak többsége magyar, a völgyben az állattartásos földművelés, a hegyekben az erdei munka a lakosság főfoglalkozása.

A néprajzi gyűjtés nem csak a muzeumokban dolgozó szakkutatók feladata. Egy-két kutató egész élete is kevés lenne egy ilyen nagy megye teljes anyagának összegyűjtéséhez és feldolgozásához, ezért a legtöbb megyében széles társadalmi gyűjtőhálózatot hoztak létre.

1958-ban a Megyei Tanács anyagi támogatásával jött létre a pedagógusokból, diákokból, munkásokból, parasztokból álló munkaközösség. A munkatársak ebben az évben több, mint 3000 lap kézíratos anyagot gyűjtöttek, s közülük többen sikerrel szerepeltek a Néprajzi Múzeum országos gyűjtőpályázatán

is. Ebben az évben a Pedagógus Szakszervezet és a tanács támogatásával a gyűjtők részére szakmai összejövetelt szervezett a muzeum, ahol a résztvevők a néprajzi gyűjtés módszeréről s a népi hagyományok gyűjtésének szerepéről a nevelői munkában hallgattak beszámolót. Erre az alkalomra a miskolci muzeum munkatársai sokszorosított gyűjtési útmutatót készítettek, s ezt minden munkatársnak és érdeklődőnek eljuttattak.

Többször felmerült a muzeum látogatóiban s a gyűjtők között az igény néprajzi kiállítás iránt is. A muzeumnak első ízben 1920 körül nyílt meg néprajzi kiállítása, mely csaknem negyedszázadig volt nyitva. 1956-57-ben és 1962-63-ban Borsod megye népművészetéről nyílt meg kisebb kiállítás Miskolcon, állandó kiállítást főleg a helyiség hiánya miatt nem lehetett tartani.

A muzeum segítségével kisebb tájmuzeumok is alakultak. Ezek egy-egy falu vagy kisebb tájegység helytörténeti, néprajzi anyagát igyekeztek bemutatni. Cserépfalun a helyi iskolának, Borsodnádason a kulturotthonnak volt ilyen gyűjteménye, s hasonló jellegű gyűjtemény jött létre Upponyban is.

Az anyaggyűjtés tovább folytatódott az 1959-60. években. Mádai Gyula tanár a diósgyőri régi lakodalmi szokásokról és népdalról, Zupkó Béla a cserhédi népi táplálkozásról és népszokásokról, Koós Imre az ostorosi régi lakodalmakról írt pályamunkát. Deme Dezső és Domin Károly a megyében élő szlovák nemzetiségű lakosok népdalait, Pataki Sándor mikóházi, Béres János cserhédi, Barsi Ernő sályi népdalokat gyűjtött; ifj. Mizser Lajos Cserépfalu monográfiáján, Kerekes István pedig Mályi község történetén dolgozott. 1960-ban az 1957. évi Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton első díjat nyert "Summásélet" című művet /Koós Imre munkája/ a Megyei Tanács megjelentette. Munkatársunk a későbbi években az ostorosi népszokásokról, népmesékről, jeles napokról írt újabb munkákat. Dr. Martos Gizella és Zupkó Béla Mezőkövesd néptáplálkozását kutatták. Az Iparterv fiatal mérnökei népi műemlék-kutatást végeztek a Hernádvölgyben. Többen foglalkoztak monografikus kutatással, is.

Nagyon sokan gyűjtik a népi gazdálkodás, a népművészet tárgyi anyagát is, s ajándékaikkal a Herman Ottó Múzeum gyűjteményét gyarapították. 1961-ben a Nemcsik Pál vezetése alatt működő néprajzi szakkör Borsodnádasd községben az általuk gyűjtött néprajzi, helytörténeti tárgyakból kiállítást rendezett. A mintegy kétszáz tárgy a nép anyagi kultúrájának csaknem minden ágát felölelte. A szépen diszitett ingvállak, tarisznyák, vőfélykendők, pásztorfaragások, szövőszék, menyasszonyi láda, főkötők, krumplitörők és egyéb látnivalók mintegy ezer látogatót vonzottak.

Ebben az időben a miskolci I.sz. általános iskolában Mádai Gyula tanár vezetésével jól működő szakkör dolgozik. Ugyancsak szép eredményt érnek el Monokon a Zsuffa Tibor vezetése alatt működő általános iskola néprajzi szakkörének tagjai is. Kiemelkedő a mezőkövesdi Fiukollégium Zupkó Béla tanár által irányított néprajzi szakkörének tevékenysége.

A gyűjtőmunka eredményein túlmenően munkatársaink sokszor szerepeltek írásaikkal, az Északmagyarország és a Borsodi Szemle hasábjain is.

A Néprajzi Múzeum által évenként meghirdetett pályázatra egyre több munkatárs küldi be gyűjtését, s ezek másodpéldányát a miskolci múzeumnak is eljuttatják. 1961-től megerősödnek, újjáalakulnak a néprajzi, honismereti szakkörök. A mezőkövesdi diákkotthon szakköre Györffy István, a miskolci Földes Ferenc Gimnázium Istvánffy Gyula jeles néprajzkutatók nevét veszi fel, s ugyancsak Istvánffy Gyula nevét veszi fel a Borsodnádasdi általános iskola néprajzi szakköre is. Ezek a szakkörök rendszeresen jelentkeznek a néprajzi pályázatokon. 1962 óta a Néprajzi Múzeum megyei tagolásban szervezi gyűjtőpályázatait, megyénkben a miskolci Herman Ottó Múzeummal és más intézményekkel közösen hirdet gyűjtőpályázatokat. A meghirdetett pályázatok közül az 1962-63. évi megyei "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat volt a legsikeresebb, melyre 74 pályamunka érkezett be. A szakkörökben sokirányú tevékenység folyik, az érdeklődők megismerkednek a néprajzi gyűjtés feladatával, mód-

szerével, a területre és számára vonatkozó szakirodalommal. Egyénileg, vagy közösen folytatnak gyűjtőmunkát, s eredményeiket különféle lapokban, folyóiratokban is közzéteszik. Több értékes cikk jelent meg szakköri tagok és egyéni gyűjtők munkájából a Borsodi Szemlében, az Északmagyarországon, a Napjainkban, a Herman Ottó Múzeum Közleményeiben, a Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítőjében stb. Jól működő szakkörök saját gyűjtésükből kisebb köteteket is megjelentettek, Nemcsik Pál: Bányászélet Borsodnádasdon címmel a helyi szakkör és saját gyűjtéseit adta közre, Zupkó Béla: A matyó népművészet otthona címmel állított össze kötetet. Igen értékes a sátoraljaujhegyi Állami Kossuth Lajos Gimnázium néprajzi szakköre által összeállított Krónika című szakköri közlöny, amely 1961 december és 1963 május között nyolc számban készült el. Új fórumot jelent a mezőkövesdi szakkör számára a "Matyóföld", a Járási Művelődési Ház irodalmi és néprajzi munkaközösségének nyomtatott, negyedévenként megjelenő folyóirata. Egyéni gyűjtők közül Kodás Imre említett munkáján kívül a Megyei Tanács Sztaraczký Zoltán: Kékedi népdalok című kötetét, a TIT megyei szervezete pedig Deme Dezső: Mit dalolnak a borsodmegyei szlovákok? című művét adta közre.

A néprajzi, honismereti kutatás eddigi eredményei több célt szolgálnak. Egyik fontos feladatuk a muzeumok tudományos gyűjtőmunkájának támogatása, gyűjteményeinek gyarapítása. Ezekhez a beküldött pályaművek, a munkatársak által kérdőívekre adott válaszok, értékes, nehezen fellelhető tárgyak muzeumba juttatása is hozzájárult. A gyűjtőmunka jelentős segítséget nyújt a népműveléssel, oktató-nevelő munkával foglalkozóknak is. Az idős adatközlőkkel való beszélgetés, ismeretanyaguk lejegyzése a diákoknak igazi élményt nyújt, s ugyanakkor a múlt értékeinek megbecsülésére is nevel.

Bár eddig elég szép számmal jelentek meg cikkek, sőt igényesebb dolgozatok, kötetek is a néprajzi gyűjtők és szakkörök anyagából, a felsorolt fórumok minden munkatársnak mégsem tudnak rendszeres publikációs lehetőséget biztosítani.

Kötetünk célja bemutatni az utóbbi öt-hét év borsod megyei önkéntes néprajzi gyűjtőinek és szakköreinek eredményeit, s egyúttal a nem hivatásos kutatók munkáján keresztül is ismertetni a megye sokrétű népi hagyományait. A néphagyomány-gyűjtésnek, a helyismereti kutatásnak ezzel újabb munkatársakat szeretnénk szerezni, hogy minél többet mentünk meg pusztuló értékeinkből.

As utóbbi években összegyűjtött néprajzi anyag hatalmas mennyisége miatt kötetünkben nem közölhetünk minden munkát teljes terjedelmében, többnyire csak egy-egy részt választhattunk ki a pályamunkákból, beküldött gyűjteményekből. Egy gyűjtő több téma iránti érdeklődését sem tudtuk mindig kellően bemutatni. A közölt munkák többnyire leíró jellegűek, illetve adatközlések és színvonaluk sem egyforma. /Pl. a tárgyban való elmélyedés, a népi szövegek szó szerinti közlése, az adatközlők kiválasztása és bemutatása tekintetében/. Rutinos, tapasztalt gyűjtők észreveszik az egyes jelenségek közötti összefüggéseket, s egy-egy téma alaposabb kimunkálására törekednek. Ezeknek igen nagy segítséget nyújtanak a Néprajzi Múzeum által kijelölt pályázati témák s feldolgozásukhoz kiadott módszertani utmutatók. Nem egy pályamunka ezekkel az ajánlott témákkal foglalkozik. Sokan vannak gyűjtőink között, akik érdeklődésükhöz közel álló témán hosszú időn keresztül dolgoznak, mások rövidebb ideig, rendszerint a középiskolák szakköreinek keretein belül gyűjtenek. Vannak témák /Pl. néptánc/ melyeknek az utóbbi években nem akadtak kutatói. A későbbiekben szeretnénk elérni azt is, hogy a gyűjtők érdeklődését tudatosan irányítsuk egy-egy eddig alig vizsgált téma kutatására. A közölt munkák tematikailag a népelet szinte valamennyi fontosabb ágát érintik. A régi paraszti élet rendjéről, a munkásélet hagyományairól, népi foglalkozásokról, gyermekjátékokról, a népszokásokról éppúgy találhatunk cikket, mint a jeles-napokhoz fűződő szokásokról, vagy népmesékről.

Földrajzilag nézve gyűjtésünk eredményét, Borsod-Abaúj-Zemplén megye valamennyi jelesebb tájegységéről van anya-

gunk. A Bodrogköz, a matyóság, a Bükk-vidék vagy a Tisza-mente lakosságának népeletével többen foglalkoznak, de vannak természetesen alig kutatott területek is.

Időben vizsgálva a kutatást, láthatjuk hogy a gyűjtők többnyire a ma élő idősebb nemzedék emlék- és ismeretanyagát jegyzik le. Aránylag ritkán nyulnak írásos forrásokhoz /levéltár, újságcikk stb./, noha a miskolci és a sátoraljaújhelyi levéltár gazdag anyagán kívül nem egy esetben járásoknál, községeknekél, sőt magánosoknál is igen értékes falutörténeti, néprajzi értékű írásos forrásokat találhatunk.

Kutatóink között találunk olyanokat, akik egy-egy község néprajzi monográfiáján évek óta dolgoznak /Koós Imre, Galuska Imre, Szücs István, Nemcsik Pál/, sőt megye és országhatárokon kívül is folytatnak kutatásokat.

Népünk emelkedő jólétének következtében egyre hamarabb eltűnik a falu és a város közötti különbség és ezzel együtt a többnyire paraszti eredetű /s nem mindig haladó/ hagyományaink is. Összegyűjteni, tudományosan feldolgozni, közzétenni, a hivatásos kutatók és az önkéntes néprajzi gyűjtők egyre nagyobb táborának szép kötelessége.

Est a munkát kívánja elősegíteni kötetünk is, mind bemutatott anyagával, mind pedig az elmélyültebb, módszeresebb gyűjtést elősegítő fontosabb szakirodalom közlésével.

Bodgál Ferenc

ÖNÉLETRAJZ *

/Részlet/

Ezerkilencszázharminckettő április tizenegyedikén meg-
nősült a bátyám. Feleségül vette egy hadiözveggy asszonynak a
második lányát. Az idősebb lánya a nevelő anyánk fiának a fe-
lesége volt, így a bátyámnak a mostohatestvére, sógora is lett.
Mivel az özvegynak több gyermeke nem volt, de volt néhány hold
elhanyagolt öreg szőlője, és két hold szántóföldje, oda vit-
ték a bátyámat vőnek. Szükség volt a férfi munkaerőre.

Nem ismerve el a szegénységet, megint nagy lakodalmat
csináltak. Nem volt ugyan olyan nagy mint annak idején a Jani
bátyámé és nem volt annyi pazarlás, de ezen is el ment kétmá-
zsa búzának a lisztje, egy fél marha és háromszáz liter bor,
hogy csak a nagyját említsem. Bátyám két nappal a lakodalom
után összeszedte a ruháit, a kézi szerszámaikat és kikérte az
anyai örökség ingóságaiból a részét, Édesapám az ingóságot nem
akarta kiadni, hanem azt mondta:

*Koós Imre Ostoroson született 1918-ban. Mint szegényparaszti
szülők gyermeke végigpróbálta a megélhetés valamennyi lehetősé-
gét. Volt kisbéres, kocsis, summás, stb. Summáséletről
1957-ben írt I. díjas pályamunkája 1960-ban könyvalakban is
megjelent. /Koós Imre: Summásélet. Miskolc, 1960./ Ujabb pá-
lyaműve önéletrajza, mely a születésétől nősüléséig terjedő
két évtized eseményeit foglalja össze. A közölt részlet ser-
dülőkorával foglalkozik.

- Amig én élek, addig a házból egy gyufaszálat sem vihet el senki! Majd a halálom után a tiétek lesz minden. Nem viszem el magammal a másvilágra!

- Maga még élhet nyolcvannégyéves koráig is mint a nagyapám! Akkorra ezek tönkre mennek, mit érek már azzal, ami nekem jut? - mondta a bátyám. Édesapám erre nagyon mérges lett, és azt mondta:

- Hát azt szeretnéd, ha már most meghalnék? Na jó. Hát vidd el, ami téged illet, hogy ne várjad a halálomat! De vedd tudomásul, hogy az ingóságokból egy tü nem sok, de annyit sem kapsz többet. Ami itt marad az már a két kisebbé lesz minden.

Elvitt a bátyám egy alighasznált nyoszolyát és egy párnát. Elköltözött az anyósa házához.

Most már csak négyen maradtunk. Én ismét leszerződtem Fejér megye Felsőcikulára /Pusztaszabolcs mellett/ Horcel Lajos földbirtokoshoz summásnak, ugyanolyan bérért, mint az első évben a munkaadónk fiához. Most már azért, /sírva ugyan/ elengedett az apám. Igaz, hogy ebben az elengedésben nagy része volt a nevelő anyám közbenjárásának is. Jobb volt neki, ha én minél távolabb vagyok a háztól. Amikor a podgyászomat készítettem, az apám sirt, és azt mondta.

- Gyenge még ez a gyerek oda. Nem bírja ki. Majd mehetek érte időközben valahová az Isten hátamögé a Dunántulra ezzel a két rossz lóval, kocsival. Mert még annyit sem keres, hogy vonaton haza tudjon jönni.

Az induláskor a nevelő anyám még egy pakli: nyolcas dohányt /huszonnégyfilléres cigaretta dohány/ is vett papírral, gyufával a liter bor mellé, hogy jobb kedvem legyen. Így folytatódott az én iskoláztatásom. Nem a polgáriba, hanem az élet iskolájában.

Már a növényápolásban is adódott időnként egy kis baj. Otthon ugyanis az apám nyugodt, de jó munkára tanított. Itt időnként jóval gyorsabban kellett dolgozni, és mert jól dolgoztam, lemaradtam. Ilyenkor mérgemben és keserűségemben sirtam is. De csakhamar ellestem a többiektől, hogy ők amikor

sietni kell, csak ide-oda csapnak a kapával. A friss földet rádobják a kapálatlanra, a kivágott dudvát az élére. Én is úgy csináltam, és többé nem maradtam el a kapálásban. A kapálás után jött a répa egyelés. Azt otthon nem is láttam, nem hogy csináltam volna. Ezt megint tanulni kellett, és természetes, hogy az első napokban abban is elmaradtam. Nem egyedül voltam kezdő summás, de mégis egyedül voltam, aki elmaradt mert a többieknek mindnek volt ott hozzátartozója, aki segített neki, de nekem nem volt senkim. Megint csak eszembe jutott akaratom ellenére is az árvaságom és sirtam, ahol nem láttak.

A summásgazda lánya volt a vizhordónk. Az ő feladata volt a szalonnasütéshez nyársakról gondoskodni. Hogy a gazda elnézőbb legyen irántam, a vásárnapi pihenőidőm jelentős részét arra használtam fel, hogy elmentem nyársakat vágni a gazda lánya helyett. Ezt a munkámat a gazda időnként egy-egy fél-liter borral honorálta. Volt egy ráckevei asszony, aki gyümölcsöt és bort hozott vásárnaponként egy egylovas kocsin és az áruit pénzért vagy lisztért, ősszel kukoricáért is adta. Miatán valamennyire belejöttem az egyelésbe is, lényegesen könnyebben tellett az időm. Volt ugyan némi surlódásom az urasági pallérrel, mert a nyelvjárásukból nem mindent értettem meg. Egy alkalommal a csemetekertben kapáltunk, amikor azt mondta.

- Egyre te gyerek, aztán hozzál az aléből egy vékát.

Mivel az alét már ismertem, így gyorsan mentem, hogy panasz ne legyen rám. Igen ám. De én aléban egyetlen vékát sem találtam, - hanem vagy öt-hat kétfülű kerek vesszőkosár volt ott. Vissza mentem üres kézzel és jelentettem.

- Gazda ur! Én nem találok ott egy vékát sem, csak kosarak vannak.

Erre talán azt gondolta, hogy gunyolódok vele, hozzám dobta a botját és rám ordított.

- Hát az, az anyád palóc uristenét! Menj rögtön és hozz egyet! - Nálunk ugyanis a fából készült harminc literes edényt nevezték vékának, amivel igen gyakran még abban az i-

dőben a terményt mérték. Nagyon jól ismertem, mert év végén ilyeneket hoztak a községi pásztorok is, amivel édesapám a munkabérüket kimérte. Nekünk vékás puttonunk volt, amit nem csak mérésre, hanem szüretben is használhattunk.

Egy másik alkalommal, egy szalmakazal közelében kapáltunk. A podgyászunk a kazal mellé volt lerakva. A kazal oldalához volt támasztva egy nagy létra is, amivel onnan hordták az alom szalmát. Azt mondja nekem a pallér.

- Te gyerek! Vidd a kabátomat és tedd a lajtörjára!

- Nem tudtam, hogy mit nevez ő lajtörjának. A lajtörtalán, amiben az ivóvizünk volt, vagy mit? Ezért megkérdeztem.

- Gazda ur! Mi az a lajtörja, a lajt?

- Az az öreganyád palóc uristene! Ott van a kazal mellett állítva, nem látod?

A cimborák mondták azt, hogy a létra az. Több ilyen félreértés is volt, mert hiába voltunk magyarok mi is, megők is, mégsem teljesen egy nyelven beszélünk.

A cikulai szálláshelyünkéről még nem is beszéltem. Egy hosszú alacsony építmény volt, deszkázott kátránypapír tetővel. Kétoldatról egybeépített priccsek voltak szintén deszkából, de tartófák helyett kiselejtezett lórésíneket használtak be. Ennek az lett a következménye, hogy ha valaki keményebben fordult a szalmazsákján, még a hozzá hatodik fekhely is mozgott.

Mondta is egy fiatalasszony a férjének.

- Hallod-e Laci! Az rakja bele ebbe a savanyubabos életbe. Akaszd fel magadat, ha másutt nem tudod megkeresni a kenyeredet, de én többet summásznak nem jövök. Hissen itt még egy jóízűt szeretkezni sem lehet, mert még a hatodik szomszédod is észreveszi! - Rengeteg poloska is volt a barakban.

Cikulán szalmazsákot is adott a gazdaság, páronként egyet. A nőtlen férfiak, vagy magányos nők, hálótársat választottak a saját nemükből, akivel közösen feküdtek egy szalmazsákon. Hogy a fekhelyen kényelmesebben férjünk, két zsákot

egymás mellé tettünk és így négyen feküdtünk egy-egy csoportban.

Mi férfiak, mivel pokróccal takaróztunk külön-külön takaró alatt feküdtünk. De a nők, akik dunnával takaróztak, ketten feküdtek egy takaró alatt. Hogy a takaró elhasználódása egyenletes legyen, hetenként cserélték. Egyik héten az egyik, a másik héten a másik dunnáját használták. A házaspárok is egymás mellé tették a két szalmazsákot és a két asszony feküdt belől, a két férfi kívül. Vigyáztak rá az asszonyok, hogy ha a férjem uram nagyritkán gondol is valamit, hát ne tévedhesen el.

A gazdaság megengedte négy asszonynak, hogy ők a nővényápolási munkákban nem vesznek részt, csak aratás és cséplési munkákra jönnek el. Ezeknek volt egy kevés földjük és szőlőjük, ezért otthon is volt munkájuk. Aratásra meg is érkeztek, de nem a leszerződött négy asszony, hanem két asszony és két javakoru férfi. Bartók László /deres/ öt gyermekes és családapa, és Bartók László /bukhéro/ két gyermekes családapa. Ezek az emberek sok más társukkal együtt nem tudtak elhelyezkedni a kibontakozó mezőgazdasági válság miatt, ezért kénytelenek voltak marékszedői bérért eljönni, hogy a családjuk megélhetését ezzel is elősegítsék.

Sokan voltak, akik még így sem tudtak keresethez jutni, azok odahaza a termény behordása után a tarlókat lepték el és szedték az elhullott kalászsokat. A papnövelde gazdasági tarlóján az intéző többször felszólította őket, hogy hagyják el a tarlót, de nem mentek el, akkor az intéző közéjük lőtt és arra szét futottak a kalászszedők. A következő napon birkafalkákat hajtottak a tarlókra. Fontosabb volt a birkákkal föletetni az elhullott termést, mint az emberekkel a papok birtokán.

Az aratásnál megint csak kihuztam a gyufát. Egy olyan fiatal legényhez osztottak be marékszedőnek, aki akkor volt először egészsrészes. A kaszálást és kévekötetést ott tanulta, mert az előző években odahaza a papnöveldei birtokon volt fél-

komenciós cseléd /kisbéres/ ahol mezei munkát egyáltalán nem végzett. A marékszedéssel nem volt baj, azt kifogástalanul végeztem, de annál több baj volt a kötélcsinálással. Tudtam én kötelet csinálni, már otthon is, de ott nem kellett ilyen gyorsan csinálni. Reggel még jó volt az én kötelem, amíg a gabona harmatos volt. De amikor a harmat felszáradt, minden kötelemet elszagगतott a kaszásom. Gyorsan leváltottak és soha többé nem csináltam kötelet. A mikor a kötél csinálási sor rám került, egy lány csinálta helyettem én pedig ő helyette a markot szedtem.

A cséplés befejezése után hazamentünk. Akkor kaptam meg az első komoly ünneplő ruhát. Szilvakék nyáriszővet ruha volt, ugyanolyan színű kalappal és egy pár új csizma. Hozzá jött még egy új fehér selyemcsikor ing. Nekem még azelőtt ilyen ruhám soha nem volt. Amíg édesanyám élt, ő maga varrta a ruháinkat olcsó anyagból. Az ő halála óta pedig a nevelő anyám a. ócskapiacra vette úgy a ruhát, mint a lábbelit. Tehát most már volt szép ruhám, de meg is szenvedtem érte! Hiába volt ruhám, még mindig nem szerettem vasárnap a cimborák között lenni, mert azoknak volt zsebpénzük is, de nekem nem adott a nevelő anyám. Ha került is nagyritkán egy pár fillérem, azon mindig járt dohányt vettem. A nevelő anyám többször szidott, hogy miért nem hagyom abba a dohányzást. De akkorra már szenvedélyemmé vált.

Azt gondoltam, hogy az csak olyan dolog, hogy amikor ő a látszat kedvéért vesz néhány cigarettát, /hogy jó mostohának mondják/ akkor dohányzok, de máskor nem. A cimboráim vasárnap délutánokon a szövetségzetnél opréztak. Én, mivel pénzem nem volt, fogtam egy könyvet és olvastam. Az iskolai tankönyvek már nem érdekelték, mert azokat már kívülről tudtam és a polgári iskoláról már rég lemondtam. Summásságnál vettem néhány tízfilléres regényt és otthon azokat cseréltem olyanokért, amiket még nem olvastam.

Amikor Egerben jártam a cigarettára kapott pénzből könyveket vettem ócskapiacra. Négy-hat fillérért adták darabját.

Ötheti otthontartózkodás után visszamentünk Cikulára őszi munkára. Már örült is neki a nevelő anyám, mert az unokáit, akik többet tartózkodtak nálunk, mint otthon, folyton csipkedtem, zaklattam, gyakran meg is vertem. Nagyon haragudtam rájuk, mert láttam, hogy a nevelő anyám a jobb falatokat nekik adja.

Az a kukoricatörés, megint ismeretlen volt a számomra. Otthon ugyanis héjasan törtük a kukoricát és estéként ott-hon fosztottuk és egy részét koszoruba fontuk. De itt már a száron fosztva kellett törni. Szegből, magunk gyártotta fosztókával /pecekkel/ szurtuk ketté a kukorica héját a cső felett és az egyik felét a hüvelykujjunkkal a szeghez nyomva hasítottuk le. Utána balkézszel megfogtuk a cső tengelyét, jobbal a csövet, és egy nyomással kitört a cső, a héja pedig a száron maradt.

Bizony nem volt könnyű ezt úgy megtanulni, hogy a már gyakorlott munkatársakkal versenyképes legyek. Negyvenen-negyvenöten törtük egy csoportban a kukoricát. A gyakorlott, ügyes kezüek hamar kiugrottak a csapatból és egy kódobásnyira jártak előtte. Mi tudatlanok, pedig ugyanannyi távolságra a csapat mögött. Pedig foggal, körömmel téptük a kukoricát. Az elsőket azt figyelték, hogy van-e valaki előttük, mielőtt azt, hogy van-e még valaki utánunk?

Mire belejöttem volna a munkába, kidörzsöltem a zsák a balcsipőmet. S balvállamon hordtam a törőzsákokat. A dörzsölés elfertőződött és lett belőle egy jókora kelés. Fájt a kelés fájt, de dolgozni kellett. Mivel nem lett tisztára kikezelve, mert orvoshoz nem mentem, így többször is kiujult és később a tomporomra is nőtt kettő és a jobb alsó lábszáramra. A munkával felére sem szenvedtem meg, mint a kelésekkel.

Amikor hazamentünk az őszi munkáról, kaptam egy új télikabátot. Jött a hosszú unalmas tél. Napközben volt ugyan munkánk mindig, mert hol a kocsival mentünk valahová, hol gyalogmunkára a szőlőbe. Reggel és este pedig a mi munkánk volt a két ló és egy tehén etetése, gondozása. Édesapám minden (reggel kijött felkölteni, mivel a)

reggel kijött felköltetni, mivel mi az istállóban aludtunk, de utána visszament és lefeküdt. Mi pedig az öcsémrel végeztük a munkát az állatok körül. Vasárnap a templomból haza kellett menni és etetni délre. Ebédután elmehettünk a cimborákhoz, de amikor litániára első harangoztak /fél három/ haza kellett menni /végezni/ estére etetni, itatni, almot cserélni. Vacsora után még elmehettem volna a cimborákhoz este nyolc óráig, de nem volt kedvem, mivel azok már valamelyik pincében voltak.

A cimboráim között mindegyiknek, /illetve a szüleiknek/ termett bora. Vasárnap estére hol az egyik, hogy a másik kapta meg, vagy lopta el az apjától a pincekulcsot és vitte a cimborákat a pincébe. Én soha sem kaptam meg a kulcsot, ezért ha módját ejthettem elloptam, mivel engemet is hol az egyik, hol a másik hívott el a pincébe. Valahogy nekem is viszonzni kellett a baráti megtiszteltetést. Ezért, ha hétközben véletlenül elküldött az apám a pincébe, hiába szólt utánam még a kapuban is, hogy cimborá ne legyen, csak elhívtam, akivel utközben találkoztam. A pincénk három-négyszáz méterre lehetett a házunktól, a másik utcában.

Valahogy így voltunk a dohányzással is. Mivel dohányt vagy dohányravalót keveset kaptunk, megloptuk az apáink levesdobányát. Akinek az apja nem dohányzott, a fiúnak nem volt honnan dohányt lopni, az terményt, tojást lopott hazulról, amit közvetett uton adott el, de dohányznak lenni kellett, mert már legények voltunk. Már nem jártunk iskolába.

A téli hétköznapi estéék nagyrészt hol az egyik, hol a másik istállóban töltöttük, ahol mesével, együgyű dolgokkal szórakoztattuk egymást. Még ha az este beálltával a lakásba mentünk is, mire már hárman voltunk, ránézett a fiúra az apja, és az elértette a nézést és azt mondta.

- Gyertek no, menjünk az ólba.

Mi fiugyerekek a lakásba főleg csak imádkozni és enni jártunk. Nem nagyon szerették a szülők, ha a serdülő fiú gyermekek közöttük vannak. Ha nagyon rossz idő volt és nem jött

hozzánk szomszédolni senki, de a szüleim sem mentek sehová, akkor azt mondta édesapám.

- Imre! /a faluban így hívtak/ - olvassál már valami jó könyvet.

Édesapám nagyon szerette, ha olvastam neki. Olyan odaadással hallgatta, hogy sokszor még a pipáról is megfeledkezett. Pedig az nála ritkaságszámba ment! A nevelő anyám viszont nem szerette az olvasást hallgatni és mivel beszélni nem volt szabad, így hamar elbóbiskolt a széken ülve. Sokszor nevettük ezért, mire ő azt mondta.

- Bizony nem is hallgatom én azt a sok össze-visszaságot. Ugyse volt az igaz!

Édesapám szószerint elhitte még a legmerészebben írott detektív vagy vadnyugati regényeket is. A nevelő anyám csak azt hitte el, amit a tisztelendő úr beszélt, vagy prédikált a templomban.

Ezerkilencszázharminchárom elején még csak egy summás szerződés volt a faluban, a cikulai. Más években ilyenkor már négy-öt is volt. Meg voltak ijedve a summás keresetből élő emberek, hogy mi lesz most. Honnan lesz a kenyérnek való? Én vissza mehettem volna Cikulára, ha az apám nem sajnált volna egy pár liter bort a summásgazdától, de így azt mondta a gazda, amikor jelentkeztem, hogy vissza szeretnék menni.

- Nagyon sajnállak öcsém, de már ki van a csapat!

Nagy úr volt akkor az a summásgazda, akinek szerződése volt! Néhány ember felkereste Marcis László /bibic/ unokabátyámat, aki szintén summásgazda szokott lenni és utiköltséget is adott neki, hogy menjen és hozzon valahonnan szerződést. Elment és egy heti talpalás után hozott egy nagyon gyenge szerződést Borsod megye Emódról. A munkabér a növényápolási munkákra első vagy másodosztályú dolgozónak, egyaránt napi negyven fillér napszám volt és hármaskommenció. Az aratás pedig a tizenharmadik részért csomóból, de csak a részt csépeljük és csak a szem termést kapjuk. Számoltunk, és mivel akkor már hihetetlen olcsó volt a buza, úgy láttuk, hogy nem járunk rosszul.

Lovaskocsikkal szállítottak a lakóhelytől a munkahelyig. Negyven kilométer. A központban szállásoltak el a dohánypajtában. Itt már nem volt priccs és nem is lehetett miből csinálni. Aki szalmazsákot hozott magával, az a földre tette a megtömött zsákját. Aki nem hozott, az csak a földre terített szalmán feküdt, mint a barom. Már ez elvette a kedvünket. Amikor az első summás kenyeret megkaptuk, alig tudtunk enni belőle. Ragacsos volt, fekete és savanyu.

Az első vasárnapon nagy meglepetés ért bennünket. Hivatták a gazdánkat az irodába, és kifizették neki a heti munkabért. De csak a munkában töltött időre fizettek. Ami időt az eső miatt nem tudtunk ledolgozni, arra nem is fizettek. Akkor tudtuk meg, hogy nem summások, hanem szerződött napszámosságok vagyunk. Azt is közölték, még a gazdánkkal, hogy aki akar vásárolhat a gazdaságtól bort. Egy irodai dolgozó minden vásár és ünnepnapon az irodában van. Nála kell a bor árát befizetni és a tőle kapott blokkal a pincébe menni ahol Póka pincemester a bort kiadja. Az emberek elkeseredésükben a régi magyar szokást vették elő. Elkezdtek inni. Mint fiatal gyermek egy-egy vasárnapon, vagy esős napon, amikor nem dolgoztunk, hatszor is voltam a pincében. Az emberek ide adták a pénz és az üvegeket, azzal mentem az irodába blokkot váltani, onnan a pincébe borért. Tizennyolc fillérért adtak egy liter szlankát és huszért egy liter otellót. Mi az otellót fogyasztottuk. Volt két patrónusom is, akik kijelentették a többieknek.

- Csak nem gondoljátok, hogy ez a gyerek ingyen szaladozik nektek a borért? Csak annak hoz bort, aki minden literből egy pohárral ad neki!

Meg is adták a fáradság díjat. Ittam is, meg a literes üvegem is hamar megtelt a tartalékkal. A harmadik fordulónál már azon gondolkoztam, hogy kitől kellene egy üveget kölcsönözni. De nem kellett, mert mire visszamentem, már alig volt az üvegem fenekén egy kevés bor, a többit megitták a patrónusaim. Mit tehettem? Ők kötötték ki, hogy fáradság díjat

kapjak! Meg kellett elégednem annyival, hogy az egész napi jöves-menésért nem a saját pénzemre ittam, és estére meghagytak egy üveg boromat, amit a következő napon szintén velük fogyasztottam el.

Hogy mennyire nehéz volt az elhelyezkedés, azt az is bizonyítja, hogy a csapatunkban három volt summásgazda dolgozott közemberként a feleségével együtt. A gazdaság egyik melléktanyáján /Adorjában/ három csapat volt ugyan-olyan bérért és ugyanolyan feltételekkel, mint mi. Azok két nagy istállóban szállásoltak, szintén barmok módjára. A három gazda, Szegedi /Szomolyáról/ Boldi /Bükkzsércről/ Madarász /Cserépfaluról/ csapatának összetétele: Szomolya, Bükkzsérc, Noszvaj, Cserépfalu, Cserépváralja, Kistálya, Andornak, Demjénd, Egerszalók, Egerbakta. Ehhez még hozzá jöttek a helybeli summások, százhusz lány, - fiatalasszony, Emódról, Vattáról, Harsányból, Sályból és a mezőkövesdi napszámosok, akik vonattal minden este hazajártak.

Elképzelhető, hogy mi volt ott, amikor az egész népet beleállították egy-egy tábla mákba kapálni, vagy egyelni. Egy éhes, rongyos proletár hadsereg. Csak az utánunk lévő palérok annyian voltak, hogy belőlük kitellett volna egy kisebb csapat. A gazdatiszteknek nagyon is volt rá gondjuk, hogy az összes munkást egy táblába állítsák be, hogy azok hajtsák egymást.

Az Adorjában szállásolt munkatársaink már az első vasárnapot arra használták fel, hogy a fekhelyeiket a lehetőséghez mérten rendezzék, így az istállóban lévő jászolokról lefeszegették a deszkákat és azokkal kerítették körül a fekhelyeiket, hogy ne hulljon belőle a szalma. Következő napon az intéző ur nagy patáliát csapott a deszkákért, kinn a táblán az összes munkások hallatára.

- Az anyátok piszkos, csavargó uristenét, hát miért vertétek szét a jászolt? Talán nem jó nektek másképp, csak úgy, ha ugrató deszka van. Vegyétek tudomásul bitangok, hogy drága lesz az ugrató deszka! A béretekben fogom megcsináltatni a jászolokat!

En ezen a munkahelyen vízfordó voltam a növényápolásnál, mert a csapatban lévő gyerekek között én voltam a summásgazdának a legközelebbi rokona. A vízfordóságom abból állott, hogy reggel jóval később mentem ki mint a csapat és előbb este bementem. De reggelitől uzsonnáig állandóan egyeltem, vagy kapáltam. Hol az egyik, hol a másik idősebb embertől vettem át a szerszámot, hogy pihentesse egy kissé a derekát. Ők pedig szívesen hordták helyettem a vizet, mert főleg az egyelés nem az ő derekuknak való volt már. Aratásban pedig a gazdaság nem fizetett vízfordót, ezért a summásgazda hordta a vizet.

Emődön nem okozott nagy gondot a dohányzás, mivel a gazdaság dohányt is termelt. Esős időben, amikor a helybeli summások a pajtákat takarították, elmentünk és kiszedtük a szalma közül a dohánylevél töredékeket. De a barakunkban is hoztak durván vágott dohányt eladni, amiből husz fillérért adtak egy féllitert. A papírral már több baj volt. Nyolc fillér volt egy csomag hatvan lapos cigaretta papír. Az nekünk drága volt, ezért az újságpapírt, vagy kiolvasott regényt használtuk helyette. En az emődi bucsun vettem egy kis csibukot huszonnégy fillérért, s attól kezdve a csibukom körbe járt, mint a békepipa.

Az aratás nagyon nehéz volt, mert a kalászosokat a Karola nevű kis tanyánál kaptuk, a birtok délkeleti szélén, a borsót pedig, amit ugyanakkor kellett szedni, Adorjánál a birtok északi szélén. A két munkahely között hét-nyolc kilométer távolság lehetett. Hajnali kétórákkor már indultunk a borsót szedni és reggelig szedtük. Onnan reggeli után indultunk Karolára aratni. Uzsonna után vissza a borsóba, és szedtük tizenegy óráig. Rengeteg időt töltöttünk az ide-oda járkálással.

Aratás után a kijelölt helyre asztagba hordtuk a részt, és vártunk a cséplésre. A gazdaság csak egy gépet adott az aratórészek cséplésére, ezért érdeke volt Adorjából elküldeni a egyes csapatokat, akik csapaton belül is többször verekedtek, mint minket, akik egy faluból valók voltunk és semmi baj nem

volt velünk. Két hetet vártunk a gépre. Azalatt az idő alatt semmi munkánk nem volt. Ettünk és aludtunk. Egyedül a szakácsnőnek nem tetszett a dolog, mert nekik azért sütni-főzni kellett minden nap, mivel a keresetük egy volt a marékszedőkével. Azt szerették volna, ha a csapat asszonyai váltva bementek volna a konyhára dolgozni. Amikor szóvátették az ügyet, azt válaszolták a többiek.

- Csak végezzétek a dolgokat, mi már elvégeztük a miénket! Vagy már elfelejtettétek, hogy amikor mi csak nyolcvan fillért kerestünk egy héten, ti két Pengő nyolcvanát kerestetek? Akkor nem fájt, hogy mi bent pihenünk, csak most fáj?

Ezzel el is lettek hallgattatva. Mi pedig még mielőtt a gépet megkaptuk volna, elvállaltunk egy tábla mák kiszedését és cséplését, már nem tudom mennyi százalékért, de a négy napig tartó munkával majdnem többet kerestünk, mint az egész nővényápolásban. Cséplés után hazamentünk és le is telt számunkra a summás év, mert Emődre nem kellett őszi munkára visszamenni.

Októberben, egy este azt mondta a nevelő anyám.

- Tudod-e mit gondoltam már én, fiam!

- Honnan tudjam?

- Hát azt gondoltam, hogy jó lenne, ha beállnál te jövőre kisbéresnek. Summásságba félkezesnek már nagy vagy, egész részre meg még fiatal. Letöltenél itt a majorba egy-két esztendőt, amíg egész részre el nem visznek. Itt mégiscsak itthon lennél, nem országnál. Meg azután minden negyedévben mérnek. Egy kis tűzifát is adnak. Egy kis kukoricaföldet, krumpliföldet is adnak. Én tudom mit jelent az, mert nekünk is csak akkor volt ujvig tartó kenyérünk, amikor Laci bátyád kisbéres volt! No mit szólsz hozzá?

- Mit szóljak? Nekem oda kell mennem, ahová maguk küldenek!

- Én nem küldölek jógyerek! Én csak mondom.

- Tudom, máma még csak mondja, de holnap, holnapután már parancsolja! Ezért nem lettem volna hát jó borbély, vagy

szabó inasnak, hogy béres legyek! Azt jobban bírja az én erőm, mint a két mesterségből valamelyiket!

- Nézd csak, jógyerek! Én akkor se mondtam, hogy ne menj. Jóska bátyád is megmondhatja, hogy én egy szót se szóltam. Apád nem engedett. Isten látja a lelkemet, még amikor Jóska bátyád elment, még rimázkodtam is apádnak, hogy "hallod-e, hogy az Isten áldjon meg, csak engedd a gyereket, ha kedvi van menni. Nehogy azt mondják, hogy azért nem engedik, mert mostoha anyja van." De apád azt mondta, "nem értesz te ehhez." Ha borbélynak adom, ott éhen hal, mer má annyi a borbély, mint a kutyában a bolha. Ha szabónak adom, ott meg egész életén keresztül a más segédje lesz, mert soha se lesz annyi pénze, hogy a maga gazdája legyen. Mit tudod te, hogy mit szenvednek azok a szegény segédek a vásározásnál. Ha egyszer elővonná egy rossz zimankós idő, hát ott törné ki a nyavaja."

- Tudom, tudom. A béresek azok nem halnak éhen. Meg a zimankós idő sem veszi elő őket, mert azok a boldogságos Szűz Mária kötője alatt vannak. Ott könnyen a maga gazdája is lehet az ember, mert csak egy nagy ostor, meg egy négyágu vasvilla kell hozzá!

Igy aztán elmentünk másnap a nevelő anyámmal jelentkezni a főintéző urnál, aki fel is fogadott kisbéresnek.

A munkabérem volt nyolcszáz liter rozs, kétszáz liter buza, kétszáz liter árpa, huszonnégy Pengő, ezerhatszáznégyszögöl kukorica és kétszáz négyszögöl krumpli föld megszántva és a termés hazaszállítása. Három köbméter tűzifa, egy tehénlegelő, sertéslegelő és kéthetenként egy kötél szalma. A terményt negyedévenként előre fizették és a negyedévre esedékes komenció pénzt. A tehénlegelőt el lehetett adni tíz pengőért egy nyárra. A szalmát pedig csak kötélbe kellett kötni és hátton volt szabad elvinni.

Aratás után ugyanis átjött a nagybátyám Kerecsendről és rá akarta beszélni az apámat, hogy engedjen el engemet inasnak, mivel olyan vékonydongájú voltam. Én az egészet csak később tudtam meg, amikor már nem lehetett csinálni semmit.

Elérkezett az ujév, az ezerkilencszázharmincnegyediké. Ha kedvem lett volna, eldalolhattam volna "béres vagyok béres", már el is szegődtem. De hol volt nekem a kedvem! Ha az Uris-
tennek is olyan kedve lett volna a világ teremtetésekor, mint ne-
kem ezen a napon, ez a jó öreg földgolyónk csak posvány volna,
ahol csak szunyogok és békák élnének.

Délután félháromkor kellett szolgálatra jelentkezni az
ököristállóban, ahol a tanyagazda, Szántó József várt ránk.

Hárman voltunk új kisbéresek. Marcis Miklós, Marcis
Gyula és én. Miklós három évvel idősebb volt tőlünk, erős, zö-
mök fiú volt. Gyula velem egyidős, tőlem alacsonyabb. Miklóst
és engemet a sertéstelepre osztott be a gazda. Gyula pedig e-
gyelőre a béreseknél maradt. A telepen kb. száz darab hizó le-
hetett négy karámban. Hetven-nyolcvan süldő két karámos ól-
ban. Tizenhárom Berksir anyakoca és egy Jorksir apa állat.
Ezekhez volt egy hizlalómaster, Mayer Károly Kerecsendről, és
mi a két kisbéres.

A napi munka reggel félnégykor kezdődött, a karámok
kitakarításával. Fagymentes időben nem tartott sokáig ez a
munka, de fagyos időben, amikor csákánnyal kellett felvágni a
lefagyott trágyát, bizony sokáig is tartott és a kezünk lábunk
is megfázott.

A karámok takarítása után következett az etető vályuk
takarítása, azután a szemes abrak kiadása, végül a dara ki-
hordása, illetve etetés. A darát egy negyvenliteres henger a-
laku vas edényben hordtuk ki rudon. Ketten vállra vettük, Ká-
roly bácsi pedig ostorral a disznókat terelte be a fedeles he-
lyiségbe és tartotta vissza, amíg mi a darát a vályuba ön-
töttük. Az etetés befejezése után reggeliztünk. Reggeli után a
következő napi takarmányt vételeztük ki a magtárból. Ha volt a
közelben szekér azzal vittük a pácolóba, ha nem volt akkor vál-
lon hordtuk el, kb. háromszáz méterre. Ekkor következett a da-
ra beáztatása minden falkáét külön edénybe. A dara áztatásához
ezerliter víz kellett. A kut ötven méternyire volt a pácolótól.

Nyolc-tíz méteres gémeskut, huszliteres fa vödörrel. A

kuttól a pácolóig kiselejtezett kazáncsövekből összeállított vezeték volt egy nagy tölcserrel. A míg a mester az egyik beosztottal a darát keverte, addig a másik beosztott a vizet huzta. Dara áztatás után én kihajtottam a legelőre az anyakocákat a kannal és a süldőkkel. A bentiek ezalatt az idő alatt amíg én kint jártam a kocák kutricáját, a süldőt ólját és a hízók belső /homokos/ karámját takarították. A behajtás után újra kezdődött a karámpucolás, vályu tisztítás, etetés. Télen este hét, nyáron nyolc óra volt amikor a napi munkát befejeztük.

A ki és behajtási időt a főintéző szabta meg. Bármilyen hó volt, vagy bármilyen rossz idő, a kiszabott idő alatt kint kellett lenni és tarisznyából ebédelni. Hej, de sokszor eszembe jutott a zord téli időben, hogy milyen jó lenne most valamelyik meleg borbély üzletben, vagy szabó műhelyben! De hát hiába. Már csak azzal vigasztaltam magamat, hogy majd csak el jön a tél után a tavasz és a nyár is, amikor a nyájam szépen el legelészik a zöld fűvön. Mert télen igen sok baj volt velük. A kocák még csak elturkálgattak a hóba, de a süldők folyton ide-oda szaladgáltak. Nagyon jó lett volna egy jó puli. Sok szaladgálástól megkimélt volna. Igen ám, de egy valamire való puli kölyök öt Pengő! Hol vegyek én ennyi rengeteg pénzt? Igaz, hogy már kaptam hat Pengő komenció pénzt és az egy tehénlegelőt is eladták tíz Pengőért, de én azokból egy fillért sem láttam. Hiszen még nyolc fillért sem kapok, amiből egy pakli pipadohányt vegyek. Édesapámnak már szoltam a dologról, de azt mondta.

- Az én házamhoz kutyát nem hozol, még akkor se, ha ingyen adják! Örüljünk, hogy nekünk jut kenyér, nem hogy kenyérpusztítót hozz a házhoz!

Lassan eljött a tavasz és utána a nyár is, de az én szolgálatom csak nem könnyebbült meg. Nem bizony, hanem inkább nehezedett. Ahogy a kocák vemhessége nehezedett, azok úgy lustultak, illetve nehezebben mozogtak. A süldők nem sokat legeltek, hiába volt a jó fű, mert tele voltak darával. Irigykedve

néztem a másik kanászt, aki a cselédek sertéseit őrizte. Az ő nyája úgy legelt, mint amit lekötöztek. Igen, mert azok a begény emberek malacai voltak, otthon csak egy kevés korpászet kaptak reggel-este.

Mire eljött a buza behordási idő, engemet leváltottak és egy idős embert fogadtak fel lónaposnak, kihajtó kanásznak. A béresekhez irányítottak. Nyolc, egyenként négyes ökörfogatot és tíz szekér. Hordásra a két legerősebb négyesfogatot szét vették és mi Gyulával a tartalék szekerekbe fogtunk két-két ökröt. Gyulának már ment valahogy az ökör hajtás, mert már előbb is gyakorolta. De nekem, aki a lóhajtáshoz, a gyeplőhöz voltam szokva, nem ment sehogy. Ha a szekérről hajtottam, az ökrök az ut mindkét oldalán mentek egyszerre. Ha a földről hajtottam mindig az ellenkező oldalra mentek mint ahol én voltam. Ahogy én szaladoztam körbe-körbe a szekér hátulján, az ökrök úgy vándoroltak az ut egyik oldaláról a másikra. Hiába, nem értettem ökörül! Sőt még szekeret sem raktam szálas terményből, csak láttam hogyan rakják.

A terményt a szérus kertbe kellett behordani. Az első szekérrel szerencsésen beérkeztem, de mire az asztaghoz értem, lecsuszott a rakomány egyik sarka. Szégyeltem az esetet és elhatároztam, hogy a másikinál már jobban fogok vigyázni. Mire a második szekeret raktam annyira féltem és annyira jól akartam rakni, hogy az még úgy sem sikerült, mint az első. A falun kívül /a szérupart tetőn/ szembe jöttek rám édesapámék. Ők is a buzát hordták. Már messziről kiabált.

- Vigyázz az anyád menyországát, mer mingyá fel dőlsz!

Mire odaértek, már fel is borult a szekerem. Jött a tábláról egy rakodtató és újra felpakoltunk. A falu közepén az egyik ökör valamitől megijedt, alászigte a szekér alá a kereket, ismét felborultam. Már a legszívesebben világgá bujdostam volna szégyenletemben, de nem mertem. Most már a széruskertből jött egy ember, akivel újra felpakoltunk. A belső iskolánál, ahol derékszőgbe kellett fordulni, ismét felborultam. Egy rakománnyal háromszor! Akkor már sirtam tehetetlenségemben és

mérgemben. Azután már óvatosabb voltam. Ha lehetett valamelyik rakodtatóval rakattam meg a szekeret. Az ökröket pedig vezettem a rakott szekérrel, mégis az iskolai saroknál még kétszer felborultam. A szerencsétlenségemnek csak Varga Mari néném vette hasznát, mert a három felborulásom helyén /ami a házunk és az iskola között történt/, egy zsák búzát sepert össze. Sokáig eltartott az a tyukjainak!

A borsót kint csévelték a táblán. Annak a géphez szállítására különleges járművet szerkesztett a gazdaság kerékgyártója. A jármű olyan volt, mint egy nagyméretű társzeker. Elöl a szekér eleje volt alatta, hátul pedig a fatengelyen két rönkből fűrészelt alacsony kerék. Ugy nézett ki az a csámesz, mint egy földön mászó szarvas-bogár. Amikor belefogtunk a csámeszokba, azt mondták a béresek.

- No Imre, ezzel már ha akarsz sem tudsz felborulni!

Sajnos tévedtek. Már az első napon azzal is felborultam egyszer. Cséplés után ismét visszakerültem a sertéstelepre.

...

Koós Imre

BÁNYÁSZHAGYOMÁNYOK ÉS SZOKÁSOK EDELENYBEN

Sok értékes hagyományt, szokást őriznek és adnak tovább a bányászok. A szokások nagyrésze a mindennapi munkához fűződik. A kezdő bányász (ujonc, inas, toborzott) hat napig bányajáró. Aknásszal járja a bányát, ismerkedik a vágatokkal, berendezésekkel. Erre az időre meghatározott bért kap. Ő az, aki leginkább tapasztalja a kezdeti nehézségeket, mert nemcsak a bányamunkával kell megismerkednie, hanem bizonyos értelemben át kell esni a bányásszá avatáson is. Ez nem éppen a mindennapi értelemben vett avatás, de sok olyan próbát él át, amelyet tapasztaltabb bányász korábban meg kell mosolyognia. A bányajárás után rendszerint tartalékba kerül, hogy megismerhesse az egyes munkahelyeket, az embereket, meg hogy őt is megismerjék. Így az idősebb bányászoknak alkalmuk van a legkülönbözőbb tréfákat űzni vele. Leggyakoribb módja ennek, hogy nemlétező dolgokért küldik a szomszédos munkahelyre. Pl. hozza el a singyalut, platnigyalut, rajdakulcsot, urmafara gót, a bányafara gót, bányaemelőt, vagy a kábelből hiányzó harmadik fázist. Vagy kérje el a csákány szorítót. A szomszédos műhelyen pedig anélkül, hogy jót nevetnének rajta, a vállára adnak egy darab sulyos fát, vagy egy vastag sint és ráparancsolnak, hogy vigye vissza hamarosan. Csak akkor tör ki a hahota, amikor visszaviszi. Szegény ujonc, izzad és pirul, de hányszor még, mire megtanul mindent.

Gyakran hall az inas a bánya beomlásáról, sőt ha beszélnek ilyenről a jelenlétében, még nagyitják is a dolgot. Az el-

beszélésekből rájön, hogy a fák recsegése, közetdarabok hullása /pergés/ jelzi a nagy nyomást. Természetesen munka közben figyelmét az ilyen jelenségek megfigyelésére összpontosítja. Ha nem veszi észre, egy vékony fenyődeszkát tűznek a gerenda fölé s egy hirtelen rántással eltörik. Az inas erre megretten, hogy a kitörő nevetés is alig tudja megnyugtítani.

Máskor elküldik valahová és mikor visszafelé jön, eloltják a lámpákat. Közben egy védősapkát /kobakot/ az alátét gerendája fölé huzott zsinorra kötnek, rátesznek egy kabátot és csendben várnak. Amint az ujonc lámpája a bábut megvilágítja, úgy néz ki, mint egy akasztott ember. Volt rá eset, hogy a kezdő bányász nem mert közel menni. Csak jó idő múlva tért vissza. Persze, akkor már nyugodtan dolgoztak társai, őt pedig, összeszidták a csavargásért, mintha semmiről sem tudnának. Várták, hogy megmondja-e az ujonc az igazat, de az nem mondta meg. Sok idős bányászt is megijesztettek már ezzel.

Arra is volt példa, hogy a vájár vizes helyen dolgozott egy ujonccal. A főtéből állandóan csorgott a víz. Műszak vége felé ácsolni kellett. Beállították az egyik támfát, s a vájár ráparancsolt a csillésére, hogy fogja a stompot, még keres egy másikat. Persze eszében sem volt fát keresni. Vette a kabátját és kiment. A társa pedig ott állt csuromvizesen, míg a váltás haza nem küldte az elázott, elkeseredett embert.

A mindennapi munka mellett ilyen, cseppet sem kellemes tréfákkal, próbálják ki az ujonc türelmét, szivósságát, akaraterejét. Ha kiállta a próbákat, és egy-két hónap múlva nem keres más foglalkozást, bizonyára jó bányász lesz belőle.

Természetesen már az első csapatnál töltött műszakon oktatják, nevelik. Megtanulja az egyes szerszámok, munkafolyamatok sajátos neveit, később pedig a munka fogásait is. Gyakran figyelmeztetik erre, vagy arra. A lapátolásra tréfásan így oktatják:

"Csendesen lapátolj, lassan
Nagyokat meríts oszt gyakran."

Néha-néha megpihennek mondván: "Az ördög is megpihent, mikor a

fáról leesett." Az olyan embert kedvelik, aki figyelmes, őszinte és van benne egy kis életrevalóság. Nem szeretik, ha lusta: "Gondolkozik, mint a rossz ló, hogy fogjon hozzá." Vagy mindig álmos és: "Ásit mint a tehén a tormaól." Készítse elő gyorsan a szerszámot, ácsoláshoz a fát. Az nem baj, ha görbét visz, csak legyen. Ha ilyenkor mentegetőzik, megnyugtatóják, hogy nincs semmi hiba hiszen: "a disznó lába is görbe, mégis jó". Fontos az, hogy értsen meg mindent egy szóból, ne kelljen neki sokat magyarázni. Nem szívesen túrik meg az olyan embert, aki: "Nagyot hall, mint ősszel a molnár."

A megkopott, kicsorbult szerszámokat általában a csillés viszi ki megéleztetni. Ha figyelmes, ezt nem is kell neki mondani. Jó szerszámmal lehet csak igazán jól dolgozni. Akit arról ismernek, hogy rossz szerszámmal dolgozik, megszólják érte, hogy ennek is: "Bécsben van a köszörűse".

Persze a csapatban sem folyik állandóan megfeszített munka. Egy-egy rágyújtás mellett, a füstrevárás szüneteiben is pihennek, s ilyenkor sok mindenről szó esik. Legszívesebben a sportról, érdekes újsághirről szeretnek beszélni. Nem ritkán azonban termelési problémákról, vagy politikai kérdésekről is hallani. A gazdálkodók esetleg az időszerű temnivalóról tárgyalnak. Ha nincs más beszédtema, akkor megérdeklődik egymás magánéletét, gondját, baját.

Néha egy-egy nóta is elhangzik. Nemcsak akkor, ha jókedvűek, hanem olyankor is, amikor valamelyik társuk kedvetlen. /pl. a csillés éjszakai bálózás után/. Eldalolják, hogy:

"Nincs is annál betyárosabb élet,
Ha az ember bányász kislányt szeret
Bányász kislány zörgeti a gépet
Huzd rá cigány ez a bányász élet!"

És ez többet ér az álmos ingerlékeny embernek, mintha gorombán ráfordulnának. Aztán közbevetőleg megkérdezik, hogy sokba került-e a vasárnapi szórakozás? Bár az ilyen kérdéseknek nagyobb jelentősége van, mint ahogy a hangsúlyozásból gondolható. Szeretik egymásról tudni, hogy mennyire takarékos, megfontolt a társuk. Ha nős, milyen a családi élete.

Igyekeznek becsületre, emberségre tanítani a munkatársukat. Ha egy vágár egész embert farag a csilléséből, mindenkor büszke rá. Később, amikor vágár lesz a csillésből, s önállóan dolgozik, büszkén mondja, hogy "a kezem alatt dolgozott."

Mecsei László

ÓZVIDÉKI Bányászdalok

A vajácsi kőszénbánya de magos,
De sok szegény cole bányász hervad ott!
Elhervad ott, mer bűdös a levegő,
Sötét bánya olyan mint a temető!

Bányászlegény ha bemegy a bányába:
Eles csakányt vagja bele az ortba.
Gyere pajtás, üssük vágjuk a szenet,
Már minálunk aranypénzzel fizetnek.

A bányába keresik az aranyat,
Nem az ágyon, se nem a pendel alatt!
Mert ha azt a pendel alatt keresnék,
Bizony Isten, a bányába nem mennék!

Adatközlő: Burkovics István 54 éves nyugdíjas bányarendfelügyelő. Járdánháza Vajács bányatelep. 1963. november.

Az arlói lejtősakna de magos,
De sok szóke, barna legény hervad ott.
Elhervad ott, mert bűdös a levegő.
Mert a bánya olyan mint a temető.

Bányász vágár, ha bemegy a bányába
Egyenesen megyen a munkahelyre.
Acélsakányt belevágja a szénbe.
Csak úgy rugja a szenet a szemébe.
Vágjad pajtás, hadd rugja a szemünkbe,
Már Vajácson aranypénzzel fizetnek.

A szállító, ha bemegy a bányába,
Egyenesen megyen a fűkahnához.
Százhusz csillét leszállít egy órára,
Es azután rágyújt cigarettára.

Kedden reggel elindult a gőzhajó,
Tetejében nemzetiszin lobogó.
Nemzetiszin lobogó van kitűzve.
Isten véled Vajács bánya örökre.

A bányában keresik az aranyat,
Nem az ágyon se nem a pendel alatt.
Mert ha azt a pendel alatt keresnék,
Bányászlegény soha többé nem lennék!

Adatközlő: Kántor Béla 62 éves nyugdíjas vājár, Borsodnádásd
Mocsolyás bányatelep. 1963. november.

Esik eső, jaj de szépen csepereg,
Barna kislány az akna partján kesereg.
Sirva kéri ő a főaknász urat,
"Egy pár szóra hívják ki a babámat!"

Bányászlegény, ha bemegy a bányába,
A csákányát vágja a szén aljába.
Vágjad pajtás, hadd rugja a szemembe,
Mert Somsályon aranypénzen fizetnek.

Bányászlegény addig nem lesz ma sikta,
Mig ki nem lesz a métered faragva.
Itt van már az éjjélnek az ideje
Ki is van már a méternek a fele.

A szállító, ha bemegy a bányába,
Elsiet a közeli nomerára.
Százhusz csillót leszállít egy órára;
Majd csak akkor gyújt rá cigarettára.

A somsályi felsőtárna de magos,
De sok szegény bányászlegény hervad ott
Hervadozik, mert bűdös a levegő.
Mer a bánya olyan mint a temető.

Leszakadt a bányának a teteje.
Benne maradt százhusz ember élete.
Sirhat-rihat a sok árva eleget,
Mer odaveszett a kenyérkeresője.

Adatközlő: Gulyás Sándor 45 éves vājár, Somsály tányatelep 1963.
november.

Gyűjtötte: Nemcsik Pál

S Á L Y I P Á S Z T O R O K

A pásztorságot - honfoglaló őseink kedvelt foglalkozását - még ma is sokan folytatják. De a pásztorok élete a legtöbb helyen már annyira átalakult, hogy a régi, többezeréves hagyományt őrző sajátságos pásztoréletnek már alig találjuk a nyomát. S a mai pásztorokban a régi híres, legendás pásztoralakokat majdnem hiába keressük.

De ha valahol még sikerül a nyomukra akadnunk, akkor tisztelettel nézünk méltóságteljes alakjukra, elismeréssel adózunk tudásuknak, ámulva hallgatjuk kitűnő elbeszéléseiket, melyekből nemcsak különös világ tárul elénk, hanem ahogyan elmondják, az akár egy nagy írónak is becsületére válna. Nótáikban megdöbbenve fedezzük fel még a messze keletről hozott ősi dallamkultura nyomait, s megilletődve szemlélhetjük vonásaikon, mozdulataikon, szokásaikon külső megnyilatkozásaik mögött huzódó valójukon a magyar lélek sajátságait.

Sály községben, a Bükk déli nyulványai között meghúzódó völgyekben, 12 km-re a vasutállomástól még találunk valamit ebből a nehéz, de érdekes, színes életből.

Ime, egy kis izelítő belőle.

Pásztorok iskolája.

A pásztorságot - mint minden mesterséget - jól meg kell tanulnia annak, aki igazán akar érteni hozzá. A pásztorság tanulásának java része a kisbojtárság idejére esik. Ekkor kell ellesni az idősebb, tapasztalt számadótól mindent, amire a jószág mellett szükség lehet. S az ellesett tudást fejleszti

ki aztán a sok éves gyakorlat, a sok tapasztalat. Az a leg-szerencsésebb dolog, ha apáról fiúra szállhat a tudomány. Ek-kor már a pásztorlásra való hajlamot is örökli az ifjabb nemze-dék, és a gyermekkorban szerzett döntő benyomások hatása alatt formálódhatik valaki igazán jó pásztorrá.

Tarjáni András bácsinak az édesapja, meg a nagyapja is pásztor volt. Nem csoda, ha olyan szeretettel és nagy hozzáér-téssel bánik az állatokkal. Westerségéről szólva ragyogó szem-mel mondja hogy "a jószágot mindig szerettem. Szeretem gondját viselni beteg korában is, meg mikor nem beteg. Ez vót a kenye-rem világéletemben." Nemcsak kenyere, de hivatása is.

De hát lássuk, mit is mond erről az örökségről, meg ta-nulása éveiről:

"Édesapám beszélt, hogy a nagyapámnak hat bojtárja vót, oszt hat juhnyájnak vót a szamadója. Osztán ha nagyon rá-juk esteledett, minden két nyáj birkához tettek egy szamarat. Az vitte a takarozójukat, a szűrt, bundát. Azután egy-egy nagy vasas fejir kutya vót a juhnyájuknál. Emlegette szegény még a nevit is annak a kuttyájának, amelyik a farkastól 3 darabban vet-te el a bárányt.

Mikor én gyerek vótam, iskolába sose szerettem járni. Nagyon szigorú kántorunk volt, de mi lett vóna velünk, ha nem fogott vóna. Sose felejttem el a nevit: Bencsuk Gézának hívták. Volt egy pej lovunk. Egy hizót adtunk érte valakinek. Mikor ér-te vótunk, oszt jöttünk haza a szekérrel, megláttam a kántort, leugrottam a szekérről, oszt aló vesd el magad, szaladtam be a köznek a fürdőháznak, hogy ne is lássam a kántort.

Akkor elmentünk a lányfalusi tanyára lakni. Az apám be-állott oda, mert megunta a falusi pásztorlást. Ürültünk neki. Mondom: Édesapám nem bánom, csak a tarka bornyucskákat őriz-hessem. Mer' akkoriban gyött oda sok cifra marha. Nagyon ö-rültem én, hogy lementünk a tanyára lakni. 8 esztendő vótam. Az ur adott nekem egy mázsa búzát. Mit az emberek dolgoztak, vagy mást csináltak, én egy kis ostorral járkáltam az istálló-ba, vigyázni kellett, hogyha elszabadul egy marha, a másikat

a jászolba bele ne döntse, meg ne ölje. Ezért kaptam egy mázsa búzát a téli időbe.

Aztán öt esztendeig csordáskodtam. Az apám meg majoros volt. Akkor kezdtem legénykedni. Onnat elmentem a Gorove nagyságos urhoz juhásznak. Akkor juhászkoztam, míg csak katonának el nem vittek."

A pásztorságra azonban néha a nyomoruság is jó iskola. Csathó Sándor ebben a keserves iskolában nevelődött derék pásztorrá.

"Édesanyját egy mónár szerette. De nem akarták hozzáadni, mert részeges ember volt. Osztán megesett az anyja. Ugy se engedték hozzá a mónárhoz. Így osztán ő hogy meglett, oda adta őtet az anyja egy nevelőnek, ő meg elment szolgálni. Aból fizetett érte, amit így keresett. Három éves korába' meg a mostohájának a testvére, a Laci bátyja vette magához. Ő nevelte 9 éves koráig. Nehéz sora volt. Kis gyerek volt még, oszt mán cipelte a disznóknak a kukoricát. Ha nem tudta elvégezni, nem adtak neki früstököt. Ha nem szedett meg annyi csomó búzát, amennyit mondtak neki, addig nem kapott ebédet. 9 éves volt, mikor elkerült a Hajduhoz kondás bojtárnak. Micsoda még egy 9 éves gyerek" - mondja Csathó bácsi szomorú gyermekkoráról a felesége.

S a 9 éves kisbojtárnak gondolkoznia kellett sorsáról, jövőjéről, gyerekfejjel számolnia és határoznia kellett, ha a nyomoruságán változtatni akart.

"Mikor én cseléd voltam, nem volt senkim se. Elszegődtem egy kondás számadóhoz, Hajduhoz. Ugy volt, hogy örökbe vállal. De én otthagytam. Azt mondta mindig, ne félj fiam, az apád ezét, azát, mire megházasodol 60 forintod lesz a takarékbá. Én meg gondoltam: vizitációra is csak 22 éves korombá lehet menni. Ha nem marad bent az ember első vizitációra, akkor is 3 esztendőt ki kell tölteni. 26 éves, mikor hazajön. Hát én addig 60 forintért szógáljak;

Azt mondom neki:

- András bátyám, én nem maradok jövőre.

- Akkor eredj az anyádho; kapok én gyereket!

Igy osztán elgyöttem én az alsóudvarba, mer' nem vót a Hajdúnál jó dógom. Nem hazudok, de én nekem ruhát csak abból varrtak, amit az 5 gyereke elrontott. Olyan gatyából varrtak nekem gatyát, aminek a ráncá kikopott. Ha odavágta a szél a bokorhoz, kiszakadt, oszt kikaptam érte. Hát elgyöttem én Józséf napkor. Az alsó udvarban egy gyerek agyonütött egy süldelket, oszt elszökött. Cselédkondás vót. - Mentem hazafelé. Gyön az ispán ur. Azt mondja:

- Hova még Sándor?

- Kitőtöttem, megyek haza.

- Ne menj haza, maradj itt. Vágjál fát. Hát ottmaradtam. Délben úgy jóllakattak huslevesssel, meg turósgaluskával, hogy csuda.

Estére az ispán ur összehívta az előkelőket: a faragó gazdát, a béresgazdát a faragó műhelybe. Bevitt engem is. Azt kérdi tőlük:

- Megfogaggyuk-e?

- Hogyne fogadnánk meg! No mit kérsz?

- Baranyi ur, én meg mondom az igazat, 30 forintot és sorkosztolást.

- Rendben van, mink is ennyit akartunk adni. A pénzt úgy szedték össze, hogy disznószáma szerint. Ha nagy disznó vót, az egy szám vót. Kis malacból vót egy szám. Ugy fizették. Sokat lehetett akkor belőle venni. 30 forintból vettem ünnepelő ruhát, kalapot, csizmát, viselő ruhát, szűrt. Még pénzem is maradt. Egyszóval egy szür vót 5 forint. Egy kalap 80 krajcár. 14 krajcár vót métere a ruhának. Vettem gatyának valót. 8 szál gatyát varrattam ünnepre.

Még vótam cseléd Máthé Gyurinál is egy évig. Négy ökröt őriztem. Mikor őnála meguntam, aztán szegődtem el a bárónál, mert nem adta meg rendesen a bért. Olyan ember vót, hogy egy villa trágyát el nem vett vóna a jószág alól. Vót neki 4 ökri, két tinója, 3 tehene. Az alól mind én trágyáztam, magam vótam a határba'. Magam szántottam. Csak a vetéshez fogadott valakit.

Sose felejttem el, ősszel, mikor a marasztalásnak van az ideje, este hogy hazajöttem a szántásból, kijön Máthé Gyuri az ólba. Azt mondja:

- No Sándor, aggyál az ökröknek, hogy egyen, oszt gyere be vacsorálni. Hozza a kancsóba a bort. Megkinál:

- Hát iszol-e?

- Hogyne innék, mikor jólesik?

- Kell e még?

- Bizony kell még. Mennyi egy pohár bor?

Háromszor iszik a magyar.

Mikor megittam 3 pohár bort, azt mondja a feleségének:

- No, anyó, készisd a vacsorát az asztalra, oszt megvacsorálunk. Mikor megvacsoráltunk, azt mondja a feleségének:

- Takaridd le azt asztalt, mert Sándorral akarok diskurálni.

Akkor már tudtam mi lesz.

Azt mondja:

- No ülj csak közelebb.

Elővette a kancsót megint.

- Jól esne egy pohár bor?

- Jól bizony, Gyuri bátyám!

Megint háromszor iszik a magyar.

Mikor ide adta a harmadikat is, azt mondja:

- Felakasztod-e a szűrt?

- Én - mondom, felakasztom, ha meg van velem elégedve, de nem azért a bérért, amiért szolgáltam.

- Mit kérsz a jövő esztendőre?

- Hatvan forintot kérek, meg egy surcot, meg egy pár féltalpat. Azt mondja nekem:

- Haj, öcsém, az nagy szó!

- Miért? Nézze, mondom. A béresnek négy ökri van oszt egész komenciót kap, pedig nincs csak a négy ökri. Nekem van még azon felül 2 tinóm, három tehenem. Ha nem érdemlem meg a 60 forintot, fogadjon olyat, aki megérdemli.

- Hát öcsém, akkor ezt a kis vagyont kiadom, megélek a lábam lógászásából is.

- Segitse az Isten Gyuri bátyámat!

Kínált - nekem 48 Ft-ot, 50 Ft-ot, 55-öt is kínált.

Azt mondtam: nem.

No - azt mondja - majd megálmodod reggelig. Mikor oszt kimentem, kijött utánam egy asszony. Azt mondja: Meg ne maradj. Én neked jó helyet komendálok, ott megkapod azt a bért.

Felkeltem reggel. Megétettem, megittattam. Jön Gyuri bácsi kifelé.

- No Sándor mit álmodtál? Hát maradsz-e 55 Ft-ért?

- Még 70-ért se Gyuri bátyám!

- No, megadom.

- Nem kell nekem. Akkor nem birta megadni, most meg nem kell. Hát Gyuri bátyám, tudja-e, mi a kérés? Irjon egy kis papírra elbocsátó levelet.

- Én még nem irtam soha.

- Hát írja, hogy ekkor meg ekkor beállt szógálni. Ekkor meg akkor kilépett. Írja oda, hogy jó, jó, jó, jó, jó. Mer csak azt szabad beleírni.

Az asszonnyal megbeszéltük, hogy a mocsolyási parton megvárjuk egymást. Én értem oda hamarabb, én vártam.

Aztán felmentünk Bekénybe. Éppen mikor beértünk az udvarba, gyön az öreg kifele. Azt mondja Zsuzsi néni:

- Nemzetes ur, hoztam egy jó fiut.

Azt mondja:

- Honnan tudja, hogy jó gyerek?

- Ez szót fogad.

Odajön az öreg. Azt kérdi:

- Hogy hívnak?

- Csathó Sándor.

- Tudol-e fejni?

- Tudok. Mennyi fejős van.

- Három.

- Még ha öt volna is megfejek.

- Mennyit kérsz?

- Nemzetes uram, 60 Ft-ot meg egy surcot, meg egy pár

féltalpat.

- Ide figyelj fiam, megadom a 60 Ft-ot. Nem kevés?
- Nem tudom, hogy figurázik-e velem? Vagy talán sokallja?
- Dehogy sokallom. Nézd, én nem fogok ilyen dolgokkal törődni, mint a surc, meg a féltalp. Van-e édesanyád?
- Van.
- Adok neked még 8 méter fát.

Keressél egy igát, amelyik hazaviszi neked.

Ott szógáltam fél esztendeig. De olyan helyem vót, hogy az anyámnál se vót jobb. A tarisznyámba húst, mézet, mindenfélét rakott az asszonyom, hogy a tehenek mellett el ne aludjak. De osztán szegény öreg belelépett a penzióba. Másik jáger gyött a helyébe. Annak nem vót teheni. Nem kellett hát bojtár.

Három nap mulva ott vótak értem. Beálltam kertészbojtárnak. Fekete Imre vót a főkertész. Kaptam 30 Ft-ot, 3 méter fát, meg benkosztot. Jó helyem vót. De azért mégse szerettem, mert vasárnapom soha se vót. Mindig locsolni kellett a rózsákat, veteményeket. Nem tudtam elmenni a templomba. Hosszu napok voltak nekem. Mit értek a szép virágok, ha nem tudtam tőlük elmenni.

Nem maradtam meg. Beálltam béresnek, egész komenciós-nak. Két esztendőt töltöttem az alsóudvarba.

Sok gazdája vót emek a birtoknak. Rémsok gazdája. Az intézők itt szedték meg magukat. Baumli is itt szerzett magának vagyont, meg itt tette tönkre a cselédeket. Az igazat mondom, úgy, ahogy vót. Én cseléd vótam. Nekem járt egy hold föld a cselédség után, meg 20 quadrát konyhakert. Járt kóró is, azt is elvette. Igaz, nem sokat kapott érte az ember, de jó vót az is. Elvette a fát. Járt 6 méter fa. Vót benne két hasáb, hasított fa. 3 köből vót az árpa, 2 mássa a gabona. Ez vót a bérünk. Négy véka az egy köből. Abba az időbe eladott az ember egy köből gabonát, kapott érte négy forintot. De négy forintból megruházkodott. Nem vót senkim se. Cselédkedtem. A nénémnél tisztálkodtam. Azért, ha komenciós vótam elment amit kaptam. Ha bérbe szógáltam, az is elment mosásra. Hát nem jó vót

ez így. Akkor vettem el a feleségemet. Azóta együtt kinlódunk. De hát míg él az ember, sokat próbál".

Ez hát Csathó Sándor kemény iskolája, ahol a pásztor-ságot is kitanulta. Ezt a hivatást folytatta aztán egész életében. Itt mutatta meg olyan sokszor ragyogó képességeit, ügyességét, bátorságát, ha máshol nem tehetette.

A pásztoroknak ezt a nehezen szerzett tudását azért mindenki elismerte. Még az uraság is, hiszen jól tudta, hogy a pásztor nagyobb tudásából neki is haszna lesz. Ez derül ki Tarjáni András esetéből is, melyet így mondott el:

"Eccer elszegődtem Nyárádra a Sielbieger nagyságos urhoz. A könyvem már ott vót. Azt mondja Rácz Károly, a bíró, meg Horváth János, hogy ők aztán nem eresztenek ki a faluból. Addig beszéltek, hogy azt mondtam: én nem bánom, ha nem kell elmenni a faluból. De mán a könyvem oda van a nagyságos urnál. Erdélyi jegyző ur azt mondja, hogy ő nem tud mit csinálni, mert nem akar ujjat huzni a nagyságos urral. Azt mondja Rácz Károly: majd ő ujjat huz vele. Azt telefonálta neki, hogy Sályba, a Tarjáni helyébe jön egy kisgyőri ember, ha ide hurcolkodik, hát egy füst alatt mán őt küldjük le a helyébe. A jegyző ur is telefonált. Kérem Nagyságos ur sok szegény ember lakja Nyárádot is, Abrányt is, meg Darócot is. Talál eleget a Tarjáni helyébe. Vissza telefonált a Sielbieger: "Elhiszem, hogy sok szegény ember lakja, de nem pásztor ember. Kocsisnak, béresnek a kárki jó lenne. De pásztornak nem".

"Azt mondta, hogy levitet. Ugy mentem ennen el, mer' a könyvem mán odale vót."

Hajnaltól napestig.

A pásztorságnak nemcsak az iskoláját nehéz kitanulni, de a mindennapi munkáját sem könnyű végezni. Lássuk csak, mit csinál a pásztor télen-nyáron, hajnaltól napestig.

Mikor meglátogatjuk Tarjáni András számadó juhászt a Töviskes tanyán, ahol a sályi termelészövetkezet juhnyáját őrzi, éppen delel a jószág. Két hodályban pihennek, kérődznek

a juhok. András bácsi ezeket mondja róluk: "Az egyik hodályban van a "meddelék" juhnyáj. Ebben vannak az űrük, a kosok, meg az idei bárányok. A másik hodályban van az "anyafalka". Ebben vannak az anyajuhokon kívül még a szüztoklyók, vagy más néven apácza-toklyók is. Azok a bárányok, amelyek nem voltak még kos alá hajtva. Három éves korukban hajtják őket kos alá. A kosok kétfajta: szarvas kosok, vagy suta kosok. A szarvas nem jó, mer' ha közte van az ember, leszedi róla a nadrágot."

A hodály végiben van a szénadó lakása. A verebécén át a pitvarba lépünk. Balra egy kamra van, jobbra meg egy kis szo-ba. Itt látjuk beótvá a délbe fejt juhtejet.

"Május 26-án választottuk le a bárányokat - mondja András bácsi. - Előbb jött a nyírás. Május 24-re fejeztük be. 26-án leválasztottuk a bárányokat. Május 27-től fejünk. Augusztus 1-ig kétszer szoktam fejni. Augusztus 1-15-ig márcsak egyszer. Utána kétszer, háromszor fejek meg apasztásra, aztán vége a fejésnek. Akkor 6 hetet levertetni szoktunk."

Érdeklődünk, hogy készül a finom juhsajt, ahogy itt hívják: gomolya.

András bácsi elmondja:

"A juhtejet 30-35 fokra fel kell langyosítani. Az ótót szinte langyos vízbe tesszük. Elkeverjük, oszt beletesszük a tejbe. Akkor aztat lassan kavargatjuk. 1/4 óra alatt meg is alszik. Hagyjuk még egy fél órát. Akkor feltörjük. Megint hagyjuk pihenni. Aztán gomolya ruhába tesszük. Átcsurog rajta a savó. A zacskóban marad a gomolyaturó. Ez is finom eledel. A gomolyaturót megint össze kell törni, megint ki kell a levét csurgatni. Akkor bele kell tenni a gomolya ruhába. Össze kell fogni a ruha négy sarkát, úgy lesz állása a gomolyának, oszt fel kell akasztani. Három napig marad a ruhában, akkorra meg-
érik.

Ha jól esik, akkor a gomolya savójából "zsöndicét" főzünk. A zsöndicét lassan kell főzni. Lyukra tenni nem szabad. Kavarni se szabad. A lassu melegítéstől a savó megturósodik. Ez a zsöndics. Ha kihül, akkor jó enni."

A napi munkát meg így mondja el:

"A juhász nyáron 2 órákor kel fel, ha azt akarja, hogy a juh hűvösön legeljen. Inkább még egy órákor is. Mikor lefejtünk, leszűrjük a tejet, fellangyosítjuk, aztán beoltjuk. Akkor a juhász megmosdik, de csak úgy katonásan. Osztán akkor a kenyerit - ha nem akar tarisznyát vinni - menetközben megeszti. Ha nem resteli a tarisznyát az ódalán hurcolni 7-8 órákor megeheti a früstökjét. Azzal van délig. Mer' ha megesszik egy falatot, ugyanugy kiéhezik, mintha megesszik egy karajt. Délre még a szalonnától is majd éhenveszik. Így hát felesleges sokat enni. Még imádkozni is kinn szoktam a legelőn. Mer' ideben még álmos az ember, meg tudja, hogy sietni kell, nehogy a nap a hodályban süssön a juhokra.

Délig legel a juh, ha meleg nincsen. Ha meleg van, akkor begyövtünk 10 órákor. De más 8-9 óra tájban meg is itatunk, hogy a víz után még harapjon egy kicsit.

Ha meleg van 10 óráig, ha nincs, délig legeltetnek. Akkor kérődzik 2-3 órát. Akkor megint leülök fejni."

A fejés nagyon nehéz munka. András bácsi szíjjal köti le a kezén az ereket, különben nem bírná ki a sok juh fejését. Aki erre nem vigyáz, bizony megjárhatja. Egyszer Csathó bácsi is megjárta, a megerőltetett munkától beteg lett a keze.

"Első esztendőben, mikor fejtünk, nem vót semmi baj. A második esztendőbe, mikor leválasztottuk a bárányt, 300-on felül vót, akit fejni kellett. Csak ketten fejtünk a bacsó fiuval. Az én kezemen mind a tíz köröm úgy megfeketedett, mint akit befestének tintával.

Mondom Siebertnek: baj van. A kezem meg van meredve, az ujjam meg van feketedve. Befogatott, oszt lementünk Ábrányba, az orvoshoz. Mondja: az ami elrontotta, meg is gyógyítja. Fejjen tovább. Adott egy kis ólomcetetet, avval kellett mosogatni. Két hét múlva semmi baja sem vót a kezemnek. Azért csak azt mondom: legyen juhász, aki akar. Az öreg bacsónak ahol vótam, öregségére reszketett a keze a sok fejtéstől. Nem is tudott enni. Azért legyen hála a jó istennek, öreg ember vagyok, de nem reszket a kezembe."

de nem reszket a kezembe' semmi. A bort is meg tudom fogni. Nem ömlik ki a pohárból."

András bácsi így folytatja napi munkáját:

"Fejés után a juhok egy órát hevernek. Aztán fogom a botot és inditok kifelé. Ebédelni akkor szoktam, mikor bejövök.

Este, míg lát az ember, addig legeltet. Mikor nem lát, akkor behajt. Inkább naplemente után jóval.

Egyszer, mikor Kácson laktam, a bojtáromat meg is kellett vernem. Nagyon resteltem. Sokat türtem neki. Ő mikor felkelt reggel mán én a kunyhót kisépertem, vizet hoztam. Akkor is nagyon meleg vót nyáron. Azt mondja: Mit jókodom én az urnak. Itt nem lát bennünket senki. Nem akart kibajtani. Osztt megvertem a bojtárt.

Mikor ellik a birka, a juhász felöltözve alszik. De csak úgy, mint a nyul a bokorba: mindig ébren. Vagy pedig ha nagyon álmos, rágyújt a pipájára, vagy pedig bagózik. És akkor ha le mer egy kicsit dűlni de csak egy kicsit a dikóra, elsőbb körülnéz, hogy nem küzködik-e valamelyik. Amelyik nem tud megelleni, két kis lábát megfogja oszt segít rajta, amelyik juhász jó ember, hogy ne kinlódjon sokat. Amelyik megellett, azt nyomban beteszi a fogadtatóba. A lámpát a foga közé veszi, a nyálkás bárányt a hóna alá, az anyját az ölébe és viszi a fogadtatóba.

Azt éccakára mindig ki kell üriteni. Ha az anya szereti a bárányt, akkor két nap múlva ki kell tenni a többi közé. Le kell számozni őket. Ugyanannyival a bárányt, mint amennyivel az anyát. Van egy juh-jelző festékem. Ha nincs, akkor csinál az ember. A számot az ódalára kell tenni. A gyenge fias juhot, meg az öreg fias juhot külön szoktam tenni. Ha van 70-80 anyajuhom, vagy 100, akkor is külön teszem az öregebb fiast. Külön rekeszttem a gyengébb fiast, hogy az anyjából az erősebb fias ki ne szopja a tejet. Akkor a fogadtatókat külön abrakolom, külön etetem, külön itatom. Hogyha kívánja aztat, muszáj szoptatnom nekem, míg csak le nem fogja az anyját. Olyan is van, akit egész szoptatáson át szoptatni kell. Ha tele van

a tőgye, akkor se vállalja el az anyja. Ilyenkor megfogom az anyját és megszoptatom. Van, amelyik nem akarja szoptatni a bérányt. Mikor megfogom az anyját, a bérány mán a sarkamban van. Még leválasztás után is rábódült, azt hitte, hogy az anyját fogom meg. Ha azt mondtam: szopni gyertek! -megtették.

Szabad időm sose vót. Még beteg se vótam."

A csordásnak se könnyű a munkája. Csathó bácsi ezt mondja a csordás munkájáról.

"Az én dógom az vót, hogy mikor felkeltem 1/2 3- kor, vót 8-9 fejős marha, az alól ki kellett trágyázni, aztán a tőgyüket megmostam, megfejttem. Ha bornyusak voltak, azokat megszoptattam. Amikor megvót, akkor a tejet felvittem, elmentem a früstökért. Azután felkötöztem a csengőket, oszt elindultam. Este 6 órakor újra fejtünk. A gulya mellett egész nap nem igen lehetett leülni, mer a legelő keskeny vót. Mindig talpon kellett lenni. A nagy legelőn megeresztem a marhát, oszt sétálok utána. De a keskeny legelőről a marha mindjárt bemehet a buzába, vagy a csalamádéba. Ott mindég talpon kell lenni. A legelőn egy kutyának több hasznát veszi az ember, mint egy bojtárnak. Mer' ha a tehen belemegy a kukoricába, csak annyit mondok: "kis kutyám, ne bocsásd!", oszt már ott is van. De a bojtár mire odaér, akkor már le is tör a tehen vagy három csövet.

Én nekem mindegy vót. Akár számár, akár ló, akár disznó, akár tehen, béresség, kocsisság, nekem mindegy vót. Azt mondta Siebert ur az egész cselédség előtt: "No még én ilyen embert nem tapasztaltam. Mer ha valakinek azt mondom: holnap elmennél-e ide? Csak azt mondja: még én nem próbáltam. De ha ennek azt mondom: beteg a kondás, megyen. Ha a béres beteg, megyen. A kocsis beteg, megyen. Mindenütt megfelel. Ez cselédnek való, mer' mindent tud."

A pásztornak bizony az elemekkel, is meg kell vívnia a harcát. Sokszor szinte az emberfeletti erőfeszítéssel tudja csak a jószágot megóvni a pusztulástól az elemi csapás idején. Csathó Sándor bácsiról mesélte el a felesége, hűséges élettársa, minden dolgának tudója a következő esetet:

"Irtózatos nagy zivatar volt. Mikor esett, akkor hozzá fogott nagyon fúni a szél. Rettenetes nagy jegek estek. A marha elkezdett rohanni. Nem bírt vele a kutya, pedig nagyon jó kutya vót. Csak biztatta az uram a kutyát. Mondta neki: Ficzkó, Ficzkó! Fent vótak a töviskei legelón az Ördögkölyök felett. Ha nem tudja a marhákat megállítani, belezuhanok vóna a rettenetes mély szakadékba. A jég esett. Egymást törte a marha. Ott vótak egészen az Ördögkölyök mellett. Mán ritt is, hogy vége a marhának, meg neki is. De azér' annyira, amennyire ő is pattogott, hogy csak bírt, a kutya is fogta a marhát, úgy hogy a szakadék mellett, az ákácok szélén megállították a marhát, oszt megtudták tartani míg elállt a zivatar."

Ezt a nehéz munkát bizony sokszor egész szegényes táplálkozás mellett végzi a pásztor. Csak néha, ha megunta, akkor segít magán ügyességgel, leleményességgel, és jobb falatot főz magának. Így tette ezt néha Csathó bácsi is.

"Mikor a bárónál laktam, csordás vótam 5 esztendeig. azt mondom a feleségemnek: Hallod-e, ne hordjál nekem a Vízfőbe enni. Csinálj lebbencset, felviszem a Telekkertbe a bográcsot, oszt főzök magamnak. Néha komprit is viszek.

No, egy vasárnap kimentem oszt a marhával az erdőre. Úgy mondom, ahogy igaz: találtam seregély fészket, vagy hármat. Kiszedtem a fiókákat. Megpucoltam, osztán délben lebbencsel megfőztem. Ahogy főzök, gyön az intéző ur a feleségével, azt mondja:

- Csathó bácsi mit főz maga?
- Huslevest.
- Abból én is eszek.
- Nem bánom.

De jó ézi vót ám. A szabadon főzött ételnek sokkal jobb az ézi, finomabb, mintha bent főzik.

Úgy islett a leves az intézőknek, hogy bizony mind megették. Azt mondom:

- Hát én mit eszek délre?
- Ne busuljon.

Erre elővettek finom kirántott húst, oszt azt adták ide. Még azt is mondták:

- Csathó bácsi mikor főz még ilyen jó lebbencs levest? Máskor is eljövünk."

Mikor a számadónál laktam, akkor főztem gulyásos lebbencs levest, paprikás krumplit, riskását, azután kukorica kásából disznóhussal kását. Finom vót. A pásztorember biz'a rá szokik a nyomoruságra, oszt megtanul mindent. Még a főzést is. Meg is tudok mindent csinálni. A tejbekását is. Csak még a kékáposztát nem tudom megfőzni.

Tanyázás a téli erdön.

Régen bizony még a telet is a szabadban töltötte a kondás, kint a nyája mellett. Az a jószág, amelyik a szabad ég alatt telet, sokkal egészségesebb volt, jobban ellenállt a vésznek, betegségnak, mint amelyik bent az ólban maradt. Többet is fizettek érte. Ezért az előnyért azonban a pásztor-nak kellett szenvednie.

A téli erdön való tanyázás azonban minden viszontagsága mellett nem volt olyan rideg, és kegyetlen, mint gondolkodnánk. Még a 14 éves kisbojtárnak sem. Sőt a tanyázás alatti élet szabadsága, sok eseménye érdekessé, emlékezetessé tette a kint töltött időt.

Legalább is pár évtized távlatából így látja Csathó Sándor az egykori kisbojtár, mikor a szép régi téli tanyázásról ezeket mondja:

"Mikor ez történt, én még nem voltam csak 14 éves. Bojtár vótam az öreg Hajdunál. Ő meg számadó kondás vót. Gorovénél laktunk. Ősszel, októberben fel kellett menni makkra a disznókkal. 360 darab südeléket hajtottunk fel a Bodnár-kut-völgybe. A tanyásunk Kis Samu bácsi volt, Kisgyórból. Karámot csináltak a disznóknak, nekünk meg félhajas kumyhót. Az eleje szabad vót. Itt huzódtunk meg, ha esett. Az erdön nagy hó van télen, oszt nincs olyan hideg. Jól ment a sorunk. Azt mondja a számadó nekem;

- Sándor!

- Tessék.

- Vágjál hagymát, tegyél szirt a bográcsba, oszt főzünk!

- Jó!

Nagy lagényfia volt a számadónak. Ugy hitták, hogy Hajdu András. Kényes fiu vót. Nyalka fiu. Sát Samu bácsi, a tanyásgazda is azt mondja, hogy "én főzök". Oszt' ketten főztünk. Disznó hus vót. Azzal főztünk lebbencs levest.

Mikor legjobban főztünk, hát rászállott egy nagy füles bagoly a fára. Elkezdte hogy: hu, hu, hu. Az erdőbe meg nagyon hangzik, mer' visszhang van.

Azt mondja erre a számadó fia:

- Samu bácsi, lelövöm a bagolyt.

- Hallod-e, hozzá nyulj! Mer' egy másik számadó a mult télen itt tanyázott, oszt éppugy bánt vele a bagoly. Is meg rálőtt. Nem találta el. A bagoly elszállt. Mikor a számadó lefeküdt, a bagoly beleszállt a tűz közepébe, oszt szétrugta. A számadó aludt. Nem tudta. Belement a tűz a félhajas színbe, oszt lángragyulladt.

De Hajdu András büszke fiu vót, azt mondta, hogy ő bizony lelövi a baglyot.

Beszélgettünk a tűz körül. A bagoly megint huhogni kezd. Az András beugrik a színbe. Lekapja a puskát. Fellő a fára, de nem találja el a baglyot. Elszállt az erdőbe.

Vacsora után lefeküdtünk. Csend vót.

A kunyhó egy nagy fához vót csinálva. Nagy fa vót. Három ember se érte vóna körül. Ott háltunk a fánál, a kunyhóba!

Egyszer csak Samu bácsi febred, elkezd kiabálni: Számadó gazda keljen fel! Számadó gazda keljen fel! Ég az összes kunyhó! A bagoly belerugta a tüzet. Felugrottunk. Egy kis lebbencset, holmit, szürt ilyesmit, bográcsot kikapkodtunk a kunyhóból. Én is kapkodtam, mint Bernát a menykőhöz. Hát biz'a menne maradt a kunyhóba' a sipkám, meg az egyik csizemám. Beleégett. Így oszt én mezitláb maradtam a hajtásra. Mit csináljak? Egy szákot el hoz a számadó, oszt a fél lábamat assal csavartam be.

Egyik lábamon a csizma vót, a másikon meg szákbecskor - Egy hét mulva tudtam venni Vizhosztánál² egy pár csizmát, meg egy sipkát. A csizma 3 Ft. vót, a sipka meg 80 krajcár. Így történt a megégés. Aztán mind is elhurcolkodtunk onnan. Kimentünk a tetőre.

Az erdőn októbertől vótunk március 15-ig. Felhajtottunk 360 drb süldeléket, oszt hazahajtottunk 180-at. Vót olyan ócs, hogy hirtelen hízta, megkapták a vést. Naponta 4-6 elpusztult. De ami megmaradt, azért 100 %-al jobban fizettek, mert keresztül ment rajta a vész, oszt az ilyen jobb vót hízőnak. No aztán a tanyásgazda nem szeretett ott lenni a tanyában. Mert az elhullott sertéseket be kellett hordani egy gödörbe oszt behányni földdel. De ha bevittünk nyolcat, tizet, alig-hogy behustuk, már amikor eljöttünk, nem volt egy se. Elvitték a kigyórieik. Pedig bűdös is vót benne. De azt is elhasználták. Kisütötték a szíráját, oszt szekerkenocsnak használták.

Gyöttek az asszonyok, kérték a tanyásgazdát: tessék nekem adni a malacot, est meg azt adok érte. Hát inkább elment onnan, oszt csak én maradtam mindig a dög malacokkal. Még az vót a dolgom, hogy fát készítettem estére, meg reggelre a főzéshez. Meg vizet készítettem. Ez így ment napról-napra.

Olvassuk aztán a süldelék. Sokszor nincs, csak a helye. Nemcsak megdöglött, de vezett is el belőle. Ha beteg lett, lefeküdt egy bokornál, azt mindjárt elvitték. De megjárták vele. A mocsolyási nyáj is az erdőre járt. A főerdésznek vót egy nagy disznaja. Kilencet fialt az erdőben kívül. A kondás tudta. Mikor 3 hetes volt a malaca, elhajtották a disznót a malacokkal együtt. A malacokat agyonszúrták, a disznót levágták. Nem lett vóna baj, ha ezt nem cselekszik. De még nagyobb eset is vót.

Egy hutasi ember vett a vásáron két ökröt. Oszta hogy megvette a két ökröt, vitte haza. De az egyik elszabadult. Ki

²

Schönberg nevű szatócs, aki nagy árvíz alkalmával jött a faluba, azóta csak Vizhosztának nevezték.

az erdőbe. Mikor reggel mink hajtottunk éppen, gyött a hutási ember. Azt mondja az én gazdánknak:

- Jóreggelt kívánok, kedves számadó gazda! Nem látott egy fehér ökröt szaladni erre?

- Nem láttam én. Ha láttam volna, megmondanám. Menjen be Kingyörbe, oszt köröztessen.

Mink pedig elmentünk a Magyalos oldalra. Nagyon szedres, sűrű bokros volt ott a hegyoldal. Ahogy megyünk, én mentem a süldelék előtt, a számadó utánam gyött, egyszer elkezd az egyik süldő sikítani. A többi süldő meg rohan rakásra. Az erdőbe nem nagyon lehetett pattogtatni, a sok fától nem lehetett kinyújtani az ostort. Szaladok oda, hát látom ám, hogy a fához vót kötve egy drót, a végén hurok, oszt a hurok körül el vót szórva a kukorica. A süldő odament, a hurok meg rászorult a nyakára. Kiabálok a számadónak:

- András bátyám, a hurok megfogott egy süldőt, de nem tudom kieresztani, mer' a többi rá rohan.

Gyött aztán.

- Az anyját ezeknek a rablóknak, agyonlőném őket, ha itt volnának.

No, ketten megszábadítottuk a süldőt a hurokból. Megyünk oszt beljebb. Arra meg sok vadkörte volt. Ivott vót. A süldelék gyött utánam. Vadkörtezett, makkozott. Egyszer csak rohan megint a süldelék. Aty Ur Isten, hát megint megfogtak egyet? Szaladok oda. A süldelék töri egymást. Kiáltok a számadónak: András bátyám, gyűjjön, mert baj van!

Odamegyünk, ahol a süldelékek egymásra rohantak. Hát nem vót megfogva egyik se, hanem a gyönyörű szép fehér ökr volt megnyusva. A bőri rá volt terítve, oszt be vót húzva a szederindába.

Gyön arra később a tót ember. Azt mondja neki a gazdám

- Hajja barátom, gyűjjön csak ide. Meg van az ökr.

- Hol van?

- Menjen csak ezen az uton, majd megleli. Ott van egy nagy szederbokor. Abba van. El van vágva a nyaka.

Akkor a tót ember hozzáfogott rini. Kért, hogy vigyázzunk rá, míg bemegy Kisgyőrbe. Embert állítottunk hozzá, míg odajárt.

Mikor feljelentette a dolgot, asután oszt a jómadarakat mind elfogdosták. Meglelték az erdész disznójának a filit is. Mer' az jegyes vót. Hát ezek a malacokból kolbászt töltöttek.

Nagy büntetést kaptak akkor.
Ilyenek történtek az erdőn.

Tilosban a nyáj.

A pásztoremlernek mindinkább nehezebb a dolga. Régen, amikor végeláthatatlan területen mindenütt legelő volt, kevesebbet bajlódott a nyájjal, csordával. A pásztor csak "megeresztette a marhát, oszt sétált utána" - mondja Csathó bácsi. Ma már nincsenek ilyen széles nagy legelők. Nagyrésszüket feltörték szántóföldeknek. A keskeny legelőt buza, kukorica, len-cse táblák, művelt földek veszik körül. Csak egy pillanat, és már benne is van a jószág. A pásztornak "mindig talpon kell lenni", mert a kárt neki kell megfizetni. Hogy a nyáj a tilosba ne menjen, ahhoz nagy ügyesség, nagy tapasztalat, meg jó szerszám kell. Tarjáni András szavai szerint: "a jó pásztor nem élhet csengő kolomp, jó kutya, meg szürbunda nélkül".

A komoly pásztorok büszkék arra, hogy a gondjukra bízott jószág sose kerül a "kárba".

Néha azért ilyesmi is előfordul. Talán nem is egészen a pásztor hibájából. De egy kis leleményességgel legtöbbször helyre lehet igazítani a dolgot, ahogy azt Csathó bácsi tette:

"Hogy az első esztendőbe" a birkával vótam, puli kutyám nem vót. Nem gondoltam én azért, hogy a birka annyira rákap az emberre. Mentem kifelé a birkával. Két nap csak megvótam én nyugodtan. De mán a harmadik nap többet szaladtam, mint a kutya. Rákapott a birka a borsóra. Onnat kizavartam. A tulsó oldalba lucerna vót. Akkor a nyáj meg odaszaladt. Belement két

birka a lucernába. Elkezdett kiabálni: Bee, bee, oszt ömlött a többi utána, mint a borulat. Nyomhattam kifelé.

No ez megvót. Vót nekem jó kutyám, de azt elvitte a komám. Elmentem hozzá. Azt mondom: Komám uram, én a kutyát elviszem. Az öreg bacsó köszvényes lett, nem tud menni. Csak én járok vele, a birka meg rákapott. Kutya nélkül nem jó lenni.

Hát még ő haragudott.

Én oszt elhoztam a kutyámat. Két napig olyan nyugodt vótam, mintha ujonnan születtem vóna.

Igen ám, de olyan huncut birkák is vótak, hogy neki-szaladtak a kutyának, oszt felfordították.

A kutya oszt' nem mert menni.

Micsináljak? A Margit-tanyán vót egy öreg gulyás. Annak vót egy nagyon jó puli kutyája. Elmentem hozzá:

- Vanczák bácsi, nem adná el a kutyát?

- Ez olyan áldott kutya, hogy még a gondolatodat is tudja. De neked is menni kell utána, mert ha egy megszalad a farka közül, akkor enni akar belőle.

- No, jó mondom. Aztán megegyeztünk. Megvettem a kutyát.

Jó kutya vót. Nem adtam vóna ezer forintért sem.

Legeltettem az emódi határban a Csonkáson. Hát gyön egy puskás ember Vattáról. Az aljegyző. Azt mondja:

- Jól laktak-e mán a birkák Csathó bácsi?

- Hát mondom - némely részi. Amelyiknek jó étvágya van.

- Nem vóna egy cigarettára valója?

Gondoltam: jegyző. Nem mondhatom: se papirom, de dohányom, se gyujtóm.

Mondok: Van itt minden.

Vót noteszom, vettem belőle egy lapot, oszt odaadtam neki a zsacsakóval együtt.

- Tessék rágyujtani!

Hát amig beszélgettünk, a birka nekidőlt a lencsének.

Mondok: majd én megyek.

- Hát itt van a kutya!

- Én tudom, hogy idehajtja, de nekem jaj akkor.

- Már én pedig szeretném látni, hogy hajtja a kutya a birkát.

Addig erősködött, hogy mit vót mit tenni, megfogtam a kutyát, Bojtárnak hitták. Felemeltem: nézd csak, hol a birka. Aló az én kutyám, szaladt a birkák után. Nem telt bele egy perc, kifordította a lencséből. Igen ám, de egy birka kiugrott a nyájból. A kutya nekiszaladt. Földhőzvágtá, oszt a lábszáráról felszakította a bőrt. Lehuzta az egész combjáról, oszt meg is ette, amit leszakított.

Odamentem, mire megette. Nem bántottam azért, mer' ha bántom, többet nem hajt.

Megyek este haza. Sántit ám a birka. Mondom Mikónak, a bacsónak: Nagy baj van: az intéző agyonüt.

Elsoroltam, hogy jártam. Mikor a jegyzővel diskuráltunk, elküldtem a kutyát, mert szerette volna látni, hogy hajcsa el a birkát. Egy birka kiugrott a nyájból, a kutya meg felszakította a combján egész a lapockájáig a bőrt.

Azt mondja az öreg bacsó: - Nem baj majd én elbánok vele.

Asnap vágta le egy ürüt. Az öreg az ürü bőréből rássabott egy darabot a birka combjára, oszt rávarrta. A bőr aztán szépen hozzánőtt. Sántított egy darabig, de meggyógyult.

Ha gyött a Siebert, bezavartam a beteg birkát a nyáj középeibe. Így oszt' meg se látta."

Tarján Andrással is megesett egyszer, hogy gulyáslegény korában elaludt a gulya mellett, szerencsére nem sokáig. Így aztán az ijedtségen kívül más baj nem történt.

"Még fiatal legény vótam. Egyszer azt mondja az apám:

-Fiam, ne vidd ki a bundát a jószág mellé az éccaka, mer' elalszol benne.

- Nem én édesapám.

- No, no, majd meglátod.

Hát ugy is történt. Kimentem a Taricsa kúthoz. Betakaróztam a bundába. Biz' a elnyomott az álom.

Pelébredek. Hát csak a sok friss szart őrzőm.

De hát még akkor csak 17 éves voltam.

Akkor ahogy kiugrottam a bundámból, a nagy ódolnok neki. Egyhuztában kiszaladtam. A tetőn kukorica tábla vót.

Megijedtem, hogy abba van a jószág, oszt a házunkat elveszik a kárért.

De az Isten megőrzött attól. nem ment a jószág a kukoricába, hanem amarra a Dobogón szelelt.

Nem is mertem azután a bundát elvinni."

Egyszer Csathó bácsiékkel is hiba történt, de egy kis ravaszsággal sikerült elsimítani a dolgot.

"Hát az igazat mondom, nem hazudok. Egy vasárnap este bál -ót az alsóudvarban, a simitó házban. A bált meg igen szerettem. Azt mondom a bojtáromnak:

- János! /Munkácsi János vót/.

- Tessék.

- Én elmegyek a bálba, maradj itthon.

- Nem maradok én!

- Miért nem maradol? A marha el talál szabadulni se te nem vagy itt, se én, oszt' kikapunk.

- Hát - assongya - hazajövk én hébe-korba széjjel-némni.

Hát jól van mondom. Elvégeztük, oszt' mentünk a bálba. Nem gondoltam én, hogy olyan soká leszek. De nem mentem én haza csak akkor, amikor reggel már a jószág körül el kellett végezni.

Hazamentem. Elvégeztünk. Mikor jött a hajtás ideje, azt mondja a bojtár:

- Sándor bátyám, tudja-e, merre menjünk; ahol egy cseppet szunnyadhatunk is?

- Merre te?

- Menjünk el a Békásra. Egy völgy van ottan. Ott a legjobban szeret a marha legelni. Mikor ott meglegelt, utána mindig lefeküdt.

Hát elmentünk a Békásra. Meglegeltettünk. A jószág csakugyan kezd lefeküdni, oszt' kérődzik. Azt mondom a bojtároknak.

- Te János, itt van a zsebórád. Odaadom, de le ne fekdgy! Csak engemet haggyál egy félórát aludni, oszt' akkor szóljál. Aztán nem bánom, ha estig alszol - azt se, csak én egy félórát aludhassak.

- Jól van Sándor bátyám, csak aludjon.
Hát én el is aludtam. Azér' a jó Isten olyan jó sorba hozta, hogy nem aludtam egy félórát se. Felébredek. Nézek szét. Hát egy marha sincs a völgybe'. Mind nekifordult a kukoricának.

János meg alszik kegyetlen, kezibe az óra. Szerelmes atyám, mibe vagyunk!

Kiveszem az órát a keziből, két rétre fogom a karikást, oszt' püff oda neki.

- Hát így lehet benned megbizni? Nézd csak hol a marha?

- Hát elaludtam én is egy kicsit.

- Látom, de fizethetünk most a kukoricáér'. Pedig én még sohase fizettem a marha után.

Én osztán elhajtottam a marhát a kukoricából. A bojtár meg fogta magát oszt' mind kiszedte, amit elharapdált a marha. Mondok:

Hiába szeded ki János, azér' nekünk meg kell fizetni. Hát a babbal mi lesz? Azt is leharapta a marha?

- Ne busuljon - aszongya - kiszedem én abból is ami meg van rágva.

Hát aztán mégse lett baj. Mer' másnapra olyan eső lett, hogy csak úgy zuhogott. Beverte a tehennyomokat. meg se látta senki se. Így oszt' megszabadultunk. Nem kellett fizetni a kárért."

Minden kis hibáért nem szabad a szegény pásztort okol-

ni. Ki nem szokott néha egy kicsit tévedni? Ha nincs baj a tévedésből, igazságtalanság mindenáron a szegény embert büntetni miatta. Aki ilyet tesz, megérdemli érte a fizetséget."

Egyszer Csathó bácsi is visszafizetett:

"A Varga Gyurinak van egy darab földje, a vencesellei föld. Én akkor a bárónál laktam, oszt kint vótam a marhával. Az ő földje meg ott volt a báróé mellett. Egészen jóllakott a marha. Hideg szél futt. Lefeküdt, oszt kérődzött. Én behuzódtam, leguggoltam a boglyába, de a marhát néztem. Valahogy elszenderedtem. Igaz, nem sokáig. Mikor felkelek, látom, ám, hogy a marha nekiállt a boglyáknak. De nem csinált semmi nagy kárt, csak felfordított két rendes magherét.

Gyött a Varga Gyurka. Hallottam én mikor kiadált:

- Ne rakd össze! Látom, mit csináltál!

- No, Gyuri bácsi, mennyi boglya vót széjjel?

- Három.

- Egy félig vót, a többi egész széjjel, de össze van rakva.

- Aszongya, neki az mind kevés.

- Ezért megfizetel.

Én nem fizetek. Nem vót abba két percnél tovább a marha, én meg összeraktam.

No osztán nem engedett. Hogy nem fizettem, elhívta a hitest, Burkus Jánost.

Kijött Burkus János. Hát azt mondta:

- Nincs itt semmi hiba.

- Dehogy nincs, - mondja Gyuri bácsi.

Mert hát pálinka szerető ember vót, kellett őneki, hogy fizessenek. Addig erődködött míg azt mondta Burkus János:

- Nézze Varga György, azt mondom magának, megbüntessük.

Akarom is, hogy meg legyen büntetve. De tudja hogy? Ugy, hogy mostan két sor a here. Oszt az egyik sorba vót 3 eldöntve, akit összerakott. Ha abból, aki nem vót eldöntve több jön ki a gépelésnél, mint abból, amelyik el vót döntve, annak a kárját megfizeti.

Burkus Jánosnak gépje vót. Odavitték a herét gépelni. De külön kellett vinni, ahogy mondta.

Itt oszt nagy baj lett, mer' abból aki széjjel vót lökve több heremag jött ki, mint aki nem vót szétlökve. Azt mondja Burkus János:

- Mit csináljak veled?

Azt mondja Varga Gyuri:

- Máncsak azért büntessük meg, hogy tudja meg: máskor ne bocsássa el a marhát.

✓ Hát erővel megbüntettek 15 kiló buzára.

Azt mondom neki:

- No Varga ur? ha erre maga rá van szorulva molnár létére, erre a 15 kiló bizára, hát itt van, megadom. Majd jó lesz koporsó szegre az ára.

Erre nem szólt semmit se. No - mondom magamban - majd kihuzom én ezt rajtad, csak várjál!

Részeges ember vót a Varga György. Egyszer látom, hogy nagy részegen gyön le a faluból. A töltés keskeny vót. Ott bokázgatott. A falu végén, a Pendelhajtónál* a disznók jártak keresztül a patakon. Hogy mindig ott jártak, kivágták a töltés szélit. Hogy odaért, keskeny vót neki, oszt belehemperedett a habarékbba. Kiabált hogy: segítség! segítség! Hallom a kiabálást. Odamegyek, nézem ki kiabál. Hát a Varga, Levetem a bocs-kort. No megájj, majd segíték én.

Beugrottam a patakba. Felemeltem, oszt belenyomtam.

Aszongya: Jaj, jaj, emelj már ki innen.

- Nem birom.

Oszt ötször-hatszor belenyomtam a habarékbba.

Otthagytam. Azt mondtam neki.

- Fuljon meg! Én nem tudom kihuzni. Megmondtam oszt' neki, hogy ez azér vót, mer' mónár létére 15 kiló buzát fizettettem velem, mikor nem lett kárja."

* Régi csárda a falu végén. Ma már lakóház áll a helyén.

Beteg a jószág.

Régente ritka volt az állatorvos. Tanyára, erdőre, messzi legelőkre meg alig jutott belőle. Nem is lehetett volna minden bajjal orvoshoz szaladnia a pásztornak. Meg ki őrizte volna addig a jószágot? A pásztoroknak érteniök kellett a beteg állatok gyógyításához is. Értettek is hozzá! Gyógyító tudományukat úgy kapták örökségül a régebbi pásztornemzedéktől. A sokszázéves tapasztalat, meg az állatok szeretetéből fakadó gondosság sokszor csodát művelt a beteg jószággal. Nem egyszer versenyre kelt a jó pásztor gyógyító tudománya az állatorvoséval is. Büszkék is a pásztorok a tudományukra.

A gyógyító tudományról beszélve Tarjáni András bácsi is büszke öntudattal mondja el a következőket:

"Egy pásztoember többet tud egy állatorvosról. Nagyon jó ember ez a mi állatorvosunk, a Vereskuti. Mondom neki. Mán csak egy olyan orvosságot mondjon nekem annak a juhnak, aki beteg, hogy jobban is legyen tőle.

- Hát nem tud egy olyat se adni. - De ő csak mosolyog rajta."

Azt azért meg kell adni, hogy néha az orvosnak is igaz van.

"Tavaly nyáron mérgelődtünk azon, hogy a juhokat fűrösztelni kellett. Az orvos rendelte. Megkérdeztem tőle, hogy miért csináljuk ezt. Azt mondja, - kullancs szempontjából, hogy ne szívja el a jószágot.

Hát mondok:

- Ugy, ugy? Nem tetszett igazat mondani.

- Miért?

- Azért, mert mér' nem a multkor csináltuk eztet, mikor sok kullancs vót benne?

Elnevette magát az orvos. Azt mondja, azért mert akkor nem vót idő rá.

- Hát most meg kár a jószágot törni. Most nincs benne kullancs. Mert a kullancs, vagy ahogy erre hívják: paklincs a sovány teleléstől van mindig tavasz felé.

Azt mondja az orvos:

- Majd meg fogja látni a füröszítés hatását a másik esztendőben.

Hát csakugyan semmit sem találtam benne a másik esztendőben. Mondtam is az öreg szomszéd juhásznak a dolgot. Az is azt mondta oszt'rá, hogy bizonyára van valami benne."

Milyen betegségei akadhatnak az állatoknak, s hogyan is gyógyítja ezeket a pásztor?

Tarjáni András szerint:

"A birka, hogy le ne sántuljon, kezelni kell. Timsót kell higitani kékkóvel és avval kell kezelni a lábát. Aztán külön kell tenni az ilyen birkát. Ha lesántul, hason eszik, térgyen eszik, nem tud enni. Minden ősszel, tavasszal át kell kezelni, hogy meg ne sántuljon. Meg ha a sánta juh nyomában átmege, akkor is át kell kezelni, ha nem is sánta, mert megkapja.

Ha a kérője eláll a birkának, egy picike ecetet adok, egy félpohárnyi ecetet. Marhánál egy esztendő borjunak 1/4 liter, nagy felnőttnak 1/2 litert. Abba két rész víz legyen. Két fejhagymát összevágok. Ha nagy a hagyma, kevesebbet. Mikor jól átítatta az ecet, akkor beletöltöm az állatba. Ez jobb, mint a kéro por.

Ha csemellése van a birkának, ez által a kérője is eláll.

Ha pedig vérbaja van, hogy hirtelen hisik, megerelem a szemi alatt. Ugy, hogy a bicskámat megfogom, a tenyeremmel rávágok a végére. Ugy szabályozom be, hogy meddig menjen neki.

Ha pedig rüh pattan ki rajta, akkor csinállok olyan orvosságot, hogy ha egy kullancsot rá teszek egy cserépdarabra, és az orvosság megöli öt perc alatt, akkor a rühöt is megöli. Ez kerolinból van. Ha kerolinom nincs, akkor díznózsirt főzök össze kenyésóval,* kékkóvel. Ha összefőztem, összekevertem, egy

* higany

skatulyába teszem. A kecske úgy néz ki, mint a nyulserét. Kihajtja az még a kutból a vizet is.

Ha sebe van a jószágnek, be kell kenni kerolinnal. A rüh meg bőrbetegség olyan, mint a teves ember.

A keringős juhokat szokták megoperálni. Ugy nevezik az ilyen keringős juhot, hogy gerge.

Az operálás csak olyan, hogy százból egy ha megmarad. A feji koponyáját fel kell vágni neki. Nekem csak eccer vót egy keringős juh, mikor odale laktam a tanyán. Tereitem a kutyámmal. Olyan puli kutya vót, hogy szakított. Elhajtotta a juhot messzire, nagyon megzavarta. A juh megrémült. Attól lett keringős. Mer' van jó puli kutya, amelyik nem szakít, meg van rossz puli kutya is amelyik szakít.

Én mindig jót tartok. Így hát nem csinálom az operálást, mer nincs keringős juh. Itt sincs az egész juhnyájamban keringős birka.

A marháknál meg a vértályog csunya betegség. Akkor kapja, ha hirtelen hizik. Meg kell ereelni. A száraz vértályog majd olyan mint a hascsikarás. Veri magát a marha a földhöz, aztán nyög. Akkor az ember belenyúl vállhegyig, a hátgerincen van a száraz vértályog és azt kiszedi.

Mindent próbálni kell egy pásztorembernek. Itt Sályban voltam gulyás. Nekem kívül kellett hálni az ég alatt szabad vackon. Azóta sincs itt gulya, hogy én otthagytam. Hát egyszer elaluttam, de még 11 órakor furulyáztam. Akik akkor jöttek hazafelé a Dorgón azok mondták, hogy odahallatszott a furulyaszó. A völgyben háltam.

Ugy alszik az ember kint a gulya mellett, mint a nyul a bokorban. Ugy 1 óra táján, nagy kiabálásra ébrednek: "András bácsi! a buzába az ökör. Hát Szvercsok Pesta áll előttem egy nagy gereblyével. Ugrok fel. Szaladok a derékig érő buzán keresztül. Még nagyon birtam szaladni akkor. Nekihajtottam egy hatalmas botot az ökörnek. Akkor már egy asszony is kergetni akarta az ökröt egy gereblyével. Nekihajtotta az is. De az ökör nem iramodott. Másodszor is hozzáhajtok egy botot. Akkor

már meg is állt az ökör. Hát fel vót fuvódva. A felfuvódásnak egy liter meszes víz az orvossága. De az nem vót velem. Hát a száját kipeckeltem, és bele nyultam vállig, míg csak szembe nem fosott. Így tudtam az állatot megmenteni."

Csathó Sándort már olyankor is hívták, mikor a patikából rendelt orvosság nem használt semmit. Az ő orvossága azonban megtette a hatást.

"Egyszer Farkas Józsi szaladt hozzám, hogy beteg a tehen nem tud kérődzni. Nézte az orvos is. Adott kérő port, de nem használt. Menjek, gyógyítsam meg.

- No Józsi, isten után majd én megpróbálkozok vele. De mondd meg te azt nekem, mit adott a tehennek enni?

- Megmondom az igazat. Vót jó buza töreke, lencse, meg here töreke, ezt összevegyítettem, oszt' répával összekevertem. Jó édesden ette, oszt' elállt a kérődzése. Az orvos adott kérőport, de nem használt semmit.

- Látd, akkor szóltál vóna nekem, másképp lett vóna. Ez a kérő por csak akkor indít, ha még három napnál nem régebben állt el a kérője.

Én oszt 8 vereshagymát összedaraboltam. Csináltam jó rántott levest. Ugy csináltam, ahogy az embernek szokták. Mikor kész vót, beletettem a hagymát. Tettem még bele jó két kanál zsirt, meg egy pohár olajat. Ezt beletöltöttük a tehenbe. Hát 10 perc múlva végigcsapott rajta, 15 perc múlva meg már kérődzött a tehen.

Az mondja Józsi:

- Csathó bácsi, mit fizessek érte?

- Nézd, Józsi, nekem nem kell se pénz, se zsir, pedig szegény ember vagyok.

Tudod mit? Adjál egy tyukot. Az enyém megdőglött, nekem meg sok van.

Hát adott egy tyukot. Oszt jól jártam vele, mer' ki-tojta magát, meg csirkét is kötött. Ha zsirt adott vóna, az csak elfogyott vóna.

A tehenbe még beletötöttünk két üveg szódavizet. Nincs azóta semmi baja."

Csodálatos történetek.

A pásztorok nagyon szeretnek mesélni. Aki egész nap kint van a mezőn, a nyáj mellett, embert alig lát. Egész nap nincs akihez szóljon.

Különösen régi időben, lent az Alföldön, a végtelenbe nyúló nagy legelőkön bizony "kilóméterekre mehetett a pásztor, míg emberrel találkozott. Örömeben de nagy kalapot emelt neki" - mondja Tarján András bácsi, ha este a napi munka után a tűz mellé ülhetett a társaival, vagy jó cimborákkal akadt össze, akkor nem csoda, ha megered a nyelve. Ilyenkor a pásztorélet megszépült, alakjai, szereplői hőökké nőttek, földöntúli hatalmak szóltak bele az emberek dolgába, legalábbis itt keresték sok különös dolog magyarázatát.

Csodálatos történetek szálltak szájról-szájra, apáról fiúra. Tarjáni András bácsinak az édesapja sokat emlegette a következő esetet.

"Gyött egyszer egy hintó a latori völgyön. Égett a fálya benne, oszt négy ló vót a hintóba fogva. Ott, ahol a fűrészmalom van, amolyan kis emelkedés vót, ottan egy ló hámfája kettészakadt. Akkor azt mondja az ur, aki benne ült, a kocsisnak, hogy menjen el, oszt vegye ki egy lovásznak a lábszárcsontját térgyig, a lábszárából. A lovászok éppen kint legeltettek. Éccaka is kint háltak. Visszagyön a kocsis, azt mondja nem lehet, mer' le van pecsételve. Mer' hát a lovász keresztet vetett fölibe. Megin azt mondja az ur a kocsisnak: menjen, amig nem talál. Mondja meg annak, akitől a lábszárcsontot kiveszi, hogy majd 7 esztendő múlva visszateszi neki.

Van azért ebbe, valami. Mer' él is az az ember most is, akit 13 éves korában megrontottak úgy, hogy neki is kivették a lábszárcsontját, de nem tették vissza. Sántit szegény azóta. Suszter mesterséget taníttattak vele, hogy ülni tudjon. A feleségem anyjának rokona ez az ember.

András bácsi édesapja híres pásztor volt. Nem csoda, ha hozzáfordult mindenki a faluba, ha baj volt az állatja körül. Még ha bótos volt is. Brieger Hermann szatócs egykori szolgája, Molnár Borbála beszélte el, hogy segített az "Öreg Tarjányi" mikor a gazdája tehenének elapadt a teje.

"Eccer Briegernének, a bótosnénak nem adott tejet a tehene. Meg vót rontva. Az Öreg Tarjáni azt mondta Briegernének, hogy vegyen egy új cserépfazekat. De ne alkuggyon rá, csak ahogy kimondják az árát, úgy fizessen érte. Abba ganajoztassa bele a tehenet. Kösse bele egy kantárba, tegye fel a kéménybe a füstre. Gyujtsa be a sparhétba, és úgy tüzeljen, hogy a kéménybe nagy füst legyen. De addig, amíg füstöl, a bótba senki kérőnek ne adjon semmit. Mer' aki megrontotta a tehenet, az fog menni elsőnek, mert az alatt füstölnek. Alighogy feltették a cserépfazekat a kéménybe, és begyújtottak, gyön ám a vén Elekné a bótba. Azt mondja: "Tessenek adni egy kis sót, mert főznék." De akárhogy kért, nem adtak neki. Hazaszaladt. Nemsokára megint gyött. "Tessenek adni egy kis paprikát". Megint nem adott Briegerné. Harmadszor is visszaszaladt Elekné: "Tessenek adni egy kis ectet, mer' nem tudok megfőzni othol, oszt vinni kéne az ebédet az uramnak!"

Sokszor megesett, hogy valakinek a tehene nem adott tejet. Így járt egyszer a kácsi kántor is, pedig az nadrágos ember volt.

"A kácsi kántornak sose adott tejet a tehene. Egyszer egy reggel megy oda a téhénhez az etető, hát látja, hogy egy roppant nagy béka szopja a tehenet. Odamegy egy vasvillával, rákiált: Az anyád ezét, azát, válsz-e annak, ami voltál, mert rögtön agyonszurlak?!

Mikor majdnem beleszurta a villát, egy szép menyecskevé változott a béka. Fehér surc vót előtte, szépen fel vót ö-tözve, előtte a zsétár, oszt fejte a tehenet. Attól kezdve mindig adott tejet a téhén."

Ezek a boszorkányok sok bajt csináltak a falu életében. Beleszóltak az emberek dolgába még akkor is, ha "nem

hittek bennük." Így jár Molnár Borcsa néni nagyanyja is.

"Gyerekkoromban mindig félttem a szomszédasszonytól, Morancsik Maris nénitől, mer' nagyanyám azt mondta róla, hogy boszorkány. Nagyanyám nem hitt a boszorkányokban. Azt mondjane ki Maris néni, hogy este üljön csak ki az ajtó elejibe babot fejteni. 11 óra után megjelenik neki a boszorkány. Nagyanyám kinevette. "Dehogy jelenik meg. Nem hiszek én abba."

Este azért kiült a pitarajtóba babot fejteni. Ahogy elmúlik 11 óra, tolakodik be ám a kapun egy nagy hidas. Nagyanyám rettenetesen megijedt. Beugrott a házba, becsapta a pitarajtót. Eszibe se jutott akkor, hogy mit mondott neki Maris néni. Gyorsan lefeküdt. Mikor lefeküdt, beszélnek neki az ablakon. Neviről szölitották. Nem mert szólni egy szót se.

Másnap reggel azt mondja neki a Maris néni:

- Az a szerencséd, hogy nem szóltál, mer' ha szóltál volna, darabokra téptek volna tégedet.

Ezelőtt úgy mondták, hogy ha a boszorkányok beszóltak éccaka, hogy pl. András te, és vissza szólt rá: "he megyek", akkor addig nem hagyták ott, mit ki nem ment. De csak azt mondta: ha, akkor nem szóltak többet.

Eccer Kis Miska bácsinak is beszóltak: Hé, Miska gyere ki! Miska bácsi visszaszólt: Megyek, várjál. Megint beszélnek: Miska gyere ki! Erre kiment. Hát úgy elvitték, hogy egy hét múlva került vissza. Hegyen-völgyön tüskén-bokron hurcolták egész éccaka. Hogy hól vót, maga se tudja. Csak rongyokba került haza. A nadrágja darabjait lelték meg a bokrokon, ahol vitték."

Téli estéken szálltak a mesék. A hol "ilyen dolgok" történtek, ott nem csoda, ha még különösebb esetekről is folyt a beszéd. Milyen csodálkozó szemmel hallgathatták az öreg juhászok elbeszéléseit a fiatal bojtárgyerekek. Hiszen valljuk be, mi is szívesen hallgatjuk őket.

Ime még két csodálatos sályi történet:

"Volt Kácson egy idegeny ember, aki Sályt is nagyon jól ismerte. Egyszer már jól beesteledett Kácson, oszt jó é-

caka gyött át Sályba. Hát ahogy gyön a legelőn, azon a részen amit "Pap kaszálójának" hívtak, egy roppant nagy kastélyt látott. Ki volt világítva. Muzsikáltak benne nagyon, oszt dorbézoltak. Gondolkozik az ember, hogy mán régen járja ezt az utat, de sohase látott kastélyt ezen a legelőn. Hát elment megnézni. Ahogy megyen be, látja ám, hogy sályi asszonyok sütnek főznek a konyhába, surögnek-forognak. A szobában meg folyik a vacsora. Minden aranyból van az asztalon. Arany tányérok, arany poharak. A tányérokban finomabbnál finomabb ételek. Őt is beültették a vendégek közé "Gyűjjön csak atyámfia, üljön ide közénk". Leült közéjük. Hát ettek, ittak, jóllaktak. De egy arany poharat nagyon megszeretett. Mikor senki se látta, gyorsan belelökte a tarisznyájába. Már elviszi emlékebe ezt az arany poharat. Oszt' akkor álmos lett. Mindjárt azt mondták neki: Atyámfia, feküdjön le.

Megvetették neki a szép fehér ágynak. Belefektették az embert. Az ágy fölött vót egy szeg. Arra ráakasztotta a tarisznyáját, hogy amig alszik, ki ne vegyék belőle az arany poharat. Elaludt, osztán a jó vacsora után.

Hát ahogy felébred reggel, látja ám, hogy a kastély nincs sehol, hanem egy csipkebokor alatt fekszik. A tarisznyája meg a feje fölé vót akasztva, oszt egy lókörm vót benne. Amikor beért Sályba, megismert sok sályi asszonyt, akik az éccaka ott főztek a kastélyba."

" Volt egy anyós, aki a fiával meg a menyével lakott együtt. Osztán a menny csak nézte minden éccaka, hogy a mesztergerendán van egy kis porcellán tégli, benne meg egy pamacs. Mikor a menny lefeküdt, az anyás felkelt, megkente a talpát. "Hipp, hopp, ott legyek, ahol magam akarok" hát nyomban eltűnt.

A menny nézte vagy egy hétig. Mikor már sokszor így volt egymásután, ő is felkelt, megkente a talpát és azt mondta: Hipp, hopp ott legyek, ahol magam akarok. Hát osztán kiment a menny. Akkor elragadták, míg egy nagy kastély elejibe nem ért. Bevitték oda. Hát az ő anyosa volt ott a legnagyobb szakácsné. Sütött főzött. Meglátja a menyét.

- Hej, a fene rágjon hogy kerültél ide?

- Hát csak eljöttem anyámasszony után.

- A fene rágjon meg. Ne itt ez a pálcá, oszt szaladj haza. A kutya majd ugat. Vágd fejbe a pálcával. Egy nagy hallá változik. Hozd el.

Ugy is volt. Kiment a menny. Rögtön otthon termett. A kutya ugatott. Hanem az ura ott feküdt kivel. Nem látta, oszt a kutya helyett az urára ütött. Rögtön egy nagy hallá változott. A menyecske elvitte. Nem tudta, hogy az ura az. Az anyós elvette a halat. Megpucolta, megsütötte.

Egyszer, mikor megelégedtek, azt mondja az anyós: Gyerünk haza. "Hipp, hopp, otthon legyek." Mindjárt otthon voltak.

Másnap vasárnap volt. A fiatal ember reggel csak nem akar kikelni az ágyból. Erőltették osztán. Nézi az asszony, hát nincsen álla a fiának.

- Ejnye a fene rágjon meg te jány, nem a kutyát ütöted meg, hanem az uradat. Az asszony erre oda vetett egy csontot a fiának. Rögtön álla termett belőle. Nem lett oszt' semmi baja."

Ésszel - ügyességgel.

A pásztorság nemcsak mesterség, amit meg kell tanulni, s akkor akárki elboldogulhat vele. Szinte rendkívüli képességek kellene hozzá. Persze ahhoz, hogy valaki jó pásztor lehessen. Józan ész, biztos ítélőkészség, áttekintőképesség. Mert a pásztor magára van hagyva. Nem beszélheti meg a dolgát senkivel. Ott kinn a mezőn ugyan kitől is kérhetne tanácsot? Biz'a neki kell az adott helyzetet azonnal átlátnia, s pillanatok alatt a legjobban határoznia. A jó pásztornak van is olyan természetes esze, hogy még a paragrafus se fog ki rajta. Sőt ha kell, ő leckézteti meg a bürokrátákat, de oly kitűnően, hogy még megharagudni se lehet érte. Józan eszének annyi bátorsággal és ügyességgel kell párosulnia, hogy akár az életveszélyben is olyan biztonsággal cselekedjen, mintha a világ legegyszerűbb dolgát végezné.

Bámulatosan sok kiváló szellemi és testi képességről tanuskodik az a következő néhány történet is, melyben Csathó Sándor bácsi a hamis bikával való dolgait beszéli el.

"Ebzárlás vót. A bárónál laktam én akkor. Le kellett kötni a kutyát, de a bika nagyon hamis vót. Hát nem tudtam én azt megcsinálni sehogyse, hogy én a bikát eleresszem a maga szabad szakállára. Mer' ha az uton gyött egy szeker, azt felfordította mindjárt. Ha más jószág gyött, azt is meggyilkolta. De ha a kutya ott vót, akkor nem bántotta. A kutyát meg kellett kötni láncsal. Mikor kihajtottam az udvarból a bikát, akkor elbocsátottam a kutyát. Kiment szépen a legelőre, fel a töviskesi legelőre. Ott már nem vót ám lánccon a kutya.

En letőtöttem tizenkilenc évet pásztorsággal, de engem bika nem taposott meg soha, pedig ott hamis bika vót, de kutyát tartottam jókat.

Egyszer gyön a csendőr Kács felől. Kettő. Gondolkoztam, megkösse-e a kutyát?

- Nem kötöm én - mondom.

Azt mondja a tiszthelyettes:

- Hajja-e öreg, miér van a kutya szabadon?

- Nem lehet megkötni, mer a bikától félek én is, de ha kutya szabadon van nem félek.

- Nem tudja maga aztat, hogy az ebzárlásér' mit kell fizetni? Elsőnek fizet 50 pengőt, másodiknak 100 pengőt.

- Ne soká tessék itt diskurálni, mer ha a bika észreveszi, még én is szorulok.

- Hogy szokott maga avval bánni?

- Ugy, hogy eleresztem a kutyát, oszt azt mondom: Legény! Akkor a kutya belekapaszkodik a bika orrába.

- Na jó, de tarcsa csak be a parancsot!

Hát megkötöttem a kutyát. A csendőrök elmentek. Este 6 óra felé eleresztem a kutyát az uton. De baj lett. Mer vót egy folytatós tehen, azt kiszaladt a csorda közül, aló befelé a kastélynak. A bika utána. Hát látom, hogy a csendőrök ott vannak az uton a kastélynál. Megkötöttem a kutyát, oszt csak vezetem az uton. Csak eriggyetek, majd én utol érlek.

Meglátja a bika a csendőröket, otthagyja a tehenet, neki a két csendőrnek. Vót ott egy eperfa a karám mellett. Az egyik csendőr csak beugrott a karamba, a másik meg szalad a fa körül, a bika utána oszt kiabálja:

"Gulyán, gulyás eressze el a kutyát!"

Hallottam én hogy kiabál.

A másik meg fogta a puskáját, hogy agyonlővi a bikát, de nem merte hogy hátha a csendőrt is eltalálja.

Hallom én, hogy a csendőr mégjobban kiabál:

- Gulyás, gulyás eressze el a kutyát!

Hát én aztán eleresztettem a kutyát. "Eriggy csak fogd meg". A kutya nekiugrott a bikának, elkapta az orrát, a csendőr meg aló befelé. A kutya nem hagyott addig békét, míg a bika be nem ment az istállóba. Ott volt Kocsis Lajos bácsi is. Megijedt. Ő se mert addig odamenni. Megyek osztán én is oda mondok:

- Megkötötte-e a bikát Lajos bácsi?

- Kösse a teremő! Hisz seggel áll befelé.

Hát odamentem én a kutyával. A bika reszketett, hogy jött a kutya.

Belekapott megint az orrába, megfordította, én meg odaugrottam: rá a láncot a bikára. Oszt megkötöttem a kutyát is. Gyön a csendőr.

- No gulyás bácsi, hol a kutya?

- Meg van kötve.

- Eressze csak el.

- Nem szabad.

- Eressze el, ha mondom, azt monja.

Hát egy nagy darab vastag szalonnát meg egy fehér kenyért kihozott, azt mondja:

- Aggya oda a kutyának.

- Meg se tud az annyit enni, hisz van az egy fél kiló.

- Na törődjön vele, adja csak oda. Derék kutya megérdemli, mer' megmentette az életemet.

Aztán behitt, adott nekem egy nagy levelet. Aszonygya:

- Vegye tudomásul, hogy ha az édesapja, meg akárki is mondaná, hogy kösse meg a kutyát, meg ne kösse, csak a levelet mutassa meg neki."

"A bikákkal nagyon meg kell küzöldni. Vattán laktam 4 esztendeig a luteránus egyház birtokán. Ott Siebert vót az intéző. Nagyon kemény, erős ember vót. Jól fogta a cselédeket, de jól is fizetett. Ott vót egy iszonyatos, nagy, derék, erős csordás: úgy hívták, hogy Kleszo András. Az ő bikája is hamis vót, de kutyát nem tartott. Azt mondom neki:

- András bácsi, maga nem bir eltartani egy kutyát, mikor egy kutya többet ér egy gyereknél?

- Talán még én annak komenciót méressek?

- Várjon csak, majd megjárja még maga a bikával!

Éppen rászóltam. A buza mán akkor szép vót a határban. Fejes vót. Vattáról a Csalodahidig 4 km hajtás vót, ott vót a marha járása. A csorda elindult. A másik oldalról a ref. templomnál hajtotta egy bácsi a tehenit, a csordára. Elkésett. Mikor Kleszo lent járt a Csaloda hidon, mán le is maradt. Az ember vezette lapos kötelen a tehenet. Osztan azt hogy meglátta a csordás, kiálcsa neki:

- Eressze el a tehenet, eressze el a tehenet!

Akkor a bika meglátta, aló vissza a tehen elejibe. A csordás nem tudta otthagyni a csordát. Az ember, mikor látta, hogy nem a tehenhez közeledik, hanem neki, az ember eleresztette a kötelet. A bika aló, ki az ember után. Felszaladtak a kútig. A kútnál emebbe az oldalon a Kis tanya fele gabonátbla vót. Az ember beleszaladt. A bika utána. De a gabonában az ember nem tudott szaladni, a bika utolérte oszt letaposta. Két oldalbordáját eltörte. Ha nincsenek ott a kondások, meg is öli az embert.

Jó kutyám vót mán akkor nekem. Takarmányos vótam. Hát gyön az ur hozzám. Mondok: Tessék.

- Nem menne el maga a csordához? Egy embert már bevittünk a kórházba, mert megtaposta a bika. Nagy baj van. Csordás nincs. Pent van a fűzfán, a bika meg körül-körüljár a fűzfánál, a marha szerte-szét a határban.

Gondolkoztam. Meg van veszve a bika. Tudom, nem tudom, mi történik. De hát isten után majd én megpróbálkozok vele. Mondok:

- Elmennék én tekintetes ur, de a szerszámomat viszem: az ostort, a botomat meg a kutyámat.

Látom ám, hogy a bika ott kapar a fűzfa alatt, oszt bömböl. A nagy ember meg ott guggol a fűzfán.

Mikor meglátott a bika, otthagya a fűzfát, oszt irány nekem egyenesen. Bömböl, meg kapar. A kutya mellettem vót. Fogtam nem eresztettem. Mikor a bika mán egy jó hajításnyira vót, rákiáltok a kutyára: fogd meg te! A kutya belekapott a bika orrába. Csak úgy csurgott a vér belőle. Aztán eleresztette. Megint kiálltok: Fogd meg! Megint megfogta, osztán huzta maga után. Én meg odaszaladtam, hogy az egyik, hol a másik körmit vertem el. A kutya meg fogta. Mikor jó messzire leértünk, mind a négy körmit jól elvertem. Nem vót mán kedve verekedni. Mire az ólba visszaértünk szépen bekötöttem.

Akkor visszamentem András bácsihoz.

- No András bácsi, gyűjjön le a fűzfáról!

- Nem megyek én!

- De mán legyűhet. Akár meg is eheti a bikát, nem bánca már az magát.

- Hát a jószág hol van?

- Jaj, szanaszét.

Száltam a kutyámnak: Erigy mán!

Ugy összehajkurászta a marhákat, mint a parancsolat. No ez meg volt. Azt mondja az András bácsi: hogy ő mehetne haza. Nem akar a bika mellett maradni. A bika meg vót kötve. Ugy félt tőle, hogy rudon adta oda neki a vizet, A takarmányt meg meszsziről hajította oda neki.

Telt mult az idő. Én jártam azután vele. De András bácsi félt, hogy elveszem tőle a csordát.

Mondok: én így nem járok a gulyával, olyan mintha néma vóna. Majd én felcsengőzöm, hogy csengjen-bongjon. De hát nem kell nekem a maga csordája.

Eltelt egy hét. Egyszer azt mondja a tekintetes ur!

- Hát emberek máma nem mennek sehova se. Elment akocsi az orvosér'. Vizsga lesz a bikának. Kivezetik az ólból. Gondolom: melyik lesz azaz ember, aki kivezeti a bikát? Hisz még oda se mernek menni hozzá. Én akkor ott béres vótam. Gyött az orvos. Rázsinak hitták. Odagyött a kocsis, meg más emberek is. Azt mondja az orvos: No emberek jó erős rudallókötelet hozzanak, rákössük a bika fejére. Az egyik végét kivezessük az ajtón, a másik bennmarad. Bent maradt a kötéllel 7 ember a többi kint lesz. Ha a bika erősen ugrana akkor tartsák vissza ott benn. Amazok meg menjenek a kötéllel kifelé.

Azt mondja az orvos ur:

- No csordás tegye rá a kötelet!

- Nem teszem én, ha nekem adják az összes marhát, akkor se.

- Hát én tegyem rá?

- Én nem bánom, de én nem teszem. Én nem oldom el. Azt mondom:

- No hát én ráteszem a kötelet, meg el is oldom, de emberek legyenek ott bent! Mer' én csak addig leszek itten, míg leveszem rula a láncot.

Behoztam a kötelet. Hurokra vettem, rálöttem a bika fejére. Elvezettem az egyik végét az ólajtónak, a másikat be az embereknek. Mondom: aztán vigyázzanak, mert nemsokára a bikát ereszttem. A bika ugrani fog. Jó kedve van, meg van pihenve. Én a láncot kikapcsoltam, oszt a jászol alá vágtam magam. Akkor a bika nagyot ugrott, nagyot bömbölt. Az emberek megijedtek, mint aki beteg. A kötelet eleresztették, oszt buttak ki a jászolba, ki merre tudott. A bika kiugrott az ólajtón. A sok ember meg aki kivel vót, az is mind eleresztette a kötelet, szaladt ahova tudott. Ott vót az udvaron egy nagy kövér gazda. Az is elkezdett szaladni, ahogy csak birt. No én oszt megkaptam a kötél végét. A bika meglátott. Nekem gyött. Aló szaladni kezdtem a bika előtt. A bika utánam. Jól tudtam én akkor szaladni. Gondoltam, csak hagy gyűjjön utánam, ugy se ér utól.

Én oszt nekiszaladtam a csikókarámnak. A bika utánam. Mikor oszt a csikókarámnak a közepihez értem, kiugrottam a kerítés alatt. A kötelet átkaptam. A bika megakadt a kerítésbe. Megint átdugtam a kötel végét, megegyeszer odahurkoltam a karámhoz. Kiabáltam: Ide emberek! Hát odagyűtt vagy három. Akkor odahúztuk a bika fejit a karám oszlopához. Mondok most már ne féljenek semmit se. A másik kötelet átvettük a szarva tövére, oszt átvezettük az ágyékán. Összerántottuk. A bika ledőlt. A fejit elödtük az oszloptól, aztán összekötöttük a lábát. Megnézi az orvos, hát a bika hibás vót. Valami rossz tehenet fedezett, el vót romolva. Be kellett fogni a sőrébe.

Azzal is csak nekem lett bajom. Mikor aztán kihizott a bika, hát gyön ki a Siebert, azt mondja:

- Hogy lehet a bikát megmázsálni?

- Fogalmam sincs rula.

De hát én kitaláltam.

- Tegyük kapcsos karikát az orrába, arra láncot, oszt azon vezessük. Nincs mán akkor ereje.

- Igaza van.

Igy aztán szereztek kapcsos karikát, arra oszt láncot. Nem ugrott az el, mer ha megrántottam seggre esett. Hát aztán megmázsáltuk.

Mikor letelt az idő, a sőrék kihiztak, azt mondja Siebert:

- Hogy hajtsuk el? Ha az ökrökkel együtt hajtjuk, mind összeszi őket az uton.

De ki vezeti el?

Én nem ajánlkoztam. De csak nekem kellett, hiába nem ajánlkoztam.

- Na Csathó bácsi maga fogja vezetni a bikát, meg Rác Pesta, az egyik hátulról fogja a kötelet, a másik meg előlről.

De azér az iz egye meg, meg kellett szenvedni vele. Mig beértünk az emódi határba, háromszor húzott meg a buzában a bika. Szép buza vót. Nyakig tiszta merő viz lettem, mer a buza harmatos vót.

De ha felbuktam, felugrottam, oszt mentem tovább.
Mondom Pestának:

- Hadd el. Vezessük ezt a bikát oda az eperfához. No most az egyik kötelet csavard az eperfához. Kösd a fejit hozzá. A másik kötéllal meg megkötöttem a lábát. Akkor a jó karikásommal úgy vágtam, mint a répát. Mikor jól elvertem meg sem mozdult egy áltó helyéből.

No Pesta, így nem érünk be az emődi állomásra. Most már elgyengült. Megint gondoltam.

- Tudod-e mit?

Leöttem a kötelet a lábáról, úgy mondom meg, ahogy vót, hátra vezetem a kötelet a hátsó lába közé, oszt rákötöttem a testire, a golyójára. Akkor azt mondtam Pestának:

- Eriggy ne busulj nem megy ez már neked.

Hát így tudunk bemenni az emődi állomásra. De mire beértünk, a zsacskója olyan vót, mint a kékkő. Akkor kaptam 20 pengőt, meg huszat aki átvette. Mikor hazamentem, mondtam Klezónak:

- No vesz-e már kutyát?

- Adja el.

- Dehoggy adom a kutyámat.

Mág azután is hasznát vettem. Kutya nélkül biz'a nem lehet lenni."

Barsi Ernő

Tarjáni András számadó juhász

Csathó Sándor

LÓTARTÁS CIGÁNDON

A ló a bodrogi ember legnagyobb segítőtársa volt, mind a közlekedésben, mind pedig a föld megmunkálásában és a betakarításban. A ló vitte az embert a Bodrogköz mocsaras, lápos talaján több kilométerre. A ló hordta össze az építkezésekhez szükséges anyagokat, vágta össze a sarat a falrakáshoz. Volt olyan időszak, hogy ló nélkül ki sem lehetett mozdulni a sártól. Minden évszakban befogták, télen szánkóba, tavasszal, nyáron és ősszel szekérbe. Az idők múlásával egyre nagyobb körben alkalmazták. Kisebb gépeket húztak vele, majd malmokat és cséplőket hajtottak. Gyakran ellátogattak a városokba is, hogy ott beszerezzenek különböző kisipari cikkeket, ők pedig eladhassák saját holmijukat vagyis mezőgazdasági termelvényeiket.

Felhasználták a lovakat még az ünnepi szokásoknál is; bíróválasztás, lakodalom, felvonulás /lovas bandériumok/. Ez a sok példa is mutatja, hogy egy bodrogi vagyis egy cigándi ember életét el sem lehetett képzelni ló nélkül. Ez tette szükségessé azt, hogy a lótenyésztés meghonosodjon és állandóan nemesebb fajtákat tudjon kitenyészteni az itteni ember.

Nem képzelhető el olyan ember, akinek 70 vagy 80 évvel ezelőtt ne lett volna ha csak kocsi-lova is. Minden gazdának volt egy vagy két fogata. Hiszen az élet megalapozásának egyik legfontosabb tényezője éppen a ló. Ha egy legény vőnek ment valahová, a hozománya két ló volt.

Mivel ilyen sokoldalúan kihasználták a lovat, s tenyésztése magas szinten áll, szeretném bemutatni részletesen a

cigándi lótenyésztést, alkalmazásának sokoldalúságát, gondozását, betegségeinek népi orvoslását, a lóval kapcsolatos adomákról, történetekről és a lótenyésztés mai állapotáról is szólnék.

A ló fajai, testrészei.

A faluban ezelőtt a következő lófajtákat ismerték: magyar, parlagi, nóniusz, lipicai, stájer, amerikáner, muraközi, angol telivér. Ezek közül legértékesebbnek tartották a nóniuszt, a lipicait és az angol telivért, mert igában a kocsi-lóként egyaránt megfeleltek. Külföldi piacokon és katonai célokra is legjobban elkelt fajták, a tenyésztőnek jó jövedelmet biztosítottak. Aztán volt még a stájer ló, amely nagyon értékes volt, de ezt csak a nagyobb gazdaságokban alkalmazták, mert egy szegény gazda meg sem tudta venni, olyan drága volt. Csak kiselejtezés útján jutottak hozzá, de akkor már öreg volt, s nem ütötte meg azt a teljesítési szintet, amit az elbir, pedig tudva lévő dolog, hogy valamennyi lófajta között ez a leg-erősebb.

Ezekon kívül ritkaságszámba ment az öszvér. Ez a számár és ló kereszteződéséből jött létre. Az öszvér értéke nem volt olyan nagy, mint a lovaké. Teherbirása kisebb volt, és nem mentek vele nagyobb távolságokra, a vásárokon sem volt olyan keresett.

A jó ló kinézéséhez a vásárokon szükséges volt, hogy az ember jól ismerje a ló testrészeit. Ezeket a népi elnevezésükkel mutatom be.

Szerették, ha a lónak szabályos alakja és formája van, ez értékét is növelte, vásáron is kelendőbb volt és mindenki örült, ha szép lovon járhatott. Még azt is megjegyezték, ha valaki örült, hogy "nem adná magát hat lóért".

Lószínek.

A lónak nemcsak az alakja, hanem a szőrzetének színe

is fontos volt. Hiszen minden embernek az ízlése más és más. Az egyiknek ez a szín, a másiknak az a szín tetszik. Legáltalánosanban elterjedt szín a pej volt. Ezek között is tettek megkülönböztetést: világos pej, piros pej, sárga pej, gesztenye pej.

A legkedveltebb szín a sötét pej volt. Jellegzetes szín volt még a szürke. Ennek változatai: deres, szeplős, pettyes szürke és fehér.

Voltak és vannak lovak, amelyek szembeötlő tetszetős tulajdonságokkal vannak felruházva. Pl. amelynek fehér folt van a homlokán, azt nem színe szerint emlegetik, hanem elnevezik hódosnak. Ha ez a folt kerek, akkor csillagos. Ha az orrán van egy csík, akkor hóka az elnevezése. Keselynek mondják azt a lovat, amelynek szőrzete fekete és a lába fehér. Ez bármely színváltozatnál fennáll, csak az a fontos, hogy a lába más színű legyen, mint a teste. Elég ha egy vagy két lába más színű. Külön megkülönböztetés még a fakó.

Voltak olyan esetek, hogy már kiscsikó korukban nevüket a színükről kapták a lovak. Ha nagyon fekete volt, akkor megkapta a Holló vagy Bogár nevet, ha volt egy fehér kerek pont a homlokán, akkor Csillag lett a neve, ha szürke volt és pettyes, akkor Szedresnek nevezték.

A ló nevelése.

Cigándon a jó ló nevelésében az is nagy szerepet játszott, hogy ki milyen szorgalmas gazda volt. Voltak olyanok, akik minden erejüket és képességeiket a ló nevelésére szentelték. Ezek minden örömeiket abban látták, hogy jó lovon járhatnak, lenézték azt a gazdát, akinek elhagyatott, rossz lóva volt. Még utána is kiáltottak, hogy "meszet vegyenek; csontot, rongyot, gubadarabot!" - és hasonlókat. Ugyanis rossz lovon csak a ronggyújtók és a meszesek jártak. Hogy mindenki elkerülje ezt, igyekezett - még ha maga látta is hiányát - lovának becsületet szerezni.

Ez már a kiscsikó nevelésével megkezdődött. Gondosan

ápolták a kiscsikót, mert előttük állt a közmondás: "Ló elli a kiscsikót, de abrak az anyja."

Az anyát vagyis a kancát is jó karban tartották, hogy legyen elegendő tej a kiscsikónak. Az ellés idejét minden gazda majdnem pontosan tudta. Amikor eljött az idő, akkor éjszaka is mindig az ólban aludt, s figyelte a ló magatartását. Ha észrevette, hogy nyugtalanodik, akkor felkeltette a család többi férfitagjait, és meghívta a szomszédot is, hogy ott segídkezzenek ha szükséges. Ellés közben nagy csendnek kellett lenni, hogy ne zavarják a lovat.

Amikor a kiscsikó a világra jött, azonnal piros szalagot kötöttek a nyakába, hogy meg ne igézzék. A gazda még mindig kint aludt az ólban, nehogy baja essen a kicsinek. Amikor kéthetes volt a csikó és az anyját is be lehetett fogni, egy kis csengőt kötöttek a nyakába és úgy szaladt a szekér után. Így befutkoshatta az egész mezőt.

Ha véletlenül valami baja esett a csikónak, szenesvizet készítettek, amelybe belemártottak egy seprőt és azzal csapkodták meg, mert bizonyára valaki megigézte, vagy rászólt /"Jaj, de szép kiscsikó!"/, akkor ez volt az orvossága. Ha megtalálták a gyanúsítottat, akkor annak levágtak a hajából és azzal füstölték meg a kiscsikót, s így hamarabb meggyógyult.

Három-négy hetes korában zabra szoktatták csikót. Amikor kevés volt a munka, akkor az anyjával együtt kihajtották a legelőre. Éjjelenként különválasztva a ménestől legeltették, hogy össze ne rugdossák este a nagyobb csikók. Majdnem minden csikónak az volt a sorsa, hogy a ménesen kötött ki. A gazda hetenként vagy kéthetenként járt meglátogatni a csikót, amit úgy neveztek, hogy sózás. Persze nemcsak sót, hanem a kiscsikónak cukrot vagy zabot is visznek. Ilyenkor az általában felismeri gazdáját és már messziről nyérit. Ez a látogatás vasárnap szokott lenni, reggel.

A méneshez is érteni kell ám! Azt mondják, volt olyan csikós is, aki egy szempillantással tudta irányítani a ménest. Ugy hallgattak rá a csikók, mint jó gyerekek az anyjukra. Egy-

egy szózás alkalmával a csikósok is megkapták jutalmukat. A decs vagy literes üveg ott fityegett a gazda zsebében, és azt adta át a csikósnak. Aki többet vitt, annak jószágára nagyobb gondot fordított. Az külön is legelt a többtől, jobb mezőn.

A ménes késő tavasztól kora nyárig van kint a legelőn. Amikor rossz idő van, fedél alá mennek, amit erre a célra készítettek. Augusztus végén már általában mindig elhagyták a legelőt a csikók és lovak. A csikó három éves koráig járt a legelőre. Utána az a sors várt rá, mint anyjára. Megérett az igába törésre.

Először nem fogják szekérbe, hanem csak hámot tesznek rá, hogy azt szokja meg. Ilyenkor abrakkal, simogatással kedveskednek neki. Ha már megszokta a hámot, akkor az anyjához fogják be un. lőggóra. Ez abban áll, hogy a szekér oldalából egy oldalrud vastagságu rudat eresztenek ki a ló mellé, és ehhez fogják a lőggóst. A lőggórud szerkezete: három méteres rud, egyik végére felszerelt vasköpu 50-60 cm-es láncsal, a húzó másik végén egy perces hámfa vaskarikával és egy vasszeggel. Hogy meg ne ugorjon a csikó, a kantárszárat lőcsbe akasztották meg. Egy hétig is járatták, hogy megszokja a ló a húzást és a hámot. Ezután már bátran fogták rud mellé is.

A hámot ugyancsak úgy tették rá, hogy szépen megsimogatták s megveregették. Felvették az istrángot és üres szekeret húztak vele. A terhelésre fokozatosan tértek rá. A ló igabatörésénél nagyon fontos volt a kocsis óvatossága. Nehogy megterhelje a kocsit és üsse a lovat. Rá lehet csapni a lóra, de nem goromba ütésekkel és szavakkal, hanem csak hogy, hogy az nevelőleg hasson, s biztatásként. Veréssel még a jó lovat is el lehet rontani, makrancossá vagy csökönyössé tenni. Ezért nem szabad tulterbelni és oktanul ütni azt a jószágot.

A legnagyobb óvatosság és a legnagyobb jóakarattal is akadtak rugós és csökönyös lovak. A csökönyös ló egyáltalán nem akart húzni. Ezen úgy segítettek, hogy az ilyen lovat jóakaratu ló mellé fogták be úgy, hogy a másik ló által elindított szekeret ne tudja a rud tartóláncával visszatartani,

így kénytelen volt mellette menni és fokozatosan növelt teherrel megszokni a huzást.

Cigándon a lovat példaszerűen gondozták. A határnak jelentős része vizenyős, szénatermő volt - különösen addig, míg nem épültek csatornák. A víz évekig is volt a talajon, így annak csak egyes részein volt száraz terület és azon is csak széna termett. Ennek mindig a javát kaszálták le takarmányozásra. Ezenfelül termesztettek még répát, zabot, lóherét, lucernát. Ezek a vizenyős területek felszabadulásával léptek előtérbe. Nem evett a ló panaszt kukoricából sem és bükkönyből. Tehát a ló eledele harmonikus, változatos volt. Mégis, amikor a gazda, vagy a szolga tehette, éjszakánként mindig kint legeltették a lovat. Ilyenkor azt mondták, "lova után hált".

A cigándi embernek a ló volt a mindene. Nagyobb szórakozás nem is volt számára, mint látni, hogy milyen édesen harapja a ló a jó reggeli harmatos fűvet. A legeltetés csak akkor szűnt meg, amikor éjszakai hűvös idők beköszöntöttek. Ekkor kezdtek csak rátérni az istállózó nevelésre, etetésre.

Mivel az őszi betakarítás nagyon igénybe veszi a lovat, ekkor nagyon ügyelnek a takarmányozás mértékére is. Ilyenkor mindig kapnak abrakot. Zabot, gyenge tengerit vagy lőtököt. Éjjelenként a gazda vagy a legény kint hált az ólban és már reggel 4 órakor felkelt etetni és tisztítani. A tisztítás nem maradhatott el. Azt tartották, hogy a tisztítás annyi mint egy kiló takarmány, vagyis a tisztítás fél takarmány. A tisztító felszerelés áll: 1 kefe, lóvakaró és egy szalmacsutakból. A tisztítást rendszerint a legény végezte. A gazda, amikor kiment reggel látta a ló szép fényes szőrét és a kisépert istálló földjén a lovakból kifefélt fehér port, a sorport vonalakban. A lovak már jóllakva várták a friss vizet. Számukra az udvaron faválló állt, ahhoz eresztették ki őket inni. Itatás után szabadon eresztették, és ha kedve volt, kiszaladgálhatta magát. Amikor ez megtörtént, bekötötték az ólba és a gazda ekkor ment reggelizni. Reggeli után következett a befogas és

indultak oda, ahol munka volt. Ez a téli foglalkozás. Az etetést, mivel nem volt nehéz munka, könnyű táplálékra korlátozták. Ez törekés répa, amelyben a répa meg volt darálva vagy kézi reszelőn reszelve, Szénát a ló csak itatás előtt vagy után kapott. Ha a gazda nem vette észre, akkor a fiatalok még kukoricát is loptak lovaiknak, mert minden örömről abban állott, ha szép és jó lovat foghattak be télen is a szánkába.

A lovakat csak tavasszal fogták jobb takarmányra, már rendszeresen adtak neki zabot, lucernát vagy szénát, hogy jobban bírja a munkát. Az egyéves csikókat már kora tavasszal, amikor zöldell a határ, kihajtották a legelőre. A lovak csak a tavaszi szántás után kerültek ki. Csak az a gazda hagyta otthon őket, akinek messze volt a főgye és azon járt kapálni, vagy azon hordott haza tehénnek ennivalót. Amíg kapáltak, vagy más munkát végeztek a mezőn, a lovat odakötötték a szekér oldalához, használták neki valami zöldet, evett estig amíg csak dolgozni lehetett.

Otthon az udvarban nyáron a ló nem az ólban tartózkodott, hanem nyári ólat készítettek neki. Ez az udvar valamilyen zugában volt, ahol levertek négy ágost, félig körülkerítették kenderszárral, nád- vagy szalmatetőt huztak rá és kész volt a külseje. A belseje is nagyon egyszerű volt. Készítettek egy nyári jászlat és egy vizelet-elvezetőt. Nyáron mindig ebben voltak a lovak.

A téli ól amelyben más állatok is voltak a következőképpen volt berendezve. Egyik oldalán volt a jászol, felette a rács. A rács létrához hasonló tárgy kb. 45°-os szögben van a falra erősítve. A ló ebből kapja a szénát. Így gazdaságosabban lehet banni a szénával, mert egyszerre csak annyit húz a ló a szájával, ami belefér és nem szórja szét maga alatt. Ami pedig a rácsból lehullott, az a jászolba esett. A ló aljazata alatt van a hidálás, amely áll két hidlászgerendából és a rajta elhelyezett deszkákból, melyek között 1, 5-2 cm nyílás van. Ez arra szolgál, hogy elvezesse a ló vizeletét. A hidlás amikor megtelik, ki szokták pucolni, kihordani a vizeletet. A hátsó

hidlásgerenda peremes, körömrugónak is szokták nevezni. Ugyan-
is itt a ló könnyen lerughatja a körmét. Ezután van a tiszta
tér, amit placnak is szoktak nevezni, mivel erre szalma nem
kerülhetett, ha rá is került azonnal letisztították. Ezt még
le is szokták homokolni és naponta meglocsolni, arra szokták
kiverni a lóból kikefált sorport vonalakban. Ha több jószág
volt az ólban, vagy két egymással szemben rosszakaratú ló állt
ott, akkor strajfákat szereltek fel közéjük. Az vagy a pad-
lásból lógott két kötelen vagy láncon, vagy pedig egyik vége a
jászolgerendán, a másik vége a hidlásgerendán volt rögzítve.
Igy ha a ló rugni akart, akkor a strajfát rugta meg. Téli idő-
ben ezt szalmakötéssel fonták be, ha már hozzáért is, azonnal
megcsiklandozta a bőrét. Jól berendezett istállóban éjjeli fek-
vőhely is volt a gazda vagy a legény számára, amit dikónak ne-
veznek. Volt olyan dikó is, amely négy láncon függött az ól-
ban és éjszaka azon aludtak. Ez biztonságos volt, mert ha el-
szabadult is a jószág, nem ugrott az alvóra még véletlenül sem.
Aztán volt a négylábás, amelyet valamelyik sarokban helyeztek
el. A dikón télen subával takaróztak. Az ólban helyezték még
el a szerszámot is, valamelyik szögére akasztva. A pucoló szer-
számok részére pócot készítettek a falon. A villa és a seprű
a sarokban volt elhelyezve.

A ló almozására leginkább szalmát használnak, mert er-
ről könnyen lerázhatják a ganajt. A trágyát az ólból saroglyán
vagy targoncán viszik ki.

Lóbetegségek és orvoslásuk.

Régen a lovak betegségeinek orvoslását pásztoremberek
és kovácsok végezték. Ők állapították meg, hogy mi a baja a ló-
nak és ennek alapján saját maguk készítettek gyógyszerekkel ke-
zelték, melyekhez nagyon sok babona fűződött.

Legáltalánosabb betegség, amelyen minden ló átesik, a
csikókeh. Ezt 1-2-3 éves korukban szokták kapni a csikók. Ez
főleg egyes fajoknál igen veszélyesnek mutatkozik. Van olyan

csikó, mely a betegség következtében nem tud sem enni, sem inni és elpusztul. Ez ellen úgy védekeztek, hogy a ló fejét gőzölték marhafü felforralt gőzével. Néha még meg is szurják a gyűlést egy tüvel, beledugnak a szurás helyébe egy növényi gyökeret, az odagyűjti a gemnyt és kifakad.

Szintén gyakori betegség a szélkólika. Ez akkor van, amikor a ló nem tud szellenteni, eláll benne a szél. Ez rossz hascsikarással is jár. Ellene csutakolással, konyhasó beadással védekeztek. A csutakolást két ember végezte úgy, hogy a lovat két oldalról szalmacsomóval dörzsölték. Még jártatással is gyógyították a lovat. Ha az udvaron jártatták, akkor kb. 6-8 m hosszú kötelet kötöttek a fejére és a gazda hajtotta körül-körül magán. Ha lehetett, akkor az utcán lovagoltak rajta. Ha a lónak a vizelete állt el, akkor megkeresték a legközelebbi puhhodályt, abban háromszor körülhajtották és megindult a vizelete.

Amikor a ló lesántult és a patkolókovács a patáján nem talált hibát, gatyamadzagot kötött a csülkére és így elmaradt a sántaság.

A csikókehen kívül volt még a járványos keh, amely ellen úgy védekeztek, hogy egy lapátra baromfitrágyát tettek és azzal füstölték a lovat.

Ha a ló étvágytalan volt, akkor 1/5 liter pálinkát öntöttek bele felborsolva /borsot raktak bele/.

A lónál kétféle vakságot ismertek, úgy mint szép vakság és hónapos vakság. Szép vakság akkor áll fenn, ha a ló szemén nem látszik semmi, olyan a szeme mint az egészséges lóé. Hogy nem lát a ló arról tudják meg, hogy a szempilla végébe legyintenek s ha nem pislant, akkor biztos, hogy szép vakságban szenved. A hónapos vakság csak a hónap egyes szakaszaiban következik be. Állítólag a hold járásával van kapcsolatban. A szembetegségeket általában vizelettel szokták locsolni. Ha hályog volt a ló szemén, akkor egy üveget porrá törtek és cukorral keverve nádcsővön a szemébe fútták és így lement róla a hályog.

Ha valamitől bezabált a ló, akkor szalonna levét adtak neki. Ez disznóölés után a szalonnáról és husról leázott sós víz. A gyomorrontásból származó betegségekre azt is szokták mondani, hogy egere van a lónak. Ezt abból állapították meg, hogy a pofacsontnál a nyakfelől szorongatták és masszírozták. Arra következtettek, hogy a kocsis az ostorával egér után csapott, vagy leütötte azt. Ezért a gazda mindig nagyon óvatos volt, nehogy rácsapjon az egérre, és kiaiit is kioktatta.

Kellemetlen lóbetegség volt még a rüh. Ez általában elhanyagolt lóápolásból származott. Dohányt főztek vízben azzal gyógyították. Amely lovaknál nagyon elszaporodott, azokat kipusztították.

Ha a lónak a nyirja - vagy ahogy nevezni szokták: békája - /ez a köröm között lévő hus a patánál/ sebes, vagy megdagad, akkor oltatlan mézporral kenik be. A daganatot akovács szokta kiszurni.

Van rá eset, hogy a ló meghuzatja magát. Ilyenkor pihentetik. Ha tovább fájlalja, akkor elhívják a kovácsot, az eret vág rajta. Amikor kifolyt a vér, a vágást elszorítják, persze csak a rossz vér folyik ki!

Legveszedelmesebb fertőző és ragályos betegség a takonykór. Az ilyen takonykórós lovat azonnal kiirtják, kiviszik a dögterre. A dögtér tulajdonképpen a falutól távolies hatalmas kut, amelybe ezelött az összes dögtöt belehordták. Néha még a beteg lovat is odavitték, ott ölték meg, a bőrét lenyúzták és bedobták a kutba. Ugyis nevezik, hogy dögxut.

Van olyan eset, amikor tulnó a lónak valamelyik foga. Ilyenkor elviszik a kovácschoz, ráspolyt rágatnak vele. A ráspolyt beteszik a szájába, kihúzzák a nyelvét, így nem tudja kiköpní és akaratlanul reszelődik a foga. Az olyan lovat, amelynek tulnótt a foga, csutakosnak nevezték, mert a táplálék a szájában csutak alakjában volt gyömöszölve, mivel nem tudta megrágni. Amel lónak farkas foga nőtt, azt is a kovács törtéte le ugy, h a lovat - ahogy mondják: - leontotta, lefogták és ő meg hideg gövával kitörte azt.

A lovon ejtett sebeket zuzódásokat farkasalma levelének a levével kreolinnal és emberi vizelettel gyógyították.

Kényes művelet volt még a ló herélése is. A herélés helyére friss szalmát hordtak. Azután beleléptették a lovat egy bőrcsattos szorítógyűrűbe, amelyen volt egy kis karika. A mikor belépett a ló a szorítóba, meghúzták a csattot, belehúzták a karikába a kötelet s az első lábait keresztbe a hátsóval kötötték össze. Így mozgásra képtelenné tették. Ezután a meskár vagyis a herélő egy éles késsel kiherélte, ráöntött egy veder hidegvizet és készen volt. Majd amikor kezdett bedagadni a herélés helye, akkor jártatták és kézzel csinált fecskendővel - amelyben emberi vizelet volt - fecskendezték a sebet. A csikókat általában egy éves korukban herélték, mert az idősebbek már nehezebben viselték el a fájdalmakat. Régebben ezt a munkát pásztorok és erre vállalkozó emberek végezték. A díja a régebbi időkben 3 forint és egy jó áldomás volt. Az utóbbi időkben azonban a herélést, meskárilást csakis kizárólag állatorvos végezhetette. A herélésnek nagy jelentősége volt. A herélt lovak nagyon erősek voltak, jól bírták a munkát. A fajfenntartásban sem vettek részt, csak ettek és dolgoztak, nem úgy mint a kanca, hogy csikót is nevelt a munka mellett.

A lónál voltak olyan betegségek, amelyeket nem nagyon tudtak gyógyítani, inkább születési hiba, vagy egy fajon belül uralkodó tulajdonság volt. Ilyenek: kaptás, kaszás, pókos, sztálós, karórágó, franciás, cseberbelépő, szemrehuzó, csókaszemű lovak.

A kaptás ló nevezést azok a lovak kapták, amelyek gyengébb csontozattal bírtak, hamar meghuzatták magukat, patájukon felül a csülök alján daganat keletkezett. Volt gyűrűkaptá, amely körül volt és volt a közönséges kaptá, amely csak a csülök alsó szélén volt. Arra is volt eset, hogy egy csikó hat hónapig is sántított a lábára, s utána megerősödött.

Kaszás lónak azt hívták, amely a hátulsó lábával kifelé kört irt le.

Pókos ló, amelynek lábszárán puha daganatok keletkeztek. A daganatokat vásári hibáknak nevezték.

A sztítás ló a fejét és lábát állandóan rakogatja, mozgatja, mintha szítálna vele.

A karórágó lónak a tulajdonsága, hogy a jászol és ami fa eléje kerül, elrágja. Megjavítani sohasem lehet őket.

A franciás ló összeveri a térdét, tehát X-lábu.

A cseberbehányó ló az mindig egy nyomba szeret lépni első és hátsó lábával.

A szemrehuzó ló olyan, hogyha meghuzza magát, hát nem lát.

Csókaszemű az a ló, amelyiknek a szeme színei nem egyeznek pl. az egyik világos, a másik barna.

Még az orvosokról annyit, hogy akadtak közöttük olyanok, akik hivatkozván a ló betegségére, egy félliter pálinkát hozattak a gazdával, bementek az ólba ókusz-pókuszolni mondván, hogy titokzatosnak kell lenni. Magukra zárták az ajtót és a ló helyett ők itták meg a pálinkát. A gazdának azt mondták amikor kijöttek, hogy nyugodtan lehetnek, a ló egészsége felől. Persze a gazda az ilyen orvosokkal beszüntette a kapcsolatokat.

A lóval végzett munkák.

A lóval végzett munkák általában a következők voltak: szántás, vetés, kapálás, cséplés, építkezéshez szükséges anyagok hordása, betakarítása, faszállítás, mezőgazdasági cikkek piacra hordása.

A szántáshoz úgy fogták be a lovat, mint a szekérbe, csupán a gyeplőszárat cserélték ki szántómadzagra, vagy szántógyeplőre, mert a hajtógyeplő rövid erre a célra. A vetőgép megjelenésével vetőbe is befogták őket. Ilyenkor egy ember hajtotta, egy pedig a vetőt kezelte. Nagy előnyt jelentett még a lóval történő kapálás is. Ezt egy lóval végezték. Rátették a hámat, kantárt, befogták a lókapá /ekekapa/ elé és egy ember vezette a lovat és a másik kapázott. Volt olyan ló is, hogy betanították és magától is ment a sorok között s így munkae-

rőt takarított meg. Ha nem volt ilyen ló és segítsége sem volt a gazdának, akkor kisfiát, aki még nem érte fel a ló fejét, ráültette és az irányította a lovat.

A földmunkáknál meg kell még emlékeznünk a hengerlés-ről. Ezt akkor alkalmazták, amikor szárazság volt, vagy a talajt fel akarták törni, porhanyítani. A hengert két lóval húzták, a gazda vagy a hengerről hajtotta a lovat, vagy pedig mellőle. Földegyengetés céljára használták a boronát is. A faluban régen faborona volt. A keret és a keresztfák fából, a fogak pedig vasból voltak készítve. Ezek a lóval végzett talajmunkák a tél kivételével mindig biztosítva voltak a lovak számára.

Télen is volt azért mit húzniuk. Ha olyan hó esett, hogy a szánkó már nem tolta össze, akkor csengőt szereltek a lóra és szánkóba fogták. Ilyenkor trágyát vagy fát hordtak rajta. Legizgalmasabb szánkózás volt akkor, mikor télen a Tisza befagyott. Ugyanis a cigándiaknak ott van egy erdejük, amit Pallósöngnek neveznek, a Tisza másik oldalán. Ezért mindig arra vártak, hogy fagyjon be a Tisza és hordhassák a fát. Ilyenkor egyszerre 10-15 szánkó is megy a közepén csengőzve.

Régen, amíg cséplőgép nem volt, a lovak segítségével verték ki a búzát. Egy szekér búzát beágyaztak egy olyan helyre, ahol el volt seperve a szérű és három lovat járkáltattak rajta addig, amíg jólmeg nem törték. Közben két ember állandóan hányta összefelé és esetleg ha a ló ganajolt, ezt is lehányták a szalmáról. Ez volt a nyomtatás. Amikor jól megnyomtatták a lóval, akkor megvárták, hogy fujjon a szél és szórólappal vágták a szélnek a törekes búzát és így a buza megtisztult.

Volt olyan cséplőgép is - az u.n. járgányos gép - amelyet ló forgatott. A fogaskerekekre volt szerelve két gerenda /a fogaskerek hajtotta a csuklót/. Erre volt ráerősítve a huzófa vagy hámfa, arra vetették fel az istrángot és a négy ló húzta körbe-körbe a gerendát.

A búzát liszté szintén a ló segítségével őrölték a

szárazmalmokban. A lovat a malomtalpon átléptették a tető alá. A malomtalpot felhúzták és a ló forgatta azt. A malomtalp fogaskerekei forgatták az orsót, és az pedig forgatta a követ, s így a buzás liszté törték össze. A malomtalpot két ló húzta. Cigándon régen három ilyen malom volt. Ma még maradványai sincsenek meg egyiknek sem.

A ló örökös átka a s z e k é r . Azt kell neki legtöbbet húzni üresen, teherrel vagy félig rakottan.

A szekér részei: négy kerék, négy lócsa, két bürfá, két tengely, nyújtó, sémely, hámfa, szekérrud, két saroglya, székárladeszka, oldalkas, faroskas.

Az oldal- és faroskast vesszőből fonják. Korcnak és szegélynek a vastagját mezőnek pedig a vékonyabbját válogatják ki s hozzáértő emberek megfonják. Az oldalkast állandóan használják, faroskast pedig ha répát, krumplit, vagy kukoricát pakolnak, hogy többet tudjanak egyszerre szállítani.

A szekeret a gazdasági élet nagyon sok ágában felhasználják. Ha szállastakarmányt vagy nagy térfogatu növényeket szállítanak, akkor a szekér részei kibővülnek két keresztfával, két oldalruddal és négy guzsál. /lásd az ábrát!/. Amikor meg rakják a szekér derekát, akkor felteszik a keresztfákat és rajta keresztül az oldalrudakat. Ezeket fogja, rögzíti a guzs a bérfához. /A keresztfák közül első a lócsön belül, a hátsót a hátsó lócsfejen hátulról teszik./ Ezután először mindig a szélet rakják - szarv hajtásával -, s azután bélelik ki a közepét. Amikor 4-5 sort raktak, akkor lekötik a szekérkötő kötéssel az oldalrudakhoz keresztbe.

Ha kevés terhet akarnak rakni, nem használnak oldalrudat, hanem amikor pár sort raknak, bekötik oldalt a két bérfához, vagy pedig egy rudat tesznek a szekér aljdeszkán végig, ahhoz kötik le. Mindenféle rakodáshoz azonban némi szakértelem kell, hogy mindkét oldalon egyenlő legyen a terhelés, mert ha rosszul rakják, a billegős uton könnyen felborulhat.

Régen, ha a fiu már meg tudta rakni a szekeret, legénysorba számított.

A szénaféléken kívül nehezebb fajsúlyu termelvényeket is szállítottak. Ilyenkor pedig a bőrfá felé zsákokat raknak, ha nincs kas, akkor subert használnak. A suber deszkából készül, mely pontosan olyan nagyságu, mint a szekér szélességének belvilága. Ha erős a fogat, akkor magasító deszkát is használnak kétoldalt, amelyet a büfán helyeznek el végig a lőcsőkhöz rögzítve.

A ló egyéb alkalmazásai

A lovat felhasználták régen diszfelvonulásokra, ünnepi vendégségeknél. Régen lovass bandériumokat alakítottak. Az emberek népviseletbe öltöztek, lovaikat feldíszítették kendőkkel, szalagokkal és különböző bojtokkal. Így vonultak végig a falu utcáin. Lovaskocsikon mentek a szomszéd községekbe leány-nézőbe, házlátni. Sokszor a ló még a lakodalomban is nélkülözhetetlen volt. Nagyobb távolságba ugyanis télen szánon, nyáron pedig szekérrel mentek a mennyasszonyért. Ekkor csngőkkel is fel voltak szerelve. Ugyancsak szekérrel hozták el a mennyasszony ágyát a vőlegényes házhoz általában este.

Lóval hordták régen az építőköveket Kövesdről, Szomatorról, Szentendről /a Bodroghöz Szlovákiai részén lévő községek/. Összefogott 8-10, vagy több gazda és közösen egyszerre hozták a követ. Nem volt probléma a fuvaros szerzés. Minden pillanatban készen álltak a fogatok. Még szíveségből is odaadták őket.

Régen, hogy mennyien tartoztak egy ilyen közösségbe nem tudták felmérni. Még ha nem is hívták valahova segíteni a gazdát, meglátván a többieket ő is csatlakozott hozzájuk.- Egy egy ilyen segítség után nem hiányzott a pálinka sem, sőt sokan be is rugtak.

Az idők folyamán ez a szokás kezdett elkorcsosulni, amit főképp a kisvasút megjelenése okozott. Az életfontosságú problémákat még így is közösen oldották meg. Gondolok itt az élet /gabonafélék/ betakarítására. Nem nagyon bizva az idő-

járásba, félve annak szeszélyeitől mindenki azon igyekezett, hogy minél előbb udvarán legyen az asztag. Amikor gondolták, hogy kiszárad már a kereszt, összehívták a rokonokat, szomszédokat és egy vagy két nap alatt behordták. Azért is kellett összehívni őket, mert nyár folyamán a lóállomány nagyrésze a legelőn van és ne sokáig legyen otthon a ló.

Mai viszonylatban már ez sem honos, mivel termelőszövetkezeti község lett Cigánd. Még ma is találunk azonban alkalmi fuvarosokat, akik ebből próbálnak megélni.

Lóvásárok.

Egy-egy lóvásárra a lovakat szépen kipucolva készítették elő. A felhajtás módja többféle volt. Vagy befogták a szekérbe a lovat és azon mentek, vagy ha más ló volt eladó, azt az egyik ló mellé kötötték. Egy ló esetén a gazda felült rá és úgy vitte a vásárra. Itt már várták a vevők vagy a lókupecsek. Először is az ára után érdeklődtek, utána kipróbálták a ló hámosságát, megtrappoltatták, ügetésben és lépésben is megnézték tulajdonságait. Ha tetszett a vevőnek, akkor életkorát vizsgálva megnézte fogait, nem romlottak-e nincs-e valami betegsége /pl. keh/. Ezután kérte csak meg a lovat a gazdájától.

A gazda mondott egy összeget, ha azt a vevő nem találta reálisnak alkudozásba kezdtek. Az alkudozás közben a gazdának már előre kioktatott fia elkezdett sirni. "Miért sírsz kisfiam?" - kérdezte ilyenkor az apa. "Mer eladi a jó lovat édesapám" - felelte a fiú. "Majd vegyünk másikat fiam". "Ilyen jó lovunk nem lesz többet" - mondta erre a gyerek. Valószínű, hogy az ilyenféle beszéd izgatta a vevőt, gondolta, hogy valóban kedves volt gazdájának az a ló. Így aztán mindjobban a gazda oldalára dőlt az alku és a ló elkelt jópénzért. Ilyenkor megisszák az áldomást, amely rendszerint a kötőfék árán alakult, ha az nem volt benne az árban, utána átíratják a ló rédiáját az új gazda nevére.

Ha a lovat gazdája betegsége, vagy rossz tulajdonsága

miatt adta el, akkor különböző ravasz fogásokhoz folyamodott. Így pl. ha hamis, vagy rugós volt a ló, akkor pálinkát öntöttek belé. Mig annak hatása tartott megszelidült a jámbor volt. Ha száraz kehes volt a ló, elállították rajta a köhögést úgy, hogy burjánkoró bogyóját abrakba keverve megadták vele. Így a gazda csak pár nap múlva jött rá a betegségre. Ha a ló havi vakságban szenvedett, akkor a gazda igyekezett azt eladni a lókupecnek, aki a legközelebbi vásáron eladta. Mivel a kupeczek felelőtlen emberek voltak, a szavatosságért nem tudták őket felelősségre vonni. Ugyanigy adtak tul a csökönyös lovakon is.

Az eladásra szánt lovakat vásár előtt egy pár héttel kiabrakolták, hogy jól mutassanak. Bevasaltatták, hogy ne féljen a vevő attól, hogy rossz vasaló és hamis. Könnyű teherrel megjáratták, nehogy elárulja a vásáron makacsságát.

Cigánd környékén leghiresebb lóvásárok voltak: Sátoraljaujhelyen, Sárospatakon, Tiszakarádon, Ricsén, Dombrádon és Kisvárdában. Nyiregyháza bár nem közel esik ide, mégis eljártak oda is vásárba. Sőt Sátoraljaujhellyel Sárospatakkal együtt az egyik legforgalmasabb hely volt, mivel itt minden hónapban országos állat- és kirakodóvásár volt. Heti vásárokat Kisvárda és Nyiregyháza tartott. Ilyen távolságokban tehát nem ismerhették a lovasgazdák egymást és alkalmuk nyílt vásári fogásokhoz folyamodni. Így pl. ha megkérdezte a vevő a gazdától, hogy milyen a ló, jó hámos-e, milyen a szokása a gazda azt felelte: "Vasat nem eszik, fára nem megy". A vevő meg volt elégedve a mondással, csak akkor nézett nagyot, amikor a vaszabolát nem akarta bevenni a szájába és nem akart felmenni a fahidra. Erre viszont nem ügyelt, hiszen arra gondolt, hogy nem szükséges neki a fára menni madárfészekért.

Ha lóvásár volt, akkor a lókupeczek felől a mezón akár ott is maradhatott a kapálnivaló, vagy más sürgős munka. A ló eladásához a kupeczek faktort fogadtak, akinek az volt a feladata, hogy a lovat előre megbeszélt szempontok szerint jó áron megkerje. Hiszen idegenben nem tudták, hogy kihez tarto-

zik. A faktor aztán magas áron megkérte a lovat, mintha meg akarná venni azt. Így aztán a vevő nem sokat teketóriázott, hanem megvette. Volt olyan gazda, aki idegenben feleségével kéréte meg a lovat, s miközben paroláztak csak arra tévedt egy gazda, akinek égető szüksége volt a lóra és megvette. A faktorok fizetést kaptak egy-egy jó vásár alkalmával, A tulfizettség felét, vagy 100-200 forintot. Ma ez a vásári szokás már megszűnt, mert nincs rá szükség. A tsz-ek nevelnek maguknak lovat, a fuvarosok meg sokáig eljárnak bármilyen rossz lóval.

Lószerszámok.

A lószerszám fő részei bőrből készültek s ezeket kiegészítik a megfelelő vas-, bojt-, kötél- kellékek.

Egyik fontos része a kantár. Régen egybe volt erősítve a gyeplőszárral, ezzel irányítják hajtás közben a fogatot jobbra s balra, s esetleg megállásra bírják azt. Megálláskor azt mondják a lónak, hogy hó! Ha ezt nem veszi figyelembe, akkor meghúzzák a gyeplőszárat. A kantár része a zabola is. Régen varró szíjjal fűzték a kantárhoz és azzal együtt adták be a ló szájába. Még ma is több változata van: csikózabola, és feszítőzabola. A csikózabola két részből áll: egy kb. 10 cm hosszú és 4 mm átmérőjű vas közepén csuklóval egybekapcsolva. A két végén két-két kb. 5 cm átmérőjű vaskarika, ami a zabola kétoldali végébe van belehajtvva úgy, hogy a zabolába könnyen forogjon, fesztelenül. A végén levő két-két vaskarikába fűzik be a gyeplőszárat.

A gyeplőszárnak a két végén összesen négy ága van. Ezeket keresztbe csatolják a zabolákhoz úgy, hogy a gyeplő egy szárának a két ágát az egyik lónak a külső, a másik lónak a belső oldali zabla karikába fűzik.

A feszítőkantárnál a zabola két végén levő vaskarika a gyeplőszárhoz van csatolva s ezen a két karikán belüli karikák pedig a kantárhoz. Ez utóbbiak a zablatartók. A zabola húzá-

zásával a két belső karika két oldalról összeszorítja a ló száját és nagyobb hatással van rá.

A kantár szíjból készült. Csattal szerelik rá az álagzót, amely azért van, hogy le ne essen a ló fejéről a kantár. A kantárra kétoldalt ún. szemzöt csinálnak kemény bőrből, hogy oldalra ne lásson a ló. A félós lovaknál így jobban elkerülhetik a megugrást. Ez a szemző csatlakozik a homlok-szijhoz, amely a ló homlokán van keresztbe huzva. Két oldalt még bojtok is díszítik, amelyeket a kocsisok nagy becsben tartanak. Lovaglásra külön kantárszárat használnak.

A lószerszám legfontosabb része a hám, melyet a ló hátára tesznek. Hogy a kemény hám ne törje meg a ló hátát posztót v. párnát tesznek a hám alá és hozzávarrják. A hámot a haslóval és szügyellővel rögzítik. A hasló a hasán van keresztül véve, a szügyellő pedig a szügyin. A hám két oldalából indul ki az istráng, amelyet a szügyellőn és marszijen levő bakba hozzák ki és bekötik úgy, hogy egyenlő hosszúságúak legyenek. A szügyellőt másnével segítőszijnak is nevezik. Ehhez elől egy vaskarika van szerelve, amelybe a rud tartóláncát akasztják. Ezt helyettesítheti a nyakló, amelynek nyaki része szíjból van s ehhez csatlakozik a nyaklólánc. A hám tetején két karika van, amelyen a gyeplőt keresztülvezetik.

Kellékek még: a sallang és a csengő, valamint a ló biztatására való ostor, A hám- és szerszámkészítéssel a szíjgyártó foglalkozott. A faluban mindig volt ilyen kettő-három. Mesterségük nagyon jól jövedelmezett. A nyersbőrt is fel tudták dolgozni.

Ezek a mesterek megmaradtak egészen a szövetkezeti gazdálkodásig. Ma már azt a kevés szerszámot a termelőszövetkezet szuszterjai megcsinálják, vagy megjavítják.

Mint már említettem ünnepi alkalmakkor - különösen lakodalmi menetben - a lovak szerszámaint feldíszítik virággal, pántlikákkal. A híres cigándi szóttesekből a lakodalmak alkalmából még a lovak kantárjára is jutott.

Babonák, történetek.

Amint látjuk, a ló hozzátartozott a cigándi ember ünnepe és hétköznapijaihoz. Nem csoda hát, ha sokféle babona, történet és adoma jár szájról-szájra még most is ezzel kapcsolatban. Alábbiakban néhány babonát és történetet közlök még.

1. Amikor a kiscsikó megszületik piros szalagot kötnek a nyakába, hogy meg ne igézzék. Mert ha valaki meglátja a kiscsikót, mindjárt azt mondja, hogy "jaj de szép kiscsikó". Ez a hit szerint azzal jár, hogy megbetegszik a kiscsikó. Ha észreveszik, hogy valaki megigézte, akkor az illető hajából vág-nak és azzal füstölik meg. Ezáltal a babona szerint meggyógyul.

2. Régen egyszer ment egy lovasfogat az utcán. Az egyik ház tetején ácsok dolgoztak. Azt mondta az egyik ács a másiknak; "fogaggyunk megállítom azt a fogatot." Amint odaért a fogat, hirtelen megállt. Felkiáltt a gazda a tetőre: "indiccsátok meg a lovamat hé!" Azok csak kikacagták. Erre a kocsis leakasztotta a kisbaltát a szekér oldaláról, ráütött a rud végére és az egyik ács nyomban leesett a tetőről és a fogat megindult.

3. Az a csikós, aki Szentgyörgy nap éjszakáján a keresztuton a próbát kiállta - kört huzván maga körül - és abból nem mozdul ki semmi szörny láttára, egy szempillantással tudta a ménest terelni egyik helyről a másikra. A méne. csakis rá hallgatott, mivel ő rendelkezett a boszorkányok összes tudományával. Ez a csikós este füstölővel körüljárt a ménesen.

4. Azelőtt a lovakat minden év nagypéntekén megfürösztötték a Tiszán, bármilyen hideg volt is a víz, hogy el ne kapja a rühöt.

5. Egyszer egy herélt lovat elvittek a vásárba. Azt kérdi a tulajdonos egy embertől; Nézze már meg, milyen a ló! Kire az azt felelte: Ugy látom, csikó van benne. Holott a ló száraz kehes volt, az ilyen lónak pedig jár az oldala s úgy látszik, mintha csikó lenne benne.

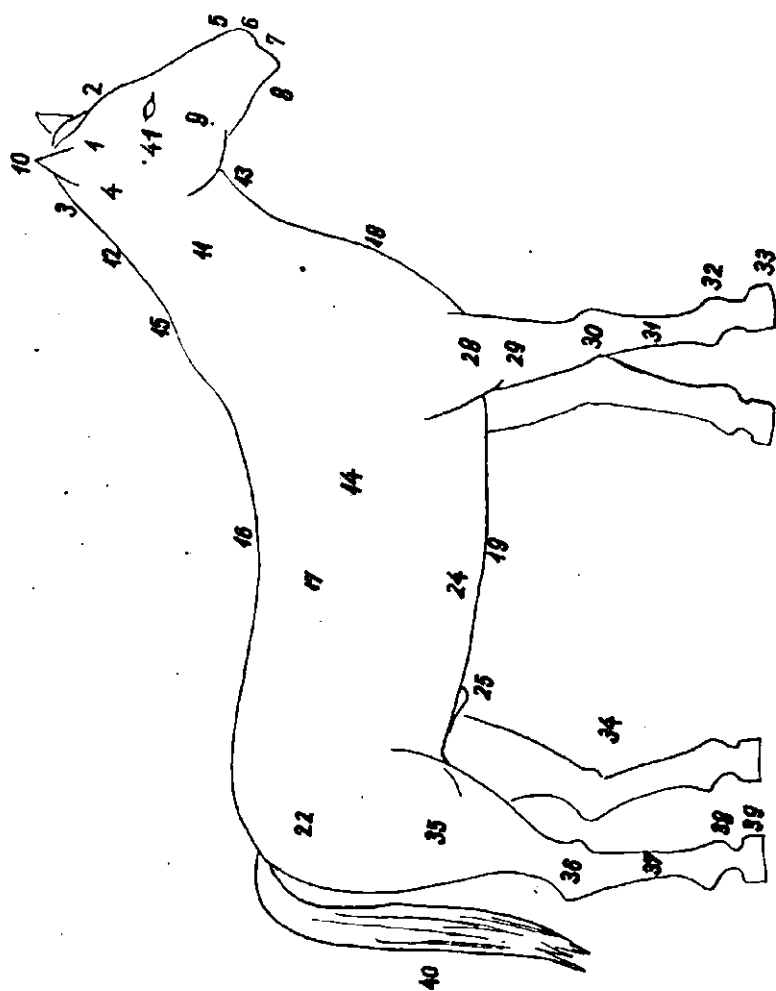
6. Amikor még vasut nem volt Cigándon és építőköért jártak Kövesdre, lóggoscsikókat vittek a fogatosok, ha a farkas megtámadta őket eleresztették és az levágta lábával a farkast.

7. Régen egy-egy vásárról hazafelé menet a kupecok és más kocsisok azon igyekeztek, hogy egymást kimellőzzék. Persze aki elől ment nem engedte maga elé a hátul jövőt. Még kavicsot és követ is dobáltak hátra az első szekérről.

8. Egyszer az egyik csikósnek tyuklevest vitt vacsorára a felesége. A csirke falatozása közben a csikós felnevelt. Azt kérte tőle a felesége: "Mit nevezsz?" Nem szólt semmit. Erre az másodszor is megkérdezte: "Mondd már, hogy mit nevezsz?" Így válaszolt a csikós: "Azt nevetem, hogy amikor megöltem a komámat, azt mondta ne ölj meg komám, még a csirke is kikapar. Hát hogy kaparhatná ki ez a csirke?" A felesége nem szólt semmit. Majd egy hét múlva hazalátogatott a csikós feleségéhez. Hogy, hogy nem, összevesztek, megverte a csikós a feleségét. Az meg bejelentette a csendőrségnek, hogy a férje megölte a komáját. Nagy nyomozás kezdődött. Végül a csikóssal kiásatták a holtestet. Így tehát az a csirke kaparta ki, amelyet azon az estén vacsorázott, amikor csak nevetett az egész histórián.

9. Zson Károly egyszer a temetőn jött haza. Az egyik kapuban kihuzott egy karót. A temetőn fekszik előtte egy alak. Ki az? Nem szólt semmit. Püff, odavágott neki. Felállt s rohant utána. Ha megállt, az is megállt. Ha megindult, indult az is. Egy hatalmas nagy ló volt. Végül kisült, hogy egy vak ló volt és a dübörgés után szaladt.

György Károly

A ló testrészeinek elnevezése

Nyári ól egy cigándi udvaron

S Z A R V A S M A R H A T E N Y É S Z T É S

EGY BODROGKÖZI FALUBAN

Idős emberek emlékezete szerint falunkban szarvasmarhatartással már rég óta foglalkoznak.

Azt mondják, azért volt erre szükség, mert a lakosság megélhetéséhez kellett; az ökröket főleg igázásra használták, majd meghizlalták és a kereskedőknek eladták. Az állattartó parasztság egyik jövedelmi forrása is ez volt.

A magyar szürke fajtát tartották a legzivesebben. Falunkban az öregek szerint másfajta marhát nem tartottak, sőt azt lehet mondani, másfajtát nem szerettek. Azért kedvelték éppen ezt, mert egyrészt igénytelen volt, másrészt pedig igázásra alkalmasabb minden másfajta szarvasmarhánál.

A múlt század vége felé már kezdték igázni nemcsak az ökröket és lovakat, hanem a teheneket is. Egy Tóth Károly nevezetű paraszt fogta be először a tehenét szekérbe, s az egész falu lakossága elítélte, mondván, hogy a teheneket nem azért adta a jó isten, hogy igázzák, hanem azért hogy tejet adjon és borjut neveljen.

Leginkább az ökörborjuk felnevelésével foglalkoztak. A II. világháború idejéig a legtöbb paraszt, ha neki magának nem volt, rugott bikaborjut vett, azt ivartalanította és anyagi tehetsége szerint felnevelte - két, három, négy éves koráig.

A magyar szürke marha mellett csak az első világháború után kezdett elterjedni a különböző fajtájú tarkák tenyésztése.

A tehén testrészei: fej, láb, hát, farok, farkabojtya.

szem, orr, pillengő /nyaka alján/, kis és nagy körme, has, tőgy, csecsbimbók, marja és a szarv.

A szarvasmarha nevelése.

Régebben 4-5 hónapos korig, ebben a században pedig 2-3 hónapos koráig szopott a borju, de legujabban többen már itatásos borjuneveléssel foglalkoznak. Tudniillik a kifejt tejet fatálakba /szakajtóba/ töltik és ebből itatják a borjakat.

Ha már elválasztották az anyjától, abrakot és szénát etettek vele. Öt-hat hónapos korában már a legelésre szoktatták. Gabonafélék tarlóján legeltették leginkább a reggeli és a délutáni órákban. A déli órákban hazahajtották.

A következő év tavaszán már a község közlegelőjére hajtották, ahonnan már csak késő ősszel a rossz idők beálltával hajtották haza. Népi nyelven mint kintháló marhát említették.

A fentebb elsorolt nevelési és tartási viszonyok kisüzemi szarvasmarhatartásra vonatkoznak. De a községben volt uradalom is, gróf Sennyei Bélának az uradalma. Ott ridégtartásos szarvasmarhanevelés folyt. Külön magyar szürke anya-gulya volt, amely télen, nyáron un. gulyaakolban hált, amelynek a teteje náddal volt fedve, az északi, keleti és nyugati oldalai vályogfalból voltak, a déli oldalon pedig szabad. Padlás nem volt rajta. Bármilyen hideg volt is télen, a gulyabeli tehenek itt ellettek. Itt szoptatták borjaikat. Ezeket a teheneket soha nem fejte senki. Kizárólag a borju szopta őket mindaddig, amíg a tehén újra vemhes nem lett és már nem engedte magát a borjunak szopni, hanem elrugta azt magától. Innen van a rugott borju elnevezés.

Az üszöket tehenekké nevelték, a bikaborjak legjobbjait apaállatoknak hagyták meg, a többiit pedig ivartalanították és ökörnek nevelték fel. Ez volt 3-4 éves korában az uradalom igásállata.

Egyik-másik gulyabeli marhának kongót /kolompot/ tettek a nyakára. A gulyabeli marha úgy megszokta a kolomp szót, hogy azután bármilyen sötétben is akárhogyan elment anélkül, hogy azt hajtani kellett volna.

A szarvasmarha tartása, gondozása.

A szegényebb parasztgazdák egész primitív istállóban tartották és gyengén takarmányozták teheneiket, mivel kevés földjük és kaszálójuk volt. Un. pacsit ólakat /patics: füz-favonat sárral betapasztva/ építettek, mert csak ennyire volt tehetségük. A módosabb gazdák mivel több földjük és kaszálójuk volt, már jobban tudták takarmányozni tehenüket és külön, kényelmesebb istállókat építettek. Ezek már hidlást csináltak a tehenek alá, és így az almozás is könnyebb volt, a teheneket tisztábban tudták tartani.

Mindkét réteg nyáron a közös legelőn legeltette teheneit, melyekre pásztor vigyázott.

A pásztorokat minden évben az első hó eséséig fogadták. Bérük rendszeresen fél véka gabona, negyed kiló szalonna, fél kenyér, egy levesszedőkanálnyi só, két darab tojás és kb. 1-2 forintnak megfelelő bocskorpénz volt darabonként.

Télen törekes répa /répát törek közé reszeltek/, kukoricaszár és takarmányszalma volt a tehenek takarmánya. A nagygazdák a takarmányszalma helyett szénát etettek és a teheneket abrakolták is.

Általában gabonaszalmával aljaztak. Nyáron kevésbé, de télen úgy tartották tisztán, hogy vakaróval vakarták és kefével megkefélték. A melyik gazda nagyon szerette a tehenét, az még a szarvát is megmosta, sőt még a farkát is.

Az ólat mindenképp igyekeztek szép rendben tartani. A trágyát kihordták. Legtöbb helyen egy dikót is elhelyeztek az ólban, ott aludt a gazda, vagy legény fia. Különösen az ellés várható idejében ügyeltek éjszakán át is a jószágra.

Az itatás a kútnál lévő válónál történt minden portán.

A tehén betegségei, azok népi orvoslása.

Leggyakoribb tehénbetegség a tüdőgümőkor volt. Bár nem olyan nagy mértékben, mint napjainkban, mert a magyar marha ezzel a betegséggel szemben sokkal ellenállóbb volt, mint a mai korcs, vagy magyar tarka. Ezzel az állatbetegséggel szemben az állattartó tehetetlen volt.

Gyakori állatbetegség volt még a vérhas, a fuvódás és ritkábban a száj- és körömfájás. A vérhas, ellen megszárazított lórengőt korpába adták a marhának. Fuvódáskor egy gömbölyű fát tettek, vagy port hánytak a szájába és a kúthoz állítva vízzel locsolták, a hátát dörzsölték. Száj- és körömfájáskor porrá tört tejfeles rézgáliccal kenték be a tehén szájának belsejét.

Olyan is volt, hogy a tehén nem tudott kérődzni. Ekkor élő békát vízben öntöttek a tehén száján keresztül a gyomrába azzal a céllal, hogy a béka mozogni fog a tehén gyomrában és így megjön a kérője.

A tehénnel kapcsolatos vásáros szokások.

Községünkben régen Csapra /Csop, Szovjetunió/ Királyhelmece /Csehszlovákia/, Baktára /Szabolcs-megye/, később Ricsére, de legtöbbször Kisvárdára jártak állatvásárokra. Az utóbbi helyet a Tiszán keresztül kellett megközelíteni. Télen a Tisza jegén, más időszakban kompon keltek át a folyón.

Természetesen nem minden szarvasmarha volt ép és egészséges, mivel a hibás állatokat is el kellett adni, ilyet is elhajtottak a vásárba.

Tudták a módját, hogyan segítsenek a bajokon!

Például:

Ha a tehénnek egyik lába fájt: egy jó bottal a másikat is elverték, hogy ne tudjon semelyikre sem sántítani.

Ha a félszemére vak volt: alku közben az eladó mindig a tehén vak szemére állt háttal, hogy a vevő ne vegye észre.

Olyan eladó is volt, aki a tehén tőgyébe darazsat ragasztott, amelynek a csipésétől a tőgy jól megdagadt, miáltal a tehén tőgye nagy tejelőképességet mutatott és így magasabb áron is kelt el. Vagy az eladó aznap reggel nem fejte meg a tehenet, szintén az előbbi okból.

A vásárra való induláskor sok babonás szokás is volt!

Ha rugós volt otthon a tehén: a vásárra való induláskor, ahol az istállóban állt, fonákul vágta a gazdája a fejét a hídlásba.

Hogy jó vására legyen, a gazda a tehén hátára az induláskor almot szórt /a tehén alól/, s amikor az istállóból kivették, az udvarról a gazda földet szórt vissza az istállóba, de ő maga háttal volt az istálló ajtaja felé, hogy a tej hasznát ne vigye el magával, ha esetleg a vásáron elkelne.

Mikor pedig az udvarról való kijáráshoz a kapuhoz ért, a tehén gazdája megemelte kalapját és isten segítségét kérte a vásárhoz való szerencséjéhez.

Nagy csalódást érzett a gazda, ha hajtott valamit a vásárra s kapuját elhagyva először női személlyel találkozott, mert akkor azt hitte, hogy az eladáshoz már nem lesz szerencséje. Ellenben nagy szerencséjének tartotta, ha először zsidóval találkozott.

Az állatvásárokon az eladón és vevőn kívül közreműködtek bizonyos díjért az ún. faktorok, akik vagy az eladó, vagy a vevő javára kapcsolódtak be az alkuba. Ha a tehén eladója ígért neki bizonyos összeget, akkor a vevő fél hallatára mint vevő jelentkezett és meglehetősen magas árat ígért a tehénért az eladónak, hogy az érdeklődőt ugrassza. De olyan faktor is volt, aki a vevőnek segített. Csalázta, ócsárolta a felkínált tehenet és mindig kevesebb árért kérte, ugyszólván törte lefelé a tehén árát, hogy - a megígért díjért - a vevő olcsóbban jusson hozzá.

Összefoglalva az eladó engedett, a vevő ígért az alkudozásnál és amikor létrejött az egyezés, a vevő felpénzt /előleget/ adott, és megitták rá az áldomást. Az áldomást hol a vevő, hol az eladó fizette, de legtöbbször a következő szólasmondást tartották be:

- Azt mondta Szent Tamás, közös az áldomás!

Természetesen az áldomás nem volt benne a vételárban. Az áldomás valamilyen ital volt, amelynek ivásakor valamelyik fél azt a felköszöntőt mondta:

- Adjon Isten a megvett állathoz szerencsét, az eladónak pedig a felvett pénzhez, hogy azt hasznos helyre tegye.

Az alkudozásról még el kell mondani, hogy alku közben mikor az eladó az általa óhajtott tehén árát említette, vagy abból engedett, mindig nagyot csapott a vevő markába, ugyanígy a vevő is, amikor ígért szintén markába csapott az eladónak, mi természetesen nem egy-két szóból történt, hanem rövidebb-hosszabb alkudozással járt.

Amikor az egyezés megtörtént, akár a vevő, akár az eladó nagyot csapott a másik tenyerébe és az "Adjon Isten szerencsét!" szavak kimondása jelentette a vásárt, illetve a meg egyezést.

A szarvasmarhatartással kapcsolatos hiedelmek.

A tehén ellésekor a Szent György napkor /április 24./ szoktak leginkább babonás szokásokat űzni.

Igy:

Aznap, amikor a tehén ellett, nem volt szabad semmit kiadni a házból, nehogy elvigyék a tehén hasznát, sőt inkább hozni kellett valamelyik háztól valamit.

Az először kifejt tehéntejjtel kimosott zsajtárból észrevétlenül vízzel locsolták le a gyerekek arcát, hogy a született borju virgoncabb legyen.

A tehénnek vízbe rozsot, búzát, zabot, babot és egyéb terményféléségeket főztek fel és az ellés után az először kifejt tejjel összevegyítették, és úgy itatták meg a tehénnel, hogy az jobb hasznú legyen.

A tehén magzatburkán található méhlepényen megkeresték a tehén un. vajját, amely korpában etettek meg a tehénnel, hogy sok vaja legyen az azon a laktáción kifejt tejnek.

Az elléstől számított egy héten belül kifejt tejnek a tejfölét feltétlenül össze kell huzni /köpülni/, hogy a tehénnek sok vaja legyen.

Szent György éjszakájára az istálló ajtajára keresztet kell rajzolni, - ha már volt, azt megújítani -, az ajtó elébe mákot kell szórni, nehogy a tehenet a boszorkányok megrontsák. Mert a boszorkány fél a keresztől és addig nem szabad neki az istállóba bemenni, amíg az egyes mákszemeket fel nem szedi. S mivel az soká tart, így nem mehet be a boszorkány, mert nem képes szemenként fölszedni reggelig.

Szabó Sára

A ZEMPLÉNMEGYEI KARCSA KÖZSÉGBEN
HASZNÁLATOS ÁLLATNEVEK

A névadás - akár emberi, akár állati - igen fontos dolog a falusi ember életében. Sok mindent elárul a névadó egyéniségről, kedélyállapotáról, hangulatáról. Ez az aktus sokszor - emberi névadásnál - igen nagy ünnepélyességgel jár a falun. Egy falu állatnévanyaga pedig igen sokat árul el a faluban lakó emberekről, illetve azok felfogásáról.

Vidékünkön a Bodroghözben állatnevek összegyűjtésével, illetve annak feldolgozásával - tudomásom szerint - még senki sem foglalkozott. Szülőfalumban, Karcsán, pedig ez az első eset, hogy ez a gyűjtés megtörtént.

Nem érdektelen pedig az állatnevek összegyűjtése, hiszen Karcsán, amikor még a falu határát viz, mocsár borította, a főfoglalkozás az állattenyésztés volt.

A mocsarak lecsapolásával sem nyert sokat a nép. A lecsapolt terület szántóföldnek alkalmas részére rátette a kezét a báró, meg a gróf, a népnek pedig odaadták a földművelésre alkalmatlan területet, amit csak legelőnek lehetett használni. Így továbbra is az állattartás maradt a főfoglalkozási ág. A legelő közös tulajdonban maradt, nem osztották fel, hanem közösen kaszálták és legeltettek rajta.

A felszabadulás után, amikor kiosztották a nagybirtokokat, még jobban megindul az állattenyésztés. Ennek több oka is volt. Az emberek tudták, hogy ha termelni akarnak a juttatott földön, akkor azt trágyázni is kell, mert a két volt nagybirtokon eléggé elhanyagolt, kihasznált földek voltak. Másrészt

az állattenyésztés mindig jól jövedelmezett. A faluban átlagosan 6-7 db. szarvasmarha állt egy-egy család istállójában, de nem volt ritka az olyan gazda sem, amelyik 9-10 db jószággal rendelkezett.

Mielőtt azonban az állatnévadás körülményeiről, vagy magáról az állatnevekről beszélénk, szükséges, hogy az állatfajtaokról is szóljunk egy-két szót és az állattartás módjairól:

A felszabadulás előtt az uralkodó állatfajta a községben a szarvasmarha és a sertés volt. Ez érthető is. A mocsaras helyeket ugyanis csak ez a két állatfajta tudta kihasználni, csak ezek éltek meg ott. Bár az istállózó állattartás nem volt ismeretlen, de ritkán tartották így a jószágot, inkább a ridegmarhatartás volt az uralkodó. A tenyésztett szarvasmarhafajta, ezen a vidéken a felszabadulás előtt az un. magyar fajta. A felszabadulás után azonban alig három év alatt teljesen kicserélődött az állomány pirostarkára.

Ennek is meg volt az értelme. Azelőtt ugyanis nem a súly döntötte el az állat értékét. Most pedig már ezt vették figyelembe. A magyar fajta ökröt nem lehetett olyan súlyra kihizlalni, mint a pirostarkát, ezért a gazda számára előnyösebb volt kicserélni ökrét pirostarkára.

A tehenekkel is ez történt. Míg a felszabadulás előtt alig akadt a faluban pirostarka tehen, a felszabadulás után ez is igen hamar tért hódított, és a magyar tehenet teljesen kiszorította. Magyarázata ennek az, hogy a magyar tehenet nem annyira a tejéért, mint inkább a borjak, a szaporulat miatt tartották. A felszabadulás után a kereslet a gazdák figyelmét a jobban és bővebben tejelő pirostarka /svajcer/ tehen felé irányította.

A sertésfajta nagyjából megőrizte a régi fajtajellemét. A faluban az un. keresztezett fajtát tenyésztik, de ez a fajta az általános egész Bodroghözön. Ebben a fajtában van a régi ridegdisznók alakjából, tulajdonságaiból és az azóta tért hódító hússertések tulajdonságaiból. A takarmányt könnyen értékesítő, jól hizó fajta ez. A helyi Dózsa Termelőszövetkezet ez-

zel a fajtával több alkalommal nyert díjat a mezőgazdasági kiállításokon, sőt több esetben a szomszédos Csehszlovákiának is szállított tenyészállatokat.

A lőtenyésztés, a lőtartás nem volt jelentős a faluban. Ennek oka egyrészt a tartás nehézségeire vezethető vissza, másrészt arra, hogy nem nagyon tudták mire használni, hisz fuvarozási lehetőség csak 3-4 pár lónak volt.

Lovat inkább a környéken lévő nagybirtokon tartottak, bár ott sem sokat. Lőtenyésztéssel egyedül a Sennyei bárók felénkerti tanyáján foglalkoztak. Itt tartották a kb. 200 - 220 csikóból álló ménest, de ezt sem a birtok igáslószükségletének kielégítésére, hanem inkább katonalovaknak adták el.

A felszabadulás után a faluban megnövekedett a lóállomány - különösen a termelőszövetkezetek megalakulásával - hisz a termelőszövetkezet kizárólag csak lovat használ igásállatként. Számuk azonban fokozatosan - a gépek terjedésével ill. szaporodásával csökken.

A kutyafajták tulnyomó része házörző. Pásztorkutyát csak az tart, aki vagy régebben pásztor volt, vagy ma is az. Ezek az aprótermetű, fekete pulikutyat tartják.

A házörző kutyák, illetve ezek fajtái a legváltozatosabbak. A házörzők mind korcsok. Különösen kedvelik a farkaskorcsot és a vadászkorcsot. Ezzel ugyanis tudnak vadászni. Bár a ténykedés tiltott dolog, de még ma is sokan megpróbálkoznak vele.

Ha összehasonlítjuk a régi és a mai állattartást, igen nagy lesz a különbség a régi javára. A szarvasmarha állomány a termelőszövetkezetek megalakulása, illetve azoknak fejlesztése után erősen csökkent. Azelőtt az állatlétszám igen magas volt a faluban. Minden család 4-5, sőt 9-10 db jószágot is tartott istállójában. A termelőszövetkezetek megalakulása után ez a szám kettőre csökkent. Igaz ennek oka is volt. Egyrészt a termelőszövetkezet nem tudott elegendő férőhelyet biztosítani a jószágoknak, így kénytelen volt hozzájárulni ahhoz, hogy a belépett tag a felesleges jószágokat szabadon értékesítse. Más-

részt a tag is igyekezett még a belépés előtt tudadni jószágán, hogy a 20 %-ot ne fizesse.

Biztató jel most már, hogy a termelőszövetkezetek igyekeznek akkori hibáikat jóvátenni és megkezdték az állatlétszám tervszerű növelését. Szükséges is ezt megtenni, mert - ahogy az idősebb emberek mondják: "a főd csak akkor terem, ha megadik neki a módját, ha megzsirozik, ezt pedig ott tudják megtenni, ahun sok jószágot tartanak."

A névadás mindig fontos volt a gazda részéről, ennek mindig nagy volt a jelentősége. Név nélkül nem nagyon tudta volna magához szólitani a gazda a kinnháló jószágot, akkor amikor kéthetenként meglátogatta a legelőn és sőt vitt neki.

Talán az utolsó óra ez a nevek összegyűjtésére, hiszen községünk termelőszövetkezeti közös állattartásában a névadás a nagy létszám miatt jelentőségét elveszítette. Csak az igásjószág, a tehén és az anyakoca kap nevet, a hizlalásra szánt jószág már nem.

Munkámban 362 állatnevet közlök, ami az állatlétszám teljes névanyaga. Ezek között van olyan név is, amely minden állatfajtánál megtalálható, illetve egyformán adják minden állatfajtának.

Ez állatfajok szerint a következőképpen oszlik meg: 73 lónév, 67 sertésnév, 66 kutyanév, 61 tehénnév, 35 ökörnév, 24 bikanév, 20 macskanév, 8 borjunév, 3 juhnév, 3 kakasnév, 2 tyúknév.

Számbelileg első helyen a lónév áll. Ez a nagy szám azonban nem azt jelenti, hogy ennyi ló van, vagy volt csak a faluban. A felszabadulás előtt a lovak száma kevés volt, mindössze 15-20 pár lehetett. A környező uradalmak rendelkeztek csupán több lóval. Földművelésre akkor nem nagyon szerették használni a parasztemberek, inkább fuvarozásra használták, hiszen a község a vasútállomáshoz 20 km-re van, az uradalmak is inkább szállításra, teherhordásra használták.

A felszabadulás után a termelőszövetkezetek megalakulásával a ló jelentősége emelkedett gyorsasága miatt. A terme-

lőszövetkezetben már inkább ezt használják a mezőgazdasági munka végzésére. 1961-ben 150 db ló volt a faluban, ez a szám azonban rohamosan csökken. A gépek terjedésével ugyanis jelentőségüket veszítik a lófogatok, feleslegessé válnak.

Bár a lónév után a sertésnév következik, azonban ezt külön kell választanunk a felszabadulás előtti és utáni névadásra. A felszabadulás előtti névanyag elég szegényes. Mindössze 14 név található, illetve ennyi névre hallgatott a sertések, különösen az anyakocák egy része. A névadás a faluban nem volt általános a sertésekre vonatkozóan. A parasztember nem adott nevet a sertéseinek, hiszen számon tudta tartani név nélkül is, azonkívül nem sokáig /1-2 évig/ tartotta. A termelőszövetkezetben azonban minden kocának nevet adnak, hogy fialás, malacozás előtt és után a kocát megismerjék és abba az ólba tudják zárni, amelyikben fialni fog, ill. amelyikben a malacai vannak. A termelőszövetkezetben lévő anyakocának /53 db/ mindnek adtak nevet.

Jelentős a száma a kutyaneknek. Ennek az a magyarázata, hogy a karcjai embernek a kutya az egyik legkedvesebb háziállata. Lenézik, fősvénynek tartják azt az embert, akinek nincs kutyája. Fontos is hogy legyen házőrző a háznál különösen nyáron, amikor mindenki elmegy a háztól, mindenki a határban dolgozik.

A sorrendben következő tehén és ökörnevek nem nagy változatosságot mutatnak számukhoz képest. Igen sok az azonos nevet viselő tehén és ökör.

Bikanév aránylag kevés. Ez azért van így, mert a faluban négy-öt bika volt csak mindig. Bár foglalkoztak a faluban bikaneveléssel, de legtöbbször az állami bikához hasonló nevet adtak a tenyésztett jószágoknak.

A macskanév aránylag kevés. Sokan egyáltalán nem adnak nevet a macskának.

A tyukot és a kakast a legritkábban nevezik névről. Juhot a faluban alig, lehet találni egyéni tulajdonban, így névanyaga semmitmondó.

Kecskét nem tartottak, mert ez a szegénységnek a legalacsonyabb fokát jelentette. Aki mégis megpróbálkozott vele, azt kigúnyolták.

Borjunak ritkán, csikónak egyáltalán nem adnak nevet.

A névadás terén nemcsak az állatfajok közötti névadást érdemes megfigyelni, hanem a szokást a hagyományt, a használati kört és a névadás fontosabb irányító tényezőit is.

Az állatok névadásánál is éppen olyan fontos a szokás, a hagyomány és az izlés, mint az emberi névadás terén. Másképp nem lenne egyes állatfajok között elterjedtebb, vagy éppenséggel ritkább névelnevezés.

Legelterjedtebb lónevek a Baba, Csillag, Szedres, Juci, Szellő /9-9/; Lenke, Matyi, Remény, Vihar /6-6/; Holló, Kesely /5-5/; Bandi, Fáni, Sári, Sanyi /3-3/; Csajfa /2/; míg a többiek nem gyakori nevek, legtöbbször ki is vesznek.

Tehénnevek közül legelterjedtebb a Virág, Nyalka, Piros, Kedves, Gyöngyi, Himes, Kati, Cifra /42-42/; Viola, Pírka, Szekfü, Rozi, Daru, Citrom /35-35/; Szemes, Rózsi, Bőzsi, Bimbó, Hajas, Göndör, Fátyol, Mancsi, Kicsi, Hattyu, Juci /19-19/. A többi név csak ritkán fordul elő.

Az ökörnevek ma már eltűntek, mivel a termelőszövetkezetek megalakulásával ezek jelentőségüket elvesztették. Lassu munkájuk miatt ugyanis a termelőszövetkezet nem tartotta meg őket, és így gazdáik kénytelenek voltak jószágaikat eladni. Jelenleg 3 pár ökör van a faluban a kinnmaradt egyéni gazdák birtokában.

A régebbi időkben leggyakrabban előforduló nevek a Bojtos, Badár, Bokros, Csengő, Fickó, Gombos, Göndör, Körnös, Szőrös, Szilaj, Szarvas voltak. Ezeket a neveket kizárólag csak magyar fajta ökrök viselték a felszabadulásig. A felszabadulás után alig egy pár év alatt a magyar ökör eltűnt és helyette a piros-tarka ökörfajta lett az uralkodó. Ezeknek leggyakrabban előforduló neve: Bandi, Bicskás, Fegyver, Gáspár, Huszár, Lombár, Károly, Matyi, Puskás, Sanyi, Samu, Szöges, Vidor lett.

Perse nemcsak ez a név maradt meg, hanem a gazda ca-

lékezve magyar ökrére annak nevét is szívesen adta piros-tarka ökrének.

A bikaneknek is külön kell választani a felszabadulás előtti magyar bikaneket és a felszabadulás utáni pirostarka bika neveket. Magyar bikanek: Bitang, Csengő, Gyilkos, Kormos, Kuruc, Morgó, Mérgecs, Rámás, Szeges, Tigris, Táblás, Tüzes, Virág, Zsándár.

Pirostarka-bika nevek: Csámpás, Fátyol, Mozsár, Miska, Narancs, Sanyi, Szultán, Vidor, Huszár, Kicsi.

A borjak csak ritkán kapnak nevet. Leginkább egy kedves tehén utóda kapja meg az anyja nevét. Legelterjedtebb borjunevek: Fige, Gyémánt, Gyöngyi, Himes, Kedves, Kicsi, Kontesz, Mancsi.

Sertésnevek közül legelterjedtebbek: Babis, Babi, Csajla, Csizli, Csárdás, Cigány, Files, Konkoly, Göndör, Pöszi, Rigó, Simi, Szőke, Törcsi. Ezek a faluban lévő sertés, illetve kocanevek. A termelőszövetkezetben lévő kocaállományánál is megtalálható ez a névanyag, de ezen kívül ott még más nevek is előfordulnak, mivel ott minden egyes kocának külön nevet adnak.

Leggyakrabban előforduló kutyanek: Bodri, Bundi, Bundás, Buksi, Gallér, Kökény, Portás /32-32/; Legény, Vorzsa, Pajti, Sajó, Tigris /27-27/; Vitéz, Zsinor, Zsali /12-12/.

Macskanevek ritkák és a Cirmos, Zsivány, Négus, Pákosz a legáltalánosabb.

Érdekes megfigyelnünk az egyes nevek használati körét is. Vannak nevek, amelyek csak bizonyos állatfajoknak adhatóak, mások viszont nincsenek egy vagy két állatfajhoz kötve.

Csak lovak nevéként használják: Borcsa, Bolygó, Bojtár, Boglár, Bársony, Csillag, Csajfa, Deres, Dollár, Dáma, Fáni, Felhő, Fürje, Giza, Gazsi, Hóka, Holló, Jogász, Jankó, Kacér, Lujza, Lepke, Laci, Linda, Mókus, Manji, Muszály, Nándor, Pejkó, Pajkos, Pali, Rabló, Remény, Ráró, Rinda, Szedre, Szellő, Szikra, Szajkó, Tündér, Vezér, Vihar, Vilma, Vándor, Vércse, Zeiga neveket.

Csak tehénnévként használatosak: Árva, Cifra, Citron,

Cukros, Cinda, Csuszó, Hajnal, Iboly, Kati, Klári, Kajla, Kakas, Lámpás, Margit, Madár, Piros, Pirka, Rózsi, Rendes, Rozi, Sárkány, Szekfü, Szennyes, Tuba, Tükrös, Viol, Vadas, Zsófi nevek.

Csak ökörnévként használatosak: Badar, Bicskás, Dalos, Fegyver, Forgó, Gombos, Gáspár, Hajzás, Körmös, Károly, Pus-kás, Samu, Szőrös, Szilaj nevek.

Csak bikanévként használták: Bitang, Csámpás, Kormos, Kuruc, Mozsár, Mérges, Miska, Narancs, Rámás, Szultán, Táblás, Tüzes neveket.

Csak sertésnévként használták: Babis, Babi, Bunda, Borza, Bojti, Csajla, Csiszli, Csonka, Csuka, Dobos, Drága, Fíles, Forrás, Fogoly, Anna, Görbe, Gallyas, Gyapjas, Harmat, Hajas, Jámor, Konkoly, Mogyoró, Pöszi, Potyka, Pillangó, Róka, Rózsa, Sini, Sugár, Sárga, Sima, Sármány, Szőke, Szárnyas, Szamár, Törcsi, Trési, Tulipán, Terka, Zsidó neveket.

Vannak azután olyan nevek, melyek egyaránt adhatók lónak, tehénnek, ökörnek, bikának, sertésnek, sőt még a kutya elnevezésére is használják.

Ilyenek: Baba, Bözsi, Bandi, Bogár, Betyár, Bimbó, Bagoly, Bojtos, Bokros, Cigány, Csipke, Csárdás, Csibész, Csöpi, Csengő, Daru, Dajka, Fátyol, Fecske, Fickó, Göndör, Galamb, Gyuri, Gyöngyi, Gyilkos, Huszár, Himes, Hattyu, Irma, Juci, Kesely, Kakukk, Kontesz, Kicsi, Kincses, Kedves, Kékény, Lenke, Lombár, Matyi, Mici, Mancsi, Mályva, Morgó, Nyalka, Olga, Pityu, Páva, Pista, Rigó, Sári, Sanyi, Selymes, Sólóy, Szemes, Szarvas, Szár-csa, Szöges, Tigris, Virág, Vidor, Zsándár, Zsinór.

Az állatnevekkel foglalkozva nem haladhatunk el szó nélkül a névadás és az azt irányító fontosabb tényezők mellett sem.

Különbség van az emberi névadás, és az állati névadás között. Amíg az emberi névadásnál az újszülött mindjárt születése után megkapja a nevét, az állati névadásnál ez nincs így, ezt nem lehet megtenni.

A névadásra csak később, növendék korban kerül sor. A

kisborju pl. egy-két esettől eltekintve hosszú ideig csak bocí, bocikám, a csikó pedig másfél éves koráig csak csida, csidu, csidukám. Hogy csak idősebb korban adnak nevet az állatnak, annak az az oka, hogy a névadás bizonyos tényezőkötartozik szorosan hozzá. Ilyen tényező az állat bizonyos külső sajátossága /színe, szarvállása, körmének, emlőjének fejlettsége/ belső jellemző tulajdonsága /fürgessége, pajkossága, lomhasága, lassúsága/, vagy esetleg a gazdának tetszik valamilyen név, ami nem tartozik az állat semmilyen tulajdonságához, amelyeknek - az utolsó kivételével - ki kell alakulni az állatban és csak akkor lehet neki nevet adni.

A borjuknál - mint ahogy az előbb is említettem - egészen kicsi korban is szokás nevet adni kivételes esetben. Ez akkor következik be, ha a gazda valamelyik kedves jószágának a nevét akarja továbbra fenntartani. Ennek sem a belső, sem a külső jellemző sajátosságokhoz nincs semmi köze.

Egyedül a kutya az az állatfajta, amelynek egészen kicsi korában megvan a neve.

A névadást irányító tényezők közül elsősorban az állat színe és egész külseje játszik fontos szerepet. Az állat színe különösen uralkodó a lónál történő névadásnál, de uralkodik a szarvasmarhánál és a sertésnél is. Ezeknél a szarv, az állat szőrzete és a köröm állása, nagysága is uralkodó. Fontos tényező az állat egész termete, külseje, az állat mozgása és az állat belső tulajdonsága is a névadásnál.

Szeretik emberi keresztnévvel is nevezni az állatot. Különösen nagy számban található ez meg a lovaknál /27/, a teheneknél /15/ és a kutyáknál.

Gyakran érvényesül a gazda kedélyvilága, különösségre való törekvése és a városi ún. "uri" hatás a névadásnál. Ez különösen a kutyák nevének megállapításánál uralkodó. Az összegyűjtött névanyagból 15 ilyen név található a kutyanevek között.

Az alábbiakban közlöm az állatnevek külső és belső tulajdonság szerinti megoszlást:

Lónevek: Az összegyűjtött 73 lónév közül 16 az állat színével van kapcsolatban. Ezek: Boglár, Bogár, Csillag, Csipke, Cigány, Deres, Felhő, Fürje, Hóka, Holló, Kesely, Kakukk, Pejkó, Rigó, Szedres, Szajkó.

Egy lónév /Bársony/ az állat szőrzetével, kettő a természettel /Huszár, Páva/ 11 a ló mozgásával /Bolygó, Csárdás, Dána, Fecske, Lepke, Mókus, Ráró, Szellő, Szikra, Tündér, Vihar/, 9 a ló belső tulajdonságát jelöli /Betyár, Csajfa, Csibész, Kacér, Pajkos, Rabló, Vezér, Vándor, Vércse. Emberi keresztnév a lónevek közül 27 /Baba, Bözsi, Bandi, Borcsa, Fáni, Giza, Gyuri, Gazsi, Juci, Irma, Jankó, Lenke, Lujza, Laci, Linda, Matyi, Mici, Manyu, Nándor, Olga, Pityu, Pista, Pali, Sári, Sanyi, Vilma, Zsiga/. A gazda kedélyvilágát és egyéb külső hatásokat tükrözik az alábbi nevek: Bojtár, Balmaz, Dollár, Jogász, Muszáj, Remény, Rinda.

Az összegyűjtött 61 tehénnev közül 16 az állat színével kapcsolatos /Citrom, Csipke, Daru, Bagoly, Fátyol, Himes, Rajnal, Fattyu, Mályva, Piros, Pika, Szekfű, Szennyes, Viola, Virág, Szárcsa/. Az állat szőrzetével három /Göndör, Hajas, Selymes/, természetével, szarva állásával 12 /Cifra, Cukros, Csöpi, Gyöngyi, Kicsi, Kincses, Kedves, Kéila, Kakas, Szarvas, Szemes, Tökrös/, mozgásával 6 /Csuszó, Galamb, Kontesz, Lámpás, Páva, Madár/, belső tulajdonságával 6 /Bimbó, Dajká, Rendes, Sárkány, Vadas, Nyalka/. Emberi keresztnévre hallgat 15 /Bözsi, Baba, Juci, Iboly, Kati, Klári, Lenke, Manci, Margit, Olga, Rózsi, Rozi, Sári, Regina, Zsófi./

Kedélyvilágot tükrözi: 3. /Árva, Cinda, Tuba/.

A 35 ökörnev közül a színnel kapcsolatos 2 /Daru, Hatytyu,/ szőrzetével 7 /Bojtos, Bokros, Gombos, Göndör, Kőrmös, Szőrös, Szarvas/, termettel 4 /Badár, Csengő, Huszár, Kincses,/ mozgással négy /Forgó, Rajszás, Lombár, Solyom/, belső tulajdonsággal kilenc /Betyár, Bicskás, Dalos, Gyilkos, Nyalka, Puskás, Szilaj, Szöges, Vidor/, emberi keresztnévre hallgat 6 /Bandi, Gáspár, Károly, Matyi, Sanyi, Samu/, kedélyvilágot tükröz három /Fickó, Fegyver, Zsandár/.

A 24 bikanév közül az állat színével kapcsolatos 4/Fátyol, Kormos, Narancs, Rámás/, természetével hat /Csengő, Huszár, Kicsi, Mozsár, Szeges, Táblás, Virág/, mozgásával egy /Csám-pás/, belső tulajdonságával kilenc /Bitang, Gyilkos, Kuruc, Morgó, Mérges, Szultán, Tigris, Tüzes, Vidor/, emberi keresztnévre hallgat kettő /Miska, Sanyi/, egyéb egy /Zsándár/.

A 66 sertésnév közül az állat színével kapcsolatos 17 /Babis, Babi, Cigány, Pöszi, Rigó, Szőke, Borza, Bagoly, Csipke, Kőkeny, Kesely, Mályva, Rózsa, Sármány, Sárga, Szárca, Tulipán/, szőrzettel kilenc /Göndör, Bunda, Bokros, Bojti, Galyas, Gyapjas, Hajas, Róka, Selymes/, természetével 15 /Csajla, Csizli, Fides, Türcsi, Csengő, Csonka, Csuka, Dobos, Drága, Görbe, Mogyoró, Potyka, Sugás, Vidlás, Zsinór/, mozgásával 12 /Csárdás, Simi, Fogoly, Fecske, Galamb, Kontesz, Lombár, Pílangó, Sima, Szárnyas, Szamár, Vizsla/, belső tulajdonsággal hat /Konkoly, Kakukk, Dajka, Bimbó, Jémtor, Szemes/, emberi keresztnévvel kapcsolatos, illetve emberi keresztnévet visel négy /Anna, Irma, Trézi, Terke/, egyébbel kapcsolatos három név /Porras, Harmat, Zsidó/.

Egyedül a kutyanévek azok, ahol nem az állat színe, szőrzete, termete, mozgása a lényeges, illetve uralkodó a névadásnál, hanem belső tulajdonság, a gazda kedélyvilága, az emberi keresztnév, illetve a földrajzinév. A keresztnevéknél is a ritkábban előforduló nevet adják a kutyának. Az összegyűjtött 66 kutyanév közül az állat színével kapcsolatos négy /Bogár, Cundri, Kőkeny, Zsali/, szőrzetével hat /Rodri, Bogáncs, Bundi, Bundás, Gallér, Rojtos/, természetével hét /Bunkó, Csutak, Morzsa, Patkó, Pici, Patti/, mozgásával négy /Fürge, Mackó, Sólom, Talpas/, tulajdonságával 20 /Betyár, Csibész, Csempész, Dongó, Figura, Görény, Kisjány, Legény, Lusta, Lator, Mitvisz, Morgó, Pajti, Portás, Sutyi, Tigris, "gyes, Vitéz, Vadász, Zsinór/, keresztnév és földrajzi név 10 /Bandi, Bobi, Jónás, Lili, Maros, Néró, Rita, Rajna, Sajó, Tisza/, gazdája kedélyvilágát, névkitalálási leleményességét tükrözi 15 név /Buk-si, Csuli, Csuri, Csala, Csungesz, Dingó, Fuxi, Fickó, Fillér, Mari, Muki, Pili, Pimpi, Rexi, Zombor/.

A továbbiakban megjegyzésekkel kísérve szótárszerűen közlöm a Karcván lejegyzett állatnév anyagot. A teljes névanyagot úgy értem, hogy a termelőszövetkezet megalakulása előtti állatlétszám neveinek teljes anyaga, mégpedig 405 kutyának, 806 db tehénnek, 150 db lónak, 400 sertésnek, 180 db ökörnek, és 24 db bikának, ami megfelel az 1945-1960-ig terjedő időre az évi átlagnak.

A nevek felsorolásánál az első alak a köznyelvi alak, mellette zárójelben közlöm az állatfajtákat, mivel egy-egy név nemcsak egy állatfajtának a neve. Az ezután következő név a népnyelvi alak. Rövidítések: ló=l, tehén=t, ökör=ö, bika=b, borju=bo, kutya=ku, macska=m, tyuk=ty, disznó=d, kakas=ka.

A n n a /d/ Női névből lett állatnévvé.

Á r v a /t/ Borju korában anya nélkül maradt és úgy nevelték fel.

B a b a /l,t/ Női becenévből lett állatnévvé.

B a b i /d/ Babos /fehér-fekete/ színe miatt kapta ez a nevet.

B a b i s /d/ Babiss. Szintén színe miatt kapta ezt a nevet.

Ugyanaz, mint a Babi.

B a d á r /ö/ Egyforma, kissé előreálló szarva miatt nevezik így.

B a g o l y /t,d/ Bogoly. A név azonos a bagoly madárnevünkkel.

Az állat szeme pislogó "olyan a szeme mint egy bogójé" Imen a neve.

B a l m a z /l/ A név eredete helyben ismeretlen, Gazdája névkitalálása.

B á r s o n y /l/ A név azonos a bársony köznevünkkel. Az állat szőre puhasága miatt és csillogása miatt kapta ezt a nevet.

B a n d i /l,ö,j,ka,ku,m,/ András keresztnévünk becézett alakját használják állatnévként. Minden háziállatnál megtalálható ez a név.

B e t y á r /l,ö,ku/ Az állat nyugtalan természete miatt kapta ezt a nevet /mindig szökni akar/. A név azonos betyár köznevünkkel.

Bicskás /ő/ Öklelődző, verekedő természete miatt kapta ezt a nevet. Bicskás, Bicskázó, verekedő legényekhez hasonlítják.

Bimbó /t,d/ A név az emlőbimbó köznevünkből származik. Az állatnál azt nevezik így, amelyiknek jól fejlett emlőbimbója van. Csak tehénnek és kocának adják.

Bitang /b/ Csavargó, kóborló köznevünkkel azonos. Az állat ilyen tulajdonságára utal, ezért kapta ezt a nevet.

Bobí /ku/ Babos melléknevünk becéző alakja. A tarka kutya-
kat általában így nevezik.

Bodri /ku/ Bodor, bodros szavunk i képzős alakjából lett kutyanév. Az állat bundájának bodrosságát jelenti, ebből lett a név.

Bogáncs /ku/ Bogáncs növénynevünkből lett a név. A kutya szőre gubancos, azért nevezik így.

Bogár /l,ku/ Bogár köznevünk vált állatnévvé. A koromfeteke színű lovakat és kutya-
kat nevezik így.

Boglár /l/ Azokat a lovakat nevezik így, amelyeknek a homlokán nem csillagalaku fehér folt van. Valószínűleg azért, mert ez a folt hasonlít a boglárnak nevezett dombrú foglalatban levő írásközhöz.

Bojtár /l/ Bojtár köznevünkkel azonos. Az alacsony termetű lovat nevezik így.

Bojti /d/ Bojtos szavunk i képzős alakja. Az állat a farkán lévő dusabb bojtos szőrzet miatt kapta ez a nevet.

Bojtos /ő,j/ Bojtos melléknevünkkel azonos a jelentése. Az állat dus farkszőrzete miatt kapta ezt a nevet.

Bokros /ő,d/ Az állat szarva között, illetve a homlokán dus a szőrzet, /olyan mint egy bokor/. Innen a név.

Bolygó /l/ Bojgó. Az olyan lovat nevezik így, amelyik nem marad meg egy helyben, hanem mindig menni akar /bolyong/.

Borcsa /l/ Borbála női nevünk becézett alakja.

Borza /d/ Borzas. Borzas melléknevünkből származik. A borzas szőrű sertést nevezik így.

B ö z s i /l,t/ Erzsébet női nevünk becézett alakjából van a név.

B u k s i /ku/ Bunkó szavunkból származik. A nagyfejű kutyát nevezik így.

B u n d a /d/ Bunda szavunkból származik. A hosszuszőrű, nagybundaú kockát nevezik így.

B u n d á s /ku/ A kutya nagy bundája, illetve hosszú szőre miatt kapta ezt a nevet.

B u n d i /ku/ Bundás szavunk i képzős alakja. Az állatnak hosszú szőre van.

B u n k ó /ku/ Bunkó szavunkból származik. A nagyfejű kutyákat nevezik így, az olyanokat, amelyeknek "olyan a feje mint egy fabunkó".

C i c a l o t t a /m/ Városból került macskanév. Eredete, illetve jelentése ismeretlen.

C i f r a /t/ Cifra, diszes melléknevünkkel azonos. A jóalakú tehenet nevezik így. Használják azonban nemcsak az alakra, hanem az állat tarka színére is ezt a megjelölést.

C i g á n y /l,d/ A cigány népnév vált állatnévvé. Egyrészt az állat feketesége, másrészt élelmessége miatt kapta ezt a nevet.

C i l a /m/ A cica szó becézett alakjából keletkezett macskanév.

C i n d a /t/ Eredete ismeretlen. Valószínű névkitalálás.

C i n y u /m/ Az állat sötétbarna színe miatt kapta ezt a nevet.

C i r i /m/ A cirmos szó becézett alakja.

C i r m o s /m/ A macska szürke /szennyes/ színe miatt kapta ezt a nevet.

C i t r o m /t/ Az állat színe sárgás, a citromhoz hasonlít, innen kapta a nevet.

C u k r o s /t/ Cukor szavunkból lett állatnévvé. Itt kedvest, egyetlen jelent.

C u n d r i /ku/ Eredete ismeretlen, névkitalálás. Valószínű-

leg azt jelenti, piszkosszinű, rongyos. Legalábbis Karcán ennek a szónak ez a népnyelvi jelentése. Rossz, piszkos ruhára mondják azt, hogy cundra. Ennek lehet a i képzős alakja.

C s a j f a /l/ Jelentése a csalfa, megcsalt szó népnyelvi kifejezése. Huncut nézése és viselkedése miatt nevezték így a lovat.

C s a j l a /d/ Nagy lelógó fület jelent. A disznónak is ilyen füle volt, azért nevezték így.

C s a l a /ku/ Csalo szavunk becézett alakja. Csak kutyanév-ként használják.

C s á m p á s /b/ Csámpás melléknevünkől származik. Az olyan bikát nevezték így, amelyiknek rossz volt a járása, menet közben kaszált a lábával.

C s á r d á s /l,d/ Jelentése azonos a csárdás táncot jelentő szavunkával. Átvitt értelemben az olyan állat jelölésére használják, amelyik arányos testalkatu, jóalakú.

C s e m p é s z /ku/ Csempész, tolvaj szavunk jelentésével azonos jelentésű. Annak a kutaának adják ezt a nevet, amelyik szereti tiltott uton megszerezni az ennivalóját.

C s e n g ő /ö,b,d/ Jelentése azonos a csengő szavunk jelentésével. Jóalakú, jó fejtartású jószágot neveznek ezen a néven.

C s i b é s z /l,ku/ Szemtelen viselkedésű állatot neveznek így.

C s i l l a g /l/ Azonos a csillag köznevünkkel. Annak a lónak adják, amelyiknek a homlokán csillagalakú fehér folt van.

C s i m l i /m/ A név eredete ismeretlen. Névkitalálás.

C s i n o s /l/ A rendes, takaros, csinos szó jelentéséből származik. A szép külalakú lovat nevezik így.

C s i p k e /l,t,d/ A név a csipke növény jelentéséből származik. A csipke bogójának sárgás-pirosas színe után az ilyen színű állatot nevezik így.

C s i s z l i /d/ Eredete ismeretlen. Városról került valószínűleg.

Csonka /d/ A csonka szó jelentésével azonos. Az állat azért kapta ezt a nevet, mert farkát elvesztette malac korában.

Csöpi /t,ku/ Mói becenév. Az állat kismérete miatt kapta ezt a nevet. Városról került.

Csuka /d/ A csuka ragadozó hal nevével azonos. Az állat tárogató csukához hasonló szája miatt kapta ezt a nevet.

Csuli /ku/ A név eredete ismeretlen.

Csungesz /ku/ A név eredete ismeretlen.

Csuri /ku/ A név eredete ismeretlen.

Csuszó /t/ A név a kigyó népnyelvi változata. Azért nevezték így a tehenet, mert borjú és növendék korában igen tudott törleszkedni, alázatoskodni.

Csutak /ku/ A tisztogatáshoz összecsavart szalmacsomót és a mosogatáshoz használt rongycsomót jelenti. A kutyát kismérete miatt nevezték. "Olyan kicsi, mint egy csutak" állapítják meg a kisméreteű jószágokról.

Dajka /t,d/ Jelentése dajka közneveinkkel azonos. Az utódait jól gondozó, jó tenyészállatot nevezik így.

Dalos /ö/ Dalos mellékneveinkkel azonos a jelentése. Sem az állat külső alakjához, sem belső tulajdonságához nincs e névnek semmi köze. A gazdája névadási készségét tükrözi a név.

Daru /t,ö/ A név a daru madárneveinkkel azonos. A névadásban az állat színe és szarvállása a döntő. A szürkés színű és V szarvu állatot /amelynek a szarvában nincs hajlás/ nevezik így.

Déma /l/ Jelentése azonos a déma, urhatnám nő jelentésével. A kényesen lépő lovat nevezik így.

Deres /l/ Jelentése a dér szó továbbképzett alakja. A szürkés színű lovat nevezik így.

Dingó /ku/ A dongó közneveink magashangrendű párjából lett az a név.

Dobos /d/ Jelentése a dob szavunk továbbképzett alakja. Az állat nagyhasú, olyan a hasa mint a dob, azért nevezik így.

D o l l á r /l/ Gazdája Amerikából küldött pénzen, dollárért vásárolta azért adta neki ezt a nevet.

D o n g ó /ku/ A név azonos a dongó közneveléssel.

D r á g a /d/ Azonos az értékes, drága szavunk jelentésével. Értékes, magas áron vásárolt jószág, azért kapta ezt a nevet.

F á n i /l/ Női becenévből lett állatnévvé.

F á t y o l /t,b/ A név fátyol közneveléssel azonos. A nem teljesen fehér, az ugynevezett "homály" színű állatot nevezik ezen a néven.

F e c s k e /l,d/ Azonos fecske madárneveléssel. Lovaknál és sertéseknél azokat az állatokat nevezik így, amelyeknek a hasa világosabb színű, mint testének többi része. A lónál a gyors futó is ezt a nevet kapja.

F e g y v e r /ð/ A név a fegyver szavunk jelentésével azonos. Az ökör szarva olyan mintha fegyver csőve lenne, innen a név.

F e l h ó /l/ A ló színe nem is sötét, nem is világos. Olyan mint a felhő, azért nevezték így.

F i c k ó /l,ku/ Azonos a fiú főneveléssel kicsinyítő képzés alakjával, mint állatnév az állat pajkos, virgoc természetére utal.

F i g e /bo/ A füge gyümölcsnév népnyelvi alakja. Kisborjúnak adják. A borjút, amelyiknek ezt a nevet adják igen sokra becsülik. Jó tehén borját nevezik így.

F i g u r a /ku/ A név azonos a tréfa, tréfálkozik /figurázik/ szavunk jelentésével. Játékos természetű kutyát neveznek így.

F i l e s /d/ Azonos a füles, lógófülű szavunk jelentésével. A csajla, nagyfülű disznót nevezik így.

F i l l é r /ku/ Azonos a fillér váltópénzzel. A névadás eredete ismeretlen.

F o g o l y /d/ A név azonos a fogoly madárnévvé. Az állat mozgása hasonlít a fogoly mozgására "lippenős járása". Azért nevezik így.

F o r g ó /ő/ Jelentése megegyezik a forgó igéből képzett melléknévi igenevünkkel. Az állat tulajdonságát jelöli. Könnyen forduló, támadó állatot nevezik így.

F o r r á s /d/ Jelentése azonos a forrás szóéval. Nem fűződik semmilyen tulajdonsághoz, a gondozó névkitalálása.

F u x i /ku/ Városról került a szó. Csak kutyának adják.

F ü r g e /ku/ Jelentése azonos a forog ige magas hangrendű párjából /fürög/ képzett melléknév jelentésével. A gyors, fürge mozgású kutyát nevezik így.

F ü r j e /l/ Azonos a fürj madárnévvel. A ló színe azonos a madaréval vagy hasonlít hozzá. Innen van a név.

G a l a m b /d,t/ Azonos a galamb madárnévünkkel. A tipegő járású jóságnak adják.

G a l l é r /ku/ Azonos a gallér szavunkkal. A kutya nyakán gallérszerű folt van. A kutya színétől elütő színű itt a szőre. Innen a név.

G a l l y a s /d/ Azonos jelentésű a gallyas melléknévünk jelentésével. Az állat szőre szerteágazó, gubancos. Innen a neve.

G a z s i /l/ A Gáspár keresztnév becézett alakja.

G á s p á r /ő/ Azonos a Gáspár keresztnévvel.

G i z a /l/ A Gizella női név becézett alakja.

G o m b o s /ő/ Jelentése azonos a gombos melléknév jelentésével. Az állat szarvának a végén gombszerű gyűrődés van, innen van a neve.

G ö n d ö r /t,ő,d/ Azonos a göndör szavunk jelentésével. Az állat szőre után kapta ezt a nevet.

G ö r b e /d/ Azonos a görbe szavunk jelentésével. Az állat görbe testállása, ill. alakja miatt kapta ezt a nevet.

G ö r é n y /ku/ Azonos a görény állatnévvel. Ragadozó, zsivány természete miatt nevezik így az állatot.

G y a p j a s /d/ Azonos a gyapjas melléknévünk jelentésével. Az állat dus szőrzete miatt kapta ezt a nevet.

G y é m á n t /bo/ Szép, jóalakú, erős kisborjunak adják.

G y í l k o s /ő,b/ Azonos a gyilkos szavunk jelentésével. Az

Ökör is és a bika is megölte a gazdáját, illetve a pásztort, azért adták neki ezt a nevet.

G y ö n g y i /t,bo/ A gyöngyös szavunk i képzős alakja. A szép jóalakú jószágot nevezik így.

G y u r i /l,j/ György keresztnévünk becézett alakja.

G y ü r i /ka/ A legyür igéből képzett melléknév i képzős alakjának felel meg a név. Kakasnak adják, mert az minden tyukot legyür, maga alá gyür.

H a j a s /d,t/ Azoros a hajás melléknév jelentésével. A dus szörzetű állatot nevezik így.

H a j n a l /t/ Azonos a hajnal szavunk jelentésével. Az állat színe átmenet a fehérből a feketébe /szürkés/. Innen a név.

H a j s z á s /ö/ Jelentése - a bal oldalon álló. Az állat a székérrud bal oldalán áll az igában, vagy gyorsabb mint a társa. Innen a név.

H a r m a t /d/ Azonos a harmat szavunk jelentésével. A névadás nem függök semmihez, spontán kitalálás.

H a t t y u /t,ö/ Azonos a hattyu madárnevünkkel. Az állat hófehér színe miatt kapta ezt a nevet. Csak a magyar fajta ökröt és tehenet nevezték így.

H i m e s /t,b/ Azonos a himes, szép, tarka szavunk jelentésével. Az állat tarka színe miatt kapta ezt a nevet.

H o l l ó /l/ Azonos holló madárnevünkkel. Fekete színű lónak adják ezt a nevet.

H ó k a /l/ Azonos a hóka, kopott, színtelen szavunk jelentésével. Olyan lónak adják, amelyiknek a színe átmenet a szürke és a fehér között.

H u s z á r /l,ö,b/ Azonos a huszár szavunk jelentésével. Árnyos, szép testállású lónak, ökörnek, bikának adják ezt a nevet.

I b o l y /t/ Ibolya keresztnévünk becézett alakja.

I l u s /m/ Ilona keresztnévünk becézett alakja.

I r m a /l,d/ Irma keresztnévünkkel azonos.

J a n k ó /l/ János keresztnévünk becézett alakja.

J á m b o r /a/ Azonos jámbor, szelíd szavunk jelentésével.

Szelíd, természetű állat kapja ezt a nevet.

J o g á s z /l/ Azonos az ügyvédi foglalkozást jelentő szóval.

Gazdája ügyvédtől vette, azért nevezte így.

J ó n á s /k/ A Jónás keresztnévvel azonos.

J u c i /l,t/ A Judit, Julia keresztnév becézett alakja.

K a c é r /l/ Jelentése azonos kacér melléknevünk jelentésével.

Az állat természetét, lényekedését jelöli a név.

K a j l a /t/ Jelentése megegyezik kajla melléknevünk jelentésével. A lefelé csavarodott szarvu állatot nevezik így.

K a k a s /t/ Megegyezik kakas állatnevünkkel. Az állat feltartott, ill. fennhordott feje és büszke járása miatt kapta ezt a nevet.

K a k u k k /l,d/ Azonos a kakukk madárnévvel. A lónál a ló színe hasonlít a kakukk színéhez, azért kapta ezt a nevet. A disznónál azt a disznót nevezik így, amelyik nem jó anya, nem tudja felnevelni malacait.

K a t i /t/ A Katalin keresztnév becézett alakja.

K á r o l y /ö/ A Károly keresztnévvel azonos.

K e d v e s /t,bo/ A kedv szavunk származéka. A szép, jóalakú állatot nevezik ezen a néven.

K e s e l y /l,d/ Keselyű szavunk származéka. Lónál a fehérbókájú állat kapja, sertésnél az, amelyiknek a szőre világos színű.

K i c s i /t,b,bo/ Kis, kicsiny szavunkkal azonos. Az állat termete kisméretű, azért kapta ezt a nevet.

K i n c s e s /t,ö/ Kincs szavunk melléknévképzős alakjával azonos. Szépen fejlett, jó természetű állatnak adják ezt a nevet.

K i s j á n y /ku/ Azonos a kicsi lány jelentésével. Gazdája névkitalálása, aki kutyája félnék természetűe miatt adta neki ezt a nevet.

K l á r i /t/ A Klára keresztnévünkkel azonos, ill. annak becézett alakja.

K o n k o l y /d/ Konkoly növényünkkel azonos. Mindenben benne

van, mindig el akar csavarogni a nyájából, állandóan figyelni kell, azért kapta ezt a nevet.

K o n t e s z /t,d,bo/ A név azonos a gróflány szó jelentésével. Büszke tartású és mozgású állatnak adják ezt a nevet.

K o r m o s /b/ Kormos melléknevünk jelentésével azonos. Olyan sötét színű állatot neveztek így /magyar bikát/, amelynek szeme körül koronfekete szőr volt.

K ö k é n y /d,ku/ Azonos a kökény növénynévvel. Olyan állatot neveztek így, amelyiknek a színe szinte kékbe hajló fekete.

K ö r m ö s /ö/ Köröm szavunk származéka. Fajlett körmű állatnak adják.

K u r u c /b/ Veszedelmes, hamis természetű állatot neveztek így.

L a c i /l/ Azonos a László keresztnév becézett alakjával.

L a t o r /ku/ Lator szavunk jelentésével azonos. Csavargó, házörzői kötelességét nem teljesítő kutyát nevezik így.

L á m p á s /ö/ Olyan sötét színű állatot neveznek így, amelyiknek a szeme körül világosabb színe van és járása himbálódzó, mint régen a lámpásé volt.

L e g é n y /ku/ Azonos a legény szavunkkal. A kötelességét jól teljesítő állatot nevezik így.

L e n k e /l,t/ Lenke szabélynevünkkel azonos.

L e p k e /l/ Azonos lepke rovarnevünkkel. A könnyű járású lónak adnak ilyen nevet.

L i l i /ku/ Ilona keresztnévünk becézett alakja.

L i n d a /l/ Melinda keresztnévünk becézett alakja.

L o l a /ty/ A Jolán keresztnév becézett alakja.

L o m b á r /ö,d/ Lomha szavunk jelentésével azonos. A lassu mozgású állatnak adják.

L ö n t y ö s /ty/ Lompos szavunk magas hangrendű alakjának felel meg. A lecsüngő, szerteágazó, rendetlen tollazatu tyukot nevezik így.

L u j z a /l/ Lujza keresztnévünkkel azonos.

L u s t a /ku/ Lusta melléknévünk jelentésével azonos név. Az állatnál is ezt a tulajdonságot jelenti a név.

M a c k ó /ku/ Azonos a Mackó szavunk jelentésével. Lomha, lassu mozgásu állatnak adják.

M a d á r /t/ Madár köznevünk alkalmazása az állati névadás terén. Fürge, könnyed mozgásu állatnak adják.

M a n c i /t,bo/ Mária keresztnévünk becézett alakja.

M a n y u /l/ Margit keresztnévünk becézett alakja.

M a r o s /ku/ A név azonos a Maros folyónévvel.

M a t y i /l,ő/ Mátyás keresztnévünk becézett alakja.

M a x i /ku/ Városból került név. Csak kutyának adják.

M á l y v a /t,d/ Azonos a mályva növényünkkel. Olyan állatnak adják, amelynek a színe foltos.

M é r g e s /b/ Méreg szavunk képzett alakja. Az állatot támadó természete miatt nevezték így.

M i c i /l,m/ Női becenév.

M i s i /m/ Mihály keresztnévünk becézett alakja.

M i t v i s z /ku/ A "mi visz" kérdőmondat összevonásából keletkezett állatnév. A zsvány kutyákat nevezik így.

M i s k a /b/ A Mihály keresztnév becézett alakja.

M o g y o r ó /d/ Azonos a mogyoró gyümölcsével. A kisternető jóságokat nevezik így.

M o r g ó /b,ku/ Morog igénkből képzett melléknévi igenévvél azonos a szó jelentése. A hangadás könnyen áll az állaton, azért kapta ezt a nevet.

M o r z s a /ku/ A morzsa köznév alkalmazása az állati névadás terén. Az állat kis termetére utal.

M o z s á r /b/ Mozsár köznevünkkel azonos. A súlyos /un. tagbaszakadt/ állatot nevezik így.

M ó k u s /l/ Azonos a mókus állatnevünkkel. A fürge, ugráló állat kapja ezt a nevet.

M u k i /ku/ Városból került név.

M u s z á l y /l/ Eredete helyben ismeretlen.

N a r a n c s /b/ Azonos a narancs gyümölcsnévvel. Sárga színű állatnak adják.

Nándor /l/ Nándor keresztnévünkkel azonos.

Négus /m/ A néger szóból származtatják. A fekete színű macskát nevezik így.

Néró /ku/ Városból került. Kutyát neveznek így.

Nyalka /t,ő/ Nyalka melléknévünkkel azonos. A jó testtartású, jóalakú, szép járású állatot nevezik így.

Olga /l,t/ Olga keresztnévünkkel azonos.

Pajkos /l/ Pajkos szavunk mai jelentésével azonos, Játékos, virgunc természetű állatnak adják.

Pajti /ku/ Pajtás szavunk becézett alakja. A barátkozó állatot neveik így.

Pali /l/ A Pál keresztnévünk becézett alakja.

Patkó /ku/ Patkó köznevünkkel azonos. A görbe természetű kutyát nevezik így.

Patti /ku/ A név a pattogatott kukorica nevével azonos, amit ezen a vidéken pattinak neveznek. Fehérszínű, aprótermetű, viháncoló kedvű kutyának adják ezt a nevet.

Pákosz /m/ A név azt jelenti, hogy mindenbe belekóstoló, mindent megízlelő. A macska is ilyen, azért kapja ezt a nevet.

Páva /l,t/ A név azonos a páva állatnevünkkel. A kényeskedő büszke tartású állat kapja.

Pejkó /l/ Pej színű lónak adják.

Péter /m/ Azonos Péter keresztnévünkkel. A szomszéd bosszantására adják a macskának ezt a nevet.

Pici /ku/ Jelentése azonos a pici, kicsi szavunk jelentésével. Az állat természetére utal.

Pili /d/ A név azonos a pillangó szavunk jelentésével. Az állat mozgására utal.

Pillangó /d/ A név azonos a pillangó szavunk jelentésével. Az állat mozgására utal.

Pimpi /ku/ Jelentése ismeretlen. Városból került.

Pirka /t/ Pisor melléknévünk képzett alakja. Az állat színére utal.

Piros /t/ Azonos a piros melléknévvel. Az állat színére utal.

- Pista /l,m/ István keresztnévünk becézett alakja.
- Pityu /l,ka/ István keresztnévünk becézett alakja.
- Portás /ku/ Azonos a porta szavunk képzős alakjával. A jó házörvő kutyát nevezik így.
- Potyka /a/ Azonos a potty halnevünk népnyelvi alakjával. A jól hízó, takarmányt jól értékesítő kocát nevezik így. "Olyan kövér, mint a potyka" mondják róla.
- Puska /b/ A puska szó származéka. A névadás körülményei ismeretlenek.
- Puszi /d/ A szőke melléknév népnyelvi alakja. Jelentése szőke, ritkaszőrű. Az ilyen szőrű állatnak adják ezt a nevet.
- Pötyi /m/ Mőci becenév.
- Rabló /l/ Azonos a rabló kősnévünkkel. Tulajdonságot jelent.
- Rajna /ku/ Azonos a Rajna folyónévvel.
- Ráms /b/ A ráma, keret szóból képzett melléknévi alakkal azonos. Az állat szem körül fekete keret, ráma van. Innen a név.
- Ráró /v/ Az állat mozgására utal.
- Remény /l/ Azonos a remény szavunkkal. A névadás eredete ismeretlen.
- Rendes /t/ Jelentése azonos rendes melléknévünk jelentésével. Jó tulajdonságú állatnak adják ezt a nevet.
- Rexi /ku/ Városból került, jelentése Karcván ismeretlen.
- Risci /m/ Jelentése itt ismeretlen.
- Rigó /l,d/ Azonos a rigó madárnevünkkel. Az állat színére utal.
- Rinda /l/ Gendája által adott név. Jelentése nincs.
- Rita /ku/ Idegen keresztnévből lett állatnév.
- Rojtos /ku/ Rojt szavunkból képzett melléknévi alak. Az állat durva gabancos szőrűre utal.
- Rosi /v/ Rosália keresztnévünk becézett alakja.
- Róka /d/ A róka állatnevünkkel azonos. Az állat sunyi természetére és vörös szőrére utal a név.
- Róssa /d/ Azonos róza növénynevünkkel. A pirosas bőrű sertés lapja ezt a nevet.

R ó s s i /t/ Rózsa keresztnévünk becézett alakja.

S a j ó /ku/ Polyónevünkkel azonos.

S a m u /ő/ Sámuel keresztnévünk becézett alakja.

S a n y i /d/ A név azonos a sárga melléknevünkkel. Az állat színére utal.

S á r i /l,t/ A Sára, Sarolta keresztnévünk becézett alakja.

S á r k á n y /d/ Azonos a sárkány köznevünkkel. Az állat tulajdonságára, természetére utal.

S á r m á n y /d/ Azonos a sármány madárnevünkkel. Az állat színére utal.

S e l y m e s /t,d/ Selymes melléknevünkkel azonos. Az állat szőre olyan mint a selyem. Azért kapta ezt a nevet.

S i m a /d/ Azonos simuló, simulékony szavunk jelentésével. Az állat természetére, tulajdonságára utal.

S i m i /d/ Csendes szavunk népmelvli alakja. Az állat mozgására utal.

S ó l y o m /ő,ku/ Azonos sólyom madárnevünkkel. A gyors mozgású állatnak adják ezt a nevet.

S u g á r /d/ A név jelentése azonos sudár melléknevünk jelentésével. A sudár növésszerű állatnak adják, amelyiknek a tartása olyan sugáros.

S u t y i /ku/ A név titokban, suttyomban elhozottat, lopottat jelent. Innen származik a név.

S z a j k ó /l/ Azonos szajkó madárnevünkkel. Az állat színére utal.

S z a m á r /d/ Szamár állatnevünkkel azonos. Az állat mozgására utal.

S z a r v a s /t,ő/ Azonos szarvas köznevünkkel. A szép szarvállású jószágoknak adják ezt a nevet.

S z á r c s a /t,d/ Szárcsa madárnevünkkel azonos. Az állat színére utal.

S z á r n y a s /d/ Azonos szárnyas melléknevünk jelentésével. Az állat mozgására utal.

S z e d r e s /l/ Azonos a név szedres melléknevünk jelentésével. Az állat színe olyan mintha szedres /pettyes/ lenne. Innen kapta nevét.

S z e g f ü Szekfü. Azonos a virágnévvel. Az állat színére utal.

S z e l l ő /l/ Azonos a szellő köznévvünkkel. Az állat mozgására utal.

S z e m e s /t,d/ Azonos a szemes melléknévünkkel. A tehénnél szemrevalót, jóalakú, szép jószágot jelent, a sertésnél pedig olyan jószágot, amely koborló természetű, a nyájban állandóan szemmel kell tartani.

S z e n n y e s /t/ Azonos szennyes melléknévünk jelentésével. Az állat színére utal.

S z i k r a /l/ Azonos szikra köznevünkkel. A robbanékony mozgású állatot nevezik így.

S z i l a j /ö/ Azonos szilaj melléknévünk jelentésével. A név az állat tulajdonságára, természetére utal.

S z ö g e s /ö,b/ A név szöges, szeges melléknévünkkel azonos. Az állat természetére utal.

S z ő k e /d/ A szőke melléknévvel azonos jelentésű név. Az állat világos színére utal a név.

S z ő r ő s /ö/ Azonos a szőrös melléknévvel. A dus szőrzetű állatnak adják ezt a nevet.

S z u l t á n /b/ A török császárt jelölő szultán köznév alkalmazása az állati névadás terén. Méltóságteljes testtartású állatnak adják ezt a nevet.

T a l p a s /ku/ Talpas melléknévünkkel azonos. Az állat mozgására utal.

T á b l á s /b/ Azonos a táblás melléknévvel. Az állat olyan hamis volt, hogy a szemére táblát kellett tenni, hogy csak a föld felé lásson. Innen van a neve.

T e r k a /d/ Azonos Teréz keresztnévünk becézett alakjával.

T i g r i s /b,ku/ Azonos a tigris állatnévvel. Az állat vadságára utal a név.

T i s z a /ku/ Azonos Tisza folyónevünkkel.

T r é s i /d/ Teréz keresztnévünk becézett alakja.

T u b a /t/ Azonos a galamb állatnév becézett alakjával. A kedves állatot nevezik így.

Tulipán /d/ Azonos tulipán virágnevünkkel. Az állat szí-
nére utal.

Tükrös /t/ Azonos tükrös melléknevünkkel. Az állat fényes
szőre miatt kapta ezt a nevet.

Tündér /l/ Tündér köznevünk alkalmasan az állati névadás
terén. A szépalaku állatnak adják ezt a nevet.

Türcsi /d/ A gyűrött, felgyűrűt és jelentésével azonos. Az
olyan állatnak adják, amelyiknek felfelé kunkorodó or-
ra van.

Tüzes /b/ Azonos tüzes melléknevünk jelentésével. Az állat
tulajdonságára, természetére utal.

Vadás /t/ A vad szó melléknévi származéka. Az állat jóta-
lajdonságára, természetére utal.

Vadász /ku/ Azonos a vadász köznévvel. A jó vadfogó, va-
dászó kutyát nevezik így.

Vándor /l/ A vándorol igéből keletkezett elvonással. Ta-
lajdonságra utal.

Vércse /l/ Azonos vércse madárnevünkkel. Az állat tulaj-
donságára, természetére utal.

Vezér /l/ Azonos a vezér köznevünkkel. Az állat tulajdon-
ságára, alakjára utal.

Villás /d/ Vidlász. A villás melléknevünkkel azonos. A he-
gyes mozgású állatot nevezik így.

Vidór /ö,b/ Az állat szeszélyes természetére utal a név.

Vihar /l/ A vihar köznévvel azonos. Az állat mozgására u-
tal.

Vilma /l/ Vilma keresztnévünkkel azonos.

Viola /t/ Vioja. Azonos viola virágnevünkkel. Az állat szí-
nére utal.

Virág /t,b/ Azonos virág köznevünkkel. Az állat természetére
utal.

Vitéz /ku/ Vitéz szavunkkal azonos. Az állat tulajdonságá-
ra, természetére utal a név.

Vizsla /d/ A név az állat soványságára és természetére utal.

Zombor /ku/ A névadás eredete ismeretlen. Valószínű Zom-
bor városnévvel azonos a név.

Z s a l i /ku/ A név az állat színére utal. Azt jelenti, fekete-színű. Valószínűleg a zsalikendő szóból keletkezett elvonással.

Z s a n d á r /ö,b/ Azonos zsandár-csendör szavunk jelentésével. Az állat természetére és tulajdonságára utal a név.

Z s i d ő /d/ Hosszu görbe orra miatt adták neki ezt a nevet.

Z s i g a /l/ A Zsigmond keresztnév becézett alakja.

Z s i n ő r /d,ku/ Azonos csinór köznevünkkel. Sertésnél az állat természetére, egemes tartására utal, kutyánál pedig a jó futó tulajdonságot jelöli.

Z s i v é n y /n/ Azonos zshivány, tolvaj köznevünkkel, az állat természetére utal.

Z s ó f i /t/ Azonos a Zsófia keresztnév becézett alakjával.

Z s u z s i /m/ A Zsuzsánna keresztnév becézett alakja.

+

Befejezésül meg kell még említenem a faluban használatos állathivogató, elűző, hajtó és megállító szavakat, valamint az állatok nem és kor szerinti elnevezéseit.

Állathivogató szavak:

csirkénél: cike-cike; cibe-cibe.

tyuknál: tyutyukám-tyutyu-tyutya

libánál: puzsukám-puzsu-puzsu

kacsánál: tasukám-tás-tás-tás; tajukám-táj-táj

szarvasmarhánál: boci-ná-ná-ná.

lónál: csida-ná-ná-ná-

sertésnél: cinka-ná-ná-ná; cinyuskám ná-ná-ná

macskának: cic-cic!

kutyánál: ne-ne-ne!

Riasztó szavak:

csirkénél, tyuknál: hiszte/ vagy zsz!

libánál: vezse ne! jáj ne!

kacsánál: táj ne!

macskánál: pssz! pissz!

kutyánál: tu ne!

Hajtó szavak: Ló és tehén vagy ökör indításánál a no!, megállításkor a hó!, szavakat használják. Ha azt akarják, hogy a tehén vagy ökör igában jobbra menjen akkor a csá-ne, ha balra, akkor neide, vagy prokk szavakat használják.

A lónál a balra térítéshez a tülled, a jobbra térítéshez a hozzád szavakat használják.

Ha hátrafelé akarják mozgatni a lovat a curikk szót használják, a szarvasmarhánál pedig a hők meg! szó mozgat hátra.

Az iga baloldalán álló ökör a kéztülső, a jobb oldalon álló pedig a belső.

A lónál a baloldalon állót nyergesnek, a jobb oldalon állót rudasnak hívják. A lónál a hámot, az ökörnél és tehénnél a jármot használják az igába fogáshoz.

A szarvasmarhánál és a lónál a nem és kor szerinti elnevezés, ill. a név az alábbi: Borju, /űsző, bika/ 1 éves korig, ezen felül már tinó /űsző, ökör/ a neve. Három éven felül ökör, illetve tehén.

A lónál csikó /kanca, csődör, herélt/ 3 éves korig, azon túl már ló /lu/ illetve csak egyszerűen kanca vagy herélt a neve az állatnak.

Hagy Géza

TISZALUCI HALÁSZOK

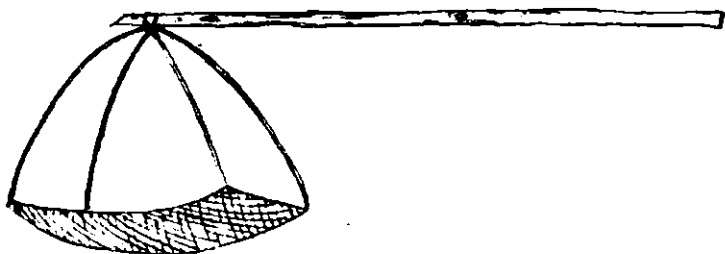
A Tisza még a szabályozás előtt ide-oda csapongva gyakran változtatta folyásának medrét, ami által széles morotvákat hagyott. A folyóban, valamint a morotvák álló vizeiben nagyon sok volt a hal. Bőségesen tenyészett a harcsa, kecsge, süllő, csuka, ponty, keszeg, kárász, durtincs, compó és egyéb halféleség.

Évszázadok óta folyt itt különféle módszerekkel a halászat. Kanizsay Dorottynak az 1518. évből vannak feljegyzései a felsőluczi morotvákról. /Takács Sándor, Orsz. Levélt. Dipl. 26194:1518/ Nemcsak hivatásos halászok űzték a halászat mesteriségét, hanem a falu egész lakossága, többé, kevésbé foglalkozott vele. Minden háznál előfordult egy-két halászszerszám, teszi-veszi háló s egyéb halászati eszköz.

A vízjog az Andrássy és Erdődy grófoké vagy azok elődeié volt. Ezt a halászati jogot kölcsönbérbe adták.

A bérlők a halászás céljára hálókat, ladikokat és egyéb felszereléseket tartottak és bocsájtottak a halászok rendelkezésére. A halászokat a zsákmányból bizonyos hányad illette meg. A bérlő azonban ezt is megváltotta, és szekereken szállította a közeli miskolci piacra. De nem is szállították el mindig ilyen módon, hanem helyben is feldolgozták. Ezt 1900 év körül úgy beszélték el a még élő tanu, aki ott paléroskodott, az idősebb Berksmann Sámuel, hogy a Nagyháton asszonyok, lányok egész nyáron át tisztították a halat. Zsinegre felfűzve megszáritották, majd kereskedők ládába csomagolva szállították különböző helyekre.

Fő halászati eszközök voltak a kisebb-nagyobb ladikok evezőkkel, a 100 m hosszú, vagy még ennél is nagyobb kerítőháló, ehhez merettyük, farudak, gánzsák. A sekélyebb állóvizek halászására kétközlő, teszi-veszi hálók, versék, lészák. A kötélhez kötött nagy kerítőhálót a sűrűn felfűzött fatutajok, tartották a víz színén, míg öble mélyebben lenyult a víz alá.

Emelőháló

A kerítő hálóval való halászásnál a munka megkezdése előtt a háló egyik végén lévő kötelet a parton cölöpökhöz kötötték. Innen a nagy ladikkal s a benne levő hálóval elindultak, és fokozatosan a vízbe eresztették. Amikor a szükséges félkört elérték, a parton a kötél két végén megkezdtek a háló kihuzását. Négy-négy vagy több ember is húzta egyik-egyik végén. Nem volt könnyű munka, különösen ha rossz idő volt, vagy gazdag volt a zsákmány. A parthoz közeledő hálóból az összetömörült halat merettyűvel meritették és rakták a ladikba. Használták a nagy kerítőhálót télen is, amikor befagyott a folyó. Ilyenkor a jégén kör alakban vágtak kisebb lékeket, a hosszukás kör két végén pedig egy-egy nagyobbat a háló beeresztgetése és kihuzása végett. A vízbe eresztgetett háló kötelét a jég alatt egy-egy rud vezette egyik léktől a másikig. Ezt a halászok görbe vasban végződő kétkaru gánzsával irányították. Ha a kör körülért, a másik nagyobb léken megkezdtek a háló kihuzását.

A halászással nem üztek rablogászállkodást, mert rendszerint a kifogott kisebb halakat visszabocsájtották a vízbe. Ha a munka szünetelt, a hálók ágaskra terítve hosszú sorban száradtak a parton. A halászok mesterisége emberöltőkön keresztül apáról-fiúra maradt. Edzett embereket kívánt, ilyenek voltak: varnyász Tóth János, Nagy Imre, Balogh Imre, Handa Ádám György, Nagy Márton. Ezek már régen nincsenek életben, de utódaik ma is halászok.

■

A múlt század végén még siheder fiucska lehettem, amikor egyik téli délutánon a szérűskert óljában Tótkés Gábor bátyámtól hallottam egy kis históriát a halászok életéről. A mesével átszőtt valóságot a padkán, tűz körül pipázgató felnőtteknek mondta el az öreg. Így emlékszem erre vissza:

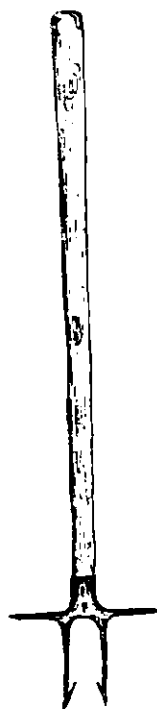
A halászok, ha a butykosba vagy a csobolyába mekerült valami, kora reggel üres tarisznyával indultak el utnak. Éppen ezért egy-egy jó fogás után nagyobb murikat csináltak. A tiszaparti nyárfások vagy a fűzések térségei között tanyát ütöttek, és a pattogó paráztűzet körülszurkálták a nyársra húzott szebbnél-szebb halakkal. Így piritották piros ropogósra. Fősték bográcsban a paprikás halászlévet, és közben jókedvük is támadt, és egyszer-mászor táncra kerekedtek. Egy nagyobb halászműri egyik alkalommal belenyúlt az éjszakába. Varnyász Tóth János már táncos kedvében volt, de táncos párja nem akadt, így egyedül bokázott. Egyszer hallja, hogy muzsikálnak, látja, hogy táncolnak körülötte. Táncolnak valami tündérek a Tisza tetején is. Odakiált nekik: "Nekem is adjatok egy táncost!" Mire elévesztettek egy táncost, és ő azzal ropta a táncot kerek egy óráig. Az idő múlott, a muzsika elhalkult, és látja, hogy a táncos párok mennek, el-el-tűnedeznek. Táncosára mutatva odakiált nekik: "Ezt se hagyjátok itt!" Visszakiált egy: "Lökje el magától!" Erre ellökte táncosát, nagy zuhanást hallott, a tündérek eltűntek, őneki meg előtte volt a szétesett ladikja. Akkor ocsudott fel, hogy a ladikjával táncolt.

Tótkés László

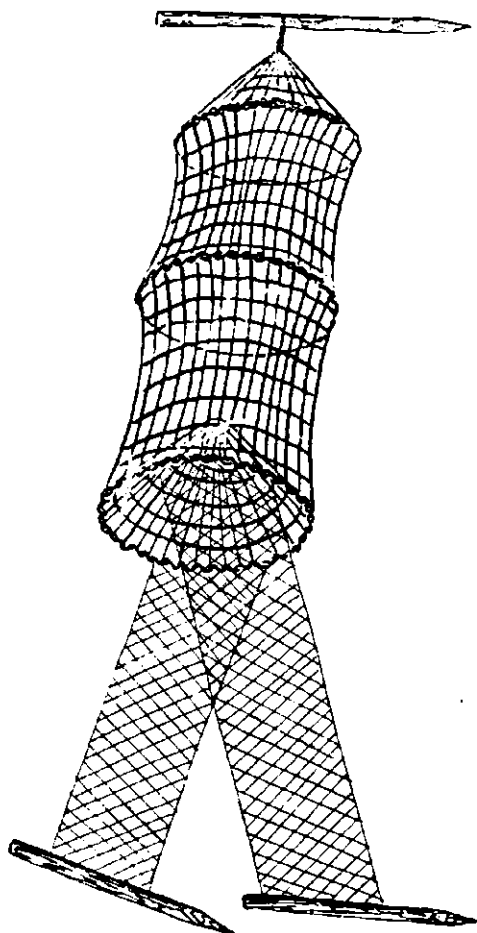
A TISZALUCI HALÁSZÉLETRŐL

Hallgassuk meg, mit mond erről a 77 éves Ádám Imre bácsi, aki még ma is halászik.

- Szüleim és nagyszüleim elbeszélték nekem, hogy amikor még itt volt a Tisza /mármint az élő/ a falu alatt, sokkal többet halásztak itt, mint más falukban. Rengeteg volt a hal a vízben, mégsem ismertem a bérlőkön kívül olyan embert, akinek ebből gyűlt volna össze a vagyona. Hivatásos halászat ide vagy oda, de a halászok mind a földet is művelték. Ha egy fiatalember elhatározta, hogy halász lesz, nem szólt erről egy senkinek egy szót sem. Figyelte egy halász ténykedését, és így lopva kellett megtanulni mesterségét. Egy halász sem tanított ki senkit, nehogy növekedjen a konkurencia. Az ifju halász horoggal kezdte. Ez bizony nem sok zsákmányt adott. Bejelentkezett hát a bérlőnél, és áttért az emelőhálóval való halászatra. Akkoriban még nem használták a káváknak a rudhoz való rögzítéséhez olyan fémcöveket, mint ma, hanem két daraból állt a mai négy káva. A fiatal és öreg halászok alkalomadtán közös halászatot is rendeztek. Az egyik ilyen halászeszköz a bóné. Ezzel három személy dolgozott. Kettő odatartotta a bokorhoz egy pedig megpiszkálta a bokrot. A kiugró hal legtöbbször zsákmányul esett. A bóné keretre szerelt öblös nagy háló volt. A kerítőháló szintén több személy használatára készült. Ezzel körülkerítenek a vízben egy nagy területet majd a két végénél fogva kihúzzák a partra. Az alján lévő sulyok és a tetején az uszók megakadályozzák, hogy elszökjenek a halak. A halászok maguk készítették a szerszámokat, kivéve a horogtüket.

Szigony

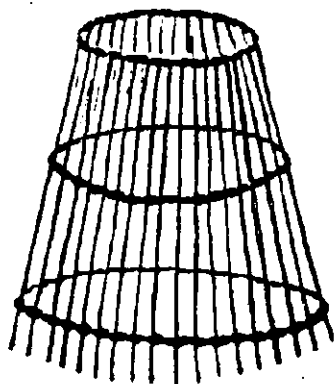
Versely

Érdeklődtem olyan emberektől is, akik csak alkalomadtán fognak halat, a maguk egyéni módszerével. Ezek a módok károsak a halgazdaságra. Egyik mód a szigonyozás. Vasvillának a két szélső ágát levágják, a másik kettőt szakállal látják el. A vízfelszínhez közel uszó halat megszigonyozzák, a csónakba rántják. Ha elmenekül a hal, akkor a legtöbbször belepusztul a kapott sebbe. Fognak úgy is halat, hogy a vízbe bódító anyagokat /karbid, beléndek/ szórnak, és a felbukkant bódult halakat könnyen kiemelik. Ezek a módok károsak. Mi, ha apró halakat akarunk fogni, a halaskosarat rakjuk le.

Ennek befelé szűkülő szája van. Befelé hegyes vesszők állnak, ha a hal ki akar jönni, ezek megakadályozzák. Az egész kosár vessző. Ezt az eszközt olyan halász használja, amelyiknek csónakja van. Ezek a halászok a versely - nevű eszközzel is dolgoznak. Ez már fonál és vessző összedolgozását is igényli.

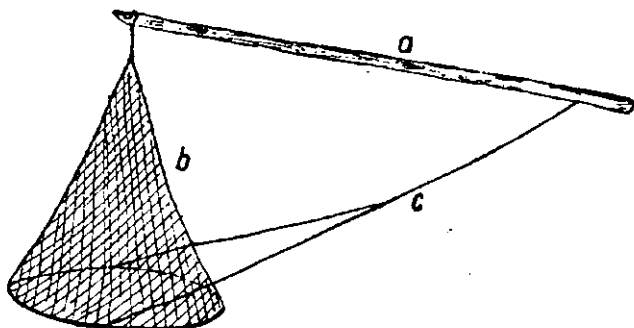
Vesszőből készül a tapogató is. Ezzel az öntésen és egyéb csekély vízben lehet halat fogni. A tapogatót lecsapjuk a vízbe fenékgig, és a tetején a szűk nyíláson benyulva megragadjuk a halat, felsemeljük a tapogatót, perese a kezünket benne tartjuk a kisebbik lyukban./A cigányok készítik/ A csikkas is ilyen alkotmány, csak sűrűbb fonású és azt a szélesebb végével lefelé lógatják a vízbe, a lók széléről. A keskenyebb végét bedugják valamivel, és este lerakják. Reggelre rendszerint tele van a kas csikkal.

Használnak még dobóhálót is. A régi halászok, ha holtidény volt, kagylót szedtek az ipari vállalatok számára. Nehéz volt a régi időkben a halászok sorsa, volt úgy, hogy főtt suplyom volt a napi étele. Így érthető, hogy letagadták a nagy

Tapogató

zsákmányt egymás előtt is, nehogy odamenjen a másik is szerencsét próbálni. A halász gyermekei rácsával mentek halat fogni.

Rácsa

A rácsa egy vas karikából és egy tölcséralaku hálóból áll. Az eszközt /b/ a nyelénél fogva /a/ a turó pontyra eresztik és /c/ fonallal összehúzzák az alját. Ezzel az eszközzel két személy szokott halászni.

A halászok a csónakjukat is maguk készítik.

A fenékhorgot ma már nem használják nálunk, ugyanis a víz alján sok a növény, és nagy a beszakadási veszély. Néha kihasználják ezeket a növényeket, ilyenkor két ember egy kötéllel vontatja a vízben a kiszakadozó növényeket, a végén partrahúzzák és kiszedik közülük a halat. Hurokkal nem fognak nálunk halat.

Bereczky Sándor

UTCA ÉS HELYSÉGRÉSZNEVEK ÓNODON

Ismerkedjünk meg azokkal az utca és községrésznevekkel, amelyek régen voltak használatosak, és manapság már jóformán nem is hallhatunk róluk.

Ha Miskolcra Sajóladán keresztül utazunk Ónod felé, akkor először a Polvégre érkezünk. Ez észak felé esik, így van ez Sajóladon és Alsószolcán is. Elérünk a köhidhoz. Három mellékutca torkolatát láthatjuk. Baloldalon ÉK. felé tart az Arany János utca, ismertebben a Cigányvár. Ha ennek az utcának végére érkezünk, akkor a Vályhos táral szemünk elé. Az utca vége felé a maltsásházban Bacsoház állott. Innen származott a Bacsoházi elnevezés.

A másik mellékutca keletnek tart, a neve Három Bóna. A jobboldali ut a Kertaljára vezet /1945-től Újtelep/.

Tovább haladunk befelé a községbe. Balra mindjárt láthatunk egy utcátorkolatot. Ez a Görbezug. /Ma a Három Bónával együtt Saschenyi utca néven szerepel./ Ré is szolgált. Utcaánk egyik költője, id.Fari Istvánné, született Szabó Borbála így ír az utcáról:

Itt lakunk a Görbe sugba,
Sokszor görbe az uram útja.
Így élt benne a nagyapánk,
Mégis mindig hasatálált.
Nézzünk hát a kegyelstre,
Nem hussuk ki egyenesre.
Ugy szép a sug, hogyha görbe,
Este járunk körbe-körbe.

A főutcáról, majd csak átellenben a Széchenyi utcával nyílik a Kossuth utca. Ezt az idősebbek, főként a felvégesiek Diasznós...os utca néven emlegetik. Magyarázata: a nyáját ezen az utcán hajtják ki a mezőre.

Tovább megyünk a főutóra, balra látunk egy közt, amely a Holt-Sajóra vezet. A köz neve Joós köze. Nevét onnan kapta, hogy a köz mellett egy Joós nevezetű család lakik. Ezzel szemben van a Községháza-köze, emellett pedig a tanácsháza áll. A köz folytatása a Huszárvár /beépült/, amely valamikor a vár külső erődje volt. Ennek folytatása a Pék utca /Dózsa ut./ Ebben az utcában a múlt század 80-90-es éveiben egy Frünstein nevű pék lakott. Nagymamám is járt a pékműhelybe pászkat nyújtani. Ez utcával párhuzamosan fut a Kántor v. Harangláb utca /Árpád ut./. Nevét onnan kapta, hogy a 13.sz. alatti házban lakott a róm.kat. kántor, és a ház előtt volt a harangláb.

A főutca a piacba torkollik. Itt találkoznak össze a különböző községekből jövő utak. Itt állott 1925-ig a Thököly kuria, valamint itt áll az egykor nagykiterjedésű ónodi uradalomnak, ahogy abban az időben nevezték, kancelláriája, azaz központi irodája. /Ma lakóház./

Ezzel szemben áll a művelődésiotthon, amelynek épülete a Rákócziak korában épült. Ennek folytatásában állt a vele egykoru szekérállás. 1925-ben alakították át üzletté és kovácsműhellyé.

Szerényen húzódik meg egy üres portán a Hősök-terével szemben a voltaképpeni névadó a Piac tér.

Ha továbbmegyünk, a ref.templomot láthatjuk. Ez 1789-94-ben épült. Ez már voltaképpen a Váralkában van. Nevét a következőképpen származtathatjuk; Várárka- Várolka- Váralka. Néha mindhárom változat hallható. A terület onnan kapta nevét, hogy valamikor itt húzódott a vár vizes árka. A Váralka határai: Nyfelé a Hunyadi utca /a piacról nyílik/, és a Sajó utca a ref. templom baloldalán.

A Sajó partján áll a várrom, a vártól egy hajtás-

nyira van a révkunyhó. A vártól DK-re, a Sajón túl mintegy fél km-nyi távolságra látható egy fás-ligetes domb, neve: Kakasvár. Szintén a vár külső erődje volt.

Újra a Piachoz térünk vissza. Innen indulunk el Poga, illetve Muhi felé. Majdnem kiérünk a faluból, amikor egy emelkedést látunk balra, neve: Cserhátpart. A dombon a Rákócziak korában sörfőző ház állott. Az épületnek ma már nyoma sincs, csak a szójhagyományban él a neve. Még egy emlék őrizi ezt a foglalkozást, ez a Sörfőző családi név.

A Piacról DNy-ra van az Alvég, amelynek határai a Nyéki ut, és a Rákóczi ut.

ifj. Udvary Sándor

HÁZBERENDEZÉS, BUTORZAT SZEGILONGBAN

A falusi házak egy-egy faluban régebben többnyire egyformán voltak berendezve. A háznak ast a részét, ahol laktak Szegilongban, négyfelé tagolták.

- a/ Nagyház - megfelel a mostani hálósobának
- b/ Pitvar - az előszoba szerepét töltötte be
- c/ Konyha - régebben főzőhely
- d/ Kisház vagy főző, rendeltetésében megfelel a mostani konyhának.

Az udvarról a pitvarba jutunk. Ha körülnézünk itt csak egy falbaépített szelekrényt találunk, esetleg fogast. Innen nyílik az ajtó a nagyházba, és a kisházba.

A pitvarral szemben van a konyha. A konyhából nyílik a két kemence, innen fűtődik. A konyhából a füst a szabadkéményen át távozik. Ha ezen kitekintünk, az eget látnánk, ha nem tennének a tetejére bádoglemezt vagy arra a célra kifaragott követ. Ahol a füst távozik, a kémény szájának nevezzük. A kéményben van a füstölőfa, erre akasztják a füstölendő húst, kolbászt, szalonnát. A konyha és a pitvar között lévő vékony falrész, füstfogónak nevezzük.

A nagyházban is megtalálható a kemence. De ezen van padka, és kucik. Az utca felé eső sarokban található akét ág. A két ág között a komót. Három nagy fiókból álló szelekrény, ruhaneműt raknak bele. Az ág végében volt a tulipántos láda. A másik végében pedig a szelekrény. Középen az asztal, pár székel.

Nyáron a sütés főzést a kisházban /főzőben/ végezték el. Itt legfontosabb butordarab a búbos kemence volt, és a hozzá tartozó konyha. Ez a konyha nem helyiség, hanem téglából rakott tüzhely. Itt a kemencének nem volt patkája, a kemence és a fal közötti részt sutnak nevezték. A kemencéhez van hozzáépítve a "konyha". Innen a füst csövön távozik a konyhába, onnan pedig a szabad kéményen száll el.

A kisházban a pitvar felőli sarokban volt az asztal egy pár székkal, a fal mellett lóca és élésláda. A másik sarokban a dikó állt. Ez az ágyhoz hasonló fekvőhely volt, de nem volt benne szalma. Nappal szoktak ráfeküdni. Mellette állt a tányéros. Hasonlított a mostani konyhaszekrényhez. Felül üveges volt, ide rakták a csészéket, tányérokat. Alsó részében faszekákat, lábasokat, kenyeret tartottak. A tányérok mellett állt még a kredenc.

Ez a berendezési mód kb. két évtizede fokozatosan megváltozik. Egyre kevesebb hasonló berendezésű házat láthatunk már a faluban. Ahogy a házak is modernizálódnak, úgy cserélődik ki a berendezés is. Hiszen ma már más a helyiségek rendeltetése, másként élnek az emberek.

Belkó Katalin

R É G I H Á Z F I L K E H Á Z Á N

Falunkban a régi parasztházak hosszúak, de alacsonyak voltak. Rendszerint gerendából építették őket, amit sárral tapasztottak be. A falat fehérre meszelték. tetejét zsindellyel vagy zsupszalmával fedték be.

A házakon apró ablakok és alacsony ajtók voltak. Az ajtót madzaggal zárták be.

A ház oldalán fél méter széles ablakalja huzódott. A ház előtt kiskert volt. Az eresz alatt kukoricát szárítottak. A ház körül paticskerítés volt.

A ház méretei:

Hosszúsága: 15 m
Szélessége: 4,5 m
Magassága: 2,3 m

Az ajtó:

Szélessége: 0,85 m
Magassága: 1,5 m

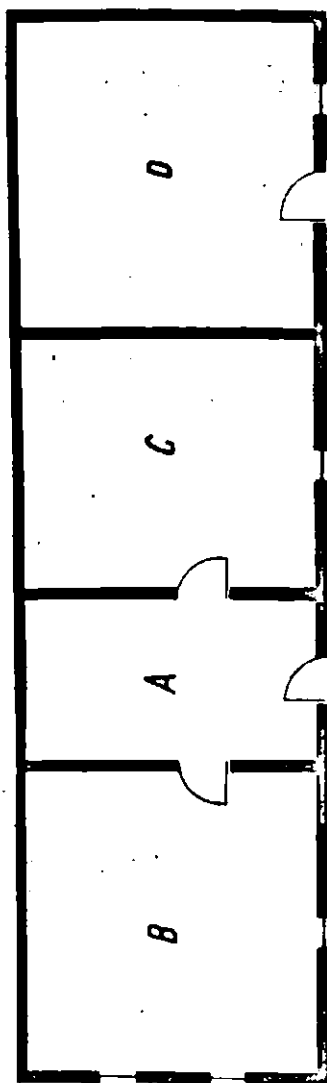
Az ablak:

Szélessége: 0,55 m
Magassága: 0,65 m

As épület a következő részekből áll:

elsőház,
konyha, /pítvar/,
kamra,
ól.

A helyiségek elosztását az ábra 1:70 arányban szemlélteti.

A ház beosztása

A szoba /elsőház/

A szoba a ház első részében volt, azért első háznak is hívták. A szobán nagyobb ablakok voltak. Az első ház a legnagyobb helyiség volt. Alja földes volt.

A baltát, késeket a mestergerendára rakták.

A berendezési tárgyak régiesek voltak. A falat különböző feliratu tányérok és szentképek díszítették. A szoba melegítésére a kabola szolgált. Az öregek és a gyerekek helye a sut volt.

A téli estéken a kabola köré gyűltek és itt fontak vagy beszélgettek.

A szoba méretei:

Hosszúsága: 5 m
Szélessége: 4,5 m
Magassága: 2,3 m

/Alaprajzi ábránk aránya 1:50/

A nagyobb berendezési tárgyak: asztal, székek, ágy, kemence, láda, karosláda, komót.

Asztal

Az asztal négyzet vagy téglalap alakú volt. Az asztalhoz csak ünnepélyes alkalmakkor ültek. Az ebédet a kemence körül fogyasztották el.

Székek

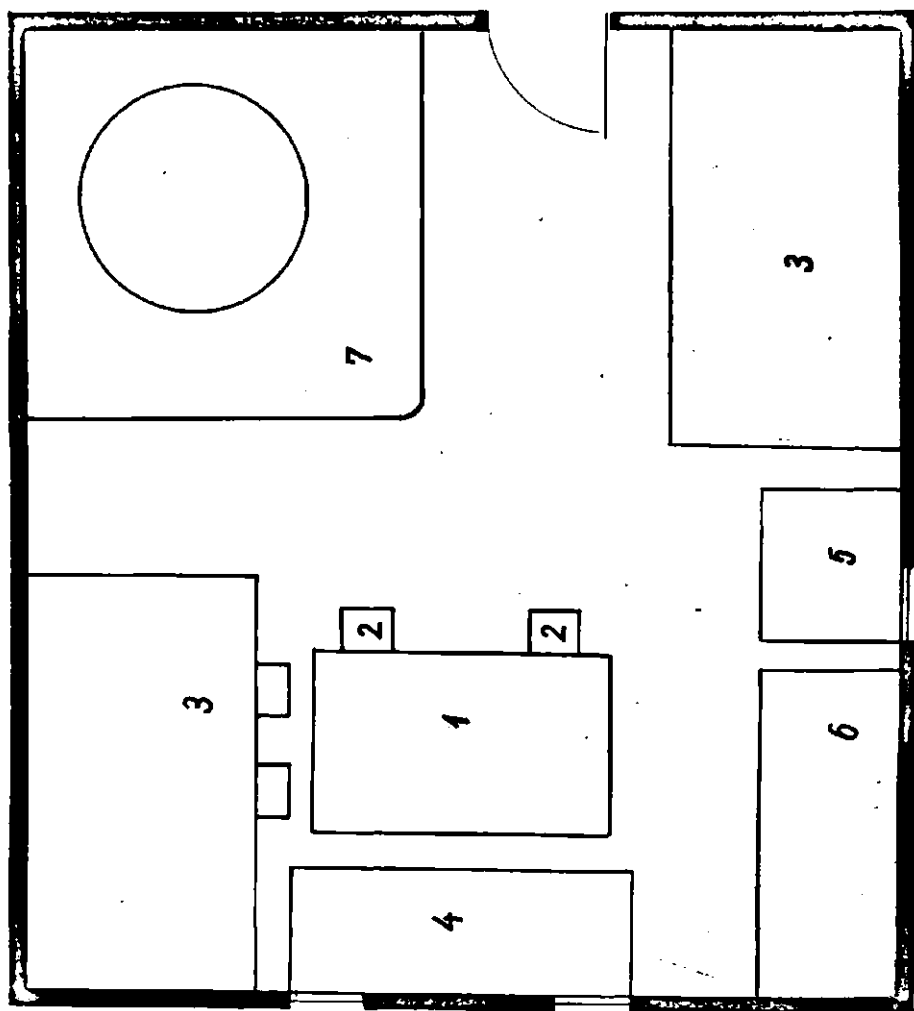
A székek támlások. Volt alacsonyabb, támlanélküli kis-székek, amit sámlinak neveztek.

Ágy

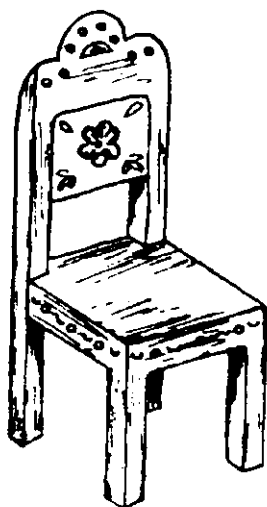
A házban két ágyat használtak. Az egyik elől, a másik hátul volt elhelyezve. Egyes helyeken az ágy mellé állították a székeket is.

Karosláda

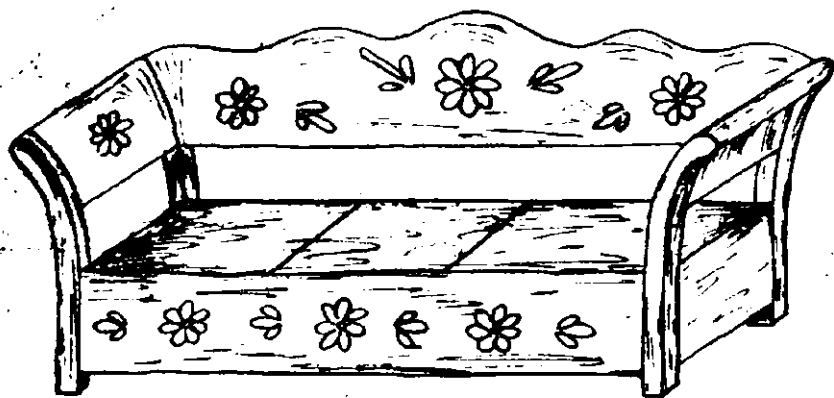
A karosláda a legtöbb helyen az asztal mellett volt elhelyezve. Erre ültek az ebédnél. A karosládaiban ruhaneműt tartottak. A ládákat szép mintákkal díszítették.

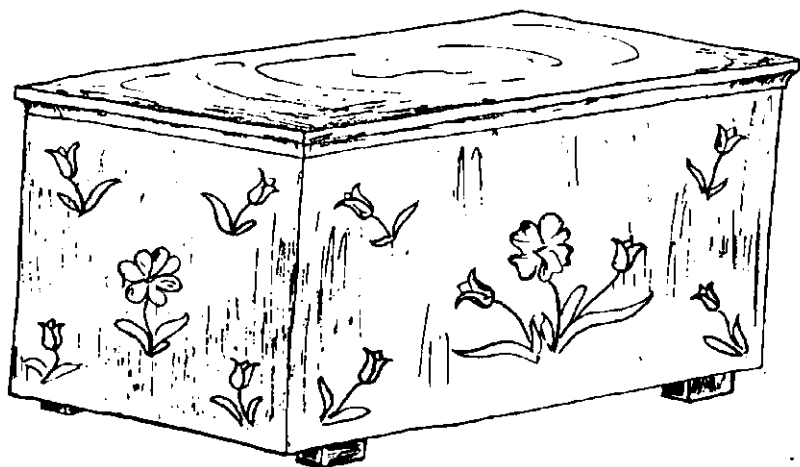
A szoba berendezése

Szék

Karcolda

Láda

Láda

A ládában is ruhákat tartottak, csak erre nem ültek úgy, mint a karos ládára.

Komót

A komótban már értékesebb tárgyakat tartottak. Tetejére poharakat, csészéket, kistányérokat helyeztek.

Konyha /pitvar/

A konyha vagy pitvar a szoba után következett. A szobánál jóval kisebb helyiség volt. Nyáron itt főztek és itt is laktak.

A konyha legfőbb berendezési tárgya a kemence volt. A kemence fölött volt a szabadkémény. Itt füstölték a szalonnát, sonkát.

A konyhában volt még telájsi, vizeslóca, kanálos. A telájsin tartották a fazekakat, tányérokat, üvegeket. A vizeslócán tartották a vizet. A kanálost a falra akasztották. Ebben tartották a kanalakat, villákat, fakanalakat és szedőkanalakat.

A konyha méretei:

Hosszúsága: 2,33 m

Szélessége: 4,5 m

Magassága: 2,3 m

/Alaprajzi ábrák méretaránya 1:50/

A kamra

A kamra a pitvar után következett. Az ajtó is a pitvarból nyílt. A kamrában gabonaféléket, krumplit tároltak. A gabonafélét ferslókban tartották, a krumplit pedig a kamra egyik elkerített részében.

Régen a liszt is a kamrában volt. A lisztet hordókban tartották.

A kamra földes volt, és kis ablakai voltak.

A kamra alapterülete: 3,4 x 4,5 m.

/Alaprajzi ábrák méretaránya 1:50/

Az istálló /61/

Az istálló a ház legvégén volt. Az istállóban az udvar felől jártak. Itt lovakat, teheneket, ökröket tartottak.

Az istállót két részre osztották.

Az egyik részben álltak a tehenek, a másikban pedig a lovak.

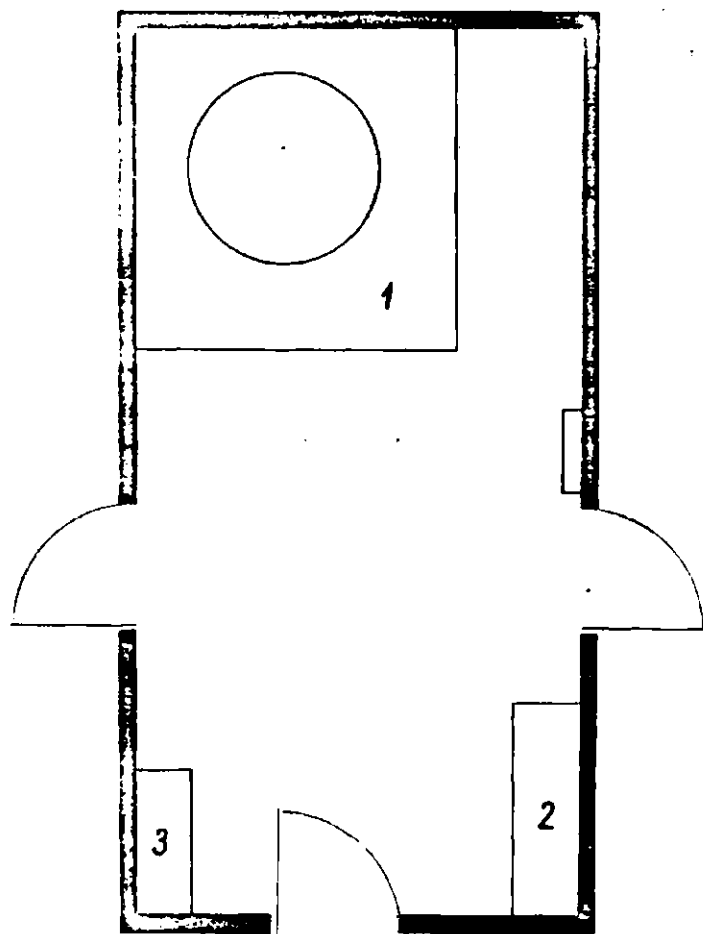
A szénát szénatartóban tartották.

Az állatok válóból és rácából ettek.

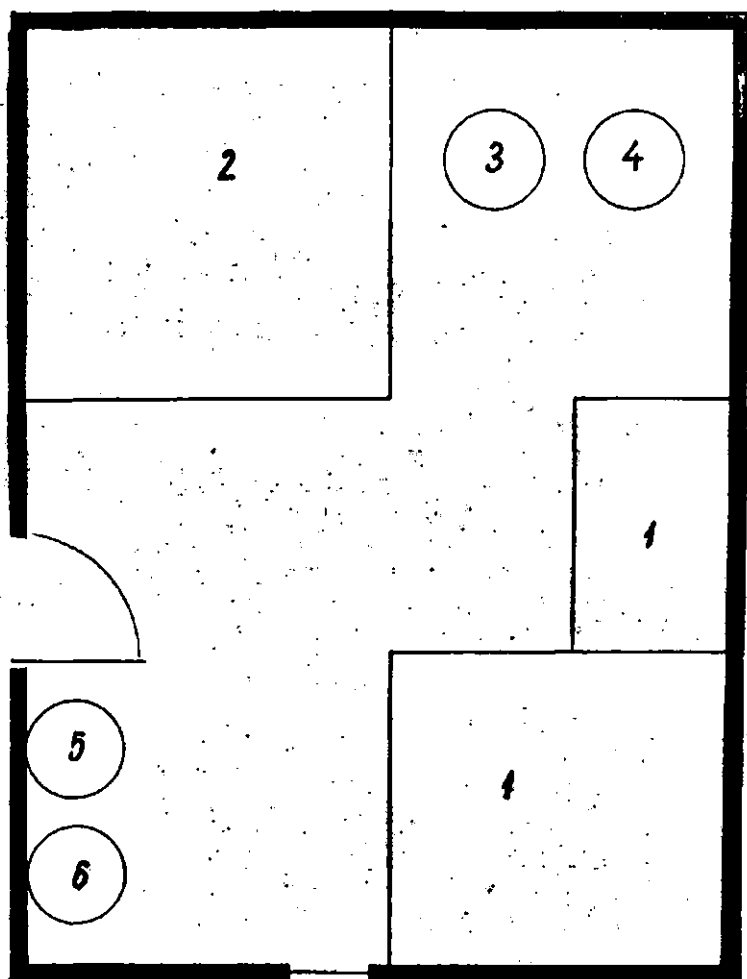
Az istálló alapterülete: 5,3 x 4,5 m

/Alaprajzi ábrák méretaránya 1:50/

Petercsák Tivadar

Régi ház alaprajza Filkeházán

Régi ház alaprajza Fülkőháza

SZÁNTÓFÖLDI HATÁRHASZNÁLAT KESZNYÉTEKEN

Kesznyéten az Alföld északkeleti peremének azon a részén van, ahol a Sajó a 100 évvel ezelőtti, még szabályozatlan Tiszába ömlött. A régi Zemplén megye legdélibb községe volt. Kesznyétenre Tiszaluccal együtt nem a Harangod-i é-zó nyelvjárás, hanem az i-zés é-zás, /Lá/, ü-zés /kú/ és a zárodó diftongizálás a jellemző. Egyéb néprajzi vonatkozásban, gazdálkodási módjában is átmeneti jellegű: a Tiszántullal, itt is a kunsággal, különösen pedig a Hajdusággal mutat rokonságot. Határán nem csak három megye találkozik össze - a régebbi törvényhatósági beosztás szerint: Zemplén, Borsod, Szabolcs -, hanem a határa maga is három tájban fekszik. Csupán maga a falu és a régi telekbeosztás szerinti - túlnyomó részt szántó-földjei esnek a Harangod vidékére, ennek is a legdélibb csücskébe. A határ másik része, mely a Sajón túl van, azaz a jobb parton, már a délborsodi síksághoz számít; itt eredetileg rétek voltak, s vannak részben ma is. A határ harmadik részét, Túlatiszát, hol a széles legelők terülnek, míg a Tiszának Dobtól egyenest Szederkényig új medret nem ástak, nem számíthatunk volna más tájegységhez, sem a Nyírséghez, sem pedig a Hajdusághoz, hanem - a földrajzi határokhoz hiven és a táj jellegének megfelelően - csak a Hortobágyhoz; mióta azonban a Tisza régi üres medrében a lóci Alsórétről tovább vezetett Taktalomha, sőtét víze folydogál, ez a határrész a Taktaközhöz számítható.

A méta

A nyomásos gazdálkodás idején - még láttam magam is az 1930-as évtizedben - szinte olyan volt a hatás mint ma a nagyüzemi táblás művelés korában. Egyik dűlő, vagy két dűlő is egymás mellett az út mentén végig-hosszig tiszta buza, a másik árpa, a harmadik gabona, a negyedik kukorica. Volt egy olyan dűlő is, mely nem volt ilyen egységes, de mégis szabályos volt: ez volt az ugar.

Egyenlő egységes képet mutatott a sok tulajdonos sok darab földjére osztott dűlő, határ, mintha egy lett volna a gazdája, mert közös szabály szerint fordult a vetésforgó, úgyahogy egyformán viselte gondját a földjének mindenki, egyformán trágyázta, egyidőben, szinte egynapon szántotta, vetette, a termést egyszerre takarította. A felnövekedett kalászos vetemény falán alig lehetett észrevenni ezt a kis "vonalat", nyílást, azt a kissé nagyobb sortávolságot, mely a fődek-parcellák közötti határt: a métát mutatta.

A vetések tetején is alig észrevehető volt a parcellák szerinti különbözőség, inkább csak annyi, hogy a nagyobb darabok felszíne vízszintes volt, a keskeny földcsikoké pedig az összeszántás következtében jobban domborodott.

Ha a földet összeszántották, azaz ha a szántást a föld középvonalán kezdték, a föld két szélén barázda maradt. Ez a barázda volt a méta. A barázda egy jó ekefogatás szélességű volt. Ha a szomszéd is összeszántotta, a barázda általában szélesebb, esetleg két ekefogatásnyi lett, már asszerint, hogy milyen fogatás maradt még a "hátrul", azaz később szántónak.

Nem volt barázda a két széles, ha szíjjelszántottak, azaz ha szélén kezdték a szántást. Ilyenkor a középbe került barázda a földet két részre osztotta, s a szomszéd földek között pedig csupán majd a beléjük vetett növény sortávolsága jelezte a métát. Pl. kukoricánál, krumplinnál. E két termelvényt az ekeka használata óta a második ekefogatás helyett a harmadik fogatásba pergetik, illetve rakják, de a mezőgyén egy üres fogatás után mindjárt a másodikba. "A szomszédnak is

van két fogatás, tehát négy fogatás, de kis fogatás." A kukorica és burgonya sortávolsága így a mezsgyén nem 3, hanem 4 fogatás. Ez a kevés különbség jelzi a métát. - Vetőgéppel történő vetés esetén is szoktak egy kis távolságot hagyni, tehát kalászosnál is. Legtöbbször azonban nem nagyobb a métán levő sortávolság a rendesnél, sőt néha kisebb. A barázda így hát nem okozott területvesztést. /Az ujságok, előadások a nagyüzemi gazdálkodás propagálásakor sok szót vesztegettek a barázdára mint terület-, tehát termésvesztésre. Pedig a szövetkezeti gazdálkodás előnye másban van./

Összeszántás esetén a földet mindkét végén kétféle kell mérni. Lépéssel nem lehet pontosan, hanem lábbal /lábfejjel/ de ez így hosszadalmas, vagy ostornyéllel, ha egyéb alkalmasabb eszköz pl. kötél vagy ugróöl nincsen. Mikor ez megvan, az egyik elmegy a föld tulsó végére, s középen megáll. A másik a föld innenső végének a közepéről megindult egyenes irányban az első felé, s közben megfelelő távolságra egy-egy hancsikot vág kapával. Ha egyedül van a szántó, akkor egy póznafélét, pl. ostornyelet, vagy egy villát szúr le a föld másik végének a felezőpontján, s hogy jól lássa, ráteszi esetleg a kalapját, kabátját, zsebkendőjét, vagy valami gasságot kötöz rá, és afelé haladva hancsikol.

Széjjelszántás esetén is meg kell a hancsikolást csinálni, ha nincsen barázda. Kihancsikolás nélkül nem lehet elbarázdolni. El- vagy felbarázdolás után már vezetés nélkül is elmegy a ló, de még az ökör is, tehén is, mert vezeti a barázda, melyben a rudas ló, illetve a hajszás tehén, vagy ökör lépeget.

A kukoricaföldek métáját leginkább a szegélynövényként vetett napraforgósorról lehetett megismerni. Szélre rendszertint mindegyik szomszéd ezt vetett, esetleg cirkot, vagy cirkölest. Széjjelszántás esetén a föld közepén is két napraforgósor vonult végig.

Legtöbbször az ugarföldet is bekeretezték: napraforgó-, esetleg csemegekukorica-, leginkább azonban magkendersor-

ral szegték be a széleit. Az ugarföldet néha a különböző vetemények választó vonalán keresztbe is átvágta egy sor magasszáru vetemény, bár az ugarban a magas száru veteményt tilalmazták.

Van még emléke a szőrösmezsgyének /a középkori "füvönosztásnak"/:

"Igen halványan, mintha emlékeznék szőrösmezsgyére is - beszéli Turóczy Ferenc. - Egy igen jó ekefogatás /kb. 20 cm/ széles vót ez is. Szigoruan meghagyta az egyik szomszíd is, meg a másik is. Idesapámat kérdeztem:

- Hát ezt mir nem szántották ki?

A szederkényi, bikki, palkonyai határba - mentünk a tarjányi vásárra - ott még gyakran lehetett vele találkozni.

- Azír, mer ez szőrösmezsgye, ezt nem is szántják ki. Itt osztán nem tuggya egyik ember elszántani a másikt.

De ugyanakkor káros is, mert az egerek háborítatlanul ílnek benne."

/ Az adatközlő emlékezetének a bizonytalansága csak a Kesznyéteni határra vonatkozik, ti. a szőrösmezsgyét illetően/.

Bizony, a métatiszteleten gyakran győzött a kapzsiság.

Az öreg Porkoláb Imre nem egyszer mondta irónikusan;

"Ücsém, az ugy van, hogyha egy barázdát, egy fogatást elszántol, a szomszídébül: megvan a keperísz!"

Csakugyan volt olyan apró földcsik, hogyha hozzászántottak mindkét felől egy jó barázdát, 10-ed vagy 11-ed részével, vagyis a keperésszel már meggyarapodott a termés. Nem hiába mondja a régi tanács: "Elől kaszájj, hátrul /utól/ száncsi!" "Törtínt énvelem is, hogy vótak olyan szomszídok" - beszéli Turóczy Ferenc. - "Különösen eccer, mentem a bócsi állomásra, oszt a Rövid-düllön /Csicsiri-dül/ átláttam a düllön keresztül a mi földünkre; a kutho harmadik vót. Ahogy nézem: mennyivel keskenyebb a szomszídétul! Mán a szomszídé el vót vetve. Tavasszal.

Én is mentem másnap szántani. Felmértem lábbal /lábfejjel/. Énnekem jó két lábbal, vagyis majdnem egy jó lipissel keskenyebb vót a földem, mint a szomszídé. /Egyformának kel-

lett lenni, mer kétféle osztott föld volt./Visszaszántottam, persze már úgy bevetve, árpával. Nem hiába, hogy avval tartották a rigiek: Elöl kaszája, hátrul száncs! Ugy is mongták: utól száncs!

Hogy én szántottam a földet, vittem egy jó cöveket árkácfából.

Majd tanálkozok a Lajossal

- Ferenc testvír, nem jól szántottál!

- Hol nem szántottam jól?

- A Kut-düllőbe.

- Mírd fel Lajoskám, oszt ammi hiányzik a tiedből száncsad vissza!

De bizony úgy tanáltam én a cöveket, ahogy leütöttem, mer az én Lajos "testvirem" hibát nem talált benne.

Hát Bus Ferenc bácsival hogy jártam eccer!

A Tisza-düllőbe komprit vetettem. Tököt, komprit. Ültettem csiráztatott komprit is egy jó darabot. Ferenc bácsi meg kukoricát mellettem az északi odarrul. Arra járok majd később, hát feltűnt nekem, hogy a Ferenc bácsi főggye megnyótt. Őm - mondom magamban -, de megnyótt ez a szomszid főggye! - Igyekeztem vóna szántani kijjebb a Sárríti-düllőbe, de - gondultam - már vigigszaladok. Kiszurtam egy gasságot /ti. hogy a métát benézze/. Nyócvan bokor komprit szántott el!

Tanálkozok vele:

- Nem szól szántott, Ferenc bátyám!
Azt monta oszt nekem, de befogta a szemit:

- Nem látok már, öcsém!

- Tudom, hogy így nem lát....."

Az elszántás orvossága visszaszántás volt, azonban az elszántás megakadályozására és a viták megelőzésére a métakü volt a jó. Meg arra is talán, hogy megismerjék a földet. Azért irtam, hogy "talán", mert nem minden gazdának volt métaköve - a legtöbbé el is volt már ülve azaz le volt süppedve -, és mert nem vagyok benne bizonyos, hogy valaki is valaha métaköre

szorult volna, hogy a földjére ráismerjen, pedig a Fiszadűlő keleti, tiszafenekői mentét nem számítva fátlan volt az egész felső határ, nagy volt az egyhangúság a nyomasztó művelésbe és majd mindenkinek minden dűlőben volt egy darab földje. Részen, igaz, hogy csak kisebb részen egymás földjét is ismerték. En a földtől elszakadt, mindig csodáltam ezt a határismeretet. /Most, hogy ezt leírtam, az egyszeri pap jutott eszembe. Az is csodálkozott; "Hogy tudod magad kiismerni fiam, akkört a sok egyforma disznó közt?" - kérdezte a kondást. - "Hát tisztelendő ur, hogy ismeri ki magát a közt a rengeteg egyforma betű közt?" - L. Kiss József presbitertől hallottam, amikor a parókia udvaron új sertésólat csináltak./

A távolságnak a beidegződött érzékelése "a vízbe van mán ez az embernek", az az egy-két kut, imitt-amott egy véletlen kelet napraforgó, egy jellegzetes vadvirágcsoport, valakinek a földje végén egy négyszögletes, korhadt trágyacsomó dudvával benőve, a földek széles-égének egymáshoz való viszonya, ezek variációja, - engem legalábbis ilyenek tájékoztattak. Még a lovak is ismerték a földet. Elszunyókált kezében a gyepelővel a gazda, a lovak befordultak a földbe. Néha próbára is tette a kocsis őket, akkor is befordultak. A vasutállomásra igyekezett a család - akkor is. Ilyenkor meghatódva nézett össze különösen az asszony nép: "még az oktalan állat is hogy megismeri!"

A méta kö ormótlan kő volt, de a földből kiálló része szépen le volt kerekítve. Némelyikében monogram volt. Láttam betonból öntötteket is. Egy jó akácfa cövek is megfelelt a célnak és soká eltartott. "Az ilyen köveket megmozdítani nem lehetett még egy kis cövekecsakét se!"

Id. Tóth Ferenc kurátor az egyházi földek végére 1882-ben Szerencsén faragtatott méta köveket 25-Ft-ért. 1910-ben is vettek 13 koronáért. Ezt a két betűt vésették rájuk: R.E.

1945 után a háshelyek céljára igénybevett lelkesi földekből ezek a mezőgye kövek a parókia udvarára kerültek. A-zóta a határban néhányat láttam még a földek szélére kivetve.

Némelyiket esetleg a gazdája, vagy egyik-másik élelmesebb ember a szekerére tette és káposztáskőnek használja talán, vagy hálszalaposzásba öntötte be betonnal.

Métakövek helyett ujabban egy-egy hancsik is megtette. Kifordítottak egy jó ásonyom földet. Vagy kapavágással csináltak métának egy dombocskát a föld elejére és végére. Igen sokáig, éveken át eltartanak ezek is. Ha az osztály alá esett föld keskeny volt és nem akarták hosszában kettévágva használni, ujabban előfordult, hogy "deríkon" szakították ketté úgy, hogy keresztülhancsikolták 3-4 hancsikkal.

A termelőszövetkezeti gazdálkodásban a háztáji földet, meg a közösből az egyénenkénti művelésre kiosztott parcellákat kicővekelik. A cövek fejét egyik oldalán laposra faragják, s ide írják ceruzával a nevet s a parcellaszámot; csapatos munkánál - pl. kaszálás - a munkacsapat nevét.

A méteköveken kívül követlen határunkban imitt-amott előfordulnak egyéb kövek is. Vagy darabtéglák. Régi idők emlékei. Talamikor épületek maradványai. Vagy a trágyával kerültek ki a szántóföldre? Mit tesz ezekkel a földművelő, ha kifordulnak az ekéje alól, vagy beleveri a kapáját? Némelyik kiteszi szépen a barázdába, a mezgyére. De nem így mindenki!

"Tessék úgy bánni - mondja Turóczy Ferenc - , mint az ecceri szomszíd. Haldoklott, oszt a földszomsziggyát elhivatta, mer úgy nem tudott meghalni, hogy bocsánatot ne kirjen tülle.

- Ne haraguggyon mán, szomszíd, de én, ammi követ találtam a földembe, azt én mind a magáéba hajintottam.

- Hát nem haragszok, mer én mindig visszahajintottam. Szokták csinálni. Követ vagy valami ojat talál, elhajintya a hatodik szomszídába is, vagy ameddig el tud hajintani...."

A vetésforduló

A kesznyéteni nép földjén nyomásosap. nyomásos gazdálkodással művelte - lehet mondani - egészen 1945-ig. Ezzel az évszámmal azonban nem pontosan zárul az a mezőgazdasági kor-

szak, melyet a nyomásos mezőgazdaság korszakának nevezünk, és persze nem is szabályszerűen nyílik vele az új korszak, a nagyüzemi szocialista gazdálkodásé. A kettő között van az 1930-as évek végétől 1950-60-ig az az idő, mely a szabad vagy spekulatív gazdálkodással jellemezhető. Földmivelésünknek ezt a legrövidebb korszakát a felszabadulás két, még rövidebb szakaszra osztja. Az 1930-as évtized dereka táján a jó árú lencse, majd a bőtermő, értékes szalmájú borsó került a hagyományos buza, rozs, árpa, kukorica mellé. Cukorrépát legislegelőször az én édesapám termelt több holdon is; rajta kívül a felszabadulás előtt más nem is termelt a községben; a termelési előleg indította rá az én tanítatásom költségeinek az előteremtésére; édesanyámnak ajánlották a szerencsi hitelszövetkezetben egy kamatfizetés alkalmával; azonban a következő évben - az 1940-es esztendők elején volt - ráfizettek, ui. akkor építették a Hernád-csatornát és az ideiglenes úton és hidon ősszel a nagy sárban a liszaluci állomásra az átvezőhelyre nem lehetett teherrel közlekedni. - A lelkész - bodrogi tárnok úr - tanító sógora biztatására - mentával kísérletezett, de nem vált be. A háború alatt, a Jurcsék-féle pontrendszer idején kezdett a napraforgó az addigi szegély helyett egész parcellát elfoglalni a zsirpont teljesítésére. A régi hagyományos gabona-gazdálkodás azonban, melyben a buza volt a főtermelvénnyel, jobbra még megmaradt. A trágyázás is rendszeres volt. Ha a hagyományos nyomás-rendszertől szükségképpen eltértek is, a vetésforgó ésszerűségére figyeltek.

Az 1945-öt követő esztendők gazdálkodási "rendszerét" előbb az jellemezte, hogy nem volt benne semmiféle rendszer. Először a régi, szükséges termelvények mellett azt termelt ki, ki, amit tudott, vagy legkifizetőbbnek látott. Így 1946-ban még dinnyét is; éppen a jó, új forintból kaptak érte szép pénzt akik termeltek; később nem jutott dinnyének még talpalatnyi hely sem, éveken keresztül látni sem lehetett.

A szabad gazdálkodás 1949-től kezdve egészen kötött lett. Eleinte még csak az ún. kulákoknak írták elő százalék

szerint szigorúan a termelvényeket, a vetésterületet és a beszállítást, később a középparasztoknak is. Kötelező volt lucernát és lóherét vetni. Ezeket, kivált a lucernát, eddig is termelték bőségesen bár Kesznyéten nagyon gazdag a réti szénában. Igen ám, de a lucernával, lóherével bevetett földet a következő esztendőre már el is tagosították, a jól beállt vetést pedig kiszántották... Nem is lehet tudni, hogy jószándékkal-e, vagy egyenesen a termelés aláaknázására történtek ilyen és ehhez hasonló intézkedések. Másodvetést is kellett vetni, nem számított, hogy megterem-e. A beszállításon kívül a szerződési kényszer tette a gazdálkodást egészen kötötté. Kényszer szerződés alapján termelni kellett rostlent /rozsalennek mondták/, olajlent, rostkendert /közönséges kender volt, de termelési rendeltetését kifejező hivatalos neve után a kesznyéteniek rozskendernek nevezték/, cukorrépát, dohányt, napraforgót. /Ez utóbbinak neve a sok emlegetés következtében a falusiak ajkán is forgóra csonkult, de azóta újra visszanyerte épségét/. Még olyat is termeltek, amelynek sem azelőtt, sem azóta még csak hírét sem hallották, pl. gumipitypangot. Helyesebben mondván: nem termeltek, mert éppen csak egy szál termett meg belőle valakinek a földjén mutatóba. Valami pimpó-féle, de a virágja nem sárga volt, hanem piros.

A Szabadság tsz. meg ugyanakkor gyapotot termelt volna, ha megtermelt volna. De ha még jól termett is valami, olyan keveset fizettek érte, hogy - pesti szóval élve - "az már nem is volt igaz". Abból, amit a dohányért fizettek, ha a fuvarköltséget is vesszük, még a zsinór ára sem telt ki. Mostmár tudjuk, hogy a mezőgazdasági termelvények árainak leszorítása egyik hathatós és szükséges fegyver volt a kormányzat kezében, mellyel a forint értékét s vele a nép érdekét védelmezte. De a klasszikus termelvényeknek /kukorica, árpa, buza/ "fekete" később legitim szabadpiaci ára óriási volt. Ezekből a termelvényekből azonban csak azoknak volt, akik öreg özvegy asszonyok feles /feles művelésbe adott/ földjét használták beszállítási és adófizetési kötelezettség nélkül, meg kulákokét, és

még egy-két nagyobb gazdáét, aki bár nem minősült kuláknak, de hogy a beszolgáltatás terhének egy részétől megszabaduljon, a beszolgáltatás progresszív lévén, földjéből ingyen adott át használatra, továbbá azoknak voltak még felesleges, jó áron értékesíthető termelvényeik, akik valami nyilván nem tartott "elveszett", gazdátlan, fogott földet használtak. Mert voltak ilyen földek is a sok tagosítás sok zürzavarában. Sőt még 1962-ben, az általánossá vált szövetkezeti gazdálkodás idején is kaszált egy ilyen rétet egy egyéninek maradt ember. Egy újságokban régebben olvasott, rádióban hallott stratégiai kifejezést ruházzván rájuk, ezeket a gazdátlan földeket senki föggyének is nevezték, de így nevezték a tsz műveletlenül maradt földdarabjait is.

A tulajdonosukat folyton változtató földeket trágyázni sem lehetett.

A nagy kötöttség ellenére mégis "szabad vagy spekulatív"-nak mondható az 1949-56 közötti idők gazdálkodása is, mert csupán a termelvények voltak előírva, de a földek nem voltak forduló szerint elkülönítve és a vetésekre kijelölve. Egymás mellett különféle vetések tarkázták össze-vissza a határt. Aztán meg az előírt sokféle termesztvény között választhatott a termelő, hacsak nagyon szűk keretek közt is, hogy melyiket lenne érdemesebb termelni. - 1956 után aztán egészen szabad is és spekulatív is lett a mezőgazdálkodás. Azt termelhetett ki, ki, amiből a legtöbb jövedelmet láthatta. Kényszer nélkül szívesen szerződtek immár a munkaigényes cukorrépára, a rettentő nehezen vágható, de a gépállomás által lekeszálltatható kenderre, sőt az egész család munkáján kívül a szomszédok, rokonok segítségét is igénylő dohányra, mert látatja volt.

Határunkat a múlt század legelején 3 nyomásban találjuk. Láttuk az ezt megelőző időkből a predikátor díjleveleit, melyekből esetleg azt lehet kiolvasni, hogy azokban az időkben a határ még csak két nyomásban volt. Ez esetben a kesznyéteniek Mária Terézia rendeletére /1767/ tértek volna rá a 3 nyomásra.

A 3 nyomás egyikébe gabonát /rozs/, a másikba, a tavaszföldbe árpát vetettek, a harmadik volt az ugar, melyet felszántottak, de nem vetettek be, hanem egy évig pihentették s a legelő marhával járatták, nyomatták.

Az öregek, s ezek elbeszélése után a fiatalok is fekete ugar, olykor fekete düllő néven emlegetik ezt a vetetlen szántást.

"Ugy hallottam idesapámtul - beszéli Turóczy Ferenc - hogy egy düllőt meghagytak fekete ugarnak. Hatták addig, ameddig jól be nem gyomosodott, amíg jó zsenge dudva nem vót benne, oszt a gujával járatták. Mikor le lett járatva, leette a marha, akkor leszántották." - Hozzáteszi: - "A fekete ugarnak az vót a sorsa: előtte való őszön leszántották, oszt az ugar maradt. Nem ojan szükséges vót, csak pihentették a földet. A guja járta."

A Tisza szabályozása után már csakugyan nem volt nagy szükség az ugarra, mint legelőre, de előtte, még a mult század derekán is, mikor a legelőt nem védte töltés, az évenként ismétlődő árvizek miatt szükség lehetett rá.

Édesanyám is, ki 1882-ben született, úgy tudja, hogy az ugart már előző őszel leszántották, hiszen azért hívták feketének. Utána még kétszer szántották, de már a következő, tehát a pihenő esztendőben. Így hát a gabona vagy a buza a harmadik szántásba ment.

Édesapámtól pedig a szomszéd Sajóörös határhasználatáról azt hallottam, hogy "még ott kilenszáznócba fekete ugar vót. Május elején lefogták a nyájtul, oszt ugarolták meg. Akkor nem kapcsoltak azok annyi buzára, csak ammi nekik elég vót. Aratáskor megint megugarolták, akkor vetés alá a harmadik szántás. De akkor korán vetettek! Kisasszony napján, szeptember nyócadikán már zöld vetés vót, nem úgy, mint most."

Fekete Ferenc a századforduló tájára visszaemlékezvén azt mondja, hogy valószínűleg a gabonát váltotta a fekete ugar, de a tarlót nem fordították le, hanem aratás után a csorda /már nem a gulyák! / meg a nyáj legelte. Először május - júniusban szántották, másodszor aratás után, harmadszor pedig

vetés alá, október elején. Az ő emlékezete szerint tehát az ugart mind a háromszor a pihentetés esztendejében szántották, miként a sajóörsiek. Az pedig, hogy a fekete ugar a gabonát - rozst - váltotta, arra mutat, hogy a földművelés már nem a régi három nyomás szerint folyt, hanem ennek módosult, továbbfejlődött formájában, 6 dűlős rendszerben, melyben a gabonát követő ugar után buza következett. Ekkor az ugar már nem egy egész nyomás volt, hanem annak csak a fele: 1 dűlő.

A tarlónak a csordával járására még ma is emlékszem a 30-as évekből. Hogy a nagynéjjal /félszilaszkonda/ is járatták valaha, egy kifejezés is őrzi emlékét. Ha a kocának a tavaszi bűgása elmarad, arra számítanak, hogy "már csak majd a tallón fog felbűgni". Azt jelenti: augusztusban.

Az előbb már idézgetett Fekete Ferenc 1900 táján mint olyan iskolahagyó gyerek egy ideig a hajdút - kisbirt - helyettesítette, a jól emlékszik még, mikor a faluházánál a fekete ugar megszüntetéséről vitatkoztak. "Egy része a gazdának azt akarta, hogy hagyjanak fekete ugarat /igy!/. Szabó Sándor is azt akarta. Neki keves főggye vót. Csudálkoztak: Pontosan őneki kell a fekete ugar! Mónus István törvénybíró - neki egy félttelek főggye vót - meg is mondta neki:

- Hát mennyi földed van neked, hogy pontosan neked kell a fekete ugar?

- A kicsinek éppenugy kell pihenni, mint a többnek! - ezt válaszolta Szabó Sándor.

Ugy fordították osztán meg, hogy nem fekete dűllő lett, hanem krumplidűllő."

A fekete ugarral nem hagyott fel egyszerre mindenki. Ösveggy Peggyverneky Károlyné Koczka Julianna volt a legkonzervatívabb. Élete végéig ragaszkodott hozzá. 1902-ben halt meg. Édesanyám mondja: "Másnak már nem vót. Neki egy kvárta főggye megmaratt - a többit a fiai használták -, ojan buzája vót minden évbe, hogy megdült."

Az ugar jelzője, a fekete oda mutat, hogy az elnevezés korában már nemcsak vetetlen, hanem vetett ugar is volt,

tehát a régi ugarnek, a harmadik nyomásnak, csupán a felét pihentették már, azaz a nyomást alkotó két dülőnek csak az egyikét. Erre utal a fekete ugar újabb, ritkább neve is: a fekete dülő. Ebben az időben a kukorica az ő régi külön helyéről már a vetésforgóba került.

Ezt megelőzően a kukoricát még külön dülőbe pergették: a Kettőskőbe. A fekete ugar pedig egy egész nyomás volt, azaz két dülő. Az egyházi számadásokból következtetni tudunk, hogy így volt ez legalább 1867-ig. Ez esztendeig Gy. Szabó István felesben művelte az eklézsia féltelek földjét, de a Kettőskőt /a kukoricaföldet/, a Kenderföldet és a Középrétet az adó fizetésének az ellenértékeként ingyen kapta, tehát csak a nyomásbeli földeket használta. Ez a 7 és fél köblös terület éppen 7 köből és 2 véka vetőmagot kívánt. Az egyház azonban rendszerint csak 2 köből és 2 vékát adott. Az egyezség alapján a másik felét a feles adta. Tehát évenként összesen 2 köből és 2 véka gabonát és ugyanannyi árpát /pl. 1866-ban/, együtt 5 köblőt vetettek el. Ez pedig éppen $2/3$ -a az egész földterületbe szükséges vetőmagnak. A harmadik harmad, az ugar minden évben üresen maradt még akkor.

Az egyház nyomáson kívüli, szabad földjét, a Kádár-féle 3 köblös 300 kvadrátölet nem pihentették!

Az a gazdálkodási rendszer pedig, mellyel falunk népe a jelen század kezdete óta művelte szántóföldjeit, már módosult nyomásos gazdálkodás volt. Hat dülős rendszer volt ez, melyben a vetésforgó a régi 3 nyomásos rendszernek megfelelően minden negyedik évre az eredeti helyére fordult vissza. A kesznyéteni nép nyomásos gazdálkodásnak mondja, de a név magyarázatát nem ismeri.

E nyomásosnak nevezett rendszerben a nyomások szerepét a dülők vették át, vagyis a határ az addigi 2-2 dülőből álló 3 nyomás helyett 6 dülőre tagolódott. A különbség csupán annyi, hogy nem nyomásokban, hanem dülőkben számoltak. Továbbá: a kukorica otthagynván a régi, állandó, külön nyomását, a vetésforgóba került. Helye a hetedik dülő - a Kettőskü - a 3.

nyomás napkeleti dűlőjének, a Kisfődnek lett a tartozéka. A két, egymás kiegészítőjévé lett dűlőt, nevüket is összevonva, Kettőskü - Kisfőd néven emlegették, de utóbb ez a kettős név - némelyek névhasználatában - rajta maradt a Kisfődön.

A hat, illetve - a Kettőskővel - hét dűlőben váltogatta egymást rendre - bizonyos törvény szerint és megszorítással, amint majd alább meglátjuk - a négy főtermelvény: 1. buza, 2 gabona /azaz rozs/, 3. árpa /tavaszi/, 4. kukorica, s ötödikül az ugar termelvényei: krumpli, tök, magkender, répa, dinnye. Búzával dupla dűlőt vetettek be mindig: így jön ki a hat dűlő.

E hat dűlő vetésforgóját pár évtized távolságából adatközlőim nehezen tudták rekonstruálni. Mig ez a vetésforgó járta, tudták a sorját, mert megmutatta magamagát, de akkor is voltak - a sok földűek közül - akiknek fel volt írva; sokan pedig úgy igazodtak el, hogy a közösség irányítására, vezetésére bízták magukat. Fő adatközlőim, Turóczy Ferenc sem tudta végigmondani. Bizonyosan azért, mert kevés földje nagyobb részben kívül esett a nyomáson. Nem is tudta mindig tartani magát a vetésforgóhoz, mert - mint mondotta - a szűksig mindig törvényt bontott. Ennyit tudott róla mondani: "A kukoricafődet megtrágyázták árpa alá, az árpa földbe ment a buza, a buza után a gabona, a gabona után az ugar." Igen ám, de a buza után nem minden dűlőben gabona következett, hanem bizonyos esetben kukorica! Meg aztán a vetések nem váltották egymást így végig, hanem ugyanabban a dűlőben - hacsak az ugar helyét meg nem változtatták - három év után, vagyis minden negyedik évben ujrakezdődtek ... Végül is édesapámnak köszönhetem a keszényteni 6 dűlős vetésforgás pontos elsorolását:

R é g e n :

/IV./ III. II. I.

KETŐSKÜ MAPNY; NAKEL; MAPNY; NAKEL; MAPNY; NAKEL;

I,éV. Kukorica Gabona Ugar Arpa

II,éV. Kukorica Arpa Gabona Ugar

III,éV. Kukorica Ugar Arpa Gabona

IV,éV. Kukorica Gabona Ugar Arpa

U j a b b a n :

6. /7/ /6/ 5. 4. 3. 2. 1.

KETŐSKÜ KISFOD CSECSI CSICSIRI HALOM KÖRTEFA TISZA

I,éV. Arpa Arpa Ugar Búza Búza Gabona Kukorica

II,éV. Búza Búza Búza Kukorica Gabona Ugar Arpa

III,éV. Kukorica Kukorica Gabona Arpa Ugar Búza Búza

IV,éV. Arpa Arpa Ugar Búza Búza Gabona Kukorica

Az ugarba nemcsak kapásokat vetettek, hanem egy részébe árpát. Akinek egy dülőben csak kisebb darab földje volt, az ugar egy részét árpának szakította el. Akinek pedig több darabja is volt, az ugarföld némelyikét egészen árpával vetette be.

"Az árpát mindig pótolta az ugarföld vígei" - mondják.

Láttuk, hogy a 6 dülő közül csak 3-ban van ugar, a régi 3 nyomás egy-egy dülőjében; kukorica szintén, de a másik 3 dülőben. Így az ugarföld és a kukoricavetés egymást egészíti ki. A kukorica tehát a régi vetetlen ugar felerészét foglalta el.

Hogy az ugarföldek ne mindig ugyanabban a 3 dülőben váltakozzanak, hosszabb időközönként megváltostatták a helyüket. Vagyis az ugardülőket felcserélték a nem-ugardülőkkel. - "Váltostassunk mán rajta, ne mindig az legyen az ugar, legyen mán ez az ugar!" - javasolta valaki. Persze ilyenkor megtört a vetésforgó, de aztán a dülők új csoportosításában a régi törvényszerűség szerint forgott tovább.

A nyomásokon kívül, újszerzeményű földeket persze nem kötötte a vetésforgó szabálya. Ezekbe ki mit akart, azt vetett. Az évelő növényeknek - lucernának, lóherének - ott volt pl. az Erdei-föld. Oda nem ment a csorda.

Ilyen nyomásos, fordulósz gazdasági rendszerben művelték határukat a kesznyéteniek, közakarattal előre megállapított vetésforgó és gazdasági rendtartás szerint. Minden nyomásba, később dülőbe a soron következő termelvényt kellett vetni. Vetékényszer volt? Inkább a falu lakóinak, a községnek szabad akaratából, belátásából való egyetértés, megegyezése az előljáróság vezetése alatt. A vetésforgás rendje maga mutatta meg magát. Ok- és célszerűségből következett, hogy melyik után melyiket kell vetni. A tapasztalatlanokat vagy az önállótlanokat - minden közösségben vannak, a kik rábizzák magukat a többségre - eligazították az idősebbek, a közösség - itt mondhatjuk így is: a község, az előljáróság. Érdekes, némely esetben szinte érthetetlennek tűnik már a község mindenre ki-

terjedő gondoskodása, irányító szerepe. Pl. nem is olyan régen, a háború előtt azt is kidobolták, hogy "mindenki igyekezzen a kenderit elvetni." Talán valaki elfelejtkezett volna róla? Esett egy jó eső, s a bírónak eszébe jutott, hogy jó, kenderit vetni való idő van, tehát közbirré tétette. Ki tudja, milyen messze, talán a falu valamikori közös munkájáig ér ennek a szokásnak a gyökere!

Bár az 1930-as években a gazdálkodási szabadság már érvényesülhetett, azonban a kialakult rendnek megfelelően még mindig közös vetésforgóval művelték a határt. Kivált tavasszal, mintha csak elrendelték volna, ugyanazon a napon mindenki ugyanabban a dűlőben szántott. Minden föld végén ott volt a szeker, s a tavaszi nap heve ellen mindenkié kivétel nélkül ponyvával letakarva. Mikor a szél lobogtatta, mintha csak a honfoglaló magyarok sátrai fehérlenének - gyermekkoromban így képzeltem. A gyermekek valóban sátornak nevezték meg a gyermek nyelvén az idősebbek is. Szokták kacsegtetni a gyerekeket: "Kisjányom, csinálók majd sátort, az alatt fogtok majd jáccani meg aludni; de jó lesz!" Legujabban ponyva híján, pokrócból és sajdaruhából is csinált ilyen sátort az apa az öt unszoló gyerekeknek...

A nyomásos rendszert illetően bizonyos vonatkozásban kényszerűségről is beszélhetünk, de ez a jó rend és a közösség kényszere volt az egyén érdekében, az egyén kötöttsége az egyén javára. Minél előbb, lehetőleg egy időre bába kellett takarítani az életet nagyjából egy időben történő aratás után, hogy a tarlót a legelő jószággal megjárathassák. Az ott maradt kereszttekben kárt tett volna a csorda. Dinnyeföld sem lehetett az ugaron kívül, mondjuk, a buzadűlőben, mert a gazdája vállalta volna kárát, ha a pásztor gondos vigyázása mellett is az állat belegázol. De a dinnyeföld a kukoricadűlőben sem képzelhető el; ott a kukoricaerdő mellett, kivált két kukoricatábla közt a dinnyét kicsoda őrizhette volna meg?

Krumplit sem volt szabad ásni, kukoricát sem törni, csak egyszerre, dobszóra: "Hónap reggel mindeki kiájjon a kompját ásni!" Vagy: "a kukoricáját törni." Egyszóval: csak ak-

kor nyúlhatott hozzá a gazda, mikor a dülöt felszabadították. A tolvajlás akadályozására, megelőzésére is jó volt ez a betakarítási kööttség. Meg a kerülő érdekében... Neki is könnyebb volt, na!

Nagy felelősség esett le a válláról, ha a gazdával együtt megállapíthatta - hiszen krumpliasáskor is, kukoricatöréskor is végiglátogatott minden földet -, hogy egy bokor, illetve egy cső nem sok, de annyi hija sincs az őrizetére bízott krumplinak, kukoricának. Fentebb írtam, hogy az újszerzeményű földeket nem kötötte a vetésforgó szabálya. Ellenben a letakarításuk ideje kötött volt ezeknek is. Kidobolták, hogy pl. Tulasajó a jövő héten felszabadul... Az őrzés érdeke kívánta ezt. De Tulasajót illetően azért is szükséges volt a regula, mert ide ősszel rendszerint átvették a gulyát. Kellott hát a sürges, figyelmeztetés:... "mer akkinek a répájába, káposztájába, kukoricájába, bogjájába a guja kárt tesz, magának tulajdoníja!" Mikor a felszabadult dülöből, határrészről a termést betakarították, akkor volt szabad mezgerelni /pl. krumplit/ vagy szedegetni /kalászt a tarlón/. A felszabadul szó jelentésének a határra vonatkozóan két árnyalata van. Az egyik az, hogy a betakarításhoz hozzá szabad fogni. A másik: miután a termést róla hazahordták szabad bele járni mezgerelni, a gulyát, csordát, nyáját ráereszteni, s a kerülőket nem terheli tovább a felelősség. Mikor az egész határ felszabadult - a kórét is, tőköt is hazahordták, a répát is kiásták s a dinnyeföldön már csak a hegydinnye maradt -, akkor szabadultak fel a kerülők, megszabadultak. - "Hajja, maga is megszabadul mán! - Nem is bánom mán, azt hidd meg, öcsém!" - Ha valaki nem törte meg a kukoricáját a kitűzött időben, a felszabadításakor, a kerülő négy öt nap múlva ment a nyakára: "Törje meg, Miháj bátyám, mer én nem felelek rulla!"

De ebből is, egyik-másik gazdának a késedelmeskedésből már látható, hogy a minden törvényt megbontó szükség a 30-as években kikezdte a nyomásos gazdálkodás kööttségét, rendjét.

A vetésfordulóról mondtak végére érve, mintegy átte-

kintésül röviden még felsorolom a kesznyéteni gazdálkodási rendszereket korszakonként.

I. Talán kétnyomásos, esetleg - rendkívüli időkben - legelőváltó gazdálkodás. /A legelőváltó rendszerben a szántóterület egyik, esetleg nagyobbik része legelő, de szántatlanul./ Legkésőbb, 1767-ig, Mária Terézia urbér-rendeletéig.

II. Háromnyomásos gazdálkodás. Ugar, gabona /rozs/ és árpa váltja egymást. Az ugart háromszor szántják. Első ízben az előző esztendőben, másodszor és harmadszor a pihenés évében. A félszilaj jószággal /gulya, nagynyáj/ járatták. A kukoricának külön területe van. /?/ 1767-től a XIX. század harmadik negyede tájáig.

III. Nyomásosnak nevezett gazdálkodás 3 év után újrakezdődő vetésforgóval. A nyomások szerepét a dülők viszik. A kukorica a régi külön dülőből a vetésforgásba kerül. Régi helye a 6. dülő tartozéka lesz. Az ugar egy egész nyomásról a felére, azaz egy dülőre csökken. Ez a fekete ugar vagy fekete dülő. Mind a háromszor a pihenés évében szántják. A buza vetésterülete a gabona rovására növekedni kezd. Rövid korszak; a múlt század harmadik negyede tájától a jelen század legelejéig tart.

IV. Nyomásosnak nevezett gazdálkodás 3 évenként visszatérő vetésfordulóval, de már fekete dülő nélkül. Azaz bevetik az ugart. A tarlókat a hazajáró jószággal járatták, de csak azokat, amelyek tavasz alá maradnak, tehát a gabonatarlót minden esetben, a buzatarlók közül pedig csak azt, amelyikbe kukorica kerül. A korszak utolsó szakaszában a buza a gabonát majdnem egészen kiszorítja. A XX. század elejétől 1940 tájáig.

V. Szabad vagy spekulatív gazdálkodás. 1940 tájától 1950-ig a termelészövetkezet első működési esztendejéig. Az első szakaszban /1940-1945/ a nyomásos rend - úgy-ahogy - még fennáll, a korszak második szakaszában /1945-1950/ azonban már nem. Rozsot, különösen a második szakaszban már csak ritka ember vet. 1949. őszén megalakul a Szabadság tsz.

VI. Átmenet és harc a szabad és a nagyüzemi szocialista gazdálkodás között. 1950-1960. Tagosítás majdminden évben.

VII. Nagyüzemi szocialista gazdálkodás. 1960-tól.

Galuska Imre

S Z Á N T Á S, V E T É S, A R A T Á S

H E R N Á D V É C S É N

S z á n t á s

A földet azért, hogy termőképes legyen, meg kell szántani. Attól függően, hogy mit és miért szánt a gazda, ki szánt, alászánt, felszánt, igekötős alakokat használnak. A lóherét pl. kiszántják, a tallót felszántják, ha buza kerül a földbe, buza alá szántanak. Ezenkívül ismeretes még az elszánt, megszánt, leszánt ige is. Leszánt a traktor, azaz mélyebbről forgatja fel a földet /vadföld/ vagy ha a gazda mélyebben leereszti az ekét, s így szintén mélyebbről forgatja ki az eke a földet. Megszántani a hosszabbideig nem szántott területet /pl. legelő/ szokták. Elszántani a kapzsi szomszéd szokott, ami a veseke-dést régebben pereskedést vont maga után.

Ha tallót szántják fel, akkor nem forgatják fel mélyen a földet /5-10 cm/. Ha viszont a földbe akár kapás, akár kalászos kerül, mélyen szántanak. /25 cm/. Általában kétszer szokták szántani a vetések s kapások alá.

Tehát a szántásnak különböző fajtái vannak. Őszi mélyszántás, az ősziek alá, tavaszi mélyszántás tavasziak alá. Ezenkívül az ugarolás /az ugar felszántása/, tarlóhántás, /tarlófelszántása/, gyeptörés /megszántás. A szántás módjai: össze- és szétszántás.

Akkor szántja a földet össze a gazda, ha a föld közepén indulva el, egy középbarázdát húz, majd a föld végén megfordulva, a barázdából kikerülő földön megy végig a jobboldali jóság. Aztán az előbbi barázdán megy visszafelé és az utóbb

említett barázdán fordul ismét be.

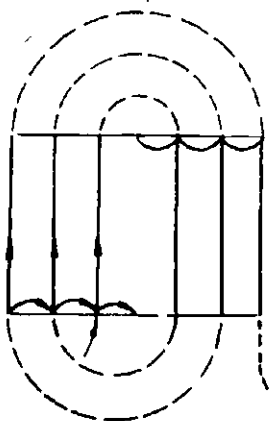
Igy középen kis emelkedő keletkezik, mert a középső barázdából kikerülő föld egymásra kerül.

Akkor szántja szét a földet a gazda, ha a föld egyik oldalán végig szánt az ekével, és a másik oldalán tér vissza. Majd az előbbi oldalon megy ismét végig. Így a föld közepén marad egy barázda.

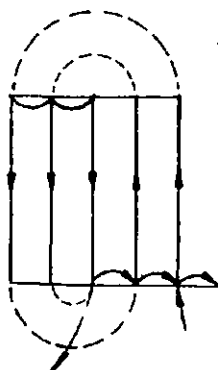
Azt a keskeny földcsávot, amit az eke egyszerre elforgat, fogásnak nevezik. Az egyszeri körülfordulást fordulónak hívják. Akkor, ha kingrik az eke /annyira széles sávot fog a gazda, hogy az eke nem tudja megforgatni, s így egy keskeny szántatlan földcsáv marad ott/ véteknek nevezik.

Szántáskor, ha nagyon száraz a föld, az eke hantokat /rögeket/ forgat ki. Ha nedves a föld, vagy gypet szántanak, az így kiforgatott föld nem hull szét, szalomás szántásról beszélnek.

A szántás szó jelenti a felszántott területet és a szántás folyamatát.

Szántás

Szántás

Egyéb talajművelő eszközök

Ha nagy szárazság volt nyáron, az eke nagy rögöket forgat ki. Ezt szántás után a kapa fokával, baltával szét szokták törni. Ha a rögök kicsik és omladósak /könnyen széttörhetők/ baronával törik szét.

Kétféle baronát használtak: fa- és vasbaronát.

A barona részei: baronabél
baronaszög.

Kettőt szoktak összeakasztani, a elibe tehenet, vagy lovat fogni

A nagyon göröngyös, nagyon rögös földet vetés után egyengetik. Ezt a folyamatot hengerelésnek nevezik. Eszköze a henger. Vetés után hengerelnek is, azért, hogy kártékony állatok ne tudják kiszedni a magot.

A gabonafélék vetése.

Ősszel vetik a gabonát /rozs/ az őszi árpát és búzát. Gabonát árpa után, őszi árpát rozssal, buza után, búzát

ugarba, kapások, herék után szoktak vetni. Vetőmagnak jól megérett, tiszta /vadszab, konkoly stb. nélküli/ magot használnak. Ezt száraz helyen, régebben hordókban, dézsákban, szuszék-ban /szuszék = a kamrában deszkával elhatárolt kis rész/, később zsákokban tárolták.

Vetés előtt a vetőmagot rostálják, ha nem eléggé tiszta. A búzát fajtolják /csóvázák/. Kékköves vízzel átmossák, azért, hogy üszögmentes legyen, és ellenállóképessége nőjön. Aztán megszáritják, majd egy-két nap múlva szekerre rakják, és kihajtanak a földre. A gazda abroszt köt a derekára, majd a másik végét összekötve a nyakába akasztja. Az így keletkezett mélyedésbe önti a magot, aztán lassan, hosszukat lépkedve szórni kezdi azt. Ez a művelet a vetés. /Ez a szó a zöldelő növényt, a bevetett földterületet is jelentheti/. Az egyszerre elfogott, és bevetett földterület neve a fogás. Ez kb. 2 öl széles. Több zsákban vittek vetőmagot, s ezeket a zsákokat egymástól egyenlő távolságra helyezték el a földön. Ha az abroszból kifogyott, akkor nem kellett visszamenni a föld végére, mert közelebb is volt zsák. A karlendítéssel történő folyamat a terítés. Általában minden lépést terítés követ, de ha végzés alkalmával már csak egy öl széles sáv maradt vetetlen, akkor félkézre, azaz minden második lépésre vetnek.

A vetőgép már 1900-as években is szórványosan használatos volt. Elsősorban a báró használta, de később 1920 körül a vagyonosabb gazdák is.

A vetőgép ládáját megtöltik vetőmaggal. Egy tengely, melyen kis lapátok vannak, a gép kerekeivel fogaskerék-átvitellel kapcsolódik, a lapátok öntött vas fiókokban forognak, s egy-egy fordulat alkalmával a ládából pár szem magot visznek magukkal. A fiókban leperreg róluk a mag a csoroszjába/vascsó, mely lemezekből áll, szelvényezett/, amely mélyen a földben van. Így a szem a földbe jut. A kézzel való vetésnél gazdaságosabb, mégis az még mindig ismeretes és szokásos.

A kézi vetés után boronálnak, hengerelnek, a géppel való vetés után csak hengerelni szoktak.

Tavasszal vetik az árpát, zabot, tavaszibuzát, bök-könyt. A vetési folyamat ugyanaz.

A vetéstől az aratásig.

Az elvetett buza vagy árpa ha kedvező az időjárás, jó esőt kap, sűrűn kikél. A kártevőktől a vetést védeni kell. A varjak ellen /mikor még nem kelt ki a mag/ úgy védekeznek, hogy madárijesztőt állítanak fel. A vetést hengerelni szokták, akkor, ha a vetés alkalmával erre nem kerülhetett sor. A rögek aratáskor akadályozná a kaszálást, mert a kasza minduntalan beléjük akadna.

A kaszálás megkönnyítése végett szoktak csutkázni. Erre akkor kerül sor, ha a vetés kukorica földbe került. A kukorica gyökerét ponyusba szedik a földön és kihordják a föld végébe.

Elsősorban az árpát, de a buzát is tavasszal gordonyozzák /kivágják a gordonyt/. Erre azért van szükség, hogy ne olje el a vetést, és azért is, hogy aratáskor ne szurja az aratók kezét. A gordonyozást gordonyozóval végzik.

A gordonyozó részei: gordonyozó
gordonyozónyel

Azért, hogy jó termés legyen, minden évben megrendezik a búzaszentelést. Ekkor, vasárnap, a pappal az élükön kimennek a hívők a legközelebbi buzaföldre, és ott a pap megszenteli a buzát. Mindenki tép a szentelt buzából s az ima-könyvébe teszi. Ez minden hívő kötelessége.

Ha a buza nagyon dús és magas, pedig még tavasz vége van, csak megkaszálják. Levágják a tetejét, hogy ne nőjjön nagyon nagyra, mert akkor megdől, és nehéz aratni.

Előfordul, hogy nagy a tél, és kifagy a vetés. Ebben az esetben gyakran kiszántják, és ültetés kerül a helyébe.

Az aratás

Ha beérett a termés, elszáradt a levele, megsárgult a

szára és a kalásza, megkezdik az aratást. A gazda rendet vág. /Az egyszerre elfogott, levágott rész neve/. Ha búzát arat, akkor a rendet az álló növény felé vágja, arra rádúti. Ezt a műveletet kaszával végzik.

A kasza részei: kasza: kaszanyak

kaszaél

kaszanyel

fogó

csapó

A marokszedő /aki a rendre vágott terményt felszedi/ sallóval egy ölnyi terményt, markot, az általa készített kötélbe teszi.

A kötelet úgy készíti, hogy 40-50 szálat vesz a kezébe, s a kalászt megcsavarja, lehajlítja a szárhoz. Aztán az így keletkezett fejet néhány szállal áttekeri, majd kettéválasztja a szárazakat s kész.

Két markot tesz egy kötélbe.

Az arató a rend végén megfeni /megélezi/ a kaszát. A kotujkából, a fémtokból /amiben víz és fenőkö van/, amely a nadrágszíjra van felakasztva elől vagy hátul, előveszi a fenőkövet.

A kaszát nyelére támasztva és kissé hátradűtve keresztbe veti maga előtt. Balkezeiben megfogja a kasza fokát s jobb kezével feni a kaszát. Majd a kasza peremén végig csúsztatja a bal kezét, ahogy jobbkezeivel halad a kasza vége felé a fenéssel. A kaszát állítani lehet nagyobbra és kisebbre. Ha nagy rendet akar vágni, akkor a kasza és a nyél által beszárt szöveget növeli, ha kicsit, csökkentí. A nyél végén, ahová a kaszát felszereli, több lyukacska van. Ha a nyél széléhez közelebb lévő lyukba helyezi a kasza nykán lévő kis gömböt, akkor nagyra állítja, ha távolabb, kicsire. A gazda, miután kivitt egy rendet, visszafelé jövet köt. A két marokból álló kötéllel átkötött termény neve kéve. A kötés a következőképpen megy: a kötő egyik kezével az egyik, a másik kezével a másik kötél szarát fogja meg, majd megszorítja, meghúzza azokat, aztán rátér-

depel a kévére, a két kütél végét összecsavarja, végül az összecsavart kütélvégeket a kütél alá dugja. Ezután a kévét összehordják a föld közepére. A gazda megkezdi a tizenhármaskrakást. Gázlást /az összehügzött, összegereblyézett szálak halmaza/ tesz a kereszt /tizenhármask/ alá. A kereszteléssel egy időben hügzik a gyerek vagy az asszony. A földön fel- és le húzza a hüzt /nagygereblye/, s így összehúzza a szétpergetett szálakat.

A gazda a gázlásra a 4 kévét fekteti egymással keresztben. A kéverakással körben halad. Aztán, ha már 12 kévét így egymásra tett, az utolsóra ráteszi a papot /a legfelső kéve neve/. Ennek ritójából /a kéve kalászos végével ellentétes vége/ szálakat húz ki, azt megcsavarja, s az alsó kék kötele alá dugja.

Az árpát, bökkönyt rendre vágják. de nem rakják azoknak kötelbe. Később, ha megazáradt, mennek felhúzni /összeszedni/. A húzás úgy történik, mint a marokszedés, az összerakás szintén úgy, mint ahogy fentebb leírtam, csak ekkor rosszkötelbe kötnek. A bökkönyt nem húzzák fel, hanem boglyába rakják.

A hordás, a kazalrakás, a cséplés

A terményt szekérrel hordják be. A tehemes szekér legfeljebb 9 tizenhármask rak fel, a lovas, ökrös 12-t. A hordáskor szükség van 2 kereszttrúdra és két vendégrúdra. A vendégrudakat a létrára kötik. Ha búzát, rozst hordanak, akkor 50-60 cm-es hosszúra, ha árpát, akkor 40-50 cm. hosszúra engedik ki a vendégrudat. Először a szekér elejébe, az első sarogjába tesznek a kék nagyságától függően 2 vagy 3 db kévét, ritójával kifelé. Aztán a kék kalászos végire borítanak ugyanannyi kévét kalással. A szekérderék hátsó részét ugyanígy rakják meg. A még be nem telt helyeket kibélelik. Ha a szekérderék megtelt, akkor a lőcsők mögött ráteszik a létrára a kereszttrudakat, és ezekre felteszik a vendégrudakat. A szekérderékbe másfél tizenhármask fér.

Ezután a vendégrudakra, a szekér elején tesznek 4 - 4 kévét, úgy, hogy a kalász befelé álljon, és a kötél a vendégrudak és a létra közötti hézagra essen, a vendégrudakhoz közelebb legyen. Ezután bebélelik. A szekér elejébe ritójával kifelé, a saroglya felé tesznek 4 kévét, az előbb lerakott kévére. E kékék kalászos végére ismét 4 kévét raknak kalással egymásra borítva. A szekér hátsó részét ugyanígy rakják meg. Aztán új sort kezdenek. A szekérrakáshoz a rakodáshoz két személyre van szükség: a rakóra /aki rakja a szekeret/ és az adogatóra /aki adogatja a kévét./

Végül rudalló kötéllel kötik le a szekeret. A kötelek keresztezik egymást. Ez a vendégrudak 2-2 végére vannak erősítve.

Lengyel László

K E P É S É L E T V A J D Á C S K Á N

Vajdácseke a megye északkeleti csücskében: a Bodrog-közsben, annak kapujában fekvő, a Bodrog folyó bal partján elterülő, 1903 /1960/ lelket számláló község. Tőleg nyugatra vonul el a Zempléni Hegysor, a Epest-Sátoraljaujhelyi vasutvonal, tőle keletre a végtelenbe nyuló síkság: közelebből a Bodrogkös mélyfekvésű síkja, távolabb a nyírségi homoktenger.

Sárospataktól 8 km-re, Sátoraljaujhelytől 12 km-re fekszik. Vasutja nincs, állomása Sárospatak. A Sárospatak-Zemplénagárd kösötti országot mentén fekszik, autóbusszjárat köti össze a járási székhellyel: Sátoraljaujhellyel és a híres iskolavárossal: Sárospatakkal.

Évszázadokon át papi birtok volt: a lelessi prépostság birtoka. A 18. században egyideig a Vallásalapé, de csakhamar újra papi tulajdonba került. Ma az egész község termelösszövetkezeti gazdálkodást folytat. 3.700 kh-as határán. A város közelsége folytán a község lakosai különösen megkedvelték a konyhakertészetet, s est most a termelösszövetkezetben is folytatják 50 kh-as öntözött kertészetben. Megyesserte híres a vajdácskai ugorka, káposzta, zöldborsó és zöldbab.

Lakói szorgalmas emberek. Nagyobb részben a termelösszövetkezet dolgozói, de mintegy 250 dolgozó jár a távolabbi gyárakba, vállalatokhoz, üzemekbe dolgozni.

A felszabadulás óta nemcsak az egész határt vette birtokába a dolgozó nép, hanem a lakáskultúra, az egészségi viszonyok is nagyot fejlődtek. 14 tanerős iskolája van a régi 3

tanerős helyett, szép kultúrotthon szolgálja a művelődést, mintegy 250 rádió és 15 televízió előfizetője van. Körorvosi és körállatorvosi székhely. Védőnője is itt lakik. A községi könyvtárt sokan látogatják, a mozielőadásoknak is sok nézője van. A Vásáros dűlőben egész új település jött létre a fel-szabadulás óta, mintegy 90 szép új lakással.

A község a népi hagyományok hű őrzője, és gazdag lelő-helye a muzeális értékű tárgyaknak. A kutató szem és a gyűjtő kéz ma is sok értékes adatra, bukkan. Ezekből adunk izelítőt az alábbiakban

Sok egyébbel együtt ez is már a múlté. Ma-holnap már csak emléke lesz. Rossz emlék. Ahogyan az idősebbek emlegetik a mai fiataloknak. Mintha nagyon régen történt volna, mintha nem is lett volna igaz. Pedig a felszabadulásig évszázadokon át tartó valóság volt. Nagyapák, édesapák, fiak nemzedékeken át ették ezt a kenyeret. Örökölték a kepélést, mint más a va-gyont. Ma is itt élnek még köztünk az utolsó kepések.

A vajdácskai határban fekvő 1.170 kh. leleszi prépost-sági birtok, középpontja a Nyergestanya vagy Papok-tanyája volt.

A birtokon folyó gazdálkodást az itt lakó intéző ve-zette, aki számadással tartozott a Rendháznak. Mivel a bir-tok évszázadok óta együtt volt, és mivel szegény ember Vaj-dácskán mindig volt, nyilvánvaló, hogy a birtokot minden idő-ben a vajdácskai munkás dolgozta. A munkának az aratásra eső részét nevezték kepélésnek.

A községhez közelfekvő, már a sárospataki határhoz tar-tozó Halászhomokon és Páterhomokon a Sárospatakon lakó várúr: hg. Windischgrätz birtokán nem kepések, hanem Heves megyéből és Mezőkövesdről ide szerződött sommások végezték az aratás munkáját is. A kepés és a sommás között az volt a különbség, hogy a kepés csak az aratás idejére szerződött le az uradalom-hoz, kialkudott természetbeni fizetésért, míg a sommás egész éven át tartó munkára szerződött, minden munkát ők végeztek, a

tavaszi vetéstől az őszi cukorrépa betakarításig. Ezek a somások itt laktak, az uradalomban közös konyhán étkeztek. A vajdáscai nem akartak egész évre leszerződni somásnak, részint a katolikus földesúr nem is szívesen alkalmazta a református vajdáscaiakat, részben azért is, hogy látszat-függetlenségüket megőrizték.

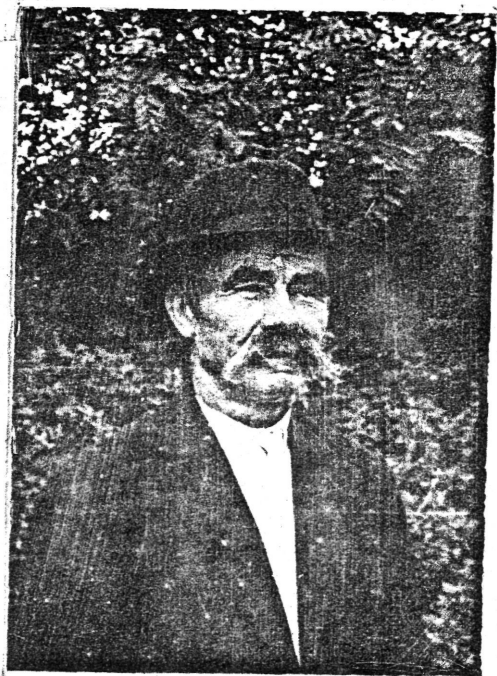
A képes tehát évről-évre megújított szerződés alapján nagybirtokon, uradalomnál aratási munkát a termés bizonyos hányadáért végző mezőgazdasági idénymunkás. A képelés pedig ezt a munkát jelentette. A munkáért a munkásnak jutó részt nevezték keperésznek.

A vizsgálatom tárgyát képező papi birtokon évről-évre 80 pár képésre volt szükség. A párt úgy kell érteni, hogy 80 kaszás és ugyanannyi félkezes. Félkezesnek nevezték a kaszás után markot szedő munkást. A kaszás mindig férfi volt, a félkezes a legtöbb esetben nő: leány, vagy asszony, ritkábban suhanc: 13-16 éves fiú. Mivel az aratás egyik legnehezebb mezőgazdasági munka, ennél fiatalabb nem vehetett részt benne, a felső korhatár 60-70 év volt. A félkezes nevét onnan kapta, hogy a járandóságból fele annyi részt kapott a félkezes, mint a kaszás.

Tudok róla, hogy Szabolcsban a képesek nem párban, hanem kaszaalijban álltak ki. Egy kaszaalj 3 személy: a kaszás, a marékszedő és a kéveköltő. Ott a tiszta, fűmentes termést azonnal fel lehetett kötni, itt a Bodroghözben a fűves termést legalább fél napig fonnyadni, száradni hagyták markonként, itt ezért nem volt külön kéveköltő, hanem a kaszás és félkezes együtt kötötte fel a marékonként lerakott termést.

Kepésnek rendszerint a földnélküli, napszámos, a köségben mindig fölös számban megtalálható agrárproletárok szerződtek el, legfeljebb 5 holdasig. A módosabb nem ment. Részben azért, mert nem volt rászorulva, részben mert szegyelte, részben, mert a magáét aratta ugyanakkor.

A régi képesek közül, akik évtizedekig évről-évre ott képéltek a papi birtokon, ma is élnek id. Rajna Mihály, id.

Az utolsó kepengazda
/Demeter Imre bácsi/

Pásztor János, id.Demeter Ferenc, id.Demeter Imre, id. Csordás János és id.Lovas József.

A kepengék száma a századfordulón, amikor a birtoknak nagy része még terméketlen volt a gyakori vizes esztendők miatt, kevesebb volt nyolcvannál, ennél a számnál magasabbra sohasem emelkedett. Viszont az utolsó két évtizedben, 1945 előtt, nem is csökkent lényegesen, mert a kepengék ki tudták harcolni, hogy az uradalom aratógépet ne alkalmazzon. Ez ekkor érthetően a megélhetésért küzdő népnek önvédelmi harca is volt. Itt nem került sor emberemlékezet óta sztrájkra vagy a magasabb

bérek kiharcolására, mint a szomszédos hercegi birtokon, ahol a somnások esernyődrótot tüzdelték a velésbe, hogy az aratógépet ezzel elrontsák, és egy alkalommal a cséplőgépet is felgyújtották, mert gyengén fizetett a búza, a munka ugyanannyi volt vele, s herceg pedig nem volt hajlandó csak a szem arányában fizetni.

A szerződéskötéssel kezdődött a munkások összeírása. Volt az intéző úrnak mindig 2 megbízott embere, akik kiválogattak a faluban a munkához legjobban értő dolgozókat. Akik vállalták, azokat felhivatták egy meghatározott napon a községházára, ahol röviden ismertették velük a szerződés feltételeit, s a szerződést a dolgozók az intéző úr jelenlétében aláírták. A szerződésnek egyik példányát nem adták át a kepésgazdának, sőt a szerződést legtöbbször csak egy példányban készítették s írták alá, s azt az intéző úr magával vitte. Ez az oka annak, hogy a legszorgosabb utánjárásra sem sikerült egy ilyen, írásba foglalt szerződéshez hozzájutnom. A felszabadulás előtt hosszú évtizedekig Váradi András és Molnár Mihály voltak a kepésgazdák. A kepélésre mindig sok volt a jelentkező, s ha valaki kilépett, a helyére tíz is akadt.

A kepés munkabére két részből állott. A kommencióból és a termés egy bizonyos hányadából. A kommenció ez volt: minden hétre kapott az aratás idejére egy pár kepés fél liter ecetet, 1 kg. só, 1 kg. szalonnát, fél kg. húst, hetenként 3 liter arató pálinkát, és egész aratás idejére 13 kg. lisztet. Kapott ezen felül minden kepés egy hold harmados tengerit és 200 öl répát, szintén harmados művelésre.

A búza, rozs, árpa, zab aratását tizennegyedébe végezték. Ennyi volt ekkor a keperész a környező uradalmakban is. Ez azt jelentette, hogy a learatott termésnek minden tizennegyedik keresztje illette a munkásokat. A fenti bérezésért kellett a termést learatni, keresztbe rakni, a kaparókat összeszedni, felkötni, hordáskor - amelyhez a fogatot az uraság adta - a termésnek a kocsira felrakása és lerakása is a munkás kötelessége volt. A cséplés nem tartozott a kepéléshez. Arra külön szerződéssel lehetett jelentkezni.

A keperészt, a munkások részét az uradalom előbb szokta elcsépeltetni, hogy akik a csépléshez szerződni akarnak, szabadon mehessenek. A kereseten a munkások szeműl osztottak, vagyis együtt csépeltek el az egész keperészt, és nagy ponyváról vékással mérték szét a termést igazságosan. Ez azt jelentette, hogy minden párban a kaszás kétharmadot, a félkezes egy harmadot kapott. Régebben a múlt században még tizedében arattak, de akkor évente 5-6 napot kellett úrdolgába menni, napot tudni, ingyen munkát végezni.

Az aratás kezdetén a kepesgazda túltúlta mindenki-
nek, hogy hol, mikor, melyik dűlőben kezdik a munkát. A birtok 2-7 km-re volt a falutól. A kepesgazda ugyanott dolgozott, ahol a többi arató és ugyanazt a munkát végezte.

A fontosabb, gyakoribb arató-ételek a következők voltak: töltött káposzta hússal, zöldbaleves habarva, kurucinka turóval vagy káposztával és palacsinta. A levesételt 2 fülű cserépszilkében vitték a mezőre. Kézikosárba vagy kantárba helyezve. A szilkén fedő volt, közepén gombbal volt, ennél fogva emelték fel, vagy le. Az étel elfogyasztásához régebben fakanalat is használtak, azután már csak bádogkanalat. A kés mellett csak a kanalat használták evőeszköznek, villát a parasztember a mezőre átkezéshez nem vitt és nem használt. A túrógáluskát is kanállal ette, amit nem fogott a kanál, azt pedig kézbe fogta és úgy fogyasztotta el. Azok számára, akik kepesaratásban vettek részt, és éjjelre sem jöttek baza, az asszony este vagy éjjel itthon elkészítette, reggel kivitte az egész napi eleséget; a vacsorát is a mezőn fogyasztották el.

Kepesaratásnál, ahol sokan voltak együtt, és sok vízre volt szükség, ott a munkáltató /uraság/ szekéraljra szerelt hordóban: lajtban vitette a vizet a munkásoknak. A fahordó nem melegedett egykönnyen. Ez a hordó csapra volt átvéve, ebből aztán bádogkannákba eresztették a vizet, és úgy vitték a munkásoknak. Ha lajt nem volt, csobánban vitték és tárolták az ivóvizet. A csobán 20-25 literes űrtartalmú faedény. Formája, alakja alkalmas volt a szállításra. A csobánra egy bádog-

csupor volt akasztva, abból ittak valamennyien. Komolyabb italfogyasztás aratás közben csak a reggelenkénti kis adag, és az aratás végén a koszorú bevitelkor tartott aratóbálon volt, amikor az intéző adott áldomást az aratóknak.

Az aratók aratás közben fejükön szinte minden esetben szalmakalapot viseltek. A legtöbb fehér, vagy sárgás színű, a maga színében a szalma. A szalmakalapot nem készítették abban az időben olyan széles karimával, mint a mai fürdő-kalapokat. De jó volt, mert hűvösét tartott és szellős volt.

A férfi felső ruhát nem viselt a felső testén. Reggel, míg hűvös volt, magán viselte ugyan a lajbit, de früktök táján már letette, és legfeljebb alkonyat után, a harnaton történt kereszteléskor öltötte újra magára. Napközben bőjjá vászon- ingben járt, dolgozott. Az ing ujjá kigombolva vagy felgyűrve, a dereka a nadrágból kihúzva. Pélmestelenül a legritkább esetben lehetett aratót látni. Az a paraszti izlés szerint illetlen lett volna.

Az arató nadrágja tiszta vászonból készült. Színe vagy a természetes eredeti fehér vagy sárgás, vagy házilag festették kékre. A nadrágot előbb házilag készél, majd géppel az asszony varrta meg. A nadrág hosszú, bokán felül érő volt. A nadrág alatt rövid, ugyancsak házivászonból készült alsónadrágot viseltek. Az illendőség úgy hosta, hogy a nagy melegben sem vette le a képes a nadrágot, a nem aratott csak alsónadrágban.

Az arató férfi lábán csaknem minden esetben bocakort viselt. Könnyű, szellős, olcsó lábbeli, melynek fő rendeltetése az volt, hogy a tarló szúrásától megóvja a lábat.

Az aratásban résztvevő nők fejviselete: kötelező volt a nők számára a hátrakötő, mely leginkább sötét anyagból készült kendőféle: a homlok egy részét takarta, a haját is hosszászorította a fejhez, a fejről lefutó izzadságot felfogta. Nők fedetlen fővel nem arattak. Nők az aratás közben kabátot vagy blúz nem használtak, de felső testüket az ingváll borította, mely mély kivágásu, házivászonból készült, bő szabásu, rövidujjú

ingfele volt, mely derékon alúl ért, s alját ~~lekötötték~~ a szoknyába. A nők szoknyát is viseltek, mely szintén az időnek megfelelően szellős, könnyű anyagból, legtöbbször ugyancsak házivássonból készült, kékre festve. A nők is bocskort viseltek lábukon aratás közben. Idénylábbeli lévén, több éven át kiszolgálta gazdáját.

A munka végzését az intéző ellenőrizte: különösen azt, hogy a kereszteteket négy helyen jól lekötik-e a vihar ellen, és hogy a legalsó, bújtató kéve vissza van-e hajtva, hogy a kalászhok a földet ne ériék. A tarló felkapartatása az uraság dolga volt, de a kaparékot az aratóknak kellett kévébe kötni és keresztbe rakni.

Az aratás az időjárástól függően 4-5 hétig tartott. Ez alatt az idő alatt egy kaszás megkeresett kb. 6-7 q vegyes terményt. Igaz, hogy nagyon keményen meg kellett dolgoznia érte. Nagy baj, hogy az aratás csak idénymunka lévén, sok családnak ebből a keresetből kellett megélni egy évig.

Az aratás befejezésével minden évben megismétlődő kedves ünnepség volt az u.n. arató-ünnepély. Ez abban állott, hogy az utolsó munkanapon az aratók ügyeskező lányai a legszébb kalászhokból hatalmas, harangalaku koszorút kötöttek, azt színes papir- vagy selyemszalagokkal felékesítették, majd ünnepelőbe öltözött mindenki, s a legközelebbi búzatábláról aratódalokat énekelve elindultak az intézői lakás felé. Mindenki magával vitte aratószerszámát /kasza, sarló/ is. Az intéző már várta a menetet. A lakás elé érve az aratók szószólója az intéző úr elé lépett, és rendesen a maga vagy valamelyik társa által írt köszöntőt mondott. A szövegbe szükség szerint betéteket is helyeztek el, ha aszály, vagy jégkár volt a termésben. Az alább közölt verset id. Lovas József, jelenleg 73 éves termelőszövetkezeti dolgozó írta, és két évtizeden át évről-évre maga szavalta az arató-ünnepségen:

"Tekintetes úrnak hü tiszteletére
Az Isten áldását kívánjuk fejére

Lakozók szívében az igaz bölcsesség
A bölcsesség mellett fénylik a dicsőség.

A dicsőség és a könyörületesség
Ezeket ölelje a drága egység.
Legyen kedves önmag a napnak járása
Hajnali kelése, mint lenyugvása.

Örvendeztesse meg az Urnak áldása
És az aratóknak szíve kívánsága.
Én magam is mondom: Az Isten éltesse,
Boldogítsa jóban családjá a hitvese.

Élje örömeit a hivatalába
Áldás és szerencse kövesse sarkába
Végezetre pedig azt is megismétlem
Egy kis áldomással hogy megembereljem.

Ne sajnálja tőlünk a kis fáradtságot
Fenekeltesse ki pálinkás hordóját
Asután boldognak érezzük magunkat
Éltesse az Isten tekintetes urat.

A vers elmondása után az aratók egyszerre kiáltották
az intező felé, hogy "Éljen!"

Utána az intező kőtetlen bességben kívánt a munkások-
nak jó egészséget, megköszönte az ünneplést, megvendégelte on-
ni és innivalóval az aratókat. Vacsorát rendezett, birkákat vá-
gatott, kondérban főzetett; aztán cigányszene mellett mulatott
az arató társaság reggelig.

A képesaratóknak is megvolt a maga szórakozásai, dalai,
játékai. Az aratás idején kevés erre az idő, de ezt jól ki-
használták. A kősze játéknak, szórakozásnak, dalolgatásnak is
meg voltak az alkalmai. Férfiak, fiúk, lányok együtt dolgoz-
tak, és ilyen helyen mindig vannak tréfacsinálók, gondúszók.
Különösen ha nagy volt a harmat, sokára száradt fel, vagy ha
egy hirtelen sátor munkaközben meglepte őket, és várni kellett,
míg megszárad a gabona, ilyenkor aratni nem, de csűrben, paj-

tában, vagy épen a szabadban is játszani, szórakozni, vagy a fásor alatt dalolgatni lehetett.

Ittán kártyáztak szórakozásképen. Inkább olyan játékot játszottak, amelyben fiuk és lányok egyaránt résztvettek. Aztán hallgatták az idősebbek ajkáról a mesét. Voltak, akik szerettek mesélni, voltak, akik szerettek mesét hallgatni. Vagy mástól tanult meséket vagy a saját életük nagyobb eseményeit mondták el némi tóditással. Hári Jánosok voltak és lesznek. Nagy nevetés, hahota követte aztán a merész állításokat. Játsszottak bujócskát, a fiuk bakugrást, a lányok koszorút fontak és dalolgattak. Nyári estéken, amikor kint háltak a mezőn, s nem mentek haza csak szombat este, sokszor volt hangos a határ a jókedvű aratók dalától.

Néhány dal szövegét adom. Nemcsak ezeket dalolták. Mást és többet is. A dalok dailamát lekottáztam, idő kell hozzá, hogy magnóra is felvegyem. Az aratónótákat csokorba szedve mutatták be az arató-ünnepélyen, ilyenkor sorra eldalolták mindet. Egész uton, aztán az ünnepélyen, utána a reggelig tartó mulatságban. Az aratási időn kívül is dalolták, és dalolják ma is, hiszen a szerelem nincs évszakhoz és alkalmakhoz kötve, s a fiatal szív mindig tele van túláradó érzésekkel, dallal.

Kedvelt arató daluk volt a vajdácspai képéseknek az alábbi, mely eredetileg katonanóta s annak szövegét fordították át arató dalra.

Az intéző ablakára rászállott a gólya
Vizet hozott a szájába képések számára
Mosódjatok, ti képések, mert porosak vagytok
Azt csak a jó Isten tudja, mikor szabadultok.

Kedvelt, közismert arató-dal volt a "Búza. búza de szép tábla búza", a "Búzavirág, de csalogatós a színed..." a "Búzavirág, ha leszakajtanálak..." kezdetű dal.

Az alábbi nóta egészen vajdácspai vonatkozású:

Esik a Szikorán a hó,
Virágszik a kányabimbó.

Fehér a babám mint a hó,
Holdvilágnál csókolni jó.

/Szikora a község határának legtávolabbi része, ahol a képek sokszor arattak, és ahonnan haza sem jöttek, csak a hét végén, kint háltak a búzaföldeken. Szerették ezt a helyi, bizonyosan népköltésű dalt. Dallama is ősi szép dallam. A kányabimbó a kecskerágó bokornövény lilás rózsaszín virága és bimbója. Aratáskor virit./

Kedvelt másik daluk:

Istenem, Istenem, édes jó Istenem,
Mikor lesz énnekem szép szabad életem.
Akkor lesz énnekem szép szabad életem;
Mikor egy szem búza száz keresztet terem.
Mivel az a búza annyit sohasem terem,
Igy hát nem lesz nékem szép szabad életem.

Ismerték és szerették a "Kár a tiszta búzát zölden learatni...", "Kimegyek a rétre pipacsot kaszálni..." "Már minálunk learatták a búzát...", "Megérrett a tiszta búza, le lehet aratni...", a "Tiszta búza kalászába lefagyott..." kezdetűeket. Ez utóbbinak figyelemre méltó, szép ősi dallama van.

Szerették ezt a kis dalt is:

Sokat arattam a nyáron,
Keveset háltam az ágyon.
Majd fogok a jövő nyáron,
A babámmal a kis ágyon.

Másik kedvelt nótájuk:

A vajdácski kertek alatt
Sokat belepett a harmat
Sokat belepett a harmat
Kisangyalom gubád alatt.

Évtizedeken át főtréfamester volt a képek közt Csordás János és Lovas József. Mindketten ma is jó egészségben élnek. Csordás eszméje volt az általa rendezett "tenetés", mely

így ment végbe: Csordás abroszt terített magára, a hátára, hátul rá kormos fával nagy keresztet rajzolt, egy fiatal fiú volt a "halott", akit kévékből készített "ravatalra" helyeztek. Mellé állítottak négy sirató asszonyt, volt ezen kívül négy sirásós férfiú, akik a repceszalmába "megásták" a halott sirját. És volt négy halottvivő férfiú. Csordás gondosan összeszerkesztett szöveget mondott a halott felett s a kántor időnként beleénekelte a szövegbe, sokszor "áment" is mondott. Csordás a "pap" a hóna alatt szorongatott, általa eszékabált fakesztett hol ide, hol oda tartotta csókolásra, s a keze alá adott vizes korsóval többször "beszentelte" a halottat, aki ijenkor még életjelt is adott magáról. Utána a halottvivők kezénél, lábánál fogva vitték a "halottat" a sirba, ahol meglóbálták és a pap "most" kiáltására bedobták a sirba. Akkor a pap, a kántor és a halottvivők mind ügyesen elszaladtak, és a legközelebbi lábon, álló vetésben bujtak meg, mire a halott kimászott a mély sirból, s vártak, míg a halottnak a mérge alábbhagy.

Egyszer Tokaj felől aratás közben hirtelen vihar kerekedett, s az aratók mind menekültek a legközelebbi tanyába. A "sárkányfarak", ahogyan az esőzsákok nevezték, éppen fellettük haladt át. Olyan szélvihar kerekedett, hogy az élő fák is kicsavarta tövestől, s a juhhodályt is agyonnyomta. A vihar elmúltával az intéző úr az aratókat az akolban rekedt juhok megmentésére küldte, akik ki is menekítették, de - hogy a kárból valakinek haszna is legyen, 9 birkát holtan mentettek ki, mert tudták, hogy ezeket ők kapják meg, csak az irhájával kell elszámolni. A juhhodály bontásakor Lovas Józsi lábába rozsdásszög ment, s bizony vagy 10 napig bicékel rajta, majd kigyúlt a seb. Erre Lovas tudta nélkül Csordás megbeszélte néhány emberrel, hogy Lovast "megoperálják". Valóban négyen lefogták, Csordás pedig fanyelű bicskával megoperálta Lovast, aki nagy kinjában azt mondta neki: öljetek meg teljesen, mert ha felkelek, egyet ügyis agyonütök közületek. Az operálás után Csordás elinalt a buzába s meghagyta embereinek,

Ifjúsági arató brigád a Petőfi Tsz. földjén,
az aratókoszorúval.

hogy addig el ne eresszék Lovast, míg ő el nem rejtőzik. Az operálás után Lovas még sokáig bicegett, de már ott dolgozott a többi kepeksek közt. Egyszer jött az intéző, aki úgy rendelkezett a kepekgazdával, hogy délutánra lemennek az 5 km-re levő Tenkési dűlőbe, és ott az érettebb árpát fogják aratni. Lovas ezt kihallgatta, s mikor az intéző beljebb haladt az aratók után a buzába, Lovas odament az intéző urra várakozó Kuik András parádéskocsishoz, s azt mondta neki: az intéző úr úgy rendelte, hogy ő menjen el megnézni a Tenkén, hogy érette már az árpa? Kuik bezabolázta a lovakat, s elindultak. Lovas a kaszáját is feltette. Kuik megkérdezte: minek a kasza, mire Lovas így válaszolt: azért, hogy ha lehet aratni az árpát, velem legyen a kaszám, ne kelljen visszajönni érte. Mikor meglátta az intéző úr, hogy indulnak, messziről rájuk kiáltott. Kuik meg akart állni, de Lovas azt mondta neki: azt kiáltja az intéző ur, hogy siessünk. Kuik közé vágott a lovaknak, egy-ket-

tűre a faszékra voltak, ahol Lovas bevallotta, hogy őt bizony nem kocsival küldte az intéző úr. Kuik félve hajtott vissza a kocsival garádjához, s bizony, volt mit szoborra raknia. Lovast pedig mámmal asszal fogadta az intéző úr, hogy levonja a kepejáromlásából 2 lá egy napi akaráját, mert ő arra nem tart lovat, hogy a kepeát velük kocsin szállítsa. Lovas erre azt mondta, hogy örüljön az intéző úr, hogy emyivel megusssa a dolgot, mert őt mint betegot tartosott volna az intéző kórházba küldeni. Lovas sem jelentette fel az intéző urat, a harag is elmúlt. A közeli arató-ünnepélyen az intéző teljesen kiengesztelődött Lovas és a parádés kocsis Kuik iránt.

- . -

Megszűnt a kepesélet 1945 tavaszán végérvényesen. Két évvel ezelőtt újra nagybirtok lett az egykori papi birtok. De milyen más ez már, mint a régi volt! Milyen más tartalma van a két szónak: uradalom - szövetkezet. Az egybesszántott maguk földjén elboldogulnak már a paraszt emberek intéző úr nélkül is. Most vették igazán birtokukba a földet. -

Szász István

EGY KOVÁCSMESTER ÉLETE

Hogy lettem kovácsinas?

Beteges gyerek voltam, játszani nem szerettem. Amíg társaim játszottak, én a szomszéd Oláh Lajos kovácsműhelyében töltöttem az időt. Mindig ott lábatlankodtam, néztem, hogy vasalják a lovat, hogy húzzák a ráfot a kerékre. Teltek-multak a napok, de én minden nap megfordultam a műhelyben. Nem csináltam ott semmit, csak néztem és hallgattam. Egyszer aztán Lajos bácsi azt mondta: - Hé, gyere csak, segíts fujtatni az öcskösnek! Én nagy örömmel ugrottam oda és tapostam a fujtatófát. Így ment ez nap-nap után, míhelyt kijöttem az iskolából. Alig vártam, hogy kikerüljek az iskolából és kovácsinasnak tanulhassak. Nagy gondot okozott a pályaválasztás. Nem tudtam dönteni, hogy mi legyek. Szabóinasnak menjek, a minek szüleim szerettek volna adni, vagy kovácsinasnak, aminek pedig én szerettem volna menni. Szüleim mindig azt mondták: "Oda adunk szabóinasnak, ugys olyan beteges vagy. Könnyebb lesz tüvel, ollóval bánni, mint a nehéz kovácskalapáccsal." A szomszéd kovácsmester pedig biztatott, hogy menjek kovácsinasnak. Jó mester válhatik belőled, ha szereted a szakmát. - mondta. No, de szép mesterség is ez. Eát van szebb dolog, mint ritmust verni az üllőn, miközben szerszámot formálunk az időntalan vasdarab-ból, - mondta. Majd vette a fogót, és kikapta vele a tűzből a fehérén izzó vasat, az üllőre tette és már ütötte is. Majd tekintetét az izmos segédre vetette, az pedig hatalmasokat ütött a ráverőkalapáccsal az izzó vasra.

A mester balkezeében fogta a fogót, mellyel a meleg va-

sat forgatta. Jobb kezével pedig hol a vasra, hol pedig az ül-
lőre ütött. Amikor aztán kihűlt a vas, ismét a tűzbe tette, és
mondta: "Látod ütemre megy ez, akárcsak a nóta."

És elkezdett dalolni:

Kovács pengeti a vasat
Sűrűn kopogtatja
Szeretőmet a faluba
Más legény csalogatja
Ne csalogasd szeretőmet
Azt a kutya, betyár mindenedet
Sej jobb is volna más babáját szeretni.

Akkor határoztam el véglegesen, hogy kovácsinas leszek. Szüleim
oda is adtak Kapcsó Jánoshoz, a Csincsetanyára tanulni.

Inaséveim....

Inaskezeimbe be sem eresztettek a műhelybe, ha a mes-
ternéasszony küldött, hogy kész az ebéd. Akkor is kiabáltak
rá. Mit keresel itt a műhelyben? - mondták a segédek. A mester
pedig dörögve szólt hozzám. - No mibajod van már megint? -
Semmi - feleltem halkán. - Akkor eredj a gyerekekhez, mert már
megint ri.

- Megyek mindjárt, csak megmondani jöttem, hogy kész az ebéd.
- Jól van, mindjárt megyünk - mondta a mester, de a segédek az
ajtó felé motogattak. Tudtam, hogy mit jelent a motogatus és
mentem, pedig szivesen maradtam volna egy kicsit a műhelyben.

Szivesen néztem volna a tűzes vasról lepattanó szikrá-
kat, szivesen hallgattam volna közeli a pattogó kalapács rit-
musát.

De mentem, vissza se néztem a műhely felé, vágytam el
onnan, nem szerettem már átlépni a szurkos kovácsajtó küszö-
bét. Meguntam már a libeőrzést, mosogatást, kapálást és a
gyermek pesztrálást. Vágytam haza, de senkinek sem mertem mon-
dani. Félttem attól, hogy csak rólam beszélnek a faluban. Vágy-
tam egy olyan helyre, mint amilyen otthon volt. Ahol a műhely-

ben lehettem, és kérdezhettem a mestertől, mi ez, hogy kell ezt csinálni. De itt, ha a műhelybe beküldtek valamiért, mindig kizavartak, még a mondókámat sem mondhattam el, mert a gyerek bög, menni kell vigasztalni. Amikor asztalhoz ültek ebédelni, a mester, a mesterné és a segédek, nekem a gyereket kellett pesztrálni, de ha aludt, akkor én is ebédelhettem a többivel, de nem az asztalnál, hanem a küszöbön ülve. Ilyenkor még jobban ránehezedett valami a szívemre, valami, eszembe jutott az otthoni ebéd, eszembe jutott a rózsás tányér, amelyből mindig olyan jóízűen ettem.

Örömem csak akkor volt, amikor este a tehenért mentem. Ahol vártam a tehenet, ott volt egy öregember, aki libát őrzött. Az vigasztalgotott, az mondott nekem sok viccet és sok mesét. Egy alkalommal ezt mesélte el:

Este volt. A segédek a faluban csavarogtak jobbra-balra. Nem tudom miért, lehet, hogy lány volt a dologban. De mondom, ezt nem tudom pontosan. Elég az hozzá, hogy akár hová mentek, egy gyönyörűségecs szép sárga ló ment az uton. Egyszer aztán azt mondta a kisebbik segéd, Jóska: Nézd csak, ez a ló mindenüvé jön utánunk, alighanem boszorkány lehet ló alakban.

- Nem fogjuk meg? Nem bánom, felelte a másik, de mire kössük meg. Hallottam a nagyapámtól, hogy az ilyen boszorkány lovakat csak gatyamadzagra lehet megkötni, bármilyen vastag láncot eltépik, csak a gatyamadzaggal nem bírnak. Erre a kisebbik kihuzta a gatyamadzagot és mondta: - Gyertek, fogjuk meg. Mentek, magukhoz csalogatták a lovat, és a nyakába kötötték a madzagot. No, most mit csináljunk Jóska - kérdezte a másik segéd. Vasaljuk be! - felelte a másik. Jól van! Gyerünk a műhelyhez. A műhely előtt volt egy nagy fa, ahhoz kötötték a lovat. Utána pedig gyorsan felverték 4 új patkót a lábára, melyeket az uraság parádés lovára csináltak tegnap. Amikor készen voltak, elmentek haza. Reggel korábban a műhelyhez mentek, furta a kíváncsiság őket. Egyszerre értek a segédek a műhelyhez. Hát uram fia, mi történt, nem volt ott a szép sárga ló, helyette a mesterné asszonyuk volt a gatyamadzaghoz

kötte. Kezén lábán ott volt a vas, amelyet a sárga lóra ver-
tek. Nagyon megijedtek, és ijedtükben nagy szorgalommal ol-
dozták el a fától asszonyukat. A házhoz vitték. Bekopogtak az
ablakon a mesterüknek. Az, amikor felébredt, széjjelnézett, de
a szobában nem látta a feleségét. Dűnnyögve ment az ajtóhoz és
kinyitotta. Megmeredt, amikor feleségén látta a vasakat, nem
tudta mi történt. Gyorsan lefektették az asszonyt, az inast pe-
dig zavarták az öreg gyógyító asszonyért, Zsófi néniért. Mig az
inas odavolt, addig a segédek nagy óvatossággal leszedték a
patkókat. Alighogy végeztek, jött Zsófi néni is, kezében egy
kis kosárral, amely tele volt különféle füvel. Az öregasszony,
mielőtt hozzáfogott a munkájához, mindenkit kiküldött a ház-
ból. Egyedül maradt bent a beteggel. Amikor kijött, azt mon-
ta: "lehet, hogy meghal szegény, mert már sok vére elfolyt,
de most kimosogattam a sebeket." Ezzel elment.

Amikorra a mester a segédekkel bement a házba, már az
asszony meghalt. Így bizony, így járnak a boszorkányok -
mondta az öreg.

Két évig inaskodtam a Csincsetanyán. Kapcsó János u-
rasági kovácsnál. Két esztendeig minden dolgoztam ott, csak ép-
pen a műhelyben semmit. A harmadik évben már több szabadidőm
volt, ilyenkor olvasgattam, fazekat foltoztam, orsót és dere-
lyevágót reszeltem. Ezekből egy kis zsebpénzt gyűjtöttem.

Harmadéves tanuló voltam, amikor kitört az arató-
sztrájk. A parasztok több terményt kértek munkájukért, mert dül-
lött volt a buza. Nehéz volt vágni a termést. Az úr nem adta
meg a kívánt mennyiségű bért. Aratógépet hozatott a Csincseta-
nyára, és azzal vágatta a termést. A parasztok, látva ezt,
egy kérelmet tartalmazó levelet küldtek a tiszttartónak. A le-
velet én vittem be a tiszttartó szobájába. Amikor a tiszttartó
elolvasta, káromkodott, majd a csendőrökkel megveretett ami-
ért bevittem hozzá a levelet.

A negyedik évben már mint segéd állandóan dolgoztam. Me-
zőcsátra kerültem, Horváth János gépészkovácshez. Itt már, mint
segéd dolgoztam.

Segédéveim...

A keserves háromév után, elkerültem a Csincsetanyárról Mezőcsátra. Itt dolgoztam Horváth János gépészkovácsnál, mint segéd. Reggel 4 órától este nyolc-kilenc óráig, szinte megállás nélkül. Itt szereztem meg a mesterlevelet is. Szabadidőm csak vasárnap és nagyobb ünnepek alkalmával volt. Ilyenkor azt csináltam, amit akartam, legtöbbször a barátaimmal töltöttem az időt. Vasárnaponként a faluban csavarogtunk. De sokszor előfordult az, hogy nem mentem a többiekkel, hanem otthon olvasgattam. Haza Gelejre csak nagyobb ünnepek alkalmával jöttem. Horváthnál már egy kevés fizetést is kaptam, abból vettem meg a szerszámaim egy részét, hogy a készlet kiegészüljön: apám 2 borjút adott el és annak az árából is szerszámot vettünk. Horváthtól mint gépészkovács kerültem el, a szerszámaim már megvoltak, de míg nem nyitottam műhelyt, addig vándoroltam. Voltam Munkácson, 6 hónapig /reggel 4-től este 9-ig dolgoztam itt is/, majd Egerbe mentem, itt résztvettem egy sztrájkban, amely a munkabér javítása érdekében 2 hétig tartott. Egerből Pétervásárra, onnan pedig Miskolcra kerültem. Miskolcra haza jöttem és műhelyt nyitottam.

Már kovácsmester voltam...

Kovácsmester voltam, amikor a vándorlás után mint gépészkovács ismét visszatértem ebbe a kis faluba, ahonnan gyermekkoromban elindultam. Műhelyt nyitottam és dolgoztam a falu részére. Mindenféle kovácsmunkát végeztem, vasaltam, kereket ráfoltam, ekevasat életem és ezenkívül sok más apróságot csináltam. A munkámért a fizetést különféle formában és különböző időközönként kaptam. A gazdák egy része összel fizetett, vagy pénzzel vagy terménnyel. Ezenkívül volt olyan gazda is, amelyik egy évben háromszor fizetett. De akadt olyan kuncsaft is, amelyik mindjárt fizetett, mielőtt kész volt a munka, és elvitte. A szegényebbek, ha hoztak valami feldozni valót vagy egyebet, azért vagy dolgoztak, vagy amikor tudtak, akkor fi-

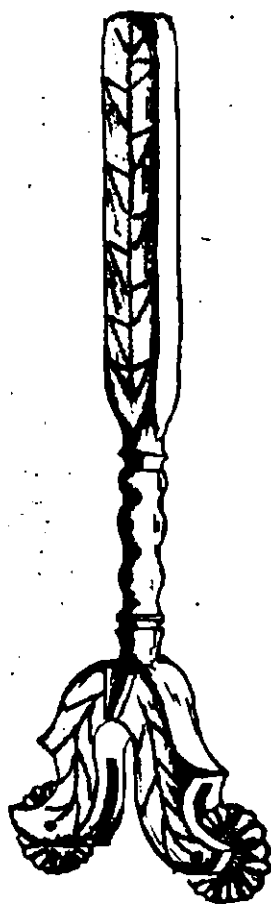
zettek. Itthon volt nekem is inasom. Ezek legtöbbször olyanok voltak, akiket máshonnan elzavartak a mesterek, mert nem tudták megtanulni a mesterséget. Nálam ezek is megtanulták valamennyire. Megvan ám annak az oka, hogy miért, mert én oda mertem nekik adni a munkadarabot. Először megmutattam, hogy kell csinálni, aztán rábíztam. Ha először nem sikerült, egy kicsit morogtam, de odaadtam másodszor is az anyagot. Ha azt is elrontotta, megesett, hogy a füle közé vágtam az inasnak. Nyolc gyereket tanítottam ki. Ennek nagyon örülök, sokszor eszembe jutnak, és ilyenkor nagyon boldog vagyok. Ugy érzem, hogy nincs is szebb érzés annál, mint azt érezni, hogy nekem is vannak tanítványaim. Ezek a régi tanítványok sokszor meglátogatnak, eljönnek hozzám és sokat segítenek rajtam. Nagyon sok munkát megcsináltak helyettem.

A háború után nemsokára beléptem a TSZ-be. Ott dolgoztam a szakmában, amíg csak ki nem öregedtem. A helyem, miután már nem bírtam dolgozni, átadtam a fiatalabbaknak.

Öregkori munkáim.

Az idő, eltelt felettem, megöregedtem. Letettem a néhez kalapácsokat már régen, és a mesterségtől nem vettem bucsút. Most is dolgozok, könnyebb munkákat, pl. foltozás, cínelés; derelyevágót, és orsót reszelek, gyujtót csinálok, és más apróságokkal bibelődök. Különösen szeretem az orsót és a derelyevágót csinálni. Ez a legkedvesebb munkám, egyrészt azért, mert szeretem, és ezért fizetnek meg a legjobban. Különösen télen szoktam ezekkel elütni az időt. Néha segítség is akad, aki a durvább reszelést elvégzi.

A derelyevágót úgy szoktam csinálni, hogy először az alumíniumot kocsi puskába teszem, amelynek az egyik vége össze van kovácsolva. A puskába helyezett alumíniumot a kohóba teszem és melegitem. Amikor az alumínium folyóssá válik, akkor formába öntöm, és megvárom, amíg megszilárdul, és a szilárd anyagból reszelem ki a derelyevágó végleges formáját. A vágó

Kétágu derelyevágó

Derelyevágó

nyelét különféle diszítésekkel látom el, hogy mennél szebb legyen. Miután meg van a nyél, kést reszelek bele régi pénzből. A vágó nyelét az elágazó részén befűrészelem, majd átfurom. Ugyanigy átfurom a pénzt is, amelyből a kés készül, és a nyélbe szegecselem. Ezzel elkészült a vágó. Levéltészta vágására használják. En kétfajta típust szoktam csinálni.

Az orsót is alumíniumból készítem, de szoktam rézből is. Az orsónak is ki szoktam önteni a nyers formáját, kb. 5 mm vastag rudat, melynek hossza 10-15 cm. Az ilyen rudból reszelem ki az orsót. Erre is szoktam diszeket vágni, akár csak a derelye vágóra. /Az orsót lakodalmakban csigaccsináláskor használják. Ezzel söndörgetik a tésztát a bordán /

+ + + +

Elmondta Sinka Károly 74
éves kovácmester /Gelej, Borsod
megye/ 1963 decemberben.

Koós László

Csigaccsináló.

A LICEI FAZEKASOK +

1. Adatok a gyűítés helyének történetéből

Licinca, magyar nevén Lice község a hajdani Gömör vármegyei nagyarócei /Revuca/, a későbbiek folyamán rozsnói /Rožnava/ járás egyik kisebb települése a Murány patak völgyében. A község természeti viszonyai, - az agyagos, meszes talaj és mintegy 946 h.erdő, - lehetővé tették a lakosság számára a fazekas mesterség gyakorlását. A társadalmi viszonyokban beállott változások, különösen a feudalizmus utolsó évtizedeiben, a nagybirtokokon alkalmazott gépesítés idején, a XIX. szd. második felében, nélkülözhetetlen megélhetési forrásává tették a lakosságnak a fazekasságot.

1760-ban a község lakói közül 47 fazekas, 1 kovács és 1 szűrszabó. 1771-ben a község lakossága a helység és urbéri bevallásokat magyar nyelven tette meg. A község területén létesült Czékus- és Heinzelmann uradalmak egyre nagyobb számban foglalkoztatnak szlovák nemzetiségű béreseket, pásztorokat, szolgákat.

A magyar családok kétlaki életformában élnek. Apró paraszti birtokaikat művelik és fazekas mesterséget folytatják. De akadt hamarosan olyan is, aki emellett még a bányában is dolgozott.

+ 1962 év folyamán szabadságomat a csehszlovákiai Licinca községben töltöttem. Néprajzi gyűjtést végeztem a fazekasok munkájával kapcsolatban. Micski József 74 éves ny.bányász; Molnár János 61 éves kertész, Gregor János 64 éves fazekas; Szögédi István 40 éves bányász adatközlőimnek ezután mondtak köszönetet támogatásukért.

A fazekas mesterség, a paraszti birtokok megművelése és a vasércbánya sem tudott kellő megélhetést biztosítani. A község lakosságának 7,6 %-a vándorolt ki tengerentúli államokba a századforduló éveiben. A kivándorlás a két világháború között fokozódott. Az itthonmaradottak közül ebben az időben még mindig 60-70 gazda foglalkozik fazekassággal.

A licei római katolikus egyházközség irattárában őrzött "Historia Domus"-ban, Karkalics Sándor plébános feljegyzései között találhatunk néhányat, amely kiválóan alkalmas a község társadalmi viszonyainak megvilágítására, különösen a fazekas mesterekkel kapcsolatban.

"Roppant anyagi gondok között kell élni 1894-ben - írja a licei plébános, - a buza 5 ft. 50 kr, a párbér gabonára pedig vevő is alig akad, mert ez az imádságos, de Kain lelkületű nép nagy része szemetet, gázt, még annak is az alját hordja össze, amit az országot bujva-barangolva fazekajaiért zsákjába összezagyal..."

1898-ban pedig "Az agrárszocializmus némely megyékben, főképpen Szabolcsban valóságos parasztlázadássá fajult. Lícén ezideig semmi mozgalom sem észlelhető, habár az ország szél-tében-hosszában kalandozó fazekas szekeresek örvendezve beszélgetnek itthon paraszttársaik mozgalmáról."

1913-ban: "Megindult a Hámorhegy alján hátrahagyott salak átrostálása és szállítása az ózdi gyárba. Állítólag három évig fog eltartani. A fuvarozást a gicei vasutállomásra nem akarták vállalni a liceiek, mert nem hagyják el az uraskodást a fazekaikkal, elvállalták tehát a gicei gazdák, és 2 lóval naponta tíz koronát keresnek, sőt később még huszat is."

"Javitottuk a templomot. A torony keresztjét tettük fel. Az asszonyok felkendőzték a keresztet, és minden kendő csücskébe pénzt kötve intelmi beszédem után felhúzták a keresztet. Ott volt a szokásos köszöntés és a poharak ledobása. A szentély fölött a régi kereszt megmaradt javítva és festve, csak gömböcskéje új, mert a régi gömb szárával együtt egy fazekas remeklés volt agyagból."

Bizonyára a fazekasok közül való volt az is, akiről így szól a krónika: "1915-ben szinte megborzadtam, mikor hallottam, hogy akad Liczén egypár olyan is, aki azt mondja, bár csak jönne a muszka, akkor jobb élet lenne. Bizonyára anincstelen kórhelyek beszélnek ugy..."

A licei fazekasok társadalmi helyzetét jól megvilágítják ezek a feljegyzések. A második világháború után ez a társadalmi réteg teljesen kihalt. A felszabadulás után egyedül Gregor János folytatta az ipart, majd 1952-ben ő is abbahagyta a fazekak készítését.

2. Hogyan készült a licei fazék?

a./ Az agyag kitermelése, beszállítása és vermelése

"Az agyagásást rendszerint télen szoktuk csinálni. Az öregek tudták, hogy hol van a jó agyag, ott kezdték meg a vermet. 80 centi átmérőjű vermet kezdtünk ásni, jó éles motyika kellett hozzá. Felváltva dolgoztunk, minden embernek két sört kellett kivágni, azután kijött pihenni. Volt pihenőhely, oda telepedtünk a tűzhöz, diskurálgattunk.

Hajtottuk a vermet, míg meg nem találtuk az agyagot. Kellott nyirok is meg agyag is. Az agyag nem jó magában, mert nyirok nélkül nem elég tűzálló, a kemencében elpatogott volna.

Amikor elértük az agyagot, megkezdtuk a tárót. Aki lenn dolgozott, az feszi adta az agyagot. A csigánál kettő volt. Egy ember hordozta az agyagot a kosárral. Ahányan voltunk, annyifelé raktuk az agyagot. Amikor szélesedett a táró, még hárman is lekerültek a verembe.

Néha kiástunk 100 kocsi agyagot is. Mélyen már veszedelmes volt stomp nélkül dolgozni. A nagy üreget, repedéseket beveregettük, lesimitottuk, azután tettünk stompot.

A veremben sötét volt. Gyertyával világítottunk. Érdekes gyertyatartót csináltunk. A nyirfaágat megpállítottuk, behajlitottuk, körültekertük a gyertyát vele, az ágnak a végét beszurtuk az agyagba. Vastagabb galyat kettéhasítottunk, abból csináltunk gyertyatartót.

Volt kettő-három agyagásó-kosár is. Ha kosár nem járt már a torokban, nagyon nehéz volt a levegő, lementünk 10-14 méterre is. Egy hétig tartott laverni a verem torkát.

Ha az egyik csapat eleget termelt, eladta a vermet egy másiknak. Fizetett érte 3 liter pálinkát. Ha a verem egészséges volt, akkor még másik tárórt is nyitottunk benne. Oszlopok tartották a tárórt, nehogy beszakadjon.

Némelyik agyag szívós volt, szinte pattogott lenni a veremben. Mondták is a kintiek: "Jó agyag, mert pattog! Ez fogja állani jól a tüzet!"

Ha jól jött az agyag, délben az emberek úgy füstöltek, mint a kacsa, úgy megizzadtak. A fentiek szorították őket.

Két jó erős csigatartó-karót leástunk. Jól megöntöztük, másnapra lefagyott. A csigát guzzsal fékeztük.

Ebédidő alatt körülültük a tüzet, egy kis papramorgó is akadt. Ebédidő után alkonyatig dolgoztunk. A szerszámokat mindig kihoztuk a torokba, nem hagytuk benn a táróban, mert éjjel lezuhanhatott a föld és betemette volna.

Agyagot ásní csak józan állapotban lehetett, mert veszélyes volt a munka. Egy öreg fazekas ökröket legeltetett az Agyagasnál. Leszólt a verembe a két legénynek: "Gyertek már haza, mert úgy hallom, hogy az a verem nem jól kong!" Rossz hangja van, stompoltátok ki!" Azok csak nevettek rajta. Ki is kiabáltak: "Gyöjjön csak be öreg, beütjük magát stompnak!" Azután a legények csak úgy gúnyból tovább énekeltek a liberát. Akkor beszakadt a fele a toroknak. Mindkettő ott maradt. Öreg agyagásó fazekasok szedték ki őket. De a sok agyag laksának nyomta őket.

A csapatnak be kellett temetni a vermet, ha már tovább nem ásta. A licei fazekasoknak nem volt földje. Az Agyagas sem az övéké volt. Azt mondják, hogy azóta nincs a fazekasoknak földje, amióta megvették a fazekasok földjét Krisztus temetőjének. Itt se volt földjük, csak az urbéres területet használták.

Amikor kitermelték az agyagot, kihívták a bírót meg a bizottságot, hogy szabja ki, mennyit kell az agyagért fizetni. Kijött a bizottság, egyezkedett a fazekasokkal.

Egy jó kocsi agyagból kijött egy bánya. Az legalább 60-70 kosár. Egy kocsiért 3-4 koronát kellett befizetni az urbéres kasszába.

A fazekasok mind zselléremberek voltak. Mikor jól ke-restek, már mondták is az urbéres gazdák: "Fel kell emelni az agyag árát, mert az egyik fazekas már 1200 koronát kapott egy bánya után!"

Végül csak meggyestek, hogy mennyit fizessenek a fa-zekasok az agyagért. Azután még annak, aki a kötelet kölcsö-nözte, annak még húztak 30-60 kosárral. A kötélért mindig járt egy kocsi agyag.

Kifizették az agyagot, elosztottak a csomókon. Nyilat húztak. Betették a kalapba a cédulákat és sorban kihúzták.

A fehér agyagot a Szarka pusztán ástuk. Ott kevés ho-mok volt hozzávaló. Magában ez patogott, repedt a kemencében. Az agyagasi vörös agyaggal keverve igen finom volt. Így keve-rve a legjobb agyag volt, mert az edényeket jól ki lehetett hűz-ni. Nem ült le az edény. A szarkapusztai veremben könnyen fel-fakadt a víz, az urasági terület volt.

Ástunk ott kék agyagot is, de ezt csak festésre hasz-náltuk.

Egy öreg fazekas dolgoztatott ebből az agyagból, aki csak valami csencsen-bencsent csinált. Abból is megéldegélt.

A szomszéd fazekasok nagyon irigyelték tőlünk a feke-te agyagfestéket. Ha az edényt azzal festették, olyan volt, mint a bogár. A szomszéd falubeliek adtak kabátért feketéért. A fehéret Melltéből szereztük be.

Az aranynek a salakja, a glét, az Selmecbányáról jött. Az apám volt a glétmester. Az igen veszélyes mesterség volt, az is vitte el őt, hogy sokat foglalkozott vele.

Még az első háboru előtt fennállt a licei fazekasok glét céhje. Mindenkinek volt részvénye. Egy részvény 10 koro-nába került. Ennek a céhnek a mérlegje még most is megvan. A-zon mérték a glétet, egy táliba belement 5 kiló glét. A glét tonnácskáiban jött, 50 kiló vagy 1 mázsa volt egyben. Egy ke-

mence edényre 32 kiló glétet vittek. 1917-ben a tagok kérésére feloszlatták a céhet. Mindenki megkapta a részét. A háboru után nehéz volt beszerezni az anyagot, kellett egy kis protekció.

Apámnak maradt 5 mázsa glétje. Jöttek hozzá, könyörögték: "Márcsak 15 kilót aggyál, sógorkám! A többi edényt kopaszon hagyom!" Néha hoztak egy kocsi életet is a glétért.

Az edényeken a máz nem volt mindig tökéletes. Két fajtát használtunk: darabosat és öröltet. A darabos sokkal zsírosabb volt.

Amikor megvolt az agyag, festék, glét, akkor még elküldött apám békasóköért. Fogtam a kiskocsit. Apám arra tanított, hogy nyáron csak a vízből szedjem a békasókövet. Lehetett egész kocsikkal szedni, fehérét, szürkét. Mikor milyet találtam. Ezt a békasókövet előbb ki kellett égetni. Az első égetésnél jó nagy tűzbe belehántuk. Szép fehérre égettük, megpuhult. Volt minden fazekasnak egy sőtörő vasmozsárja. Ebben a mozsárban törtük össze a békasókövet egész lisztszerűre. Azután átszitáltuk. 1/3 részben kevertük gléttel és úgy öröltük meg a glétörlőn.

Az anyagokon kívül szerszámokra is szükség volt. Azt élesíteni is kellett. Azért külön fizettünk a kovácsnak. A csiga saját tulajdona volt a céhnek, a többi szerszám, a kötél kinek-kinek a tulajdona volt. Így szereztük be az anyagokat a fazekak készítéséhez.

Szükség volt még fára is az égetéshez. Csak nyárjufát használtunk. Ezt a Heinzelmann erdejében vágtuk. Egy félévvel hamarabb előkészítettük a fát, hogy jó száraz legyen, mert csak jó fával lehetett szabályozni a tüzet.

Akkor került sor az agyag beszállítására, majd a vermelésre.

Nekünk nem volt fogatunk, így azzal egyeztünk meg, a kivel tudtunk. Rendszerint az hozta haza az agyagot, aki megvette tőlünk az egész bánya fazekát. Mondtuk is neki: "No, koma! Legyen a kemence fazék 200 korona, meg két kocsi kocsi a-

gyagot befuvarozol ráadásnak, meg egy mázsa buzát adsz hozzá!" Volt rá eset, hogy otthon elfogyott az agyag, akkor soron kívül fogadtunk kocsit, és szorgos munka alkalmával elmentünk segíteni a gazdának.

Egy agyagfuvarért töltöttünk nála egy napot.

Az agyagot legjobb szállítani télen vagy nyáron, mert akkor nincsen sár.

Mikor hazaértünk az agyaggal, akkor el kellett ver-
melni. Odahaza volt az udvaron félszer, száraz hely, szennétől mentes hely. Ebbe belefért 6-8 szekér agyag. Ott voltak mellette az agyagverőbakók, s a deszkák. Mellette volt az udvaron egy nyári áztató, amibe belefért egy fél szekér agyag. Ez olyan kutrica féle volt. A földbe be voltak ütve karók, alól ki volt deszkázva és oldalt. Ez mindig tele volt agyaggal. A többi agyagot benn a műhelyben raktároztuk el.

Az agyagáztatót raktuk tele először. Fuhább vízzel öntöttük meg az agyagot. 10-12 vödörrel öntöttünk rá. Két nap múlva megnéztük. Volt egy pálca, olyan pásztorbot féle, azzal megszúrkáltuk több helyen, hogy meg van-e ázva. A lyukakba újra csak vizet öntöttünk. Ott állt az agyag. Onnan került a deszkára, amit karókkal kellett összefogatni, hogy passzoljon.

Télen a benti agyagáztató veremben tartottuk az agyagot. Ezt a földbe ástuk és kिरaktuk téglával. Tetejét beborítottuk deszkával. Télen melegvízzel öntöttük. Ezt téli áztatónak is hívták. Ide kosaranként bordtunk be az agyagot. Fontos volt, hogy az agyag száraz legyen, mert nyirkosan nagyon nehezen állott el. A szegényebb fazekasoknak csak nagyobb hordójuk volt, abba is belement 10-15 kosárral.

Az udvaron azért ettük kalitkába az agyagot, hogy ne kaparja szét a jószág.

Rendszerint az öreg gazda mielt, a fia pedig hordta az agyagot, azután a fazekat.

A szürke agyagot nem vermelték el. Legfeljebb kis fahordóban tartották, amelyből már kifogyott a glét."

b./ Az agyag taposása, verése, kaparása és adagolása

"Az agyagot kiszedtük az áztatóból és rátettük az agyagverő-deszkára. Volt olyan, aki ponyván verte az agyagot, mert nem volt deszkája. A ponyvát előbb le kellett szórni fahamuval, hogy ne ragadjon rá az agyag. Ehhez szitált fahamut használtunk.

Göngyökben szedtük ki az agyagot. A fazekas tudta a tapintás által, hogy belül puha-e az agyag. Az már nem is volt helyes, ha még akkor rakott rá az agyagra vizet. A kiszedett agyagot kupacba rakta. 8-10 kosárnyi volt a kupac.

Aztán voltak emberek, akik az agyagot taposták. Minden fazekasnak volt agyagas-surca. Ezt az asszony készítette erős vászonból. Erősnek kellett lenni. Ezt a surcot felkötötte a fazekas, amikor kezdte kiszedni az agyagot az áztatóból.

Volt segéd vagy a családból nagyobb fiú, ezek taposták az agyagot körül-körül. Elég kemény munka volt ez. Kétszeri taposásra volt szükség.

Én jobban szerettem verni az agyagot. Deresken is inkább verték, mint taposták. Jól ki lehetett verni puhafából készült, hosszunyelű agyagverő-fabakóval. Ezzel is úgy dolgoztak, mint taposáskor.

Ezután az agyagot kiskapával felvágtuk apró darabokra. Házikenyér nagyságu vályogba szedtük fel az agyagot a deszkáról. Voltak vagy 30 kilósak. Beszórtuk egy kis szitált fahamuval, hogy ne ragadjon.

Az utóbbi időben használtak agyagórlógépet is. Ezzel könnyebben ment a munka. Itt csak egy helyen volt a faluban ilyen gép. Egy süvetei fazekastól vette meg egy licei fazekas. Az a gép jól megfelelt, jól dolgozott, csak nehéz volt hajtani.

Az agyagverést rendszerint ketten végezték egyszerre. Taktusra ütöttek le a bakóval: "Tik-tak...tik-tak". Ha eltévesztette egyik a taktust, akkor a másik a bakójával ráütött az ő bakójára. Ki is szállt a bakó a kezéből. Meg kellett mosni. Minden sornál, amit kivertünk, kifújtuk magunkat. Viccelődtünk.

Aztán következett a kaparás. Volt egy agyaggyurószerk vagy lóca. Arra kellett rácsapni az agyagot, azután kaparni kellett kaparóval. Ezt a kaparót fazsindelyből készítette el mindenki, simára volt kikészítve. Kevesenként kellett kaparni előtt az agyagot. Mikor felgyüllött, felgyűrődött, újra le kellett csapni rakásra. Azután felgyüllött úgy, mint egy oszlop.

Kaparás közben minden húzásnál ki kellett venni a gázt az agyagból. A mester a göröcsöket, göröngyöket elsimitotta. Ha nem volt kellően eldolgozva, később fizetett rá a mester. Azután a mester himpergette az agyagot, mint a gazdaszony a tésztát gyurja.

Háromszor kellett kinyújtani az agyagot, de csak kézzel. Az agyag a mozgás által nyúlt, félgömbölyűre ment ki. Olyan 50 centi magas oszlopocaka lett belőle. Azt a mester odateszi maga mellé közvetlenül a koronghoz, hogy kés alatt legyen. Akkor az agyag már puha, lehet belőle dolgozni.

Amikor a mester kaparta az agyagot, egy kis vizet öntött alája. Ebből lett a focok. Sokan nézték a munkát. Amikor vendégek voltak, megviccelték őket, mert több vizet öntöttek az agyag alá. Az agyagot jól odacsapták, így tiszta focok lett mindenki, aki nézte a munkát.

Az agyagot nemcsak a mester kaparta, hanem a segédei is. A mester elnézte a segédnek, hogy kaparás közben csinált magának néhány fütyülőt. Annak darabját 1 fillérért adta. A fazekas nem babrált ezzel, ezért engedte azt meg a segédnek. A segéd megcsinálta a fütyülőket, berakta egy fazékba, kiégette. Amelyik gazda megvette a bánya edényt, az már 2 fillért is adott egy fütyülőért.

A szekekes gazda odacsóditette a népet a fütyülővel. Volt olyan, amelyik 10 kiló szalonnát is összeszedett a fütyülőkért.

Az agyag odakerült a korong mellé. Minden fazekasnak volt rézdrótja, annak a két végén vászonrongy volt. Azzal adagolta az agyagot. Karikákra szeldelte. Tudta azt, hogy milyen edényt akar csinálni, annak megfelelő agyagot csipett le a

dróttal. Amikor elcsipte az agyagot, tapsikolt vele, sűri-
tette az agyagot. Kitapsikolta vagy egy percig. Azután rá-
csapta a korongra, ha sokallta az agyagot, még a tetejéből le-
csipett.

Csak akkor számított jó mesternek valaki, ha jól tu-
dott adagolni. Ez nem volt könnyű. Később derült ki, hogy jól
vágta-e le az agyagot.

Ha egyforma nagyságu edényeket csinált, azokat lerakta
egymás mellé, annak olyan egyformának kellett lenni, hogy azon
lőni lehessen.

Ez csak akkor sikerült, ha a mesternek jó fogása volt,
ha jól adagolta az anyagot.

c./ Az agyag mielése vagy formázása

A fazekas lábbal forgatja a korongot, közben a korong
tetejére ügyesen rácsapja az agyagot. Arra kell ügyelnie, hogy
pontosan a közepére csapja az agyagot, mert csak akkor tudja
formázni.

A mester mellett volt a fazekas serpenyő. Ez tele
volt vízzel és ebbe mártogatta a kezét a fazekas, hogy csusszon
formázás közben.

A fazekas előbb az agyagot úgy felhúzta, mint a szalá-
mit. Ami az agyagban gaz bennmaradt, azt közben kidobta. Fel-
húzta a csomót nagyon magasra. Esténként mindig volt nézőkö-
zönsége. Összejöttek a faluból és nézték a fazekas munkáját.
Akkor a fazekas megütötte az agyag tetejét és az elhajolt, na-
gyon furcsán mutatott. A pesti vendégeknek is nagyon tetszett.
Mondták is az agyag formájára: "Juj, de undok!"

Akkor a fazekas lenyomta a csomót, majd a forgatás
közben kezdte kifurni a két nagy ujjával. Akkor az agyag úgy
nézett ki, mint egy kályhacső. Akkor a mester fogta a fakést,
azt mindig úgy passzította, hogy a forma kijöjjön. A fakés
volt a jobb kéznél kint, a balkéz meg bent. Így formázta
az edényt. Az edény szélét kihajította fakéssel. Levimitotta
az ujjá közt, vagy egy finomabb bőrt használt ehhez a munkához.

Azután az edény fenekét belülről lesimitotta, kiformálta. Kialakult szépen az edény. Megállt a fazekas a koronggal. Akkor következett a fül rátétel. Azokból a fülekből tett rá, amik ott készen voltak, 40-50 darab. Rányomta a fület, de annak puhábbnak kellett lenni, mert különben ledobta volna.

Akkor a fazekas a rézfonallal leszelte az edényt a korongról. A tanuló fazekasok mindig belenéztek az edénybe, hogy látszik-e a rézfonal. A mester már tudta, hogy milyen mélyen kell elvágni az edényt, hogy elég vastag legyen a fenéke.

Egy fazekas naponta megcsinált 100 edényt. Nekem 120 volt a normám. Tekintettel arra, hogy legény voltam, kellett egy kis időt megspórolni a lányokhoz. Azért siettem annyira a munkával.

Minden edény készítésének megvolt a csinja-binja. A kisebb kajsztronyra egy, a nagyobbra két fül került. Amikor ez kész volt, mindjárt ráraktuk a hosszú deszkára, hogy ne kelljen már száritásig mozditani. A bögrénél a mester előre tudta, hogy milyen méretű edényt akar készíteni. A bögre fenekét mindig egyenesre kellett kipucolni a mutatóujjal. Az öblös-bögrének az öblét is a mutatóujjal alakítottuk ki. Fontos volt, hogy jó legyen az edény fenékszöge, mert akkor jobban meg tudta fogni a festésnél az ember az edényt.

A tányérok anyagát előbb felhuzzák rövid csőre. Ehhez másféle formáló fakés kellett. Hatszögletű késre volt szükség. A csövet felhúztuk, a jobb kezünket mindig kívülről tettük mellé. Amikor az anyag félig megszáradt, akkor tettünk karimát a fenekére és azt átfürtük egy fanyárrsal.

A tálak is úgy készültek, mint a tányérok. Vannak öblös és széles tálak. Ha több víz került az agyagba, akkor a tál leült formázásnál. Nagyobb tálat nem is lehetett egyszerre megcsinálni. A nagyobb edény szélét jó vastagra kellett hagyni.

Másképpen készültek a fedők. Szabálytalan darabot tett az ember a korongra. Megfelelő vékonyra hagyta, a fakéssel felkanyarította. Gyorsan ment, 250-300 darabot is megcsináltunk belőle egy nap alatt. De jól is fizettek érte.

Est különösen a melléti fazekasok tudják. Ott azt is mondják: "Ez megtojt, mint a mellételeknek az apró fedő!" Valamerre az Alföldön jártak a mellételek, eladtak vagy 500 fedőt, mert ott nagyon kellett a fedő a tejcs edényekre. Egy kis fedőért annyit fizettek nekik, mint egy szilkéért. Így jól jártak a sok fedővel.

A nagyobb fedőknél vigyázni kellett. A 25-40 cm-es fedőket úgy csináltuk, mint a széles talakat. Levettük a korongról, megszikkadt. Akkor gombostuk, de mindig üres gombot tettünk rá, mert a tömör gomb elpattant volna az égetésnél.

Fazekat csináltunk legtöbbit. Az igen nagyot két csőből huztuk ki. A legnagyobb porció agyagot tettük a korongra. Felhuztuk egy nagy csövet, olyan volt mint egy kályhacső. Annak nem hagytunk feneket, leszeltük a korongról és félretettük. Ugyanarra a méretre csináltunk még egy csövet, asztán összedolgoztuk forgás által.

A lagziszazék volt a legnagyobb edény, 25-30 literes. Est is két csőből kellett csinálni. Est ketten csináltuk. Felállott a mester, míg a másik a korongot forgatta, így a mester állva be tudta érni a lagziszazék fenekét. A fazékra két jó erős fület kellett tenni.

A szilke ugyanannyi készült mint a többi edény. Többnyire ételhordóknak használták. Kassálatban, aratásban ebben hordták a levest. Hívták est tejszeles szilkének vagy hurek rátonak. A nagyobb prakszolt mesterak kinevették a kezdőket, ha nem volt elég öblös a szilkéjük.

A kanták nagyobbak voltak, 2-5 literesek. Nagyobb nyílást kellett bennük hagyni, hogy az ember keze belefértjen. Vizhordó edény volt, ezért egy nagy erős fület tettünk rá.

A kávészédeny nem minden fazekas szeretett babrálni. Ha valaki szupravát, készletet akart csinálni, annak minden árábjának egyformának kellett lenni. Hat csésze, hat tányér, egy kávészédeny. Legtöbb helyen a festését feketére kérték.

Virágtartóban volt egyazsar és kétazsar öblös. Az ember szép, cirádákat spekulált rá. Ennek a festése volt a legnehezebb.

A sima hamutálcák gyorsan mentek. Voltak négyszögletesek vagy más formájuk. Mindig valami állatformát tettünk rá: béka, egér, macska, kutya, őz, szarvas, voltak rajta emberi alakok is. Csak azért már jobban megfizettek. Ezeket kékre vagy zöldre festettük.

Ritkán csináltuk a kupát. Csak 4-5 darab volt egy kemencében. Nagy füleket kellett rá tenni, a vizszóró készítése nagyon kényes volt. Nagyobb helyen vettek belőle egyet-kettőt.

Fütyülőket is csináltunk. Nyárrsal csináltuk meg a fütyülő lukacskáit. Megszerkesztettük, alulról összenyomogattuk. Alulról nyulfejre vagy kakasfejre formáltuk ki. Azután átfurtuk, hogy abba fűzhesse majd a gyerek.

A köpülő tetejének tudni kellett a pontos méretét. Azt is kellett tudni, hogy mennyi szárad majd össze az agyag az égetés után, hogy majd passzoljon a tetejére. Ez a maga színében mattan maradt. Mázzal is bevontuk. Egyes vidékeken nagyon szerették ezt.

A korsóhoz kellett fakés és kétféle nyárs. Felhúzzuk a csövet. Az agyag rajta van tömören, akkor megcsináljuk féldomborúra, mint egy ötkoronás. Ezt letesszük külön, ez lesz a rostja. Majd megcsináljuk a nyakat, jó vastagra hagyjuk. Lassan gömbölyítjük. A feneket kipucoljuk, megcsináljuk a fenékszöveget. Mielőtt a rostot rátennénk, beleteszünk a korsóba 3 golyócskát, amit hamuval hintünk meg, hogy ne ragadjon. Azután megcsináljuk a nyak szélét. Kisujjunkkal a kör szélét behajtogatjuk az agyagot szemben egymással, kifurkáljuk a nyárrsal a rostot 8-10 helyen. Letesszük szikkadni.

Sokkal puhább anyagot veszünk a füleléshez. Azt focsokkal keverjük, vesszük a bal kezünkbe, jobb kezünkkel nyújtjuk. Annyi fület huzunk, amennyi korsó van készen. Ez lesz a nagy fül. Jön még a kis fül.

Szabályos szeletekbe felszabdaljuk nyárrsal. Különrakjuk a műhelyre. A csicsika, a szopóka a harmadik rész. Szintén a puhább agyagból, a fülezből csináljuk.

Akkor fogunk hozzá a füleléshez. Jobb kézzel jól oda-

nyomjuk a nyakhoz, hogyne legyen alatta légüres tér. Azonfelül nyárssal nyomogatjuk. A nyárs lapos részével zsilipet, árkot csinálunk.

Azután rátesszük a kislelet. Rátapasztjuk, majd finoman eldolgozzuk. Végül rátesszük a csicsit, a szopót. Azt is jól eldolgozzuk. Ott nem lehet látni semmit, hogy van alatta árok. Olyan, mintha egybe volna az egész, úgy el van simítva. Kész a korszó, mehet száradni."

d./ Az edények szárítása, festése, díszítése

Az edényeket levettük a korongról és egyenesen a szárítódeszkára helyezzük. A kajsztronyokat is még az ülőhelyzetből tettük félre. Nyáron pedig vitték ki egyenesen a kinti szárítóra. Ott némely agyag félig meg is száradt, annál hamarabb lehetett zsengélni.

A többi edény a szárítópalcokra került. Ezen is száradt az anyag, mielőtt festésre került. Nyáron egy nap alatt megszáradt az edény. Télen 2-3 napra volt szükség. Azután az edényt elraktuk a padlásra, hogy ne ázzon be.

A szárítás után jöhetett a festés. A fazekasnak volt fehér, fekete /bruscsin/, sárga, zöld, piros, /kabarér/, kék /szmolka/ színű festékje. Ezt a festéket a molnároktól kapott pitlén szűrte át abban az edénybe, amibe mártották az edényeket festés céljából.

Abban az edényben volt egy nagy kanál. Az a mester maga csinálta. Megfogta a balkezebe az edény fenékszőgit, belemártotta az edényt a festékbe, vagy csak az edény száját, az oldalára pedig festéket csorgatott a kanállal. Ez a munka gyorsan ment, óránként 50 darabot is megfestett a mester. Azután az edényeket festett állapotban tovább szárítottuk, míg tökéletes száraz nem lett az edény.

Következett az edények díszítése. Ehhez kellett nagyobb és kisebb cická, szarvacská, evőkanál és serpenyők. A nagyobb cickát a liba szárnyának vastag tollából készítettük. 10-

15 cm hosszú volt. Azután vettünk egy nyúlfarkát. Legjobb volt a kamnyúl farka, mert az nem hullott. Abból lett a finom ecsetke. A lúdtollon keresztül húztuk a nyúlfarkat, azután házcérnával elkötöttük. Volt rövidebb, hosszabb. Volt vagy 15 darab. Minden festékhez volt két cicka, vékonyabb meg vastagabb.

A szarvacskát a mester az ökör vagy a tehén szarvából vágta le. 20 cm hosszú volt. Annak a végét kilyukasztottuk. Másik végébe fadugó került. Így a szarvacskából finoman jött a festék. Azzal készült az irott vagy a vonalmazott diszítés. Azzal lehetett irozni, vagy a rózsáknak szarát csinálni.

Az evőkanál a festés adagolásához kellett. Azzal sikoltuk a tejcsfazekat is. Elég volt 2-3 sikra leönteni a kanállal. Ezt a munkát az asszony is tudta csinálni. Végül kellett még festéktartó serpenyők. Ezeket megtöltötte az ember, sorba rakta a műhelyére a jobb keze felől, dolgozhatott belőle.

A virágcsrép többnyire matt maradt, mert a más levedlik róla. Leginkább az egyszínű zöldet adtuk rá. A kajsztronyra három virágot, a bögrére csak 1-1 virágbimbót tettünk. A tányér szélét beszegtük pirossal vagy fehérrel, azután sikot huzunk rá, különösen az aljára. A fenskére egy szép virág került, mert a konyhában felakasztották. Ugyanigy diszítettük a tálat is. A fedő csak vonalat vagy sikot kapott. A legtöbb szilke piócás volt. Többi része volt rózsás vagy rozmaringágas. Azon lehetett mindenfajta: lilium, tulipán, sziv.

A kantára csak nagy virágok jöttek. A fülén volt néhány kar fekete. A szája be volt szegve pirossal. A kávésedény sikos volt, fekete alapon fehér sik. A vázára koszorú, rózsa, tulipán, lilium került.

A hamutálca barna, zöld, kék egyszínben volt. Az állatok eredeti színükben maradtak. A kupa, a köpülő teteje matt volt. A fütyülő egyszínű piros. A korsóra cickával húztunk fehér alapra egy nyakravalót. Alája egy piros sikot. Mindkét oldalát vékony fekete síkkal beszegtük. A csicsire, fülére is csináltunk cirádét. Az ügyes fazekas százféle rózsát, koszorút tudott csinálni. Míg egyet rózsázott, tervezte a másikat. A korsókat csináltuk piócásra is, kőse tettünk seprőt.

e./ Az edények égetése, glétolása és második égetése

"Előbb kemencét kellett építeni az égetéshez. Magválasztottuk a kemence szájak irányát. Északi irányban ez nem volt jó, mert ha jött az erős északi szél, nagy kárt tudott csinálni az edényben, ha mázosat égettünk. 70 cm magas volt a száj nyílása. Amikor eddig felhaladtunk az építéssel, a körből kiugrót csináltunk a boltozatra. Így a száj fél méternél többet állott ki. Lábat csináltunk fel a szájba, majd 1.80-2 m-ig felépítettük a kemencét. Kitapasztottuk belülről, kívülről.

Mi zsaluzsányi téglát tettünk a kemence aljára, a többiek csak tapasztották. A bánya fölé csináltunk egy eltolható tetőzetet. Azt eltoltuk, ha égettünk, behúztuk, ha esett az eső.

A kemencéhez a vályogot a cigány verte, az öregek két sor karót vertek le, befönték és a két lésza közt beverték az üreget sárral.

A mi kemencénk nagy volt, elért benne 1200 edény is. Amikor készen volt a kemence, előbb tüzelni kellett benne, csak vagy két hónap múlva lehetett kiégetni benne az első bányát. Az nem is volt igazi fazekas, aki nem maga égette ki az edényét. A kemence mind jó volt, csak nem minden mester tudott jól égetni.

Kezdődhetett az első égetés, a zsengélés. A kopasz fazekakból nagyság szerint raktunk négy szortát. Az első a kis fazék volt, literesig, az volt az alsó sorba való. Aztán jött a kettével való, az már egyszer olyan volt mint a többi. Akkor jött a kisnyakas, háromszorosa az elsőnek. Végül a nagynyakas vagyis a kétfülű volt a negyedik szorta. Ezek között már 10 literes is akadt.

Az edényt úgy kellett ügyesen elhelyezni a bányában, hogy ne egy, hanem három-négy edény tartsa. Mikor berakták az edényt mindkét oldalon hagytak 10 lukat. A lábnál hagytak fel-ső lukat is.

Eleinte csak csendesen melegítettük a kemencét, később csináltunk parázstűzet. Ha nem jól volt elhelyezve az edény,

a rossz fazekasnak 100 rossz edénye is volt az égetés után.

Ami a kisnyakasból megrepedt a zsengelesnél, azt elhordta a szomszédság csak úgy köszönökre.

Azt tartottuk, hogy kétszer kell megfihéredni a fazeknak a füsttől, míg rendesen kiég. Ha nem pattogott az edény, akkor teljes erővel hozzáfoghattunk a tüzeléshez.

Mikor az edény átpirosodott, abba kellett hagyni a tüzelést. Egy nap alatt megvolt a zsengeles, de akkor nem bontottak semmit a kemencén. Reggelre hült csak ki a kemence. Csak tavasszal égettek és nyáron. Zsengeles után kiszedtük az edényt, a bányát kisöpörtük, lelocsoltuk, a hamut kihúztuk a szájából.

Az edények fényezéséhez glétre volt szükség. Egy licei kemence edényre 32 kg glét kellett száraz állapotban, ehhez adott a fazekas 1/3 rész szitált békasókot. Beletettük a glétet a glétörlő tálba, vizet öntöttünk rá, amennyit megitt. Egy kanál glétet beletettünk a glétörlőbe, akkor huszat fordítottunk a glétörlő kövön, addigra eldolgozta. Ha szűrös volt a glét az örlés után, akkor lejjebb kellett engedni a követ. 18-20 óra kellett a glétörléshez, ami elég nehéz munka volt.

Készítettünk zöldmázat. A vörös réz porát hozzáadtuk a gléthez, 1:20 arányban. Ezt használtuk a rózsázásnál is. Fehér festékhez tettünk, és zöldnek égett ki. A fekete glét volt a bruscsin.

Kezdődött a glétolás. Minden edényt előbb leporoltunk, mert a por ledobja a mázt. Az edényeket előbb belül, azután kívül mázoztuk. Azután kihordtuk az edényt a második égetéshez. Ugyanugy raktuk be a kemencébe, mint a zsengelesnél.

Arra kellett vigyázni, hogy mindig az a rész tartsa az edényt, amelyik nem volt mázos. A kemence tetejére is felkerült a cserepelés, de ez is pormentesen.

Hajalt fával kezdtük meg a tüzelést. Annak könnyű volt a hamuja, és ezt kivitte a huzat, nem rakódott rá a mázas edényre.

Az égetés közben nagyon oda kellett figyelni. Előbb vörös láng jött a kemencéből. Ha az ember meglátta a szürkés-kék lángot, figyelt, hogy melyik lukba kell még fát tenni. Mondta is: "Itt még le van maradva!"

Ha közben látta, hogy leolvadt a máz az edényről, adott még egy-két tüzet, akkor a gőzt kapott az edény.

Volt a kemence oldalán egy néző, azon át nézhette a mester az edényt. Az égetés végén ott nyitotta fel vashoroggal.

Égetés közben fekete szemüveget kellett viselni, mert a szemnek nagyon ártott a sok tűz. Ott ment tönkre a szemünk mindannyiunknak.

Nagy meleg volt. Nem voltak akkor még jó söröcskék, csak egy korsó hideg víz. Azzal kínálhatta a mester a közönséget. A második égetés 3-4 óra alatt készen volt. Csak másnap bontották meg a bányát. Fontos volt, hogy éjjel eső ne essék, mert az tönkre tette volna az egész kemencét. Hirtelen lehültek volna az edények és megrepedtek volna.

A kemence szétbontása úgy történt mint a zsengélés után. Kiegett az edény, jöhetett a gazda a bánya edényért, kezdődhetett a vásárolás.

3. A licei fazék értékesítése

a./ Eladás háztól

"Rendszerint minden fazekas előre eladta a bányát, mielőtt hozzákezdett a munkához. Volt neki egy biztos szekeress, fuvarosa. Ez mondta meg a fazekasnak, hogy milyen edény legyen a bányában."

Igy szólt a megállapodás: "Tegyél bele 20 korsót, 50 fazekat /tejes/, 200 laposfenekű fazekat, 100 szilkét, 50 kajsztronyt, 100 tányért, 50 tálat, 50 kisbogrét, 20 kiskorsót!"

Ha ősszel volt az égetés, akkor még 300-400 virágcsérép is kellett. A szekeres fizetett 1200-2000 koronáig az áru-

ért, kikötötte, hogy legyen a bányában 1200-1500 drb. edény. Ha jól sikerült az útja a szekeresnek, akkor még utólag adott 1 mázsa buzát a fazekasnak.

A szekeres is mindig jelen volt, amikor kibontották a kemencét. Ha színtelen volt az edény, vagy zsengésen maradt, ha volt közöttük fekete, gőzös, szabálytalan, akkor olcsóbban vette meg a gazda.

A szekeres végül megegyezett. Felfogadott egy utasi-nast, akit magával vitt a vásárolásra. Ez 10-12 éves fiú volt, még iskolás, de a szünetben megkeresett 80-100 koronát.

Nagyon kevés edényt adtak el a háztól. Abból nem volt komoly bevétel. Így az edényt elvitték a faluból vagy maga a fazekas, vagy a gazda, aki megvette a bánya edényt.

b./ Vásárolás

"Óvatosan kellett felpakolni az edényt a szekérre. Mindig kellett egy kis szénát csapni egy-egy edény után. Felraktuk mi a szekérre 2 méter magásra is. A szekér oldalába beleállítottuk a vesszőket körös-körül. Mogyórfából állítottunk nagyvesszőt. Somfából befontuk az egészet. Az edényt úgy kellett adni, ahogy a sor kiadta. Ezért úgy pakoltunk, hogy mindenféle edényhez hozzá tudjunk férni. A szekér tetejére még jött egy gyékénytakaró. Úgy kellett rakni a szekeret, hogy azal el tudjunk menni 200 kilométerre is. A gyékénytakarót a Bodroghözön csinálták, onnan szereztük be. A kocsi oldalára felkötöttünk egy zsák zabot, a saroglyát megraktuk takarmánnyal. Hazai útravalót tettünk a tarisznnyába. Egy üveg pálinkát is betett a gazda az egyik fazékba. Minden nap más helyre tette, nehogy az utasinas kiigya. Az ügyes inas csak megtalálta, kiitta, és vizet öntött helyibe.

Akkor a koma, sógor, az asszony meg a gyerekek szerencsés utat kívántak. Így szépen utnak indultunk.

Merre is vezetett az utunk?

Elindultunk Putnok felé, Onnan Miskolc, Mezőkövesd,

vagy Ujhely Beregszász felé mentünk. Aki sietett jobban, az megelőzte a többi. Jobban el tudta adni az edényét.

Volt egy másik útvonal is: Pelsőc, Rozsnyó, Torna, Szepsi, Kassa. Ez az út olyan volt nekem, mint az udvar, annyira ismertem a vidéket. Akkor jártunk Eperjes, Gerendás, Gálzecs felé. Ott három felé ágazik el az út. Jártunk még Kisgérés, Bodrogszentés, Ágcsernyó, Csap, Nagydobrony, Bátor, Káoszony, Beregszász környékén is. Lementünk Tiszaújfalukig.

Más irányban pedig Gerendát, Nagymihályt, Vásárhelyt, Bánocot, Deregnőt, Vaját, Kapost, Budaházát, Palágyot, Komorócot, Szürtét érintettük.

Deregnőtől kezdtünk árulni. Pazdicson volt két fazekas. Ott miattuk nem tudtuk árulni.

Jártunk Ungváron, Kisberezsnán, Nagyberezsnán, Szobráncon. Homonna, Laborc, Snina, Takcsány, Visnij Szvidnyik, Szorpokó, Vranov, ez mind ismerős helyt volt. Aztán jöttünk hazafelé. Késmárk felé Vöröskőn át is hazajöhettünk.

Egyszer négy vásáron voltunk. Vettünk Deresken edényt, azt vittük eladni. Kassán szerdán, csütörtökön Girárdon, pénteken Szebenben, szombaton Liplánon volt vásár. Ezek jó falatok voltak. Ezeket az utakat egy éjszaka kellett lehajtani. A csipkések, rófosók mindig elhagytak bennünket, mert jó lovaik voltak.

Ugy adtuk az edényt, mint a kupecsek. Adtak az edényért búzát, árpát, gabonát, zabot, takarmányt. Egyszer 16 mázsa zabot kaptunk. Nem mertünk felülni a szekérre, úgy megrakódtunk.

A mi edényünk szebb edény volt, mint a többieké. Ezt jobban vették. Nem mindig sikerült. Élni kellett. Összejártuk a világot le, fel, oldalt azért a csepp ennivalóért. Sokszor fillér hasznunk se volt. Aki jártasabb volt, az jobban boldogult.

Adtuk az edényt pénzért is, vagy kétszer töltve terményért. Árpával két és félszer kellett tölteni. Zabbal háromszor. Babbal kétszer.

A fazekas négy hétig dolgozott egy bánya edénnyel, a

szekeres két hét alatt eladta. Jó vásárt csinált néha. Hozott terményt is, néha még diót is.

A licéiek területe volt Ruszinszko, Nyírség, Tiszahát, Bodroghöz, Hegyalja és a Szamosköz. A két háború megzavarta az utazásokat.

Mennyit kellett dolgozni a fazekasnak, mégsem volt becsülete neki. A sok gazda mind lenézett bennünket. Azt mondták róluk: "Ajj, az csak egy focskos legény, focskos inas!!" Nem is adták hozzánk a lányukat.

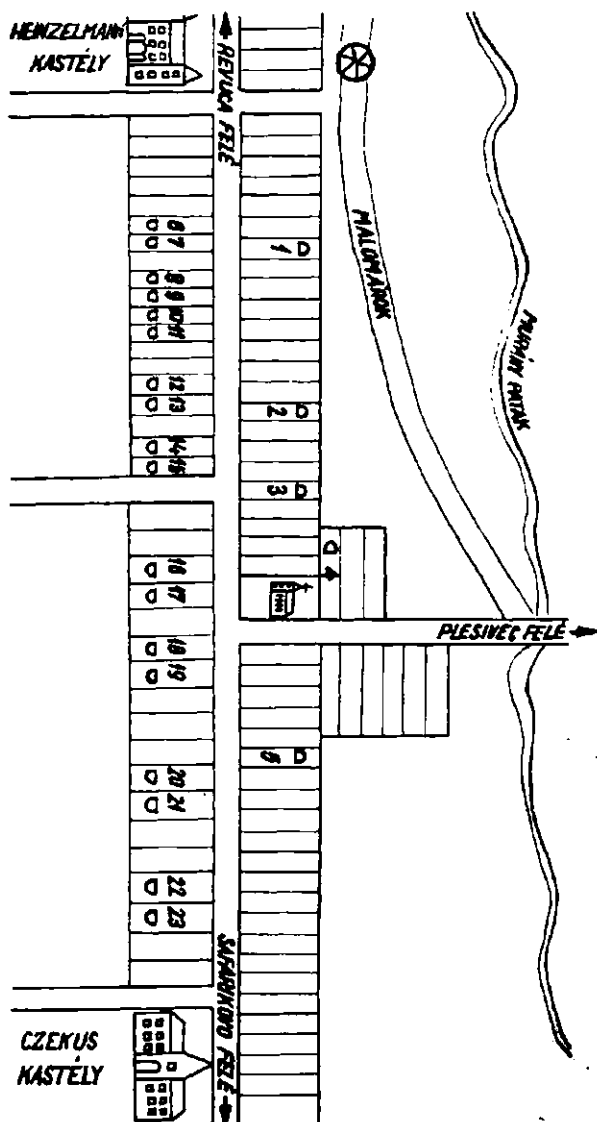
Amikor utközben a szekeres megállt, az inasnak kellett gondozni a lovakat. Ha elfogyott a takarmány, az inas karjára vett 3-4 edényt és ment kérni takarmányt. Edénnyel fizetett.

Minden szekeresnek a nyakában volt egy vászonzacskó. Abban tartotta a pénzt. Volt olyan szekeres, akinek éjjel a nyakáról levágták a zacskót, úgy jött haza pénz nélkül. Néha meg is támadták őket, azért jártak legtöbbször ketten-hárman. Sohasem egyedül.

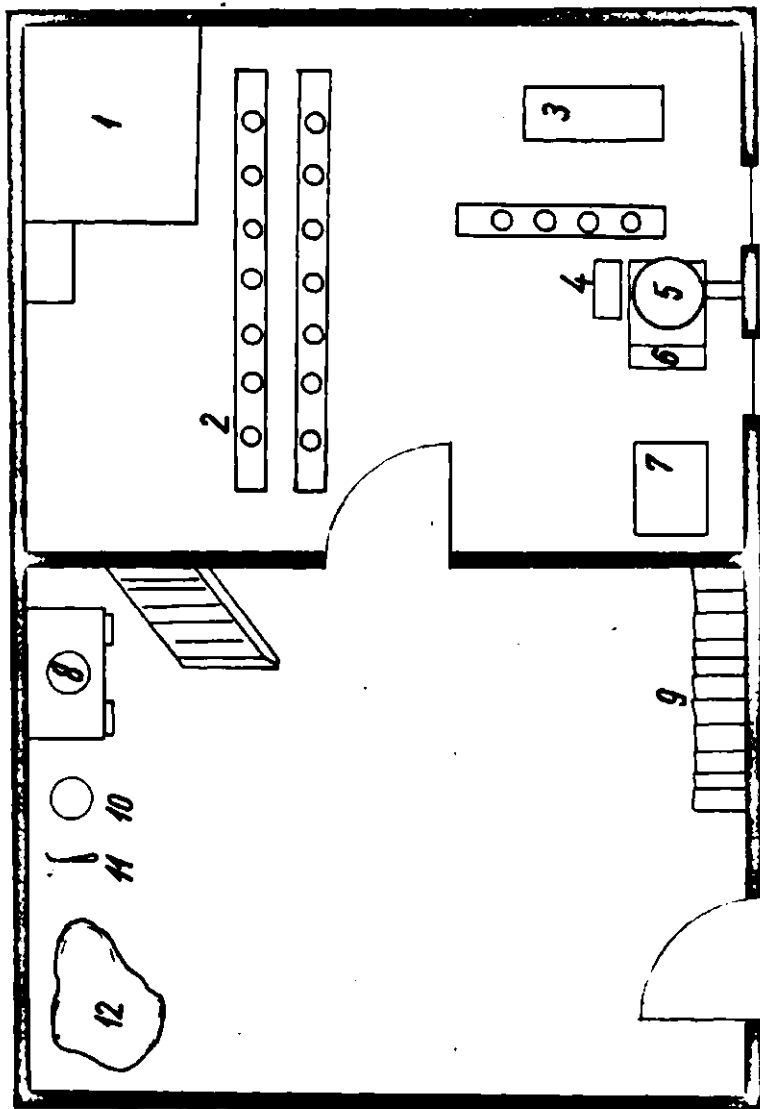
Dicsérni is kellett az árut. Ahhoz is nagyon jól értett némelyik. Lerakta az edényeket a földre. Dicsérte, hogy milyen erős az edény. Akkor a fazekas végigsétált az edényeken. Tudta, hogy hova kell lépni, hogy azok ne törjenek össze. A tejes csuprokon az öblös oldal olyan erős volt, hogy megtartott egy embert. A másik fazekas meg ledobta a korsót a földre és nem tört össze. Tudta a fazekas, hogyan kell leesni az edénynek, hogy ne törjön össze.

De ez a világ már rég elmúlt, nem is jön többé vissza"

Nemcsik Pál

A fazekasok települése

Egy fázakasműhely alaprajza

A VILYVITÁNYI ERDŐK ÉS A FAKÖZELITÉS

Országunk területén mindenütt, ahol erdők vannak - főleg hegyi erdők - az erdei munkások egyik legnehezebb és legfárasztóbb munkája a kitermelt fa közelítése és elszállítása. Az biztos, hogy az egyes vidékeken a munkamódszerek a helybeli adottságok szerint különböznek, de nekem most nem az a célom, hogy szakszerű feldolgozást készítsek, hanem az, hogy leírjam a helybeli erdőmunkások munkájának folyamatát a fa közelítésében.

A jelenlegi munkámat egy később megírandó pályamű "gyakorlópéldája"-nak szántam, ugyanis az én falum néprajzi helyzete nem a legalkalmasabb hosszabb tanulmányozásra az erdő néprajzával kapcsolatban, mert a felszabadulás után a falu erdőterületének döntő többsége Csehszlovákiába került, ennek megfelelően a falu népe inkább mezőgazdasági és ipari munkából él.

Ezek alapján arra az elhatározásra jutottam, hogy legeredményesebben a Zempléni hegység legészakibb vonulatában található erdők néprajzát gyűjthetném össze, mivel ezen a területen ennek évszázados hagyománya és eseményekben gazdag jelene van.

Jelenlegi munkámban inkább csak a saját megfigyelésemet írom le egy munkafolyamatról, de teljesen hitelesen, a valóságnak megfelelően, mert ezt én is gyakoroltam néhány hónapig.

Az erdők

Munkám színhelye: Vilyvitány. A régi Zemplén vármegyében terül el, a sátorlajaujhelyi járásban. A falu környékén levő erdőknek a 80 %-a a Károlyi grófok birtoka volt. A helybeli gazdák birtokában a felszabadulás előtt 1130 hold erdő volt, a felszabadulás után e területből csupán 420 hold maradt.

Kerev határok az egyes erdőrészek között nem voltak, ezért nagyságukat sem lehet pontosan megállapítani. Nevük azonban elég érdekes.

Az utazó a faluból kiindulva északkeletre tart. A Csonkás nevű erdőrészt lankás, napsütötte oldalait veszi észre. A név azonban ma már nem helytálló, ugyanis régen ezt a területet azért hívták Csonkásnak, mert csak elszórtan lehetett találni a Károlyi grófok egykori juhlegelőjén néhány terebélyes mocsári tölgyet - kocsányos tölgy -, s mivel a faluhoz közel volt, a szegényebb emberek téli időben gyalogszánkóval kimentek, s a terebélyes fákra felmászva, fejszével vagy kávésfűrésszel levagdalták az ágakat, "megcsonkították a fákat". Ezekekről a csonka tölgyekről kapta hát a nevét. A felszabadulás után, 1953-ban megfelelően kezelésbe vették ezt a területet, s ma már a régi csonka tölgyekből csak hét darab maradt - az is a nyári melegben dolgozó munkások számára "ébédlő"-nek.

A régi disznólegelő helyén ma már 2-3 méter magasságú fenyőerdő áll. A tetőn azonban és az északi oldalon vegyes az erdő, fehér törzsű nyírfák és kocsánytalan tölgyek alkotják; ez a rész viszont már csehszlovák területen van.

A hegy csúcán és lefelé az északkeleti oldalában zárt bükktelepülést találunk évszázados bükkfákkal, s néhány még öregebb tölgyet. Lentebb, a hegy keleti lábánál egy átlagban 7-8 méteres szakadék van, s ebben, valamint a szakadék két oldalán mintegy 20-30 méteres csikban gyönyörű lucfenyők vannak. A szakadék két partján közvetlen utak vezetnek lefelé a Bükkpatakba vagy Bikk-patakba, melyről még később szólni fogok.

A szakadék s az ut tulsó oldalán sűrű bokrokkal benőtt fenyves található - vörös fenyő - itt-ott egy-két vad-

cseresznyével, vadalmával s tölgygel. Ez így emelkedik fokozatosan mintegy 250-300 méteren át, s aztán szép szálfa erdő váltja fel gyönyörű tölgyekkel. Ezt a nagy területű, változatos hegyhátat Mátyás-hegynek nevezi a nép. Azt tartja róla, hogy egykor igazságos Mátyás király vadászgatott ott, sőt szőlője és háza is volt a hegyen. Hogy mi igaz ebből, azt nem kutattam, de a szájhagyomány hitelességét bizonyítja az a tény is, hogy a hegy lábánál épült Felsőregmec egy részét még ma is Mátyásházának nevezik, s a hegy déli oldalán lévő szőlőkről is azt tartják, hogy azok valamikor Mátyás király tulajdonában voltak.

A hegy keleti lábánál, közvetlenül az országhatáron kanyarog az átlagosan nem bővizű, de esőzések alkalmával hihetetlenül megduzzadó Bikk v. Bükk patak, mocsaras partjaival egy helyen mocsárrá, illetve nádassá szélesülve, majd ismét elkeskenyedve, a nádason túl zöld rétecskék kíséretében. Egyes helyeken a patakot vadcserezsnye ligetek szegélyezik.

A pataktól a hegy meredeken emelkedik fel - a csúcsig. Ezt az oldalt a patak tulsó partjától párszáz méternyire - ma már szlovák területen - levő Mihályi nevű faluról Mihályi oldálnak nevezik. A Mihályi-oldal közepén van egy hatalmas irtás /a régi sudár tölgyek helyén/, másfél-kétméteres új fenyő és tölgy csemetékkel. Az irtás jobb oldalán sűrű gyertyán erdő emelkedik egészen a hegy csúcsáig. A bal oldal egy része egy szakadékgig tölgyes, néhol évszázados fákkal. A szakadék, amely kb. tíz méter mély és 15-20 méter széles, körülbelül a hegyoldalnak alulról mérve 2/3 részénél kezdődik. Akácfa szomszédságában óriási vadcserezsnyék nőnek benne, kb. 120 vagy 200 db. A szakadékon felül ismét összefüggő tölgyes van. A szakadék bal oldalán viszont egész Mátyásházáig az akácfa nőnek. Ezt a részt Akácsonak nevezik.

Az eddig említett területek mind gróf Károlyi birtokában voltak a felszabadulás előtt.

Vitány felett a Gira nevű hegy emelkedik, amelynek a déli, délkeleti és délnyugati oldala szőlő és gyümölcsös, a többi pedig akácös. A hegy lába és a Csonkás között terül el

a Kolerás nevű akácós, amely nevét az 1830-31-es kolerajárvány áldozatairól kapta.

A Gíránt túl a Kátyú nevű legelők területnek el, amelyek valaha erdők voltak. Nevüket a szomszédos ingoványról kapták. A legelőkön túl az ugynevezett Vitányi-erdő van, amely gyönyörű tölgyeseivel, a Gíra-tető fenyőivel, a Gíra északi oldal és a Kolerás akácosaival együtt a faluközösség birtokában volt. A Vitányi-erdőnek 90 %-a ma már nem magyar terület.

Vily fölött /Vilyvitány a felszabadulás előtt térbelileg egy, de közigazgatásilag két falu volt/ emelkedik az ugyancsak gr.Károlyi birtokát növelő Korom-hegy. Neve nem egyértelmű: egyesek szerint valamikor szénégetők tanyáztak ott, s a faszénről nevezték volna el koromnak, mint ahogy a falunktól kb. 6 km-re levő Kovácsvágáson is egy hegyet a szénégetésről Pekete-heggynek neveznek. Mások viszont azt állítják, hogy azért hívják a hegyet Koromnak, mert nyáron - mivel a hegy a falutól nyugatra van - a nagy esők"inaan szoktak jönni" s először itt tornyosulnak a koromfekete fellegek. A fanemek tekintetében a Korom-hegy, a Mátyás-heggyel ellentétben, már egységes jellegű. Itt általában csak két fanemet találunk: tölgyet és bükköt - természetesen magassági megoszlásban. A Korom-hegyben a fakitermelés mellett értékeesebb a bányászat, ugyanis ennek itt már kb. 130 éves hagyománya van. Az itt termelt kaolinnal látják el pl. a hollóházi kerámia-gyárat.

A közelítés

Ezek után áttérek az erdei munka egyik érdekes részének ismertetésére.

Közelítés-en értjük az erdei munkának azt a részét, melynek során a kitermelt faanyagot /szálfa, rönkfa, tűzifa, egyéb választékok/ a vágás helyétől a rakodóhelyig /a továbbszállítás kiindulópontjáig/ mozgatják.

A fa közelítését általában azok a munkások végzik, akik a termelésben is résztvettek. Előfordul azonban, hogy a fa-

döntés sürgőssége miatt a közelítést más munkások végzik. A közelítés módjai a következők: kihordás /kézben, vállon/; targoncán, talicskán, kézi /gyalog/ szánon való közelítés: gurítás, csúsztatás, eregetés.

Kihordás kézzel: Kézzel általában tűzifát vagy szálfát szoktak kiközelíteni, általában olyan helyről, ahonnan más módon nincs lehetőség hozzáférhető helyre a fát kihordani. Pl. egy eléggé meredek hegy csúcsára egy út vezet. A csúcstól 50 méterrel lejjebb valamilyen oknál fogva 5 m³ tűzifa található a sűrűben, ahol út nincs a hegy lába felé, vagy oldalt a legközelebbi út nagyon messze van. Ilyenkor nincs más megoldás, mint az, hogy a munkás ereje szerint kézbe veszi a hasábokat, vagy ha szálfáról van szó, ketten megfogják a fa végét, és kézzel kiviszik a hegy csúcsára.

Vállon kihordás általában az előbbi helyzetben, bányafa /legtöbbször/ vagy nehezebb szálfák esetében fordul elő.

Kihordás targoncán vagy talicskán: Ez a közelítési mód csak a legutóbbi időben ismert környékünkön. Főleg a fuvargazdaság dolgozói dolgoznak vele egy ló segítségével. Közelítő-biciklinek is nevezik. Ezzel általában nehezebb bányafákat és rönköket közelítenek. Készítése gyárilag történik.

Közelítés kézi /gyalog/ szánon: A helységben inkább a gyalogszánka elnevezést használják. Télen alkalmazzák bányafa, valamint tűzifa közelítésére. Általában kb. fél köbméter fát szoktak rárakni. A megrakott szánkát megcsatlózzák. Vagyis a fát átkötik egy láncsal és a láncot megszorítják egy kb. 4-6 cm vastag 140-160 cm hosszú egyenes ruddal, vagy a rókoncákat átkötik dróttal vagy kötéllel, hogy ha a szánka felborul, a fát ne kelljen újból rakni, hanem csak a szánkát felállítani.

Gurítás: A gurítás nem a legelterjedtebb közelítési módok egyike, mert nem minden fánál alkalmazható. Gurításra csak az a fa alkalmas, amely megfelelő vastagságú és nem túl hosszú. A gurított fa érkezése sem meghatározott. Ugyanis a kívánt helytől messze is elgurulhat.

Csúsztatás: A csúsztatást általában nehéz rönkök mozgásánál használják, leginkább télen, amikor a hó megkönnyíti a csuszást, de alkalmazzák még deres fűvön vagy csuszós sáros talajon is.

Eregetés: Eregetni szokták a bányafát és a tűzifát. Pl. /a hegyoldalból lefelé a kitermelt fát a fa végével a dobás irányára merőlegesen dobálják/, s ezzel kb. 20 méterrel feljebb juttatják a megdobott fát. Amikor az egész mennyiséget leeregették a lehető legmesszebbre, akkor újból kezdik a műveletet és addig csinálják, míg le nem eregetik a gyűjtőhelyre. Ott megfelelő rakásokba újból összerakják.

Közelítésnél a közelítő- és gyalogszánkát használják. Felépítése a következő:

1. szántalp, 2. sulyok, 3. eplény, 4. rókonca, 5. rud és 6. vontatókötel.

A közelítő szánkát legtöbbször az öregebb favágók készítik, de előfordul néha, hogy a falubeli ácsok. A gyalogszánkát viszont többnyire az ácsok készítik. Egy szánkával legtöbbször csak egy ember dolgozik, de a közelítők egymásnak szükség esetén segítenek.

Fékezésnél általában megemelik a szánka elejét, és így az önmagát lefékezi. Nagyon meredek hegyoldalakban szoktak még használni egy hosszú, kb. 1,5-2 m-es karót, s azzal megemelik a szánkát, s így a tehes nagyrésze a karóra esik, a görcsös karó pedig fékezi az iramot. Használhatnak még fékezésre un. lánc-talpalást is, amikor két-három soros láncot a szántalpra erősítenek, s ez állandóan fékezi a szánt. A faközelítő szánt kizárólag emberi erővel vontatják.

A gyalogszánkát felhasználják otthon a ház körül is, pl. rőzsehordásra, takarmány- és szalmahordásra.

A vastag bányafákat és rönköket kézi és állati erővel egyaránt láncok segítségével vontatják. A közelítendő fa végére kb. 40-50 cm-re a fa végétől ráhurkolják a láncot, de több fa szállításakor még meg is csatlózzák, hogy utközben az egyes darabok szét ne hulljanak. Az emberi munka megkönnyítésére a helységben erre kizárólag lovakat alkalmaznak.

Csorba László

A M I G A K E N D E R M A G B Ó L T I L O L H A T Ó

R O S T L E S Z

1. A talaj előkészítése, trágyázás

A kendermag vetése a jól előkészített talajba április végén, május elején történik. Különösen nagy gondot kell fordítani a föld előkészítésére. Általában ősszel és tavasszal egyszer-egyszer, helyenként tavasszal az időtől, valamint a kifejlődő gyomoktól függően esetleg más, a kender növést gátló betegségek fellépte miatt kétszer is szántanak.

Szántás előtt - akár ősszel, akár tavasszal történik - trágyázni kell. Legjobbnak tartják az apró - ivott - disznó, vagy marha trágyával, de általános a tyúk, vagy egyéb szárnyas állat fahamuval kevert trágyájának használata, amit csak megszabott mennyiségben lehet földre vinni, mert a túl kövér földben a kender megdől, és laza rostú lesz. Ha a trágyázás ősszel történik, azt még feltétlenül ősszel be is kell szántani, mert a trágya sokat veszít értékéből. Az őszi szántást kb. 20-25 cm. mélyen végzik. A tavaszi kétszeri talajművelés főleg kötött, agyagos talajnál szükséges. Ha a föld össze-repedezett behorpadt, gyomos, a tavaszi kétszeri szántás elkerülhetetlen. A talajelőkészítő műveleteket közvetlenül a vetés előtt végzik.

A jó termés feltételei:

A kenderföld elhelyezkedése, a kenderföldet érő fény-sugár beesési szöge, megfelelő időjárás.

A talaj minősége.

A talaj megmunkálása.

A kenderföld elhelyezkedése azért fontos, mert melegebb napsütötte vidékeken a kender magasabbra nő, és jobb termést is hoz. A magasabb kender szála hosszabb. Ez nemcsak a fonást könnyíti meg, hanem a fonál minőségét is befolyásolja. A magtermés is különösen fontos, hiszen mindenki saját termésű magot alkalmaz legzivesebben.

A kender fejlődése csak meghatározott melegben lehetséges. Az illető terület hőmérséklete nyilvánvalóan függ a napsugár beesési szögétől, a sugarak és a földfelszín által bezárt szögtől. A szükséges hőmérséklet mellett a kender növekedése, fejlődése során elég sok csapadékot igényel. Ennek biztosítása nélkül lehetetlen a jó termés, a jól felhasználható alapanyag. Ha a csapadék mennyisége kevés, akkor a kender könnyen törik, a gyökere is felhasználhatatlan. Nagyobb a különböző betegségek fellépésének a veszélye is. Sok, csapadék esetén viszont, a túltrágyázáshoz hasonlóan a szár megdől. Az egymásra bukkott növényeket a bepállás veszélye fenyegeti. Sok lesz az ajkender, amelyet csak a kévék összekötésére tudnak felhasználni.

A kendert igen különböző talajokon termesztik. Leginkább megfelel a levegő által könnyen átjárt, kissé nyirkos, jó erőben lévő homokos talaj. Azt mondják, hogy a homokon termelt kender rostja lazább, finomabb, selymesebb, könnyebben kidolgozható, mintha kötött, pl. agyagos talajon termelt. Jónak tartják a humuszban bővelkedő iszap talajt is, ha az nem túl kövér, vagy a pohányós fekete földet. Kerülik a túl sovány, túl laza, vagy szikes talajt. De az igen kötött, tömör agyagos földet is. Ezt ugyanis a levegő nem járja át megfelelően, és eső után összetapad, folyik, ha megszárad összekeményedik, repedezik, s a lazítást feltétlenül végre kell hajtani. Az ilyen földön termelt kender szála erősebb, tömörebb, súlyosabb.

Hogy milyen a jó kenderföld? Olyannak kell lennie, hogy más, hozzá hasonlított földre azt mondhassák: "olyan, akár a kenderföld".

A jól előkészített talajba április végén, május elején 5-6 cm mélyre megtörténhet a mag elvetése. Laza talajban

1-2 cm-rel mélyebbre, a kötöttebb szerkezetűben magasabbra kerül a mag. Egyszerre 150-200 öltre való magot vetnek, miután meggyőződtek arról, hogy a vetőmag telebélű, mert így belőle biztosan kikel a kender. A magot sűrűn kell vetni, hogy a szál vékony legyen, de mértékkel, mert előli egymást, sok lesz a magtermés, rosszabb, nehezebb a feldolgozás. A vetésnél vagy maghintésnél az első lépés bal lábbal történik: ekkor vetés a jobb oldal felé. A második lépés jobb lábbal a balig: szórás előre.

Legfontosabb dolog, hogy a vető ember mindig kb. egyenlő mennyiségű magot vegyen kezébe, s azt megfelelő tenyérnyilással szórja szét, tehát ne keltsen foltokat, és a vetés ne legyen csomós! Az egyenetlen vetés kiküszöbölésére gyakran használt a 2-3-szori hintés, aztán "elcsapták a magot és kapával kapálták által", vagy gereblyével igazították és takarták be. "A galambok osztán ritkították, ha oly helyt vót a faluba." A kender elvetését nagyon sok aggodalom, félelem és babonás hiedelem kísérte. Nem is alaptalanul. A kender nagyon érzékeny a fagyok iránt. Nagy melegben könnyen megégett, megvörösödött, hiába áztatták elszakadozott. Ezt a kendert öbüllyütött-nek nevezték. A tiló alatt nemcsak a pozderja hanem a kender szála is eltörik, amit tilószakadék-nak mondanak. Sokszor elszaporodtak a kártevők, pusztító rovarok és betegségek, élősködő növények. Ilyenkor sokszor kárba veszett a kender.

A vetéssel kapcsolatos babonák és hiedelmek közül ma-napság is fennmaradtak a következők:

"Ha május 10-12 között nem vetik el a magot, a kender foltosan kel ki" /Ujcsanálós/.

"Nagyon magos embernek kell vetni, hogy a kender is magos legyen" /Sajólad/.

"A magot jószággal nem szabad tapodtatni, mert akkor nem nyó ki" /Ujcsanálós/.

"Ha megvoltak a vetéssel, magosra dobták a zsákot, hogy olyan magosra nyójjon a kender."

"Vetésre igyekeztek holdtöltét kifogni, mert akkor jobban nő a kender."

3. Magtermesztés, tárolás

A vetéshez szükséges magot mindenki saját maga termelte. A magnak való kenderet szokták külön is vetni, általában kukorica, vagy kenderföld szélébe, egymástól jó lépésnyire. A magokból 10-14 nap elteltével kikel a kender. Az egészen sötét-magvas közül a hattyu-kendert kihuzigálják. A magkender szára igen vastag, olykor karvastagságnyira is megnő és ágas-bogas. A magvak a szár bugájában helyezkednek el. Ha az időjárás megfelelő, egy-egy bokor nagyon sok magot terem. A beérés után a bokrokat, hogy a mag ki ne hulljon a bugákból a föld színénél sarlóval vagy más effajta éles szerszámmal olvágják, s lepányvázott kocsin azonnal hazahordják, majd kicsépelik. Szárát tüzelésre használják. A kivert magot kirostálják, kiszemelelik. Csak szárítás után kerülhet tárolásra. A vetésre alkalmas magot padláson vagy más száraz helyen, szórzsákban tárolják. A vetőmag nagysága nem döntő, csupán az a fontos, hogy telt legyen. Ennek megállapítására szolgál az előzőekben említett szelelés, vagy két tenyér között történő megdörzsölés. Ha a magnak való kender a többitől külön ültetik, - tehát bokrokban - szokták a magot szemenként átvizsgálni, meggyőződni annak teltségéről, egészségességéről.

Azt tartották, hogy ha a télire zsákban vagy szűtyőben a padláson, esetleg a kamrában szegre akasztott magot többször is megmozgatják, akkor sok lesz benne a virágos kender. Ezt a kis tételben tárolt magot csakis vetésre használták, állatok etetésére még véletlenül sem, mert azt tiltotta a néphit. Az elvetett és nagy tömegében kinyűtt magvast viszont nem használták vetésre, legalábbis nagyon ritkán. Vannak helyek /Böcs/, ahol még mindig azt tartják, hogy a mag vetésével befolyásolni lehet, hogy abból virágos vagy magvas kender nőjön-e ki.

Ahol ritkán vetnek, sok lesz a magvas, ahol pedig sűrűn, sok lesz a virágos kender - tartják. "Ha azt akarod, hogy sok legyen a virágos kendered, a magot csak vedd jó sűrűn" - szól az előírás. Természetesen ennek nincs semmilyen szilárd alapja, hisz másutt ennek teljesen ellentmondó vélemények vannak: "Csak az isten tudja, hogy mit rejtett el a magban."

4. A mag beérése, nyüvése

A magvas és virágos kender teljes beérése között jelentős időbeli eltérés mutatkozik, amelyet helyenként kettő, míg másutt négy hétben határoznak meg. Előbb a virágos érik meg,érésének számos jele van. Tiszadadán akkor nyüvik, ha olyan a virága, mint a csalánnak. Közökeresztesen ha füstöl, Böcsön ha "lisztes a virága". Ujcsanál oson ha szára "olyan sárga, mint a kikirics". A teljes megérésről csaknem mindenütt olyan formában is meggyőződhetnek, hogy néhány leszakított szálát összedörzsölnék. Ha szakadozik, még érni hagyják, ha nem, hozzá lehet fogni a nyüvéshez. Ahol nagyobb mennyiségű kendert vetnek, nem várják be a virágos és magvas kender érése közti időkülönbséget, hanem hagyják a virágost túlélni, a magvast pedig valanivel előbb húzgálják ki. Így a két szál minőségét tekintve nagyjából megegyezik. Ekkor nincs külön áztatás, és a fonásnál sincs megkülönböztetés. Kis termelés esetén - jól hozzáférhető parcellákon - a virágos és magvas kendert külön-külön nyüvik. Ennek a módnak megvan a maga előnye, de külön áztatást és a fonásnál is megkülönböztetést igényel a két fajta.

A külön nyüvés úgy történik, hogy a virágos vagy szelíd kendert kihuzgálják, hogy több fényt és levegőt kaphasson a magvas. A virágos színe beérésekor halványsárga, a magvasé ekkor még sötétzöld, így a megkülönböztetés nem nehéz. A könnyebb felismerést szolgálja többek között az is, hogy a virágos 15-20 cm-rel magasabbra nő, mint a magvas. Azt, hogy a virágos kendert jobban szeretik, könnyen megérthetjük akkor, ha tudjuk, hogy a virágos szála hosszabb, vékonyabb, selymesebb, megkönnyíti a fonást, gyorsabbá teszi annak ütemét, és főleg jobb minőségű fonalat ad, mint a magvas. A nyüvésnek többféle módja ismeretes:

1. Több szál kendert összefogva felső részénél, kihuzsák a földből.
2. Elszakítják a földfelszínnél.
3. Sarlóval levagdaltják.

Bár a kihuzgálás a leggyakoribb eljárás, előljáróban

mégis leszögezni kívánjuk, hogy ez a nyüvésnek a leghelyteleb-
b eljárása. A megérrett szál ugyan nem szakadozik, de külö-
nösen a száraz talajból való kihuzgálás során mégis sérüléseket
szenved. Ezt a veszélyt ismerik is, ezért általában eső után
szoktak nyüni, hogy a gyökér a szál megpattanása nélkül jöj-
jön ki a földből. A kender végén lévő gyökér nagyon sokszor bo-
nyodalmak okozója, így előbb-utóbb el kell azt távolítani, a-
mely történhet:

1. közvetlenül a nyüvés után a kenderföldön,
2. áztatás után,
3. tiloláskor,
4. le sem vágdaltják, hanem tilolásnál különös gondot
fordítva rá a fás részt összetörik, a a gyökérből kikerülő
meglehetősen gyenge minőségű szál a jó minőségű nyújtására szol-
gál.

Megállapíthatjuk, hogy a kender gyökérrel való nyüvé-
se felesleges munka, hisz ami többletet a szálnövekedés jelent,
elvesztik azt időben a gyökér megmunkálásával.

A nyüvésnek másik formája a föld felszínén történő el-
szakítás, amelyet csak a virágos és magvas kender külön nyü-
vésekor használnak. A nyüvés legfejlettebb formája a sarlóval
vagy más e célra, használható görbe késsel való, föld felszínén
történő elvágás.

5. Száritás

A három nyüvési mód valamelyikével a földről felsze-
dett kenderből a nyüvő 5-10 szálát fog össze, és az "ajjken-
derből készített kötéllel alulról egyharmad részénél átköti. A
markokba kötött kender a földön száradni, szikkadni hagyják. A
száritás időtartama az időjárástól függ. A markokba kötött
kender, ha megázik, néhány nappal tovább kell száritani. A
markok száritása nem mindenütt ismeretes. Vannak helyek, pl. Me-
söskeresztes, ahol a nyüvés után a kender száritják. Itt ket-
tő-négy markot kötnek egy kévébe. Egy-egy kévé kb. 15-20 cm.

átmérőjü. Vastagabb semmi szín alatt nem lehet, mert ez az egyenletes eláztatást akadályozza. A kévét száradás céljából kupokba állítják. Egy kupba 50-100 kéve kerül. Az ily módon áztatás alá kerülő kenderen rajta vannak a levelek és egyéb növényi részek, amelyet közvetlenül az áztatás után távolítanak el. A leveles és virágos részek áztatás előtti eltávolítása a következőképpen történik: az ajkkenderrel összekötött markot a teljes száradásig szétterítve hagyják ez kb. egy hetet vesz igénybe. A nyűvő a teljesen megszáradt felesleges részeket földhöz való csapkodással távolítja el, majd a megtisztított markokból 4-5-öt összefogva kévét köt, amely legfeljebb egy napot maradhat kinn a földön - megáznia nem szabad - utána áztatóba kerül. Míg a virágos kender ázik, megéri a magvas is. Érésének jele, hogy a megduzzadt magtokból peregni kezd a mag. Az érett magkendert óvatosan elvágják a föld felszínén, majd a szárítás 4-5 napos idejére, amelyet pálitásnak füllesztésnek mondanak, magos részükkel egymásra dűtve kupozzák. Ennyi idő alatt a mag olyannyira megduzzad, hogy könnyen kipattan a bugájából. A teljes bepállást követően, vagy helyszínen vagy a háznál, ponyvához ütogetve kihullajtják a magot. Azok a legértékesebbek, amelyek már a legkisebb ütogetésre kiperegnek. Biztos, hogy ezek teltek. Számos helyen az első verésből származó magot a többitől külön veszik, és külön is tárolják. A későbbi már erősebb ütogetés hatására kipergő magvakat kizárólag takarmányozásra használják.

6. Áztatás

Ha az áztatás előtt szárítják a kendert, akkor 4-5 nap múlva megforgatják, egy-két nappal a forgatás után áztató kékébe kötik. Az áztatás előtt a kettő-négy marokba kötött un. kis kékéből négyet-ötöt összefogva - attól függően, hogy milyen nagyok a markok - áztató kévét kötnek. Ezek kerülnek elsűllvesztésre. A kévét vizben szorosan egymás mellé rakva csoportok-ba kötik. A rögzítés módjában - a különböző gyűjtési területeket tekintve - eltérések mutatkoznak.

A rögzítés történhet: 1. karók, cölöpök felhasználásával,

2. cserepcsikék alkalmazásával.

/Bócs/

1. A rögzítő karók vagy cölöpök száma attól függ, hogy hány kévét áztatnak. Általában 3-4-nél többet nem használnak, bár vannak vidékek, mint pl. Újcsanáros és környéke, ahol azt tartják, hogy annál biztosabb a rögzítés, minél több karót használnak. Sajóládon minden harmadik áztató kévét egy-egy karóval rögzítenek, hogy "a víz el ne rabolhassa". A kévéket a leverte karókhoz és egymáshoz is rögzítik. Erre a célra főleg zsúpkötelet használtak. Folyóvizben való áztatáskor egy, legfeljebb két sort raktak egymásra, mondván, ha a víz "megszökik", a kender akkor se maradjon "pucéron".

2. A cserepcsikék alkalmazása a kévék rögzítésének másik módja. Ennek lényege, hogy 4-4 kévét kötnek egy bábuba. A bábukat a két hosszú cserepcsiknek nevezett rud közé kötik be. A cserepcsikék a két szélén és középen létrához hasonló fogakkal vannak ellátva. A rudak hossza változó aszerint, hogy hány bábút kell bekötni, de a 3 méteres hosszúságot általában nem haladják meg. Ha a kévék bekötése megtörtént, a cserepcsikét elszüllyesztették. Rögzítéshez elég volt két karó. Az egyik a jobb, a másik a bal végén volt leverve. Elszüllyesztése a víz folyásával szemben történt. Az áztatásnak ez a módja viszonylag fejlettebb, ugyanis a kévéken áthaladó víznek a kisebb mennyiségű szál nem jelentett nagy ellenállást. Az áztatásnak ez a módja idejét tekintve is gazdaságosabb. Az áztatás 1-2 nappal rövidebb, mint az előző esetben. A cserepcsikével kiküszöbölhető a sok kellemtelenséget okozó egyetlen eláztatás és az idő előtti növényi bomlás megindulása.

Miután az áztató kévék vízbevittele és rögzítése a fent említett módokon megtörtént, sor kerülhet a lefedésre. A kévék-re szalmát kordanak, erre sár, gyp, kő, kavics vagy egyéb nehezítő anyag kerül. Mindaddig, amíg a terhelés a kender teljes elmerülését nem eredményezi.

a. Az áztatás célja: a kender megpuhítása, a szálak közti kötőanyag elbomlasztása abból a célból, hogy a rostszálak szétváljanak. Lényegében a kender fonásra való előkészítésének kezdeti művelete.

b. Az áztatás helye: az áztatás történhet álló és folyó vízben. Az utóbbi a tökéletesebb, ugyanis a víz mozgása mintegy kilugozza az összekötött kévékből a növényi rothadó részeket és más bomló kéreganyagot. Az áztatás állandóan friss vízben történik, ezáltal a fonás könnyebbé válik, azt a részét tekintve, hogy a fonóasszony nyelvét nem csípi a kender, amely elégtelen kikészítés esetén meglehetősen kellemetlen szagú és ízű.

Az állóvízben történő áztatás ideje rövidebb, 3-4 nap. Hátránya a folyóvízi áztatással szemben az, hogy a melegebb vízben a gyorsan bomló részek nem tudnak eltávozni, a kender hamar bebűdösödik.

c. Az áztatás idejét befolyásoló tényezők:

1. a levegő hőmérséklete,
2. a víz minősége, hőfoka /legalább 15-16°-nak kell lennie/
3. az áztatási évszak /nyáron a kender hamarabb kiázik, mint tavasszal/. Nyáron 3-4, ősszel és tavasszal 6-10, esetleg több nap kell a kiáztatáshoz. Az őszi és tavaszi áztatás idejének meghatározásában igen szélsőséges adatokkal is találkozunk.
4. A kender minősége szintén erősen befolyásoló tényező. A puhább, a vékonyabb szálú, jobb talajon

termesztett kender egyenletesebben ázik, mint a vastag, durva szálú, tömörebb talajon termelt.

5. Az áztatás idejét befolyásolja, hogy virágos vagy magvas kendert áztatnak-e. A virágos általában 5-6, a magvas 8-10 napig ázik.
6. Az áztatás idejének meghatározásakor figyelembe kell venni azt is, hogy megázott-e a kender? Ugyanis az esővert kendernek általában 1-2 nappal rövidebb az áztatási ideje.

d. Az áztatás időbeni lefolyása.

A kiázás fokának a rost minőségére is befolyása van. Ha az áztatás tovább tart, a rost fehérebb lesz. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a kendert túl sokáig kell áztatni. A túlázott kender gyengébb minőségű, könnyen szakad, mert ilyen esetekben a rost is erjedésnek indul. A túlázás jele az, hogy a megtört kender fás része a rosttal együtt könnyen elszakad. Ha korán szedik ki az áztatóból, a minőség ugyancsak kárt szenved. Ilyen esetben a megtört kender fás része nem válik el a rosttól. Az áztatóba merített, lefedett csomóból egy hét elteltével látót vesznek. Ez néhány szál kihuzott kenderből áll, és az ázó kender minőségének megállapítására szolgál.

"Ha a szál még vesszős, tovább kell áznia."

"Ha szálaz és szöszöz, ki lehet venni" /Bócs/

"A túl korán kiszedett kender kérge szívóssá válik, élessé teszi a kendert. Ez a tilolást nehezíti meg"

/Sajólad/.

"Ha a pozdorja a törés helyén egy pattanásra kiugrik, már jó a kender" /Mezőkeresztes/.

"A kihuzott kendert megtörték, hogy szíjjas-e még. Ha a külső kérge összetöredezett, kilátszott alóla a szál, már jó volt, ki lehetett hánni."

"A túl korán kiszedett kender keménynek marad"

/Tiszadada/.

"Ha a megroppant kenderről a pozdorja levált, már jó vót" /Ujcsanáros/.

"Ast is tartották, hogy a "jó kender nem azik el"

/Sajólad/.

A kiázottság jeleit a gyakorlott ember már a víz felszínére való tekintéssel felismeri. A buborékok csak nagyon csekély mértékben szállnak fel.

e. Az áztató megbontása, kisátorítás, szárítás.

Ha az eláztatás már tökéletes, sor kerülhet, az áztató megbontására. A művelet részlepelései a következők:

1. A fedőanyag - kavics, föld, gyp, - eltávolítása.
2. A kévét sorra felszedik, partra vontatják. /Ezt a műveletet 3-4 ember szokta végezni./
3. A kihánt kendert a parton jól megdörzsölik, ütögetik, hogy a szemét, iszap nagy része kihulljon belőle. Ezt követi a bő folyóvízben való mosás. Természetesen minden markot "külön-külön ki kell lögybölteni."
4. A kimosott és a földre terített kendert megtaposák, hogy a szálak jobban rostolódjanak.
5. A kévét kisátorítják. /Szétsátorították, szétsátorgattak stb., Ennek több fajtája ismeretes:
 - a. több kévét felső részüknél fogva egymásnak döntenek.
 - b. A kék felső részét összekötik, alját kup alakjában széthúzzák. Így minden "kive saját lábán áll."
 - c. A kévét csak középen kötik össze, az alsó valamint felső részét kup alakban igyekeznek széthúzni.
 - d. a két szél kötést felcsúsztatják középre, s így kup alakban kisátorítják.

A szárításhoz 1-2 nap elegendő. Ennél tovább seholsem hagyják száradni, mert ha megázik, "csak kóc válik belőle."

A szárítással kettős célt érnek el: 1. a kender kiszárítása,
2. fehérités.

A nyirkos kendert minél gyorsabban ki kell teregetni és szárítani, mert a nedves anyag hamar bepenészedik. A partmenti szárítás érdekes változata található Bócsón. A kisátorított kendert csak naplementéig hagyják a víz mellett. Egyrészt éjszakai esőtől, másrészt tolvajoktól félve. A haza hordott kendert falhoz, kerítéshez dűtve sátorítják.

A tilolás előtt a már teljesen száraz kender is megsütötték, hogy a törés gyorsabban menjen. Nyirkos időben a szárításra felhasználják a kenyérsütő kemencét is. Erre azonban nagyon kellett vigyázni, mert benne a kender igen hamar begyült. Akkor aztán inkább bosszusan mint tréfásan mondogatták: "uccu teremtetted, most aztán már jól eltiloltunk!" Elővigyázatosságból inkább kenyérsütés után szárítottak, mert akkor már sohasem volt olyan meleg a kemence, hogy a kender begyúlhatott volna.

Dobrossy István

A MATYÓ SUMMÁSOK TÁPLÁLKOZÁSI ÉS SZOCIÁLIS VISZONYAI

A matyók táplálkozása néprajzi és szociális értelemben is elkülönül az ország többi vidékének táplálkozásától. Általában a magyar paraszt - a gazdag parasztok egy részét kivéve - nem dushált a javakban még akkor sem, ha tehetett. A gazdag a még nagyobb gazdagságra vágyott, s ezért félt enni, a törpebirtokos azért, hogy középbirtokos legyen, a summás, a napszamos, a cseléd egy szóval a nincstelen pedig azért, mert sokszor nem volt mit, vagy miből.

A táplálkozásnál a közösségi megkötés, a szokás is uralkodott. Ez egy közösségre kötelező volt mindaddig, amíg különböző hatások révén ez a "rend" bomladozni nem kezdett. De ha a közösségi szokás bomladozott is, lassította azt a "miből", a föld és a termelési gyakorlat.

Multbeli népi táplálkozásuk tekintetében a nincstelen summás és a tehetősebb gazdálkodó családok táplálkozása között lényeges különbséget találunk. A "lényeges" kifejezésnél azonban meg kell jegyeznünk: amíg a tehetősebbek mindig biztonságban voltak a táplálkozást illetően, azaz volt mindig tartalékuk is, csak azért éltek szűköse beosztással, hogy még több földre tegyenek szert, vagy más jellegű vagyponra, addig a nincstelenek a "kevés" beosztását szokták meg, a sokszori nincset: azaz, ha olyanfélét ettek is mint a földesek, jól lakni a szűkösből nem mertek.

Mozgóvárad lakosságának pl. több mint felét - ha a törpebirtokosokat is ideszámítjuk - szegények alkották, külö-

nösen a századforduló után, amikor a gyors ütemű szaporulat következtében a földterületek egyre aprózódtak. A summások téli táplálkozása azonban nagyjából megegyezett a gazdák táplálkozásával. De a summásságra menés előtti hetekben a nincs diktálta táplálkozásukat. A gyakran emlegetett tollus-kenyér /amikor az olaj kifogyott a bögréből, a tollat az üres bögrébe mártva a kenyeret megdörgölték/ ezt az időszakot példázza. Amikor meg summáskodtak, akkor minél több élelmet igyekeztek összeszörcsölni a fejadagjukból, hogy annak árát vagy magát az élelmet hazaküldjék az otthoniaknak: tudjanak miből élni. A földes gazdák ezzel szemben a beosztó, mindig tartalékoló életmódot folytattak az étkezés területén is. A hombárjuk sohasem fogyott ki, a zsírosbödönben mindig volt zsír, olajból még eladásra is jutott, szalonnából a nyári időszakban is bőven volt. - A különbség csak ennyi a szegények /summások, napszámosok, 5 holdasok/ és a gazdagok, a földesek életmódja között. De ez a különbség táplálkozásukban is nagyon lényeges. Ezt az anyagiakban megmutatkozó különbséget a földesek nagyon is figyelemre méltónak tekintették társadalmi vonatkozásban is. A földes lennézte a summást, a szegény-sorsút. A Gazdakörbe szegény nem mehetett be. Földes legény summás legénnyel nem barátkozhatott, gazda fiu szegény lányt nem vehetett feleségül, stb.

A matyó nép táplálkozását, annak minőségét és változatosságát a szociális körülmények figyelembe vétele nélkül vizsgálni helytelen lenne. S ha azt a tényt szemügyre vesszük, hogy a matyók tekintélyes százalékanak csak tavasztól őszig volt munkára lehetősége, s így keresete is, akkor világossá válik előttünk táplálkozásuk egyoldalúságának oka, szociális helyzetük szomorúsága. Az I. világháború utáni években egyre több a panaszkodó hang a mezőkövesdi sajtó hasábjain is. A békebeli bérek /az első világháború előtti bérek/ visszakívánását tolmácsolják. A békebeli bér az un. hatos kommenció szerinti bér volt, a négyes kommencióval, a háború utáni havi élelmezésre szóló járandósággal szemben. Az adatközlők szerint 1919 nyarán még hatos konvenciót kaptak a summások, 1922-ben

azonban már a négyes járta. A fogalom világos látása érdekében álljon előttünk példa a hatos, illetve a négyes konvenció-ra:

1919: /6-os konvenció/:

40 kg liszt
6 kg szalonna
6 kg hus
6 l bab vagy borsó v. lencse
6 l pálinka
2 kg só
2 l ecet
20 kg krumpli
40 fillér fűszerpénz

1922 /4-es konvenció/:

30 kg liszt
4 kg szalonna
4 kg hus
4 l bab v. borsó v. lencse
4 l pálinka
másfél kg só
2 l ecet
12 kg burgonya
30 fillér fűszerpénz

A summások és a - sorsukért aggódó értelmiségiek segítségért kiáltásának kevés eredménye született. A harmincas évek elején nemhogy jobb bér, de munkalehetőség sem nagyon kínálkozott. Nem kellett a summás. Az 1936-38-as évektől már javult egy keveset a summások helyzete: jobban válogathattak a munkahelyekben, s a németországi summásmunka jobb megfizetése a hazai bérezésre is pozitív hatással volt. Végeredményben azonban szociális helyzetükben lényeges javulás nem következett be. Tanuskodjon egy 1943. évi summás szerződés:

"Munkás szerződés"

Mely egyrészről a Szatmári Püspökségi uradalom Jánosi gazdaságának vezetősége, másrészről alulirott lakosok között a következő feltételek mellett kötötett.

1. A fent nevezett gazdaság felfogad 49 ép, erőteljes, egészséges munkás lányt, akik kötelezik magukat, hogy az ura-

dalmi intézőség első felszólítására a cukorrépa és borsó munkálatok megkezdésekor azonnal munkába állnak és bárhol előadódó bármilyen gazdasági munkát szükség esetén az uradalom más gazdaságában is pontosan és hűségesen teljesítenek.

2. A munkaidő tartama a cukorrépa és borsó munkák megkezdésétől azoknak teljes befejezéséig tart és ha ezen munkák az aratásig elhúzódának, úgy az uradalmi intézőség kívánságára tartoznak addig munkában maradni.

3. Alulirott munkások a szükséges szerszámokat magukkal hozni kötelesek. Cukorrépa kapát és kapircsot az uradalom ad.

4. A munka mindenkor és mindig a munka színhelyén napfelkeltekor kezdődik és ugyanott napnyugtakor végződik. Reggelizésre és uzsonnázásra fél-fél óra, ebédre 1 óra pihenőt ad a munkaadó.

5. Munka közben megbetegedett munkás gyógykezeltetéséről az uradalomban 8 napig a gazdaság gondoskodik. Ezen 8 nap alatt a fizetés még nem csonkítható. Tettett betegség vagy a munkás hibájából származó betegség következtében megbetegedett munkást az uradalom gyógykezelni nem tartozik és a munka nélkül eltöltött napokért ezekre a napokra eső munkadíjat a munkás fizetéséből levonhatja.

6. Engedelmség megtagadása, a munka helytelen végzése miatt a munkás munkából azonnal elbocsátható. Ugyancsak elbocsátható az a munkás is, aki társait bujtogatja, vagy munkába állásról, vagy a munka rendes végzéséről társait lebeszéli.

7. Vasárnap és római katolikus ünnepeken csak az esetben követelhető a munkásoktól a munka, ha a munkaadó gazdaság elemi károk miatt veszélyeztetve van.

8. A munkások pontos és hűséges munkateljesítmény mellett a következő díjazásban részesülnek havonként utólag kifizetve:

I. oszt.	munkások havi	140 P.
II. "	munkások havi	110 P.
III. "	munkások havi	82 P.

A munkások havonta járandóságukból 37 P. levonása el-

lenében a következő természetbeni járandóságokat kapják élelmezésre:

Az I. és II. osztályu munkások 3 kg. szalonna, 0,40 kg. zsír, 21 kg. kenyérliszt, 4 kg. 0-lás liszt, 15 kg. burgonya, 3 kg. hus, 3 kg. köles /ha az uradalom babot tud beszerezni, úgy a köles helyett babot ad/, 1 kg. só, és 1 l. ecet. A III. osztályu munkások ugyancsak a fenti élelmezést kapják azzal az eltéréssel, hogy részükre az uradalom csak 3 kg. szalonnát szolgáltat ki és zsirt nem.

Fizet az uradalom ezenfelül minden munkás után havonta 1 p. fűszerpénzt.

9. A fenti élelmezések kiadása után tehát fizet az uradalom minden munkásnak havonta:

I. oszt.	munkások részére	103 P-t
II. "	munkások részére	73 P-t
III. "	munkások részére	46,50 P-t.

10. /Kihuzva!/- Ha a cukorrépa és borsó elemikár következtében elpusztulna, úgy jogában van az uradalomnak a munkások létszámát belátás szerint csökkenteni.

11. Az uradalom a munkások élelmezésének ellátására, kenyérsütésre minden leszerződött 25 munkás után 1 szakácsnét alkalmaz I. osztályu munkásbér ellenében.

12. Jelen szerződés előttünk felolvastatott és általunk jól megértetett. Alulírottak kötelezettséget vállalunk, hogy az általunk esetleg rosszakaratból előidézett károkért felelősséget vállalunk és alávetjük magunkat az 1898:II.t.c. mindennemű rendelkezésének.

Szentistván, 1943.február 19.

Voll/vagyNoll/Gyula

.....
i n t é z ő
az uradalom megbízottja

Munkavállalók: /aláírások/

Horváth Endréne
Gál Ferencné
Kürti Anna

Rózsa Irén
Lukács Veron
Lukács Mari

Lukács Anna
Lukács Margit
Juhász Péterné
Baranyi Józsefné
Rausz Margit
Hegyi Mária
Tóth Margit
Holló Bernadet
Szabó Józsefné
Tóth Margit
Antal Rozál
Juhász Margit
Lukács Lászlóné
Órdög Margit
Antal Irén
Konc Olga
Rákvács Margit

Szabó Eszter
Lukács Magda
Bárdos Anna
Kiss Lajosné
Tari Irén
Nagy Mária
Nagy Erzsé
Szepesi Anna
Szepesi Margit
Nyikes Anna
Sárosi Rozál
+ /Nikola Józsefné/
Nagy Zsuzsána
Simon Anna
Aranyosi Mária
Aranyosi Péterné
Lukács Józsefné
Simon Mária /Kihuzva; megj.: otthon/
Antal Mária " " "
Konc Mária " " "
Holló Mária
Tari Margit
Kis Magda /Kihuzva; megj.: otthon/
Pozsa Magda
Antal Mária
Szél Mária
Dávid Irén

/Az alján lila színű szabvány
nyomtatvány:/

Hogy ezen szerződés tartalmát az azt előttem aláírt
feleknek saját anyanyelvén megmagyaráztam, illetve tolmács ál-
tal megmagyaráztattam, melyre ők beleegyezésüket, jóváhagyásukat
kinyilvánították, s azt sajátkezüleg aláírták, illetve kézje-
gyükkel ellátták - Igazolom avval, hogy a szerződésszegés tör-
vényes következményeire figyelmeztettek.
Szentistván 1943. évi április 20
.....

Barta István
előljárósági tag, mint tanu

Olvashatatlan aláírás
jegyző

Községi pecsét

A b a n d a g a z d a

A bandagazda vagy summásgazda fontos szerepet játszott a summásság idején. Ő toborozta össze tavasz felé a summásokat, és szerződtette le őket valamelyik urasághoz. A bandagazda egy summás csoportnak a vezetője volt. Ő tárgyalta az uraság kiküldöttjével, s egyezett meg vele csoportja tagjainak beleegyezésével. A csoport összefogója, irányítója volt. Együtt ment velük mindenüvé. A fizikai munkából azonban nem vette ki a részét. Neki nem kellett dolgozni. Közvetítő szerepet töltött be a summások és az uraság között. Gylkor tolmácsolta a summások esetleges kéréseit, "kivánságait", s ő volt az "úr" parancsainak végrehajtatója.

Ki volt adva neki minden napra: mit, hogyan kell elvégeztetni a munkásokkal. S ő ezt mindenféleképpen végrehajtatta. Érthető, hiszen dupla emberbért, vagy ritkább esetben másfél bért kapott. A bandagazda ébresztette a summásokat még pirkadat előtt: "Jó reggelt", "Adjon isten jó reggelt" vagy legtöbbször "Kibújni már!" köszöntéssel. Ekkor a summások gyorsan kibujtak ágyaikból, akármilyen nehezen esett is, felöltöztek - sokszor még mosakodni sem mosakodtak -, s volt aki néhány perccel tovább maradt ágyában, s bizony rohamléptekben az úton szedte magára ruhadarabjait, és siettek ki a mezőre. A mezőn a summásgazda görbebotjával csak sétálgatott a munkások között, és piszkált utánuk: "Ez nem jól van; Gyere vissza; Ezt másképp csináld"; stb., de ő nem segített csak egynek: az ecetgazdának /előmunkás/. Az ecetgazda volt a summásgazda legjobb segítője. Ő járt mindig az élen. A többinek úgy kellett haladni, ahogy az ecetgazda diktálta az iramot. A bandagazda az elsőt, az ecetgazdát sohasem bírálta, az ecetgazda munkáját sohasem piszkálta. Ha valamit rosszul csinált, megigazította helyette, hogy csak minél jobban húzza /vigye maga után/ a többi. A csoport többi tagjára gyakran rászólt: "Igyekez. Gyorsabban. Rendesebben." stb., az ecetgazdának sohasem szólt semmit munka közben, csak valamilyen jellel adta tudtára

szándékát, mondanivalóját. Legtöbbször botjával adott jelzést, s leginkább a nagyobb igyekezet szükségességére.

A bandagazda és az ecetgazda felesége - mert ezek mindig feleségestül mentek munkára - a summásságon jobb helyre került, mint a többi fehérnép. S ráadásul többet is kerestek a könnyebb munkával. Általában a bandagazda felesége volt a főszakácsnő, aki a főzést irányította. Gondoskodott az anyagbeszerzéséről, felelt az ételek elkészítéséért. Ő vásárolt. Ő volt a főnyűző. A főszakácsnő tehát nem főzött, csak a főzésért felelt. A főzést a másodszakácsnő végezte. Ez pedig legtöbbször az ecetgazda felesége volt. Ő vitte ki az ételt is a határba, és osztotta ki a summásoknak. A másodszakácsnő rendes asszonybért kapott. Annyi volt a kedvezménye, hogy elvihette magával gyermekeit - akiket konyhamalacoknak hívtak -, akik ott nevelkedtek a maradékon. /Általában 25-30 személyre kaptak egy szakácsnőt. Később, a 35-ös években volt olyan hely, ahol 20-ra is./

A bandagazdáról és feleségéről sok gúnyolódó, csufoló-dó dal keletkezett. Ezekből a szövegekből fény derül antipathikus viselkedésükre, önző magatartásukra. Ime egy-két példa:

A birkának nincsen lába, se oldalbordája,
Mert elrakta a summásgazda a börtarisznyába,
Ha a lábát belerakta a börtarisznyába,
A fogát meg verje bele a pondris kutyába,

- . -

Mari néném, ha kimegy a piacra,
Piros papucsot vásárol a lábára.
Piros papucs mindig csak azt csattogja:
Nem jutott a húslevesre paprika.

- . -

Jóska bácsi viszi a nagy bödön zsírt,
Mari néném utána meg nagyon sir;
Ne sirj Mari, nem a te pénzed ára,
Sok summásnak nem jutott a tésztára.

A b a r a k

A barak vagy hodály, azaz a szálláshely rendszerint marhaistálló vagy birkahodály volt. A summások általában május elsejére mentek munkába. S néhány nappal előtte hajtották ki az állatokat a legelőre a summások leendő szálláshelyéből. Ilyen helyekre szállásolták el őket. Az már előkelő helynek számított, ha cselédlakásban kaptak szállást! Ott már masina, tűzhely is volt, főzhettek, vagy ha hideg volt, fűthettek. /"Hová még? - Megyek már pörgölni" = főzni/. Amikor megérkeztek, szaladtak be a tanyába helyet fogni. /A sarokhely volt a legjobb: az egyik oldalról nem volt senki, pócot is csinálhattott a "szerencsés"./Inkább a férfinépség igyekezett ilyenkor. Az otthonról vitt vagy ott kapott szalmazsákot megtölték, s hogy el ne rothadjon, az istálló földjére téglát, esetleg deszkát helyeztek el, s erre tették a szalmazsákot. Ha volt lehetőség deszka szerzésre, akkor csináltak maguknak ágyat, un. priccset. Volt uradalom, ahol már előre elkészítették az ágyat a summások részére. Az ágy, a priccs a fal mentén kb. 80-100 cm. magasságban húzódott végig. Külön feküdtek a házasok, külön a lányok s külön a magányos férfiak, fiúk. természetesen egy hodályban. Voltak, akik készítettek maguknak kisszéket is, melyen üldögelni szoktak szabad időben. A priccs végébe helyezték el a summásládát, amely sokaknak deszkából összetákolt egyszerű láda volt. Ebben a ládában tartották legfontosabb személyi felszerelésüket, holmijukat. /Egy női summásláda tartalma a következő volt: törülköző, ünneplő fejkendő, zsebkendők, ünneplő lepedő, női ing, köznapló és ünneplő kötény, köznapi litya, ünnepi fellőkő /bluz/, két darab nagyfodró szoknya: egy ünneplő, egy köznapi párna /fejelhaj/, rongypokróc, szalmazsák, szappan, szóda, szárasztészta/gombóta/ zacskóban, kezitükör, fésű, sőtartó, kanál, villa, cérna, ceruza/. Az ágy fölé némelyhol a padlásról vízszintesen lógó rudat erősítették, s erre rakták nappalra ágyneműjüket /fejel, dunna, szűr, pokróc - kinek mi volt/, éjjelre ruhájukat. A szennyes is ezen lógott. A padlásra erősítették még az un. kamót /olyan

mint a sodrófa nagyban/, amelyre a kapott szalonnát akasztották. A summásláda a fehérnemű tárolásán kívül asztalnak is szolgált. Ezen írták a levelet is. Volt még a barakban egy vagy két ivóvödör, kanna és egy vagy több lámpa.

Szombaton este és vasárnap igyekeztek elfelejteni a hét fáradalmát: pihentek, szórakoztak. E két estén a fiatalok citera, harmonika hangjára táncoltak; az asszonyok beszélgettek, a férfiak kártyáztak, nótáztak. Szombaton a végtelenségig folyhatott a szórakozás, vasárnap azonban éjfél 12 órakor abba kellett hagyni az idősebbek rendelkezésére, a másnapi korán kelés miatt.

A barak általában véve szomorú hely volt. Nemre, korra való tekintet nélkül egy hodályban háltak 30-60-an. Néhol csak földre teregetett szalma volt az ág. A szálláshelyek egészségtelenek voltak. Sok volt a patkány és a légy. Sok helyen még a víz sem volt jó. Árnyékszékéről meg nem is beszélhetünk.

Táplálkozás a summásságon

Táplálkozásuk nagyon egyoldalú volt. A reggeli mindig szalonna. Nyersen vagy nyársoltan fogyasztották. Ebéd általában húsleves meg valamilyen tészta, vagy főzelék volt. Vacsora pedig mindig savanyú bableves.

Egy heti ebéd étrend a következőképpen festett:

Hétfő: húsleves, babfőzelék

Kedd: húsleves, tészta, valamilyen sütemény

Szerda: húsleves, krumplis v. grizes tészta

Csütörtök: húsleves, valamilyen főzelék /mártás/

Péntek: bableves, vagy kruplileves, üres tészta/kalács/

Szombat: húsleves, babfőzelék

Vasárnap sajátmaguknak kellett főzni, ha enni akartak. A barak környékén állították fel tűzhelyeiket. Két téglát vagy lapos követ felállítottak a kb jó félméterre leásott gödör előtt, s arra helyezték rá a lábast; a főző pedig beállt a gödörbe, s onnan táplálta a tüzet, kavargatta az ételt: főzött.

A harmincas években egyesek háromlábú serpenyőt is vittek magukkal a vasárnapi főzéshez. Legtöbbször öhönt főztek, mert egész héten elég levest megettek. /A szalonnát apróra felvágják, hagymát is aprítanak hozzá, megpirítják, utána ráteszik a gombótát - tarhonya - és ezt is megpirítják, paprikát is adva hozzá. Ezután a vékony szeletekre vágott krumplit belerakják, s rá vizet öntenek és sűrűre, öregre megfőzik/. Az öhön főzését férfiak is elvégezték, sőt azok tudtak csak finom öhönt főzni! A fehérség még sütött is, ha volt miben a közelben. Előre készült egy hétre: legyen süteményféle harapnivaló /pogácsa, palacsinta, rétes, heróce/. De ha a lányoknál a legények megláttak ilyesmit, bizony hamar a végére jártak.

Kint a határban 4-es, 5-ös, 6-os tálból fogyasztották az ételt. Aki ügyesebb volt, többet evett./A summásságon használatos kerek, mély pléhkanál használata a közös tálból való étkezéssel magyarázható/.

Mint már említettük, a vacsora mindig savanyú bableves volt. Amikor délben is bab valamit készítettek ebédre a leves mellé, vagy babból volt a leves, és este is ugyanez, tréfásan, de legtöbbször mérgesen szokták mondani: "Paszuly délre, bab este." A húsleves többnyire birkahúsból készült. Ezt a levest is nagyon unták. Az uradalmakban, ha tél idején, vagy bármikor elpusztult, elhullott egy birka vagy bármilyen állat, megfűstölték a húsát és eltették: majd jó lesz a summásoknak.

Ez a tény a summásdalokba is belekerült:

Sárga vagyok, mint a nyárfa levele,
Megsárgít a nagyságos úr kenyere;
Savanyú bab, döglött birka jár a számunkra,
Ne csodálják, hogy el vagyunk sárgulva.

A summásdalok a sok bablevesről is megemlékeznek:

Intéző úr, az áldóját magának,
Ne főzessen bablevest a summásnak;
Vagy egye meg, vagy adja a kutyának,
Ne pedig a hat hónapos summásnak.

Az elég rossz étkeztetés mellett sokan a kiadott fejadagot sem fogyasztották el: spóroltak otthonra. Voltak, akik nem vették ki mindig a kenyér adagot, s a kenyér helyett kaptott 4,2 kg lisztet gyűjtötték a téli időszakra. Sokan /leginkább nők/ alig fogyasztottak kenyeret a summásságon, hogy minél több lisztet vigyenek haza. Erre a lisztre szokták mondani: "Megkoplalta a hasán." A lányok, asszonyok zöme a szalonnát is kaparva fogyasztotta /nem vágott a szalonnából, hanem kapart, hogy sokat vigyen haza. Mert hirnévnek számított a lánynál: "Sohat hazahozott, keveset eszik."

Zupkó Béla

K E N Y É R S Ü T É S M E Z Ó - K E R E S Z T E S E N

A városokban már nem foglalkoznak kenyérsütéssel, inkább a pékkenyeret fogyasztják.

Otthoni kenyérsütéssel ma már a falvakban is alig találkozunk. Régebben még sok olyan család volt, ahol a kenyeret házilag készítették. A kenyérlisztet régen a rozs, kukorica, árpaliszt szolgáltatta. Ma a falusi háziasszonyok búzából készítik az izletes kenyeret. Ujabban sokszor kevernek a liszt-höz főtt burgonyát is.

A kenyérsütés két napig tart. A sütés előtti napon előkészítik az eszközöket, majd a kovászolást végzik el. Másnap következik a dagasztás. A sütéshez szükséges eszközöket házilag készítik el. A teknőt vastag farönkből csinálják, ebben történik a dagasztás, a keresztfát a teknő tetejére teszik, hogy a sütőkendő bele ne érjen a kovászbába, a lapocka a kovász kavaráására szolgál, a szakajtók, melyek gyékényből, vagy fából készültek s ezeket többnyire vásáron, vagy vándorárustól szerezték be. A sütőlapát teljesen fából van, két vagy három méter hosszú, az egyik vége korongszerűen kiszélesedik, a piaskafa, egy hosszú rúd, melynek végén néha vas borítás található, hogy el ne égjen, a szénvono, a kapához hasonló eszköz, melynek végét fából, vagy vaslemezről készítik.

Az első mozzanat a liszt megszítálása. A háziasszony annyi lisztet szítál meg, amennyivel a teknő tele lesz. Egy kenyérhez általában egy szakajtó lisztet szoktak felhasználni. A megszítált lisztet a teknőben úgy helyezik el, hogy a teknő e-

gyik vége üresen maradjon. Este melegvizben feloldják a kovászt, s a sőt és a lisztet is összekeverik az oldattal.

A bekevert kovászt egész éjjel kelni hagyják. Korán reggel megkezdődik a dagasztás. A teknő sarkában lévő lisztet hozzákeverik a megkelt kovászhoz. A dagasztás kézzel történik. Addig dagasztják a tésztát, míg az teljesen elválik a teknő oldalától. Miután a tészta megkelt, megfelelő nagyságú darabokra szaggatják. Ezután a tésztának a szakajtókba való berakása következik. A szakajtókba kenyérkendőt tesznek, de ezeket már előzőleg jól kilisztezik, hogy a nyers tészta hozzájuk ne ragadjon. A szakajtókendők kimaradó részeit a tésztára hajtják. Ezután meleg helyre teszik a szakajtókat. Legtöbb helyen a dunna közé rakják, vagy tűzhely mellé teszik. A kiszaggatott tészták rendbetétele után megkezdődik a kemence fütése. A legtöbb helyen olyan kemencében sütötték a kenyeret, amelyek a lakás belsejében voltak. Ma ezek helyett az udvaron lévő kemencét használják.

A fütés igénytelen tüzelővel történik. Tüzelőként használják a kukoricakórét, venyigét, szalmát. A fütéshez használt eszközök a szénvonó és a piszkafa. Tüzelés közben úgy égetik el a tüzelőt, hogy egyenletesen melegítse a kemence fenekét. A fütés egy vagy másfél óráig tart. A kemence akkor melegedett be kellően, ha a kemence alján huzgálva a szénfogó vége szikrázni kezd. A kemence bemelegedése után a kenyerek berakása következik. Ekkor a sütőlapátot veszik igénybe. A kenyerek berakása nagyság szerint történik. A sütőlapátra ráborítják a tésztákat, majd vízzel lemossák a tészták tetejét. Középen ujjal benyomják a tészta tetejét, és keresztet rajzolnak rá. A kemence oldalához nyomott parazsakhoz közel helyezik el a tésztákat. Utoljára a cipőt teszik be. A kemence ajtóit /gyakran kettő van/ felteszik. A berakás után tíz perccel ellenőrzik hogy a "kenyerek" jól kelnek-e.

Ha nagyon sül a kenyér, egy kevés meleget kiengednek a kemencéből. Ha a kemence nem elég meleg, egy szalma csóvát gyujtanak meg a kemencében. A kenyerek sütése a berakástól

számított két óra hosszáig tart. Ezután kiszedik a kenyereket. A kiszedés sütőlapáttal történik.

A kenyereken a sütés után vörösre pirult lisztréteg van. Ezt a lisztréteget vízzel eltávolítják. A vizet nem öntik ki, hanem a lányok megmossák benne az arcukat. Azért csinálják, hogy kapósak legyenek, mint a kenyér. A lemosott kenyereket a kamrákba viszik, és ott tárolják mindaddig, míg sorra nem kerülnek. A megszegés a gazdára hárul. Ha a megszegett kenyér héja elválik a belétől, nagy kárra lehet számítani. A legkisebb kenyér a cipó. Ezt a gyerekek fogyasztják zsirral.

A megkezdett kenyereket vagy asztalfiókban vagy vagy kenyérkosárban tartják. Minden sütéskor annyi kenyeret sütnék, amennyi egy, vagy másfél hét alatt elfogy.

Izsóf Tihamér

DISZNÓTOR MEZÓNAGY -

MIHÁLYON

A disznótor napján már kora reggel nagy a sürgés-forgás. A gazda felkelt már régen és készíti az öléshez a szükséges eszközöket. A gyerekek is felkeltek már. A háziasszony is felkelt, begyújtott az üstházba és a kályhába. Majd elkészítette a vérestálat. A gazda várja már az embereket, hogy hamar megöljék a hizót. Ilyenkor csak a nagypapa és a sógor jönnek el.

A házigazda megkínálja őket pálinkával. A gazda kicsalja a hizót az ólból az udvarra. Ott lefogják és megölik. Az ölést nem böllér végzi, hanem a sógor vagy a nagypapa. A leölt hizónak a vérit tálba gyűjtik össze.

Ezután következik a perzselés. A pernyét kaszakéssal tisztítják le a hizóról. Addig perzselik a hizót, amíg a bőre piros nem lesz. A perzselés után a hizó lemosása következik. Ezután megkezdődik a boncolás. Először a hizó két első lábát vágják ki. Azután a két hátsó lábát vágják ki. A kivágott lábakat fateknőbe teszik. Ezután a hasát vágják kétfelé. A kettévágott hizót beviszik a szobába, és megkezdik a szalonna különválasztását. Mikor ezzel készen vannak, akkor megreggeliznek. Reggelire az asszonyok megsütik a vért és kávé főznek. A reggeli után folytatódik tovább a munka. A szalonnát és a lábakat besózzák, teknőbe teszik. A zsirnak valót is külön rakják a hűtől. Az asszonyok megkezdik a hurka /bél/ mosását. A kimosott hurkát hurolják. Ezt azt jelenti, hogy a rajtalévő

váladékot letisztítják. A burolt hurkát vízbe teszik ázni, hogy a még rajta levő váladék letisztuljon.

A férfiak összedarabolják a kolbászba való húst. Mikor ezzel elkészültek, megdarálják a foghagymát. Majd megkezdik a hurkávaló elkészítését. Először megfőzik a húst, majd megdarálják. A májat összedarabolják és a hús közé keverik. Míg a férfiak ezt elvégzik, addig az asszonyok kifőzik, vagy kifakadoztatják a rizsát. A kifakadoztatott rizsát összekeverik a hússal, majd befűszerezik. Különféle fűszereket tesznek bele: sót, paprikát, majorannát, borsot és hagymászsirt. A keverék elkészítése után kezdődik a hurkatöltés. A töltés befejezése után az ebédelés következik. Ebédre pecsenyét sütnek krumplival és káposztával. Ebéd után a bor is előkerül. Az ebéd befejezése után újra megkezdődik a munka. Az asszonyok a megtöltött hurkát bevarják, majd teknőbe rakják. Ezután megkezdik a kolbászbavaló elkészítését. Először a nyers húst megdarálják, majd a darált húst összekeverik darált foghagymával. Ezután befűszerezik, sót, borsot, majorannát, édes erős paprikát tesznek a keverékbe. A keverék elkészítése után a kolbász töltése következik. A megtöltött kolbászt fateknőbe rakják. Ezután befejeződik a munka nagy része. Az emberek hazamennek a jószág körüli munkát elvégezni. Az asszonyok pedig tovább dolgoznak. Elkészítik a levest és felteszik a káposztát főzni. A káposzta úgy készül, hogy a hordóba savanyított káposztát kimossák vízben tisztára. Ezután az egészben savanyított káposztafejet szedik ki. Ezt az egészben savanyított káposztát hasábnak nevezik. Ezekről a hasábokról levelet fejtenek le, amit harasztnak neveznek. Ezután kimossák ezt is tiszta vízben.

A káposztába a háj mellől lekerülő zsíros húst teszik. Különféle fűszert is tesznek bele. Disznótorkor töltöttkáposztát is főznek. A töltöttkáposzta úgy készül, hogy a tisztára mosott harasztokba tölteléket tesznek. A tölteléket árpadarából darált nyershushból, foghagymából, majorannából, paprikából, sóból, jóborsból készítik. A káposztát ezután felteszik a masinára főni. A káposzta elkészítése után a leves elkészítése kö-

vetkezik. Először az asszonyok krumplit, zöldséget pucolnak. A levest, mikor felteszik főni, akkor bezöldségelik. Ezután a húst vagdalgják bele, és sőt is tesznek a levesbe. Mikor felfővésben van a leves, a krumplit csak akkor teszik bele. A leves megfőzése után tésztát tesznek bele. Ilyenkor teszik bele a színes paprikát is, valamint a borsot és a szerecsendió virágot. A tésztának több fajtáját használják: csigatésztát, kockatésztát és metéltkét. Míg az asszonyok ezeket csinálják, addig az emberek elkészítik a sajtot. A sajtba főtt húst tesznek. A fejet, a farkat és a vesét megfőzik. A fejről lekerülő húst vékony szeltekre vagdalgják, a farokkal és a vesével együtt. Foghagymát, paprikát, jó borsot, majd majorannát, sőt kevernek a vagdalt hús közé. Ezt a húst a fűszerrel összekeverik és a gömböcbe teszik. A megtömött gömböcöt bevarrják. A bevarrás után üstbe teszik és kifőzik. A kifőzés egy óráig tart. A kifőzés után tüvel szurkálják. Ezután kinyomatják, hogy a zsir kijöjjön belőle. A sajt elkészítése után a hurka főzése következik. A hurkát tíz percig főzik, majd fateknőbe rakják. Beviszik a kamrába hűlni. A lehűlt hurkát tepsibe rakják. A gazdaasszony hozzáfog a fűtéshez. A fűtés egy félóráig tart. A fűtés után berakják a hurkát sülni a kemencébe. Míg a háziasszony ezzel foglalatосkodik, megérkezik a vendégek egy része. A vendégeket a gazda fogadja. Leülteti őket és bort tölt a pohárba. Koccintanak a háziasszony és a házigazda egészségére. Azt kívánják nekik, hogy még sokáig éljenek és még sok hizót vágjanak le. A gyerekek körülveszik a nagyapát, aki mesél nekik. Elmondja, hogy mit csináltak ők, amikor gyerekek voltak. Ezután a vacsora következik. Ekkorra már minden vendég megérkezik. A háziasszony megkéri a vendégeket, hogy üljenek közelebb az asztalhoz, mert kész a vacsora. A vendégek elfoglalják helyüket. Az ajtóban megjelenik az idősebb nagymama, kezében a leveses tállal. Az asztalhoz lép és ezt a verset mondja;

Az első tál ételt behoztam,
Hogy el ne ejtsem, mindig imádkoztam.
A gazdasszonnyal jól megszóztam,

Megfűszereztettem, meg is paprikáztattam.
Örülök, ha tálat viszek ki üresen,
Igy a vendég gyomra nem marad üresen.
Jóétvágyat kívánok!

A vers elmondása után leteszi a tál levest az asztalra. A levest a vendégek jóízűen fogyasztják el. A leves után a húst a háziasszony hozza. Ő ezt a verset mondja:

Fiatal jószágnak hoztam most a húsát.
Csak huszonöt éve hányta el a fogát.
Harmincöt éveket még alig érhetne,
Szegény feje máris a levesbe kerülte.
Tessenek hát bátran hozzálátni,
Nem lehet mindenkor gyenge hizót vágni.

Ezután leteszi a húst az asztalra, a nagymama pedig savanyút hoz a húshoz. A hús elfogyasztása után már jól esik egy-két pohár bor.

A gazdasszony csehozza a káposztát. A vendégek ezt már nem akarják elfogyasztani. A káposzta után a hurka következik. A nagymama ilyenkor csutkát tesz a tepsibe. Majd beszél a konyhából, hogy nyissák ki az ajtót. Míg bentől elindul valaki az ajtót kinyitni, addig kívülről valaki kinyitja az ajtót. A nagymama ekkor elhajintja a tepsit. Mindenki ijedten néz ajtó felé. A gyerekek is megijednek, hogy most már nem lesz hurka. Mikor látják, hogy nem a hurka esett le, kitör a vidám nevetés. Ezután újra megjelenik a nagymama és hozza az igazi hurkát. Mikor a hurkát elfogyasztották, kopogtatnak az ajtón. A gazda ki szól, hogy jöjjön be, aki kopogtat. Az ajtón maskarába öltözött gyerekek jelennek meg. Az asztalnál ülők azt mondják, hogy itt vannak a murmiók. A murmiók először felkészöntik a gazdát. Ezután táncraperdülnek a ház közepén. A tánc után megkezdik a viccelődést és a verekedést. A gazdaasszony közben elveszi tőlük a magukkal hozott kosarat, és hurkát, káposztát tesz bele. Ezután megköszönik a vendéglátást és elmennek. A vacsora után újra megkezdődik a beszélgetés. A gazda bort tölt a poharakba,

és isznak egymás egészségére. A poharazgatás közben néhányan dalt is dúdolnak. Így telik el az idő, 11-12 óráig. Ezután a vendégek elbucsúznak és hazamennek. A gazdasszony ezután még elmossa az edényeket.

Igy folyik le egy disznótor nálunk Mezőnagymihályon.

Dudás István

DISZNÓÖLÉS SAJÓBÁBONYBAN

Valamikor Sajóbáonyban nagy dolog volt a disznóölés. Kádár nénitől, aki leánykorában Sajóbáonyban /Borsod megye/ élt, a bábonyi disznóölésekről hallottam.

Az előző nap már fakasszák a kását, hordják a szalmát. Másnap kora reggel megérkezik a böllér /disznóölő/ és összehívják a komákat. Megkezdődik a pálinkázás. Később leszúróják a disznót és kezdik perzselni. Az asszonyok /a komák feleségeik, a böllér felesége nincs ott, ez így illik/, csigatészt és tyuklevest készítenek. A böllér feltontja a disznót. Az első húst, amit kézbe kapnak átadják az asszonyoknak, akik azt megsütik. Ebéd idején a falu betegeinek küldenek ebből. /Egy tányér levest és sültet. Ugyancsak ebből a húsból küldenek a böllér feleségének is./ Ebéd után megkezdődik a hurka és kolbász töltés. Ezt főleg asszonyok végzik, a férfiak pihennek és közben borozgatnak. A szorgos asszonykezek elkészítik az izletes töltöttkáposztát is. Vacsorára szintén küldenek a betegeknek, s a böllér feleségének levest és töltöttkáposztát. Este van a disznóölés legfőbb pontja: a disznótor.

Emelkedett, lagzihoz hasonló további részében az evés folyik. Asztalra kerül a finomabbnál-finomabb étel, ami után jölesik a borozgatás: Van:

1. tyukleves,
2. főtt hus savanyusággal,
3. töltöttkáposzta,
4. hurka és kolbász, jó zsírosan, pirosra piritva,
5. sütemény.

Evés közben folyik a tréfálkozás. Egyik feláll és elmond néhány verset. Pl:

Itt nyugszik egy szegény csorba,
Ifju korban hullt a porba.
Disznótorba veték orrba,
Béke szegény poraira!

Egymásután hangzanak el a pohárköszöntők. Ezt tréfásan mondják el. Kivánnak jó életet és olyan hosszút /felemelnek egy szál kolbászt/ mint egy kolbász.

Megérkeznek a helyi fonók egyikéből a pacurkák /maskurák/, akiket elkísérnek a fonó többi tagjai is. Persze kendőjüket, vagy kalapjukat teljesen lehúzzák, hogy felismerhetetlenek legyenek. Néha néhány suhancot előre küldenek, hogy veszőkkel rejtőzzenek el a ház körül. Ugyanis nagyon vigyáznak arra, hogy ne ismerjék fel őket, a háziak pedig hogy megtudják, kik öltöztek fel pacurkának. A suhancok előreküldése azért van, mert a falatozók közül néhányan elbujnak a ház körül, vagy még közelebb az illetékes fonóhoz, hogy a beszélgetésekből felismerhessék a maskurákat. A tánc után egy-egy kolbászt, hurkát kapnak, no meg egy kis borocskáról sem feledkeznek meg a disznótor férfi vendégei, ami után a diszes hivatlan vendégek elszélednek. Kezdődik az igazi mulatság.

Másnap reggel a házigazda szétküldi a kóstolót a gyermekekkel, akik így adják át édesapjuk küldeményét:

Adjon isten jónapot!
Édesapám tisztelteté,
Ezt a kis kóstolót küldé.

Bánlaki Szidónia

KARÁCSONYI ÉTELEK ÉS SZOKÁSOK

Szokásos karácsonyesti vacsora volt régen és még sok helyen ma is a savanytkáposzta leves kolbásszal és mákos bobáj-
ka.

Karácsonyra finom lisztből sütöttek ünnepi kenyeret. Ebből már karácsony este szoktak enni, meg szokták kezdeni. De egyet egészben tesznek az asztalra.

Karácsony első napjának /december 25/ reggelén kolbászt, oldalast sütöttek, kávét reggeliztek.

A karácsonynapi /december 25/ ebéd: husleves, töltöttkáposzta, kemence földjén sült béles, vagy mákospatkó.

Karácsony este az asztalra tettek búzát, gabonát /rozsot/, árpát, kukoricát, egy abrosszal leterítették és rátették az ünnepi kenyeret egészben, ezt is leterítették egy szép kendővel.

A karácsonyesti asztalra tett terménykeveréket és a kenyeret ujévig tartották az asztalon. Újévben szelték meg, hogy az egész kerek esztendőben minden termésből bőven legyen.

A karácsonyhoz sokféle hiedelem, babonáság fűződik. A lányok Katalin napkor megkezdenek egy almát és minden nap egyet harapnak belőle karácsonyestig. Amikor karácsonyeste az éjféli misére mennek, amilyen nevű férfivel találkoznak, olyan nevű lesz a férjük. Vagy karácsony reggelén a kutból elsőbe felhuzott aranyvizben mosakodtak, hogy szépek legyenek.

Barathy Emma

A SÜTÉS-FŐZÉS ZEMPLEN - AGÁRDON

Az egykori, első világháború előtti heti étrendet a következőképpen sorolták az öregek:

"Hétfőn paszuly, kedden krumpli, szerdán dara, csütörtökön hús, pénteken paszuly, szombaton cibere, vasárnap / ha volt / hús, vagy tejbetésza és galuska."

Annak idején a galuska egy ünnepi ebédnek is odaillett.

Ma már sokkal változatosabb a heti étrend. Hetenként legalább háromszor hús van, és különböző leveseket főznek. Pl: kaszásleves, gulyásos, paradicsom- vagy zöldségleves.

Van sokféle főzelék; sült és főtt tészták.

Újabb lakodalmi étrend

Vacsora előtt pálinkával és süteménnyel terített asztal fogadja a vendégeket. A lakodalmi vacsora első étele tyukhúsból főzött csizaleves. Leves után tálalják a levesthúst savanyúsággal /uborkával, céklával, vagy tormával/. Utána töltöttkáposzta kerül az asztalra. A káposzta után tálalják a pecsenyét. Van, ahol pörköltöt készítenek valamilyen köritéssel, vagy töltött húst, amit a kemencében sütnék szép pirosra.

A rántott hús sem véletlen az ünnepi asztalon, sőt olyan is van, hogy először pörköltöt, majd rántotthúst tálalnak. Vacsora után ismét sütemény és torta kerül az asztalra. Ezeket a tortékat a koszorúslányok és a nyoszolyóasszonyok készítik. Lakodalmi ital vacsora után sör és bor.

Kenyérsütés:

Kenyérsütéshez megosztálunk 3-4 szakajtó lisztet a kenyérsütő teknőbe. Az előző sütésből hagyott kovászt előzőleg kb. két órával 2 l langyos vízbe beáztatjuk, elmosunk benne 3-6 dkg élesztőt. A teknő egyik végére kaparjuk a lisztet, a másik végén pedig kovászt csinálunk kevés lisztből a beáztatott élesztővel és kovással. A kovászt jól kikavarjuk, és a teknő egyik végén a lisztre, a másikon a teknő végére tesszük a kovászfát. Ez egy kétágu fa, amire egy jól megnelegített tálat borítunk, hogy melegedjen a kovász, majd az egész teknőt egy abrosszal takarjuk le, a kovász tetejére még párnát is helyezünk.

Este kovászolunk és reggel dagasztunk, de ha kevés időnk van, a kovászolástól számítva 4-5 óra múlva is lehet dagasztani. Dagasztás előtt a párnát a abrossal levesszük a teknőről, megsózzuk a kovászt. Minden két kenyérre egy jól félmarék sóot számítunk. Még meleg vízzel átdagasztjuk előbb a kovászt, aztán koszákeverve a többi lisztet is, egy félóráig dagasztjuk.

Egy óráig a teknőben kelesztjük, és csak aztán szakítjuk ki. Jól kilisztezett szakajtóba tesszük a kiszaggatott kenyeret, és újra kelesztjük betakarva, kb. egy órát. Kelés után kemencében sütjük meg.

A kemencét jól befütjük, és mielőtt a kenyeret beraknánk, a parasszat oldalra kaparjuk. Ilyenkor szikrázó a téglák, és ha egy kis szalmacsóvát bedobunk, rögtön lángra gyullad, ekkor már jó a kemence. Mikor a kenyeret beraktuk, a kemence ajtaját bezárjuk, a kb. másfél óráig sütjük.

Régen a kemencében fősték meg a töltött káposztát csapfázékban.

Őrnepekre a kemence földjén sütötték a bélest is, amit igen jónak mondtak.

Szabadtüzhelyen és vaslábon is fősték.

A falusi kamrák:

Egyik oldalt szűszokkal van beépítve a kamra, amiben búzát, rozstot vagy árpát tartanak. Itt van a lisztesláda, a kenyérsütő teknő s a szakajtók, melyeket a falbavert szögekre akasztanak. Itt kap helyet a zurboló és a tengeri-daráló is.

Régi ételek:

Sódarcibere, tengerimálé, görhe, vastaglángos, tökkása, korpacibere, tormacibere, kurászka, puliszka. Ezekről már csak visszaemlékezésből tudunk.

A vadkörtét régen leszedték, törekben vagy búzában el-tették, és mikor megpuhult, mint a legjobb gyümölcsöt fogyasztották. Keserű és ficia gombát szedtek az erdőn, hagymás zsirban megpergették. A mocsaras helyeken csikot fogtak, negnyakaltak, illetve a fejét levágták, és káposztalében megfőzték.

Étkezési szokások:

Ha levesétel volt, azt egy nagy tálban az asztalra tette a gazdaasszony, és abból mindenki szedett saját tányérjába. Ha esetleg galuska és krumpli volt, szóval nem levesétel, akkor mindenki közös tálból vagy lábasból evett. Mindent kanállal, mégpedig fakanállal ettek. Ünnepeken csak ételben volt különbség, és hogy az asztalt fehér abrosszal terítették le. Ha pedig mezőn ebédeltek, ott is körülülték az ételhordót, a dinert, és ha négy-ötven voltak is, egy edényből ettek.

Szólások, babonák:

Az öregeknek volt néhány megjegyzésük az ételekre.

- Cibere darával, edd meg nagyanyáddal.
- Galuska, derelye - kaszások ereje.
- Cibere kandétó - szóga szomorétó.

Kenyérsütésnél, a dagasztás ideje alatt a gazdaasszonynak nem szabad vizet inni, mert meglégnyul a tészta.

Karácsonytól ujévig a két ünnep között nem jó paszulyt főzni, mert sebesek lesznek a család tagjai.

Aki szombaton lencsét eszik, az vasárnap szép lesz.

Egyes ételek készitési módja:

Kaszásleves. Személyenként egy szelet füstölt sonkát teszünk főni tetszésszerinti mennyiségű vízbe. Mint húst zöld-ségeljük, de són kívül egyébbel nem fűszerezünk. Mikor a hús már puhulni kezd, személyenként 3 dkg rizst főzünk a levesbe. Ha a rizs megfőtt, 5 dkg lisztből 2 dl tejfőlből, 3 dl tejből habarást készítünk, ezzel felforraljuk, picit ecettel izesitjük. Van aki zöld kaprot is tesz ebbe a levesbe.

Kolozsvári káposzta: Fél kg savanyú káposztát egy kevés zsirban kis vízzel felengedve, megsóva puhára főzünk. 40-50 dkg sertéshúst megdarálunk, sóval, borssal izesitjük, zsíron pároljuk. Egy lábasban ujjnyi vastagon teszünk káposztát, előzőleg a lábást zsírral kikenjük. A káposztára rizzsel összekevert húsból teszünk, majd ismét káposztát. Ezt a rétegezést addig folytatjuk, amig mindkettő elfogy, felülre káposzta maradjon. Tetejére tejfőlt öntünk és sütőben átsütjük.

Barathy Zsuzsa

NÉPI VISELET, RUHÁZKODÁS VAJDÁCSKÁN

Azt hiszem, hogy semmi túlsás nincs abban az állításomban, hogy a ruhaviseletben is forradalmi változáson megyünk át. A ma élő idősebb nemzedék a tanúja annak, hogy az utolsó 40-50 esztendő alatt nagyobb, mélyreható változás történt a ruházkodás terén, mint eselőtt 200 év alatt. Majdnem azt az állítást kockáztathatjuk meg, hogy a ruházat teljesen kicserélődött - ami magában véve nem lenne baj - és vele együtt a népviselet is eltűnt, ami viszont nagyon sajnálatos. A ma viselt ruhadarabok nagy része 40 évvel eselőtt ismeretlen volt /kostüm, kardigán, pullover, szvatter, férfi cipő, a legtöbb női cipő, különféle sapkák, kalapok stb./. A negyven év eselőtti ruhadarabok nagy részét ma már egyszerűen nem is ismerik, ha ismerik: fel nem vennék a világ minden kincséért sem a mai fiatalok /ráncos csizma, bő gatyá, lobogós ujjú ing, pendely, szalmakalap, mellény-lajbi, guba, ködmön, ingváll stb./.

Éppen ennek a korcsakalkotó változásnak szeretnék tanúja lenni asáttal, hogy írásban rögzítem, s asáttal igyekszem "időtállóvá" tenni azt, ami a ruházkodás terén "idejétmúlt"-tá lett.

Leírásomban a régi, mintegy fél évszázad eselőtti népviseletet igyekeztem "rekonstruálni", s rámutatni arra, hogy az utolsó évtizedekben nem is olyan észrevétlenül a múltá lett a régi szép magyar népviselet. Igen értékes munkát végezne az, aki a muzeum számára megmentené a szorgos munkával még itt-ott fellelhető régi ruhadarabokat, hogy a jellegzetes, színes vaj-

dácskai népviselet tárgyi emlékei legalább a muzeumban maradjanak meg, legyenek időtállóak.

Az anyag feldolgozásában lehetne követni azt a módszert, hogy életkor szerint követném a ruhadarabok használatát a csecsemő kortól az öreg korig. Vagy külön tárgyalni a téli, külön a nyári ruhadarabokat. Vagy alkalmak szerint /viselő, ünneplő/ felsorolni. Mégis a harmadik módszert választom: sorra felsorolom a női és férfi ruhadarabokat, megjelölve mindenütt, hogy milyen korúak viselték, használták.

a./ Fejrevalók

Az újszülött fejét az édesanyja által fehér, vagy színes anyagból varrt, pántlikával, színes szalaggal diszitett, esetleg csipkével szegett főkötővel kötötték be. Fiu és leánygyermek számára egyaránt ez volt a fejrevaló másfél, két éves korig; attól kezdve a leány fejét kendőcskével kötötték be, a fiu fejére ugyancsak hézilag készült kis sapka került. Fejkendőt leány nem hordott. Templomban, utcán, ünnepélyen a lányok fedetlen fővel, hosszú, befont hajjal jelentek meg. Este vagy esős időben, hidegben egyesek már kázmérkendővel kötötték be a fejüket. Fejkendőt először menyasszony korában viselt a leány, aki azt a kendőt a vőlegényétől kapta. A fiu gyermek 12 éves korban, az iskola elhagyásakor, konfirmálásra kapta színes, pörgeszélű kalapját. Ezt, ill. ilyet hordott nősülése idejéig.

A fiatal asszony - új asszony - azt a kázmér kendőt hordta, amit esküvőre vőlegényétől kapott. Ez a kendő lehetett fehér, rózsás, piros és fekete színű egyaránt. Az idősebb asszonyok is kázmér kendőt hordtak a fejükön, a legtöbben már tiszta fekete színben. Hétköznap a barchet, a karton kendő is megfelelt, ünnepélyes alkalmakra a delénkendő is előkerült.

Minden asszony hordta a fejkendő alatt a hátrakötő kendőt, amely mindig fekete volt. Fiatal asszonyoknál elől a homlok közepén csokorbakötött szalagdisz is volt rajta.

A nők, idősebb emberek nyáron szinte kivétel nélkül szalmakalapot hordtak, fehér vagy fekete színben; télen fekete

posztókalapot vagy nagy hidegben báránybórsapkát /kívül fekete, belül fehér, mindkét oldalán szőrmés sapkát/.

A hajviseletről itt csak annyit jegyzek meg, hogy a fiúgyermeket 10-12 éves koráig kopaszra nyírták, azután kapott "frizurát". az öreg emberek nyakig érő, hosszú, lefésült haját viseltek, amit a borbély nem nyírt, hanem otthon a feleség nyírta le. A lányok minden esetben hosszú haját viseltek, egy vagy két ágba fonva, a fonatban hosszú, színes pántlika volt bekötve. Természetesen az asszonyok is mindig hosszú befont, vagy kontyba rakott hajjal jártak. Mint kortünetet jegyzem meg hogy a mai lányoknak jelenleg alig fele hord még falukban hosszú haját. A mezőgazdaságban maradt és ott dolgozó asszonyok ma is szinte kizárólag hosszú haját viselnek. Minél idősebbek, annál biztosabban.

Napjainkban a kisgyermek főködtője bolti gyapjúsapka, később különböző színű sapkák. A lányok 12 éves kortól már nylon kendőt kötnek, általában bekötött fővel járnak; a nagy lányok delénkendőt és különböző színű és anyagú sálkendőt kötnek a fejükre. Az asszonyok kor szerint világos, vagy sötét színű delén, szövet, ternó vagy sellyemkendőt. Az öregek csak feketét még hétköznapi is. A fiatal fiúk, sőt nős fiatalok is un.svejci sapkát, divatozó fiúk keskenyszél- fehér, vagy feketezsínos "jampi-kalapot" viselnek. Vagy épen semmit sem, a legnagyobb hidegben sem. Az idősebbek megmaradnak a fekete posztókalapnál. Elég sokan hordják ma is téli időben a báránybórsapkát. Szalmakalapot a községben már csak két idős férfi hord nyáron, a nőknél a hátrakötött ugyancsak mindössze két öregasszony viseli.

b./ Ruhadarabok

A kis gyermek pólyás korában házivászonból készült pelenkát, fehér gyorlosból készült, édesanyja által kézzel varrott ingecskét viselt. Veres, csikos kanavász vászonból készült párnahuzatba zárt tollból készült a pólya. Ha valahová vitték a gyermeket, pl. a keresztelőre, az édesanyja fehér

delén kendőjével takarták le. A gypjű, vagy kötött ingecs-kék ismeretlenek voltak.

A fiú és leánygyermek egyaránt viganóban jártak. Kartonból, barchetból, színes anyagokból készült hosszú, csaknem földig érő, hosszúujjú, bőre szabott ing volt a viganó. Ebben jártak iskolába is. Akár édesanyjuk, akár varrónő varrta, kézzel, tüvel varrták. A viganót libagégével, ördögvarrás-sal, zsinórral diszítették. Ezt a ruhadarabot fiúk-lányok kb. 12 éves korukig viselték.

A viganó után a leánykák kabátot kaptak, amely barchetból, vagy karton anyagból készült, kézzel, tüvel varrva. Hasonlított a mai berakott szoknyához, a kabát alja bársonnyal volt beszegve, rá még egy tenyérynyi színes /zöld vagy piros/ pántlika. Tehát a kabát a mai szoknyának felelt meg, nem tévesztendő össze a mai kabáttal!

A kabáthoz bluzként ráncoskát viseltek, amely kartonból, vagy selyemből készült, fehér, piros, kék színben, felül bő, alul a deréknál szűk; a deréktól lejjebb ért egy tenyérynivel, ez a része bővülő, rajta fodorral. Alján és a kézelőn beszegve és rajta színes pántlika. A nagyobb lányok a ráncoska alá gyors ingvált viseltek s erre vették fel a sok esetben gyöngysorral is diszített derekast, amely piros, színes mellényke volt.

A fiatal asszonyok évekig a régi lányruhát viselték, de hozzá nyakba kázmérkendőt is kötöttek, azt, amelyet menyasszony korukban vőlegényüktől kaptak. Ez fekete anyag volt piros rózsákkal, ebben jártak templomba is.

Nyakbavaló kendőként fekete, rojtos, rózsás kázmérkendőt viseltek, körül selyem rojttal.

Az asszonyok öltözete abban különbözött a lányokétól, hogy ők házivászonból készült ingvált viseltek, nyakbavaló kendőül ők is a rózsás, fekete kázmérkendőt viselték. Ingük házivászonból készült pendely volt, bőre szabva, házilag kézzel varrva.

Megszokott és elterjedt ruhadarab volt a szervizánka,

amely hasonlított a huszármantéhoz: piros vagy fekete, térdig érő, posztóféle, vatelines téli női ruhadarab, rajta zsinoros sujtással, sárga réz gombokkal díszítve elől és hátul egyaránt.

Idős asszonyok viselték a vizitkét, mely nem volt vatelinnal bélelve, de zsinóros volt ez is, mint a szerviánka. Ez karton anyagból készült.

Fiatalabb asszonyok viselték a pászost, mely testhez álló, csak derékig érő mellényke volt, alja pántlikával szegélyezve, zsinórral kirakva. A szerviánka és a vizitke derékon alul ért.

Fiatal asszonyok hordták még a lityát is, mely a pászoshoz hasonló, de annál is pázosabb mellényke volt.

Az asszonyok a kázmérkendőn kívül, borgolt haraszt-kendőt is viseltek a vállukon, mely gyapjuból készült. Sonkolyos kendőnek is nevezték mert gömöri, fehérredőnyt is áruló u. n. sonkolyosoktól vették ezeket.

Idős, de fiatal asszonyok is hordták télen a gubát, mely csaknem földig érő, bárány írtából készült, kívül szőrmés, bő, felső ruhadarab volt.

Ez a most leírt öltözet fokozatosan kicserélődött. Némelyik ruhadarabot néhány öreg még hordja. A lányoknál az átmenet azt volt, hogy eltűnt először a kázmérkendő, felváltotta a nyakbavaló harasztkendő, majd az is eltűnt s ma már kivétel nélkül hosszú kabátot viselnek, alatta szvetterek, pullóvarek, kardigánok ezer fajtája. Bluzuk és ingük kizárólag bolti, kész, vagy gépen készített ruhadarab. Házivászonból készített ruhadarab ma már lányokon nem található, még asszonyokon is csak elvétve.

A fiatal fiúk 12 éves korban kaptak először a kalapon kívül nadrágot, és csizmát. A fiatal fiúk gyolcs inget viseltek, kirakva színes gombokkal, színes himzéssel. A nadrág szűk csizmanadrág volt, kangárn, vagy barchet anyagból. Az öreg emberek nyáron festetlen házivászon nadrágot hordtak, télen posztónadrágot. Szívesen viselték az öreg emberek a nyári melegben a praktikus, 4 szélből készült bő gatyát, amit szombaton a fár-

fi mindig magának "szedett be". Ezt bőujjú inggel hordták. A bőgatyának ünnepi változata volt a szárán, az alján szépen rojtozott gatyá, melyben templomba is mentek és a vőlegény az esküvőre is ebben ment, lakodalmában is ebben táncolt a 20-as évekig.

Nős emberek viselték a derekest, mely fent is zárt, végig gombos mellény volt, vászonból készült.

Gubát minden legény és férfiember viselt.

Télen a férfiak barchet lábravalót hordtak, hozzá gyolcs inget. Felül a fiatalok színes, idősebbek fekete posztó kabátot. És erre vették rá a gubát. A vőlegény télen az esküvőre is gubába ment.

Férfiak használtak nadrágszijat, ezen kívül a fiatal emberek kb. 10 cm. széles, sárga bőrövet, a kabáton kívül, amelyet apró, sárga rézgombok díszítettek.

Kötényt a nők ritkán hordtak, leginkább az u.n.mejjes-kötőt, amelyben még nemrég is elment a fiatal asszony a templomba is. A férfiak a kék vászon, vagy karton surcot hordták, de ez nem volt olyan elterjedt, mint a szomszédos községekben.

A vászonnadrágtól a posztónadrágig, a csizmanadrágtól a pantallóig az átmenet mintegy 45 évig tartott. Mai mérleg: a mezőgazdaságban dolgozó férfiak 40 éven túl télen kizárólag fekete posztó csizmanadrágot, nyáron színes pantallót, a 40 éven aluliak télen és nyáron egyaránt pantallót viselnek.

c./ Lábbelik

A kis gyermek télen posztó papucsot viselt, nyáron mezítláb járt. A gyermekek nyáron 10-12 éves korig, a felnőtték hétköznapi szintén mezítláb jártak. Lányok és asszonyok egyaránt csizmát hordtak télen. Csizmában ment a lány esküvőre is. Harisnyát nem hordtak, a csizmába kapcát hústak. Id.Szabó Ferencné arra a kérdésemre, hogy mikor volt a lábán először cipő, természetesen felelte: nekem még soha! /kivéve a nyári vászon házicipőt, ezt a papucsszerű lábbelit/.

A férfiember esküvőjére vett magának fekete box-csiz-

mát, ráncos szárut. Hátról a kérge sárga szögekkel tulipán-formára kiverve. Két sarkantyút tett rá /kocogózt/ és úgy járta a menyasszony-táncot. A férfiember nyáron csizmát viselt vagy használt csizmaszárból készült bocakort.

Legényember ünnepre ráncosszáru, fent keményszáru csizmát, hétköznap puhaszáru csizmát viselt, idősebb ember köznapi és ünnepi is sima, puhaszáru, szírosbőr-csizmát viselt.

Már az átmenet ideje volt, amikor bakancsot hordtak és hozzá bőrből készült, gombolható lábszárvédőt /rövid csizmaszár helyett./

A cipők, bakancsok terén végbement változásoknak a mai élő nemzedék minden tagja tanúja. Idősebb emberek is egyre többet hordanak már télen is csizma helyett cipőt, vagy bakancsot.

*

Az alábbiakban megkísérlem még tetőtől-talpig felöltöztetni s úgy bemutatni az 50 éves koros ember és a mai embert, különböző életkorban.

Újszülött

1910 körül: Édesanyja által kézzelvarrott fehér gyolcs ingecske, házivászonból, vagy színes, használt ruhadarabokból készült pelenka, pántlikával, esetleg csipkével díszített fejkötő. Kanavász vászonból készült párnahuzat, benne toll. Ez volt a pólya. Mikor a gyermeket keresztelőre vitték, leterítették az anyja rózsás kázmérkendőjével.

Ma: Fehér gyolcs ingecske, kötött rekli, kötött cérnasapka, gyolcs pelenka, gumí vagy nylon lepedő. Gyárilag himzett pólyapárna, flaneltakaró, színes selyemtakaró. Valamennyi ruhadarab bolti áru.

Iskolás kora gyermek

1910 körül: Fiúk és lányok egyaránt mezítláb jártak, vagy idősebb testvérük csizmájába dugták lábukat télen. Ruhájuk egyaránt viganó volt, semmi más lényeges ruhadarabjuk nem

volt ezen kívül. Iskolatászkájuk házivászonból készült u.n.ba-kó volt.

Ma: Egész tanévben, a nagyobbak még nyári vakációban is: cipő, harisnya, hosszú boltinadrág, kabátka, szvetter, keszőlábas melegítő, színes ing, lábravaló, svájci sapka, aktatáska. A lányoknál: cipő, hosszú harisnyával, bolti flanell, vagy kartonruha, blúz. Ing, nadrág, fejkendő.

Tizennyolcéves korban

1910 körül: Fiuknál ráncos csizma /ünnepen box-csizma/, szűk csizmanadrág, cifra, zsinóros mellény, kamgárn fekete kabát. Hétköznap vászonnadrág. Télen guba is. Kalap vasárnap felpántlikázva, télen picpang, befujva aranyfüsttel vagy rozmar-ring. Nyáron: darutoll a kalapnál, rózsza, orgona, gyöngyvirág, télen papír-virágból készült bokréta. Lányok: ráncos csizma, harisnya nélkül, kapcával, "kabát", ingváll, vizitke. Kázmérken-dő, befont hosszú haj, benne színes pántlika.

Ma: Fiuk: hosszú pantalló nadrág, kabát, mellény nélkül. Szvetter. Színes és fehér ing, svejci sapka, vagy semmi. Rövid lábravaló. Nyáron ballon-kabát, télen hosszú szövet, vagy posztónadrág. Kesztyű, nyaksál. Lányok: papucs, bélelt cipő, körömcipő, túsarku cipő, szandálok változata. Selyem vagy nylon harisnya, karton, delén készruhák, selyem, nylon és szövet-bluzok, kosztüm öltönyök, nadrág, ing, sál, hosszú téli szövet-kabát. Ma már 60 %-ban rövid, ondolált haját viselnek a tsz. dolgozó lányok is.

Vőlegény

1910 körül: Boxcsizma, ráncos szárral, csizmanadrág, zsinóros, cifra mellény, kamgárn fekete ruha, fehér gyoics ing, színes himzéssel, fekete vőlegényi kalap felhajtott szélllel. Télen guba.

Ma: Fekete cipő /félcipő/, fekete vagy sötétkék pantalló nadrág, hozzá zakó, mellény nélkül. Szvetter. Fehér pup-

lin vagy selyeming. Fehér nyakkendő. Vőlegényi bokréta. Kalap. Télen hosszú felsőkabát.

Menyasszony

1910 körül: Csizma, kapcával, vőlegénytől kapott fekete, pirosrózsás kendő, kázmérruha, alatta ingváll, nyakában kázmérkendő, hosszú, fonott, pántlikával díszített haj. Koszorú, sokféle virággal díszített, bársnyből készült.

Ma: Fekete körömcipő, nylon harisnya, bokáig érő fehér taftselyen ruha, hosszú ujjal, magas nyakkal, ugyanilyen kombiné, fehér nylon kesztyű, fehér koszorú, abból földigérő fátyol.

Fiatal asszony

1910 körül: Nagylánykori ruháit és csizmáját hordja tovább a fiatal asszony. De most már felveszi ő is télen a gubát. Vállra való kendőként az eddigi kázmérkendőn kívül a horgolt harasztikendőt is hordja.

Ma: Nagyjából a lánykori ruháit hordja tovább. Hétköznapi ruhái már nem olyan élénk színűek. Cipő mellett már keményszáru csizmát is viselnek.

Fiatal ember

1910 körül: Csizma, csizmanadrággal, hétköznapi vászon-nadrág, vasárnap kangárn vagy posztónadrág. Gyolcs ing, gyolcs lábravaló. Kangárn kabát sok gombos mellénnyel, színes kalap. Guba.

Ma: Cipő, pantalló nadrággal, színes öltöny, mellény nélkül. Svájci sapka vagy kalap, fehér gyolcs ing, lábravaló. Szvetter. Posztó felsőkabát /télen/. Kesztyű. Bőrkabát is.

Idős ember

1910 körül: Zsíros csizma, nyáron bocskor vagy meztőláb; nyáron vászonnadrág, vászon gaty, vászon bőujju ing. Télen csizma, posztó kabát, guba. Fekete kalap.

Ma: Csizma, posztó csizmanadrág vagy pantalló, barchet, vagy karton lábravaló, vászon, de inkább gyolcs ing, de karton alul érő prémes, vagy prémnélküli posztó felsőkabát. Fekete kalap vagy báránybórsapka. Nyáron szalmakalap néhány öregnél. Néha még bocskort is látunk.

Idős asszony

1910 körül: Csizma kapcával, szerviánka, vizitke, ingváll, pendely, kázmérkendő, harasztkendő, posztó, vagy szövetcendő. Guba.

Ma: Csizma kapcával, elvéve már cipő, fekete cérna- vagy flór harisnya, ritkán még pendely is, ing, nadrág, bő, rancos, sötétszínű szoknya. Fekete selyemkötény/ünnepre/, sötét karton, vagy szövetcbluz. Fekete kendő. Kázmérkendő is van még néhány. Hosszú haj, két asszony még hordja a kendő alatt a hátrakötő kendőt is.

Adatközlőim

A ruházzkodásra vonatkozó adatokat ma is élő, bennszülött, idős személyektől gyűjtöttem, akik ezeket a ruhadarabokat nemcsak ismerték, hanem maguk is viselték és részben ma is viselik. Az 50 évelőtti/nép/-viseletre vonatkozó adatközlőim: id.Szabó Ferencné, szül. Géresi Zsuzsanna 74 éves, Fő u. lakos, id.Pásztor Jánosné 72 éves, Laskó Sándorné 42 éves, id. Csordás Jánosné 74 éves, id.Lovas József 72 éves, id.Szabó Ferenc 72 éves Fő utcai lakosok. A jelenkori öltözködésre vonatkozó adatokat saját személyes tapasztalataim alapján jegyeztem le, 15 év óta itt lakván a községben. Személyesen ismerem mindenkit hétköznapi és ünnepi viseletében egyaránt. Tanuja voltam a nagyrányu végbement változásnak.

Szűcs István

TUDÓS PÁSZTOROK.

BOSZORKÁNYOK

A régi falu

Pácín Zemplén megyében, a Bodrogtőszön található, a Karcsa ér partján, amely a Latorcával és a Bodroggal van összeköttetésben. A Tisza 20 km-re folyik a falutól. Nevét a következő alakokban találtam: Pacsin 1247, Pacsin 1398, majd 1440-ben Páchin, 1447-ben Paczén, 1461-ben Paczyn /Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, 3.k./.

A lakosság tiszta magyar, száma: 4000. A Tisza szabályozása előtt a Bodrogtőz mocsárvilág volt. Valamikor a falu néhány házból állott csak, un. pacsitházakból /nádfal beverve sárral, a tető is nád/. Ma is látható még egy pacsitház, melyet a községi tanács nem enged lebontani régisége miatt. A Csűrhomok a legrégebbi része a falunak, körül mocsár, nádas terület. A nádasban farkas leselkedett az eltévedt emberre, sőt még a házakból is ellopta a gyereket, ahogy az idősebb emberek mesélik.

A lakosság halászott főként, rengeteg csikot szállítottak Sárospatakra és Sátoraljanj helybe eladni. A falu végén várkastély áll. Legutóbbi uraé, a Sennyei családé volt a határ legnagyobb része. A várkastély 1581-ben épült, ura a Vagócsy család volt. /Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, 3.k./.

A falunak nem volt temploma. Csónakkal vitték a gyerekeket keresztelni a szomszéd falvakba, Karcásra vagy Kövesdre. 1820-ban építették a református templomot, a katolikust pedig az 1930-as években. Királyhelmec volt a székhely. Idejártak ökrösszekerekkel; az asszonyok is ott ültek a gubában, de a pá-

jinkás butykos sem hiányzott a guba alól. Az urasági cselédek a Belső tanyán laktak. Egy szobában két-három család is szorongott. Benn a faluban egy fedél alatt több család is lakott, itt csak a szabadkéményű pitvar volt közös

"A Csűrhomok a legrégibb része a falunak, pacsit, nád-fedeles házak vótak, mint most a Pupi Juliéké. Ott lakott Jankó András, a nagyapám testvére. Jankó Andri igen szerette az italt, dolgozni nem akart. Mamám beszélte, hogy szép derék ember vót, igen jártak utána a jányok, hiába nem vót dógos. Az ő házuk vót a legszélső a Csűrhomokon. Erre Rozvágy felé síkság vót."

/Elmondta Gergely Zsófia 66 éves
fm., Pó ut 67./

+

A tudományt, a boszorkányságot a keresztúton tanulták. A jelöltnek éjjélkor kellett kimenne a keresztútra /Pácin Harasztos nevű dűlőjében található/. Ott először megpróbálják szörnyű látványokkal. Ha megijed, vége. Ha kiállja, akkor megkapja a tudományt. Cservenk József saját vallomása szerint tudományát a keresztúton szerezte. Kérdeztem tőle, hogy mit látott? Titokzatosan hunyorított és azt mondta, hogy azt nem szabad elmondani, mert megszűnik a tudománya. Észrevettem, hogy a mesélők szeretik a titokzatosságot. Mikor Gergely Zsófiától megkérdeztem, hogy mit gondol, mi volt az a disznó, amely ugy megnehezítette a szekeret, hogy alig bírta húzni az ökör, rámhunyorított és azt mondta: ki tudja? Akinek nagyobb volt a tudása, az legyőzte a másikat, vissza tudta csinálni azt, amit a másik elrontott. A keresztútra éjjéli tizenkettőkor mentek ki, két kört húztak és a kisebbikbe beleálltak úgy, hogy a lábuk pontosan fedje a kört.

"Eccer ety fiatal ember összeszegődött egy másik emberrel, aki ehhez értett. Kimentek a keresztútra éjjélkor. Amaz félreált, oszt' aszonta, hogy akármi fog történni, ki ne ugorjon a körből, mer' vége. Először is tüzes szeker gyűtt, táltos mén benne tüzes habbal, neki az embernek, de az nem mozdult.

Eltűnt. Gyött egy vonat, csak úgy zuborgott, dübörgött, nem mozdult az ember. A kör szélén eltűnt. Gyött egy hatalmas nagy bika, tüzes verejtékkal, tajtékkal, a kör szélén járt, a szarvával piszkálta, ekkor az ember kiugrott. Összetörték úgy, hogy megsiketült. Az agya gyenge lett. Nagy zengés, villámlás támadt, jeges fergeteg szakadt rá, földig verte. Azut ha zengett, mindig aszonta: Jönnek a horájok, az istenek. Hé, a horájós isten már megint dörömbözik."

/Cservenák József 61 éves pásztor,
/Cservenák József 61 éves pásztor, Csonkaér/

"Vót Szerdahejen egy juhász legény, elment ördögséget tanulni a keresztútra. A keresztút közepébe csinált egy kört oszt beleált, akármi gyön, tüzes szeker meg mittudom mi, nem szabad kilépni. Oszt rágyótt a félés, megbolondult, oszt az ekéket, amit kinhatytunk, mind összehordta, azut mindég bitangolt, nem vót maradása."

/Sütő József 78 éves, Fürdő u./

"Tóth András Majlát bárónál vót juhász. Keresztelőbe vót a Darvas tanyán. Valami kihágást csinált a tudománnyal. Ecce-er éjjél tizenkettőkor beszólnak az ablakon: András gyere ki. - Kedves komám baj van, hívnak az én főnökeim. Kiment. Ki kellett menni. A lakástul úgy száz méterre vitték oszt elverték. Csak úgy püfögött, jajgatott, de nem láttak semmit. Valamit elárult, azért verték meg."

/Cservenák József/

A lakosok is azt hiszik, hogy az öreg Cservenák tud, és volt a keresztúton. Sánta, biztosan ott sántult meg a keresztúton. Saját vallomása szerint a kórházban szedték ki bokájából a csontokat.

"Hijtuk a vén Cservenákat, hogy csinájjon valamit a tehenünkkel, nem adott semmit. Aszonta, ő nem gyün, mer az ucánkba sokkal erősebbek vannak nála. Hallod, vannak is. Mikor ezt a tinót vettük, nagy éccaka hoztuk haza, hogy ne lássák

az uccába. Hát nem három asszony állt a kapuba leeresztett hajjal, úgy várták a tinót."

/Séra Istvánné, köznevéen Kisügyes Pityuné vagy Póliné, 60 éves, Pacin, Miklós utca/

"A tűzótóba vótam, oszt ott vót a vén Cservenák is, mer' ott van a bikaistálló. Oszt elveszett a veder, hát gyön eccer haza a vén Cservenák oszt mongya, no én tudom ki vitte el, no majd visszahozná még!"

/Czinke Sándor, 80 éves, József Attila u. 6./

"Kagamrúl. Huszonhét évig vótam csordás a Bonyván, ott vót a kinháló marha is. Azt őrizte Kontra Miklós meg a Bodnár. A Kontra beképzelt vót igen. - Köszöny az öregnek is, aszongya a Bodnár. - Mit köszönyek? Járnak, kelnek, gyönnnek, mennek, de nem bírnak a marhával. Persze ezt én csináltam. - Jóska bácsinak szólni kén. - Mit szójjak? Én csak pipáltam. Nem szóltam semmit. Harmadnapra ojan dagatt vót a lába a sok járkálástul, kijabálni se birt, taknya-nyála egybe vót. A tinók felém gyöttek persze. Itt-ott egy csomó. Mikójék hijába szaladgáltak. - Gyere, üjj le. Gyött, leült. Abba a pillanatban elalutt. Gyött Mikó is - Jóska bácsi csinájjon valamit. - Látd igy jár, aki a zsidónak nem köszön.

- Itt van száz forint.

- Nem kell nekem, alugy csak. Mekfordítottam a kalapom, a csorda is mekfordult, oszt gyött a Csépany felül. Lefeküttek, aluttak. Két óra mulva felébrednek. - Hol a marha hé? - Ne féjjetek, itt fekszik a marha. Miklós, elhiszed, aki a zsidónak nem köszön, rosszúl jár? - Elhiszem, aszongya. - Idehallgass, most ety kis futást fogunk rendezni. - Nem hiszem én. Rágyujtok. A tehenek fel neki a Bálintónak. Mekforditom a kalapom, oszt gyönnnek vissza röktön."

/Cservenák József/

"Vatten ety tehenet, igen rossz vót, alig adott vala-

mit. Kéz alá vettem, oszt aratásra tizennyóc liter tejet adott egy nap. Szép tőgygel járt, mán haza kellett jártni délre, mert nem birta kihordani. Ojan jámbor vót, hogy a gyerek is bizton aláfeküdhetett.

Eccer gyön vissza mekfejetlenül. - Nem fejte meg nénéd a tehenet. - Jaj sógor, úgy rüg mint frász. Hazajövet be mentem a kocsmába. Gyön a bojtár: - Sógor a Cifra úgy rüg, hogy néném nem tud alámenni. Nem telik bele tiz perc, ott az asszony, mutatja, hogy alig van rajta ruha, mer' lerügta a tehen. Hazamentem azonnal, körülsimogattam. Újj alá! - Nem ülök én. Nem akart, félt. - Újj alá! Végülis aláült, de mek se mozdult a tehen. No, hónap majd én hazahajtom délbe a tehenet. Hát az én tehenem már a Csonkaértül mekkezd szaladni. Eccer odaér ety kapuhoz, megáll és ünget. No, mondom, itt a tettes. Mikor odaért, a vén Kokottné, ojan kis pupos asszony vót, hát a kanyarnál a konyhaajtón kukucskált a tehenre. Nem látott engem. - Erigy-erigy annyit mondott a tehennek. - Majd megyek én! Nagymama mit ártott ez a tehen magának? - Nem csináltam én semmit. - Megájjon mer ety tehen kihullik az ólbúl. Őt nap mulva csakugyan kihozott egyet. Ő is tudott, de én még többet tuttam."

/Cservenák József/

"Nem én láttam, hanem a nagyapám monta. Ű is ojan ember vót, hogy a Rózsa Sándor csapattyába vót. Elmonta, hogy Pesta bátyám /Pusztai Esván/ járókelő pásztor vót, egyik héten egyik pásztornál, másik héten másiknál vót. Pácinba is elgyött megnézni a pásztorokat. Kiment az egyik pásztorhoz a Bigajihoz, a Rókához /Titkó József rendes nevén/. Aszönta a Bigaji, vigyázzon a marhára, Ű elmegy ety kis pájinkáér. Telt-múlt az idő, nem gyött Bigaji. A szomszéd csordás gyött oda és kérdezi, hogy a Titkó hol van. Pesta bátyám mongya, hogy elment a faluba, hoz ety kis pájinkát. De most az elfelejtkezett és iszik. Ű mán aszt is tutta, hogy a Bigaji mit csinál. Marasztalta a szomszéd pásztort. Aszongya a másik, nem lehet, mer neki megy a tengerinek a marhája. - Ne törőgy vele, maj

mekfordul az magátul is. Pesta bátyám a kalapjához nyúlt és mekfordította az elejét hátra. Hát a csorda a kukorica tövéig megette a dudvát, de ety szál kukoricához se nyúlt. A marha mekfordult, oszt gyöttek vissza. A másik csak álmélkodott az öreg tudományán."

/Cservenka József/

"Vót egy másik ijen gujás ember Szomotoron. Az is értett hozzá. Vót egy báró is, Miklós báró, nagy vadász mester vót. Az öreg gujásnak vót ety hatalmas puli kutyája, nagyon szeretett vadászni. A bárónak besügták. Az kiment a gujáshoz.

- Te vén betyár, ez a kutya a nyulat fogdossa.

- Nem fogdossa az csak néha.

- Azér gyöttem, hogy lelűjjem.

A báró ráfokta a kutyára a puskát.

- No, meglüvi?

- Meg. Oszt lűjt. Hát nem a gujás kutyája fordult fel, hanem a bárójé, aki a hátamegett vót. No aszonygya: Pesta, igen nagy tudományod van.

- Báró úr, vágjon a fejemre, oszt maga bukik fel. De a gujája ezér nem áll meg a réten. Ugy mekcsinálta a tudományával, hogy mire haza ment a báró, a marha ott állt a kastéj előtt."

/Cservenák József/

"Órhegyen vót két tudós pásztor, ugy ötven hatvan éves. A két pásztor jó barát vót együtt, az egyik vót Boros László, a másik Pásztor József. Eccer majd, összeveszett a két jóbarát. Megáj, aszonygya, mer a gujád itthagyz az éccaka. Tiszta magyar marha vót. Elszalatt a guja. No de az öregnek akkor nem vót hozzávalója, hoty segiccsen magán, bár ű is tudott. Egész a Tiszájig szalatt a marha. Eccer gyön lihegve a tanyába oszt engem keres.

- Hol van Jóska, hol van Jóska?

- Sógor, mi a baj?

- A gujám elszalatt.

Én attam neki, ety kis hogyishivjákat. Rágyujtott, a kalapját megfordította. Egy óra mulva visszagyött a guja. No komám, aszongya, a tized fog hónap elmenni, amék Szabócsba is lesz. Este elment mekkerülni a guját, megállt, rágyujtott a pipára, a szél a füstöt ráengedte a gujára. Megvadúlt, el a Tiszájig, fele szerteszt, a másik fele át a Tiszán. Két napig tartott összeszedni."

/Cservenák József/

"Garatkának hivják aszt a tanyát, Sütő Gyuri lakott benne. Elgyött hozzám az öreg Sütő Gyuri, mongya, hogy nagy baj van öcsém. Mondom neki, micsoda? Az a nagy baj öcsém, hogy tizenkét szép darab marhám vót, mán nincsen csak nyóc, négyet mán kihúztam az ólbúl. Én osztán irtam a bátyámnak, Bugjosócki Gyulának, gyöjjön, mer baj van itt egy hejen. Ű osztán el is gyött. Aszt kérdi mi az a nagy baj? Én osztán montam neki, hogy a Garatkába Sütő Gyuri jószágával van baj. Hát osztán elmentünk nálla, Gyuri bácsi egyenesen panaszkodott. Aszongya Gyula, ű maj segít rajta. Akkor oszt bementünk az istállóba. Végigment a pijacon kéccer, minden marha szaggatta a kötelet. Ety kis idő mulva ety piros tehen hozzákezdezt rágni a kötelet, kaparni a földet. No aszongya, gyüjjön csak ide Gyuri bácsi, no lássa öregem, itt a hiba, ez a piros tehen megmutatta, hol a baj. Aszongya Gyuri bácsi: - Öcsém én mán felástam eszt a hejet, de nem tanáltam. Gyula bátyám kivett egy natykést az ujjasa alól, belevágta a földbe, ahol a tehen kapált, és a kés felhuzott egy ember ujjának a csontyát, eszt az iszt, másoccor is mikor ledukta, felhuzott ety csontot, harmaccor is, már negyeccer nem hozott semmit. No, mongya Gyula, ez vót a baj. Itt osztán, akkor osztán ety tejescsuporba tett füstölöt, holmi mindenféle füveket, mán akkor Gyula kihajtott bennünket. Kis idő mulva kigyött az ólbúl, de ojan izzatt lett, mint a kacsa. Mondom mi bajod van te? Öcsém, a bitangokkal nem bírok, mer' nagyon erősek. Bementünk a házba, kivitt ety törülközőt, minden marha hátán végig húzta. Bement vissza, oszt aszongya nanónak: erre a kendőre úgy vigyázzon, mint a két szemére, mer

elvész ha nem vigyáz rá. Aszút oszt a jószág hejragyótt.- Gyula mivel tartozok naked ezér? - kérdi Sütő Gyuri bácsi.

- Tizenhat pengővel és tizenhat fillérrel.

- Minek neked az a tizenhat fillér, adok ety pengőt hejbe. Aszongya Gyula: tizenhat pengő nekem kell, tizenhat fillér meg a cimboráknak, akik segítettek legyőzni.

Aszút oszt montan Gyulának, gyűjjön el nálam hálni, aszonta, neki ebbe a körzetbe nem lehet meghálni, mer neki baja történhetik az éjjel. Csak másnap győtt vissza a szomszéd faluból."

/Veres János 56 éves gulyás, Mogyorós u/

"Az öreg Csomós Feri tehene tiszta csúnyaságot adott. Elment egy öreg tudóspásztorhoz, hogy csináljon valamit. A megadott valamit ety csuporba, hogy vigye ki éjjélkor oszt ássa el a keresztútra. De nem szabad megnézni, hogy mi van benne."

/Czinke Istvánné 70 éves, József A.u./

"Sára Balázsné Szerdahejre ment lakni. Incurkáné még azelőtt megrontotta a tehenét. Egy csordás Szerdahejen ugy megcsinálta, hogy Incurkánénak térdén kellett menni Szerdahejre.

/Petrik Istvánné 63 éves, József A.u./

"A legelőn sírkutak vótak, abból itatták a marhákat. Odajártak a kocsisok is itatni. Nem messze a legelőn egy juhász legeltetett. Az egyik fiatal kocsis aszongya, nem akartok fijuik jutejet inni? Azok csak néztek. No, csak ide aszt a vedret! Oszt leült a lőcs alá, oszt elkezdte a tengejszőget fejni. Csak ugy zubogott a tej, a juhász még távulról csak nézte. Eccer odakiját: - Haggyál mán nekem is! De az csak fejt tovább. A juhász csak nézett. Eccer csak leveti a szűrt, leteríti, oszt elkezdte a bottyával ütni, püfölni. A kocsis kétrét görnyett, oszt elkezdett jajgatni. Aszongya az egyik kocsis: - Andris bácsi igen keni a szűrt, oszt itt kopog. A kocsisnak is vót tudása, de a juhászé még nagyobb vót."

/Cservenák József/

"Csenyi Maritól vett ety tehenet Hajnal Pityu sógor. Otthon nagyon sokat adott, mikor Pityu hazavitte, akkor már nem adott csak hat litert. Hajnal Pityu sógor meg elment Semjénbe a Kuhárhoz. Pásztor vót az öreg, nagy boszorkány. A meg aszonta, hogy csak ety tuggya mekcsinálni, ha hoznak a tehen párja elől, Csenyi Marijéktől egy marik szénát, meg a kötel hegyit levágni, és a farkából is egy darapkát. Háttal kell kigyönni az ólbul, oszt senkihez se szólni, hátra se nézni, még ha kiabálnak is utánna. De hát ki tegye ezt meg. Aszonta sógor, hogy legjobb vóna, ha én mennék el. Én rá is álltam. Egy marik szénát tettem a zsebembe, leváktam a kötelből, a farkából is lenyestem. Háttal gyöttem ki, kiabáltak vagy tízen is utánna, de nem nésztem hátra. A vén Kuhárnak odattam, oszt úgy mekcsinálta, hogy vagy tíz évig is rengeteget adott a tehen."

/Szabó Sándor vagy Jankó Sanyi
51 éves fm.,Mogyorós/

"Egy embernek vót ety tehene, oszt megellett, adott bőven, szépen tejet, tizenkét litert reggelre, estére. Ez így ment ety hónapig. Aztán mindig kevesebbet fejtek a tehentől. Elment ety pásztoremberhez, hogy nézze meg a tehenet. Az el is ment. Hidegvizet kért ety fazikba, egy üvegből cseppentett a vizbe, és a viz hozzákezdett forrni. Monta, hogy benne fő az, aki megrontotta a tehenet, oda fog menni reggel kérni valamit, de ne aggyanak semmit. Rát reggel nem megjelent az asszony, Pikor Paliné!"

/Berta Józsefné 70 éves fm., József Au/

"A tehen csak bögött, ált a szőre. Mentem ety pásztorhoz, hoty csináljon vele valamit. Ficfa /Sütőné/ Pestáné meglátta. Ő is pásztorné vót. Ne menny csak Bugjosóckinál. Egy asszony vót ott, anyád más előtt zurbólt, vaját köpült. Perzsáné, Ergó néni vót ott. Adott ojat, mint a zab és mint a bárányürümlevel, három darab szentelt gyertyát és temjént. Aszonta, hogy otthon tegyük paráztűzre edénybe, mekfüstölni a tehe-

net, háromszor körül a tehenen, utójára a hátán végig, de rök-
tön fejni kell."

/Berta Józsefné/

"Pár éve halt meg az utcánkban Tóth Andrásné /Ficfa Zsuzsu néni/ és az öreg Pápai bácsi. Szomszédok voltak. Mindenki, sőt ők egymásról is azt hitték, hogy boszorkányok. Mi adott okot erre? Elég idősök voltak, nem a legkellemesebb kül-sővel. Pápai ólajtaján a récsra különböző színű szallagokat kötött, amit ő sohasem árult el, hogy miért tesz. Tóth Andrásné-ről azt beszélték, hogy azért nem halt még meg, mert nem tudja kinek átadni a boszorkányságot. Egyszer Pápai és Tótné szemétdombján felvett egy baromfitalut /tollat/. Tóthné nagy veszekedést csapott úgy, hogy Pápainak vissza kellett vinni a talut és letenni oda, ahonnan felvette. Kb. két évvel ezelőtt Cinke Ferencné /35 éves, Miklós u./ tehenet vett Pápainétól, és farral tolta be a tehenet az ólajton, mire Pápainé így szólt: - "Sose törd azt a tehenet, meglesz annak a haszna."

"Megmondta Cservenák, hogy két boszorkány van az utcánkba, Pápainé és Ficfa Zsuzsi néni. Aszonta, hogy Zsuzsi néni többet tud, mint Pápainé, néha harcoltak is egymással."

/Czinke Sándor/

"Az annyokom beszélte. A vén Pásztorné ott lakott, ahol most a kulturház van, a vén Ciliné, a zsidó asszony meg mellette. A vén Pásztorné jajgat kegyetlenül: Jaj, jaj mán üti. Odamegy Szabó Jankó Pesta bácsi, nádas gazda vót: - Magát meg mi leli? - Jaj, Jaj a Cili kéményébe ott a papucs, oszt üti. - Ma az anyád fáj, ha a cipőt üti? Ez vót az öreg szavajárása. De az csak jajgatott. Elment a vén Cilinéhez Pesta bácsi: - Vedd le Cili azt a cipőt. - Dehogy veszem, megölte a tehenem. Ugyhogy a bírónak kellett menni, hogy vegye le."

/Czinke István/.

"Elmentem a szőlőbe dógozni. Früstökre leültem ety fa alá. Ety tó vót előttem. Tulódalán a pásztor legeltetett. Ettem, oszt mindig gyött hozzám egy nagy szürke béka. Ojan naty szeme vót, mint az öklöm. Löktem neki kenyeret. Ojan nagy pofája vót, mikor nyelte. Rengeteget megevett, mindig tartotta a száját. Mán otthattytam, átmentem a másik fa alá. Oda is utánam gyött. - Mért mentél át? kérdezte Rebnyák, a Pásztor." Mán biztos tulta. - Itt van egy nagy béka, mondom, annyi kenyeret megevett, mán nekem se maratt. - No megáj, átgýtt a pásztor, ráütött a békára a bottyával, csak úgy vinnyogott. - Idekültelek én, majd adok én neked. Hova kültelek? oszt ütötte a béka neki a tónak, csak úgy loccsant. Átment a nyájhoz. Azóta még az öklömyi békától is félek."

/Berta Józsefné/

"Nagyapám beszélte, hogy ott kaszáltak a réten. Aszongya, hogy leültek enni, szalonnát süttöttek. Eccc odaugrált egy nagy béka. Leült velük szembe, ott pislogott.

- Ej, eb az anyád, ugyan honnan gyűsz? Aszongya, levártak egy nagy karéj kenyeret, szalonnával attak neki enni. Megette, a kandlifedelével vizet attak neki, oszt megitta. Kesztek főlni tülle. - Eregy, eregy mán, aszongya nagyapám. Osz elugrált.

Történt, hogy igen szükesztendő vót, oszt gabonáért elmentek messze, hogy vegyenek. Bementek ety házhoz, egy nagy ember gyött eléjük. - Mi kell magoknak atyafiak? Mongyák, hogy bagona. - Főszél aszony jó vacsorát a vendégeknak, húst, levest, meg haluskát. Mán meg is vacsoráztak. Addig nem mondott nekik semmit a gazda. Vacsora után aszongya nekik: Tuggyák e ki vagyok én? - Hogy tudnánk, most láttuk először egymást. - Dehogy, emlékezzenek amikor a réten megetettek engem béka képi-be. Ha akkor nem attak vána enni, hát éhenhaltam vána.

Baregyszászba vót, aszongya béka képi-be egy előhasú tinó hasznáért. Mindent ingyen adott nekik ezért. De igen irtóztak tülle."

/Petrik Istvánné/

"Eszt mán édesapám beszélt. Arattak itt a telekbe, leültek mán früstökre, sütötték a szalonnát. Hát odamegy egy nagy varangyos béka, ojan csúf nagy béka vót. Még evvel a Pipogyával arattak együtt, nekem beszélt, mint kis gyereknek. Osztán odamegyen, ahogy sütötték a szalonnát, az csak ott pislogott. Aszongya édesapám, hallod, én levágom eszt a békát. - Ne bánd, ki tuggya kicsoda. - De nekem mán az étel se esik jól. Aszongya édesapám, agy mán neki hallod kenyeret, aszongya, megenné-é. Eltört a zsíros kenyérből, hát odaugrált, oszt megette. Mán meg aggy neki vizet is. A kalapot teleöntötték vízzel, oszt mind megitta. Azút oszt elugrált a mezsgyén.

Majd idő alkalommal Kirájhelmecen vásár vót. Elindultak még korán, a nap még nem gyűtt fel. Mingyán egy meg hivta őket be, hogy egyenek, hát bementek. Vót egy nagy tál vaj, pálinka, ittak, ettek. Aszongya, tuggya é, hogy az a varangyos béka akinek enni-inni adott, én vótam az. Egy más megyébe vót egy előhasú tinó hasznáér. Ijek történtek, édesapám se hasudott, az ujjából nem szopta ki. Azt is monta, hogy haszontalan ment, mer mán akkor szentelt vízzel körüljárták a tehenet".

/Czinke Sándor/

"A vén Szabani Pesta bácsi és a vén Szabó Jankó Andri mindig szép ökrök után jártak. Eccer leültek ott a réthe enni a széna bogja alá. Ahogy ott ettek, igen nagy forgósziel ment arra, hogy a kalapját is elvitte ükemének, ahogy a szalonnát sütötték. Oszt belévákták a bicskát a szélbe mérgükbe. A forgósziel meg elvitte a kést.

Eccer a vén Szabani Pesta meg a vén Szabó Jankó Andri elmentek ökröt venni Szabócs megyébe. Hát ott valahon a falu végén szállást kértek. Egy vén asszony lakott ott a jányával. Attak nekik enni, hát akkor ismeri meg a vén Szabani Pesta, hogy az az ő bicskája, benne van a nyélbe a neve. Ugy éjjél felé megszólal a vén asszony, a jányának aszongya: de szép úszó ellik a faluba, nem mennyünk el oda? Aszongya a jánya: - Hát mire újjunk? Te újj a lapátra. én meg a szévonóra. Ráültek, oszt

elmentek. Aszongya Pesta bácsi, űk azűt mán űty féltek, hogy nem mertek elaludni se. Reggel alig várták, hogy viraggyon, hogy tovább mennyenek."

/Gergely Zsófia/

"Vót ety szép jány meg az annya. Egyűtt jártak rontani. Az annya átvarázsolta a jányt egy este kutyává, ű meg macska kűpibe ment rontani. Az annyát leűtűtték oszt, így nem vót kinek visszavarázsolni a jányt. Az meg kutya kűpibe odajárt a szeretűje ablaka alá vonítani. Oszt űt is agyonűtűtték, hogy ne vonlccson, mer senki se tutta visszacsínálni."

/Gergely Zsófia/

"Az onokabátyám eccer osztán elgyűtt hozzám, ki a jószághoz. Vót egy igen szép pulikutyám, aszonta, aggyam neki a kutyát. De én a kutyát nagyon sajnáltam, nem akartam odaadni. Ha nem adod, aszongya, megbánod a dűgot, majd fogsz írni nekem, hogy gyűjjek érte. El is ment haza. Másnap mikor kihajtottam a csordát, ha százan lettűnk vóna akkor is kevés lettűnk vóna a csordához, szerte ment mind. Én oszt irtam neki gyűjjön el, odadom a kutyát, csak haggyon nekem békét. El is gyűtt érte. Mikor a kutyát elvitte, másnap reggel megint kihajtottam, mán akkor meguntam a fekvést, űlést, nem ment egyse kűrbe. Ne vót szűkség kutyára. Ujfent rá megint két hűnapra elgyűtt hozzám. Megint kűrte tűllem az órámot, nem attam. Ujfent űty cselekedett velem mint a kutyával, kűnytelen vótam aszt is odadni neki. Így hiheti el az ember, hogy ténleg van benne valami."

/Veres János/

"Tudok egyet a kanászrűl is. Pesta hátýámnak az őccse, Pusztai Jóska aglegény vót. Az apám monta, hogy ennek ennek meg a disznűhoz vót ojan tudománya. ű farkas gűgán átengedett egy veder vizet, a disznű vállűjába eresztette, oszt korpával megitta a disznű, a felé nem mehetett csak ű. A gazdája Kerek-

gyártó vót. Eccer Patakon óssi vásár vót. A kondás ruhájért kosztér szógált. Aszongya: - Kerékgyártó uram nekem is kéne ruha a vásárból. - Én nem tudom rád mérni, ha nem vagy ott. - Elmegyek én is. - De ki lesz a disznóval. - Én leszek azzal is, aszongya, de azér ety fijú jó lenne éppen, ha vizet húz. De ne báncsa a disztót! Reggel mikor mentek, a disztók felé mentek. Huzzál vizet, de egyhez se nyuj, mer baj lesz! Ű felült, elment a vásárra a gazdával. A vásárba beült a tebernába/kocsmába/ inni. Ott diskurál, eccer felugrik az öreg. - Uram oszt menjünk! - Mijért Jóska bácsi? - A fijú a kutágos tetején van a disztó meg körülé. Azért, mer a Rajsi koca odament inni, oszt belehasalt a vállóba, és a fiju megütötte. Az meg ezér felzavarta a kutágosra. Hát ahogy mennek haza, hát a fiju ott ül a kutágos tetején. - No gazduram, maj megláttya, hogy a fiju fogja tagadni. - Hát te mit csinász ott? A Rajsi inni gyött, bafekütt a vállóba, rákijátottam, oszt felzavart. - Ide hallgass öcsém, te hasudol, itt ez a bot, ezzel ütötted. A fijú beismerte, igen csudálkozott. - No mit montam uram. - Igaz, így monta Jóska bácsi."

/Cservenák József/

"A pondrót a vén Plátyesz anélkül, hogy megnéste véna, kivette a disznóból, csak hozzá ne nyujjanak."

/Petrik Istvánné./

"Hogy megrontottákna nagyanyám eccer. Ment úrdógába Szonotorra. Rontáson ment keresztül. Nyúl Pestáné a kis kondásné akarta megrontani, mert az ura aszt szerette. Kiöntött valami rontást, de véletlenül nagyanyám ment keresztül rajta. Észrevette ű, de mán késő vót. Mikorra felért, a lábára mán állni se birt, úgy, hogy a bárónak kórházba kellett vitetni. De hijába vót minden, mert nem tutták meggyógyítani."

Eccer Terebesre elvitték ety hires tudósasszonyhoz, az meg is monta, hogy megrontották, nem űneki szánták, de ű ment rajta keresztül. Adott neki fűveket, hoty főzze össze, oszt egy

hordóba füröggjön meg benne háromszor. Vigyázzanak, mert aki megrontotta, az mindent fog jönni kérni, de ne aggyanak semmit. Csakugyan úgy vót. Mikor főzni keszték, hát mindig gyött Nyúl Pestáné, kért az mindent, kandlit, villát, kapát, de nem attak. Mán ojan kimba vót, hogy a ganajrúl vett fel egy gaj-jat, oszt aszt vitte el. Mire harmaccor mekfürdött, hát mán jární is tudott."

/Petrik Istvánné/

"A vén Perzsiné hires boszorkány vót, sokat megrontott. Mikor mekhalt, hát a Belső tanyán a padrúl /Padlásról/ mindig dobált le mindent, üveget, edényt. Szabadkémény vót, oszt a fazikba esett minden, mikor fősztek. Meg összecserélte a szomszédok lepényét a kemencébe. Eccer mán ojan dühösen vótak, hogy még enni is tettek fel neki ety fazik zsámiskát/tört burgonya/ aluttejjel, hogy egyen. - Nesze, itt van, egyél is mán - aszongyák. Ojan dühös lett, hogy ledopta a zsámiskát is fazekastúl. Híjába mentek fel a padra, hát nem láttak semmit."

/Petrik Istvánné/

"Belsőn vót, hogy az alsó pitvaron hajingáltak. Nem vót ott semmi, csak mikor darát főztek, hát mán a darába be-leállította a taluseprűt. Meg a kemencéből ellopta a lepényt, oszt harmadnapra dopta le a padrúl. Felmentek a padra megnézni, nem láttak semmit, de mikor gyöttek le, mán hajította utána a seresüveget, meg a padon összecserélte a szomszédok lisztesládáját, és a konyhán az edényt is összecserélte."

/Berta Józsefné/

"Fonóba vótak. Hajigáltak mindent le a falrúl edényt, tányért. Mán ety féltek a háznál, mán vártást is kértek a bírótól, hogy küggye oda. Ety katona hősködött, hogy no bíró uram, mekfogom én az ijesztőt. Elment a katona. Hát fontak, egy vén asszony is ott font a többi között. Bőtyöknének híjták. Hát

csak el kesztek hajigálni mindent. - Ez a v n asszony az, aki hajigál. Oszt mekfogta Böttyöknét. Elvitte. Azút többet nem hajigáltak. A katona is tudott, de többet mint Böttyöknét."

/Petrik Istvánné/

"A vén nagy Séra az ördöggel cimborált. Oszt eccer az ungvári hegyrül a lókaszőgi érbe dopták. Azut meg is sántult, aszongyák".

/Petrik Istvánné/

"A vén nagy Séra az ördöggel cimborált. Oszt mikor abba akarta hagyni, hát a lagmoci hegyrül a lókaszőgi érbe hajították. Azut meg is sántult."

/Gergely Zsófia/

"A vén Fábiján térden ment Szerdahejre. " is ördögséget akart tanulni, oszt nem sikerült."

/Sütő József/

" Elgyött nállam eccer Gyula bátyám. A tanyába laktam. Azt kérdeszi tüllem, van é itt ojan ember, aki bántogat. Ha nem hagy neked békét, akkor csak szójjál nekem, akkor tizenkét óra hosszán belül az egész családja a bolondok házába kerül. En oszt kérdészem tülle, mégis oszt mit tudnál csinálni. Semmit öcsém, csak körül megyek a házán pipafüsttel. Mondom, ijet ne cselekeggy, mármijen rossz emberem nekem, inkább, mint másnak kárt okozzak."

/Veres János/

"Veres Jani beszélte, hogy az apja kinháló pásztor vót. Rát megy ety kis ember úty tizenkétórakor. Esett fűjt. Kopokat a kunyhó ajtaján.

- Fijam, hát hol van az apád? Nem merte mondani, hogy hazament az apja, oszt most várta vissza.

- Fijam van neked pénzed? - Nincs nekem.

- Hát kétfilléred? A boszorkányságot akarta eladni, mert nem tudott meghalni, míg át nem aggya. De a kakasszó előtt elment. Azért nem bántott. Mikor hal meg, fogd meg a kezem, aszongya. Ha mekfokta, átaggya a boszorkányságot."

/Berta Józsefné/

Gyermekek, növendék állatot, ha valaki nagyon megnéz vagy "megkiált" /"jaj de szép", főleg a jaj szó számít/, akkor a gyermek sir, a növendék állat nem nő, végül is megdöglik. Ha a gyermeket megigézik vagy szemmel megverik /szemverés/, szentes vízzel mossák meg az arcát, vagy az állatot meghintik vele. Persze nem mindenkinek ver, igaz a szeme.

Mészáros Erzsébet

PACINI BABONÁS TÖRTÉNETEK

"Még fiatal lány vótam - kezdi Erzsi néni - akkor vót az édesapámnak két szép fejős tehene. Egy ideig nagyon szépen tejeltek.

Egyszer megellett a két tehén, és mintha kicserélték volna őket. Alig adtak annyi tejet, amennyi a bornyúnak kellett. Az azelőtt két kövér, jámbor tehen szemlátomást veszett és mintha ördögök bújtak vóna beléjük, úgy rúgtak.

Nem tűrhettük tovább.

Meghallottuk, hogy a szomszéd faluban, Karcsán van egy ember, aki ért a rontáshoz. Az édesapám engem küldött érte. Eljött az ember szívesen, mi pedig bevezettük az ólba, és elmondtuk neki, hogy hogy jártunk. Ő azt tanácsolta, hogy szedjük fel a jászlat a tehenek előtt, mert ott valaminek lenni kell. Fel is szedtük hamar, és valóban az egyik előtt egy kisbaltát vót éllel felállítva. A másik előtt pedig két záptojás. A tojasokat rögtön a szemünk láttára a földhöz verte, hogy azzal kisebb lesz a boszorkány ereje. A kisbaltát pedig - azt mondta - tegyük tüzre és égessük, mert azzal a boszorkány keze is égni fog.

Úgy is volt, égettük egy jó darabig, ezalatt állandóan bejárt nálunk egy vénasszony, és kérdezősködött, hogy minek van az a balta a tüzön, és a keze mindig be vót kötözve.

A teheneink megjavultak, visszajött a hasznuk is. A vénasszony addig járt nálunk, míg ki nem lopta a kisbaltát a tüzről. Erről aztán megtudtuk, hogy boszorkány, és féltünk is a tudományától."

"Az édesapám gyakran elmesélte ezt a történetet nekem. Ez még akkor történt, amikor fiatal házaspárok voltak. Volt egy szép tehénük.

Egyszer arra járt egy autó, amiről árusították a szapant. Ez az autó nagy lármát keltett, és mikor elment, a mi tehénünk elkezdett bógni, de úgy, hogy a szomszédok is odaszaladgáltak. Mi azt gondoltuk, megijedt az autótól, és vártuk, hogy abbahagyja az isszonyatos bögést. Arra azonban hiába vártunk, mert nem akart alábbhagyni a bögéssel. Már eltelt egy nap, és nem tudtuk, mitévők legyünk vele.

Ekkor azt tanácsolta valaki, hogy menjen el Nagy-Kövesdre, ott van egy Fekete István nevű ember, azt hívja el. El is ment az apám érte, hogy jöjjön el és gyógyítsa meg a tehénünket.

Bement a házba, köszönt és kezdte vóna elmondani, mi járatban van, de a Fekete Pista bácsi megelőzte és mondta:

- Tudom, fiam, hogy miért jöttél. Mert nagyon bóga tehened.

- Bóg bizony, bátyám - felelte az apám -, de annyira, hogy már nem lehet kibírni.

Pista bácsi odament a kemencéhez, ott felemelt valamit, és beszélt is hozzá. Azután azt mondta:

- Jól van no, fiam, csak eridj haza, mire hazaérsz, nem fog bogni; aztán ha arra járok, majd felkereslek.

Csakugyan, mire hazaért, már nem bögött.

Később el is jött az öreg, és mondta az édesanyámnak, mikor bement az ólba:

- Nagy csak fej, de a hasznát más viszi el! Nézze csak, a Mari néni most is ott vigyorg a sarokban.

Kérte az anyám, de ő nem látott semmit.

- Tudja, hogy lehetne ezt a boszorkát kiirtani innen? Egy, ha éjszaka 12 órakor ideáll az ól közepére, és üllőt verve a kalapáccsal körben mondja, hogy pusztulj innen, boszorkány!

Az édesanyám meg is csinálta vóna, de az édesapám nem engedte neki."

"Suhanc legények vótunk, és egyszer az egyik társammal éjszaka kivittük a lovakat legelni az erdőre, mert nappal dolgozott vele az apám. A takarmányunk fogytán vót, így ehhez a módhoz folyamodtunk. Az erdő közepén van egy zsidó temető, oda vittük őket legelni, mert ott vót igen szép fű. Gondoltuk, itt hamar jóllaknak a lovak, oszt hajthatjuk haza őket.

Nem is vót egy darabig semmi baj sem velük, hanem vagy éjfél tájban felemelték a lovak a fejüket, és elkezdtek horkantani és nem legeltek tovább. Figyeltük, hogy mi lehetett ezekeket, de nem láttunk semmit. Egyszer aztán megszólalt egy hang hogy:

- Várjatok csak meg!

Mi persze nagyon megijedtünk, felültünk a ló hátára, és vágatva indultunk a falunak, de folyton hallottuk a hangot, hogy "várjatok csak meg". Ez a hang követett bennünket egészen az Uj-hidig, ott pedig azt kiáltotta utánunk:

- Szerencsétek, hogy nem vártatok meg!

Hogy ki üldözött bennünket, azt máig sem tudjuk, de többet arra a helyre nem mertünk menni legeltetni, mert biztosra vettük, hogy a gonosz szellemek üldöztek bennünket."

✱

"Egyszer egy estefelől - még legénykoromban - mentem a szomszéd faluba, Karcsára. Amikor a Vizibordához értem, /dül-lő/ egy szép süldő malacka törtetett ki a tengeriből tőlünk - a cimborámmal voltam - pár lépésre. Megcsodáltuk, milyen szép kis malacka, és gondoltuk, hogy a nyájtól csavargott el valamerre.

Ugy gondoltuk, hogy megfogjuk és hazavisszük. Elkezd-tük hát kurgatni a malacot, és már majdnem mindig utól is értük, de akkor valahogy kisiklott a kezünk közül.

Már üldöztük egy jó darabig, hát már gondoltuk, csak nem engedjük el, mikor ennyit szaladgáltunk utána. Már elértük a vizpartot és már biztosak voltunk benne, hogy itt megfogjuk. Be is kerítettük úgy, hogy már csak a víz felé vót szabad útja, de akkor nekiszaladt a víznek és nagy suhogással

eltűnt. A vízparton lévő fák is sejtelmesen suhogni kezdtek.

Mi pedig annyira megijedtünk és úgy szaladtunk hazafelé, azt is elfelejtettük, hova indultunk."

Elmondták: Szabó Mihályné 57 éves, Séra Istvánné 65 éves és Séra István 78 éves pácini lakosok 1961 decemberében.

Borsodi Rozália

GARABONCIÁS DIÁK VAJDÁCSKÁN

Kolozs János bácsi egész nap a mezőn kapált. Estennen, mikor hazafelé indult, eszébe jutott, hogy az ebédre hozott krumplilángosból még van a tarisznyájában. Leült, hát, hogy elfogyassa. Amint eszeget a Bodrog-töltésen, megáll előtte egy fekete ruhás, magas termetű, papkinézésű ember, akinek az arca kicsiny, mint egy macskáé és fekete. Ijedtében megkínálta őt krumplilángossal, de az nem fogadta el. Majd János bácsi felállt és így szólt a jövevényhez: "Minden lélek dicséri az Urat, te mért nem dicséred?" Erre a jövevény bucsuzóul így szólt: "Isten áldjon meg ember." Azzal nagy suhogással eltűnt. János bácsi harmadnapra meghalt.

/Id.Lovas József 74 é.földműves/

A községet körülvevő lápos, mocsaras, zsombékos terület nagyon kedvező volt a halászásra, csikászásra. Géresi Ferenc egy kiálló homokdombon, a Sirály-dombon építette fel halászkunyhóját. Amint egyszer halászhálóját szárítgatta akonyhó előtt, hirtelen megjelent előtte egy fekete ruhába öltözött úriember, de mezitláb. Ferenc bácsi ijedtében ennivalóval, itallal is kínálta, de a vendég nem fogadott el semmit. Egy szót sem szólt, csak gyakorta nézegette az eget. Nemsokára Ujhely felől /észak-nyugat/ sötét, haragos felleg támadt, amely rohamosan közeledett a szelek szárnyán. Mikor a viharfellegek már a fejük fölé értek, a vendég kinyújtotta jobb kezének két ujját, azzal megérintette a Feri bácsi vállát és ennyit mon-

dött: "Karádnak vége van." Az ítéletidő elvonult Karád irányába. Másnap már szélteben beszéltek, hogy Tiszakarád határát a jégeső és vihar teljesen elpusztította. A feketeruhás ember a garabonciás diák volt.

/Id.Lovas József/

Bajusz bácsiék hazafelé indultak a halászatból. Hátukon cipelve a zsák-ot. Egyszer csak egy fényes, feketeruhás férfi jelent meg előttük, aki vállát a zsákba akasztotta és nyúlt utána a zsák. Odaszólt neki Bajusz bácsi: "Add vissza a zsákomat!" Erre odadobta neki a zsákot a feketeruhás férfi és eltűnt előle.

/Rehor Margit VI.oszt.tan./

Anyám az erdőbe ment fát szedgetni egy másik asszonymal. Eszrevették, hogy az egyik fán egy feketeruhás ember ül. Megijedtek és elszaladtak a vadászér. Mire a vadász odaért, az ember beugrott a Bodrog folyóba és eltűnt.

/Parajos Tibor VIII.oszt.tan/

Szinyéri néni beszélte el, hogy kint volt a határban egészen Halászhomok közelében, amikor hirtelen egy nagy fekete felleget keletkezett. Abból egy fekete ruhás alak szállott le, aki átváltozott zsáknak és azt mondta neki: "Aki foggal született, azt 17 éves korában elviszi." Nemsokára csakugyan leszállt egy feketeruhás ember a fellegből, a leányt, aki 16 éves volt, magával vitte.

/Váradi Magda VIII. oszt.tan./

Lovas Józsi a malomból jött hazafelé este. A nagy sötétben eltévedt, nem a falu, hanem a Bodrog, az ököritató felé ment. Egyszerre a sötétben fény villanását látta, s hogy a folyóban két tündérszép lány fürdik. Nemsokára egy hintó

jelent meg a vizen, s a lovakat feketeruhás férfi hajtotta.
A lányok felültek a hintóba és nagy nevetés, huhogás után
elrepültek a víz felett.

/Id.Csordás János 56.é.földműves/

Szűcs Havaska

A BETYÁRVILÁG VAJDÁCSKAI EMLEKEI

A mult században jellegzetes alakja a szegény nép életének a pandúrok orra alá borsot törő, a szegény népet védelmező szegénylegény, a betyár. A nép mindenütt oltalmába veszi, segíti őket a hatalmaskodó urakkal, gazdag kupecokkal és a német érdeket szolgáló hatósági emberekkel szemben.

Minden vidéknek meg volt a maga nevezetes vagy híres betyára. Nem minden táj szült Rózsa Sándort vagy Sobri Jóskát vagy Vidróckit, de ezek a névtelenek is megérdemlik, hogy emléküket megőrizze az utókor. Egy ilyen betyár alakját mutatja be az alábbi kis írás.

Vajdácska község határában fekszik a Mocsolya nevű erdő. Árterületen. Az Új- és Óbodrog közt. Az év legnagyobb részében vízzel körülvett, erdős terület ez. Ebben az erdőben tanyázott az 1890-es évekig három betyár: Greczuja, Vajda Miska és Leleszi Nagy Jóska. Greczuja és Vajda kondások voltak br. Waldbottnál, míg fel nem csaptak betyárnak. Nagy Jóska Leleszről került ide, ő igen magas, 230 cm. természetü férfiú volt. Az erdőn a lakásuk egy hatalmas fa odújában volt. A másik fa odúja pedig a kamrájuk volt. Leleszi Jóskának volt egy hatalmas fekete kutya, amely könnyűszerrel végzett egy emberrel.

A három betyár többször belátogatott a faluba. Ilyenkor valük jött a nagy fekete kutya is. A faluban a szállásuk id. Csordás Jánosnál volt, akit a betyárok csak kúrator-nak hívtak. Egyszer, amikor Kis Miska volt a község birája, egy

látogatásuk alkalmával bíró uram azt találta mondani Leleszi Jósának, hogy ideje lenne már megtérni, mire Jóska olyan hatalmas pofont adott a bírónak, hogy az nekiesett a falnak.

A három betyár úgy jutott a legkönnyebben élelemhez, hogy az erdő tulajdonosának br. Waldbottnak az erdőn legelésző disznójából egy-egy sertést elvittek. Maticza, a kondás még segítette is őket. A sertés levágott fülét visszaadták Maticzának, hogy számoljon vele a báró urnak.

Egyszer Csordás kúratornál tanyáztak a betyárok, amikor jöttek a csendőrök. Gyorsan elbujtatták Csordásék a betyárokat. A suton rejtették el őket, rajtuk a nagy kenyérsütő teknő, azon lepedő és dunna, mintha kenyérsütéshez készülnének. A csendőrök mindenütt keresték őket, csak a suton nem. Megmenekültek. Alig mentek el a csendőrök, előjöttek, iszogattak és továbbálltak. Így jártak túl a karádi lovascsendőrök eszén.

Később mégis elfogták őket. Leleszi Jósát úgy kísérték a csendőrök Karádra, hogy kikötötték mindkét lóhoz, ő a lovak között ment. Estére értek Karádra, de Jóska reggel már a vajdácskai kocsmában mulatott. Elszökött. Mikor újra elfogták őket, Leleszi Jósát Illavára vitték, de onnan is megszökött. Akárhogyan csukták be, mindig kijött. Azt mondták róla, hogy vasfü van a markában, amikor azzal megszorítja a zárat, akár-milyen is, kinyílik.

Végül is elfogták Vajdácskán az Agóc pusztán. Egy sővénykerítés tövében találtak rá a csendőrök.

Szücs Havaska

HELYTÖRTÉNETI MONDÁK BORSODNÁDASDON

Borsodnádasd község, az ózdi járás legnépesebb községe, Borsod-Abauj-Zemplén, Heves és Nógrád megyék érintkezési pontjában, a Bükk hegység nyugati nyúlványai között fekszik.

A község 5.000 főt meghaladó lakossága három fő társadalmi rétegre tagolódik. A legősibb, de ma már számbelileg legkisebb réteg tagjai földműveléssel, állattenyésztéssel, erdőkitermeléssel foglalkoznak. Wintegy száz év óta alakult ki a falu társadalmában a gyárímunkások népes csoportja, melynek tagjai az 1860-ban létesített Borsodnádasdi Lemezgyárban dolgoznak. A legfiatalabb, de egyre szaporodó társadalmi réteg a bányamunkások betelepülésével alakult ki.

Mint minden településnek, Borsodnádasd községnek is kialakultak és a szájhagyomány után tovább öröklődtek helytörténeti mondái. Nem véletlen, hogy a közelmúltban folytatott mondagyűjtésünk alkalmával a mezőgazdasággal foglalkozó emberek között találtunk feljegyzésre méltó anyagot.

Ők voltak az első megtelepülők a község területén. Nemcsak az erdőket irtották ki, hanem műveltségi fokuknak megfelelően mesés alakokkal népesítették be a községet körülvevő erdőket, hegyeket, nádasokat. Őseik tanúi voltak szokatlan természeti jelenségeknek, viharoknak, hegycsuszamlásoknak, erdőtüzeknek, árvizeknek. Megőriztek olyan történeteket is, amelyek történeti személyekkel kapcsolatosak. Tündérmondák, tátrámondák, váramondák, eredetmondák, kincsmondák, helynévmon-

dák felbukkanása láttat meg velünk valamit az egyszerű nádasdi emberek küzdelmekben gazdag életéből.

A mondák számos típusából a következőkben három tipust ragadunk ki. Az első mondánk, egy vármonda, arra lehet példa, hogy miképpen hozza kapcsolatba az egyszerű ember gondolkodása a történeti eseményeket egy község határában magába törő hegycsuccsal. Bemutatunk egy eredetmondát is, mely példa arra, hogy egy váratlan természeti jelenség, egy hegycsuszamlás eseménye mögött természetfölötti erő árad harcát sejtetik. Végül történeti személlyel kapcsolatos eseményt mondunk el, betyár-történetet, melyben vidékünk szülötte és rendkívül rokonszenves történeti alakja, Vidróczki elevenedik meg.

■

1./ Vajdavár

Borsodnádásd község határában fekszik egy 529 m magas hegy, melyet a község lakói évszázadok óta Vajdavár néven ismernek. Mivel a község lakosságának a viharos történelmi események idején, a tatár és törökidő alkalmával menekülnie kellett lakóhelyéről, Vajdavárát, mint természetes erődítményt használta fel a "szaladó világ"-ban arra, hogy ott elrejtőzzenek. 1944 őszén a község férfiai szintén oda menekültek a németek elől, mert nem akartak harcolni a németek mellett a felszabadító szovjet seregek ellen.

Vajdavár a község legmagasabb hegye. Úgy mondták azelőttiek, hogy egy vajda lakott ott a lányával, ezért nevezték Vajdavárnak. Hogy ez a vajda óriás volt, vagy ember, azt sokféleképpen mondták.

Tán mégis inkább óriás lehetett, mert nagyon messziről hordta a vizet, egészen Balatonból, /szomszéd község/ 15 kilométerről, a Vajdakútjáról. A háza meg a szarvaskői várban volt. Gyorsan járt, ha vizért ment, mert mint egy óriás átlépett az egyik faluból a másikba.

Volt ennek a vajdának egy lánya is. Az lemerészkedett a völgybe, ahol a falusiak szántottak ökörrrel. Mivel a lány nem tudta, hogy miféle szerszám is az ember, hát felfogta az embert az ökreivel együtt a kötőjébe, és vitte is az apjának, a vajdának.

Mutatta az apjának, hogy mit hozott. "Nézzé már édesapám," - mondta neki, - "mik turják már itt a földet?" A vajda, aki a lányánál bölcsőbb volt, így válaszolt: "Hagyjad őket, máától kezdve már ilyenek turják itt a földet ezen a vidéken!"

A Vajдавárában valamikor törökök is laktak. A török lányok lenéztek a völgybe, és mikor észrevették, hogy szántanak a magyarok, azt mondták: "Hogy turkál a magyar a két bogárral! /ökörrrel/" A török férfiak így szóltak: "Az hajt még ki minket ebből az országból!"

Azt is mondják, hogy a Vajдавár tetején van egy pince. Annak az ajtaját azonban nagyon nehéz megtalálni. A pince ajtaja szembe nézett a pétervásári templom ajtajával. talán még alagút is összekötötte a pincét a templommal.

Ebben a pincében a legutolsó várúr sok kincset rejtett el. Keresték hát a pince bejáratát a nádasdiak, hogy meggazdagodjanak. De a pince ajtaja csak akkor nyílik ki, ha a karácsonyi éjféli mise idején akarnak bemenni oda, és magukkal viszhazak egy fekete tyúkot, amelynek varázsereje van.

Mások szerint azonban Virágvasárnapján, vagy Úrnapján érdemes kimenni, és keresni a pincét, amikor mondják a passiót a templomban. Akkor megnyílik a pinceajtó, és aki szerencsés, megrakodhat kincssel. De addig kell kijönnie, míg az urfelmutatás tart, mert ha valaki megfélekedezik erről, akkor az hét évig bennmarad a pincében.

Élt egy várúr a Vajдавárában. Az rettegetésben tartotta a nádasdiakat. Mikor meg akart halni, a kincset az ördögre bízta. A kincset az ördög veres kakas képében máig is őrzi. Aki egyszer a pincébe bement, az nem tudott kijönni onnan, mert a veres kakas szolgája lett.

Csak van abban igazság, hogy vajda lakott a Vajdavárában, mert régen a gyerekeket nagyböjtben azzal zavarták ki a falusi udvarokból: "Menjetek már ki a kertekbe, mert cibere meg konc vajda eldobálta a bicskát, keressétek meg!" - Mindezt azért mondták, mert a vajdák is böjtöltek, nem volt szükségük késre, hiszen mindent kanállal ettek.

Később a Vajdavár a betyárok búvóhelye lett.

/Adatközlő: Érsek kaba Márton 76 éves/

■

2. K ü v ö l g y i s z a k a d á s

A századforduló idején jelentős méretű hegycsuszamlás következett be Borsodnádasd egyik dűlőjében, a Kűvölgyében. A természeti jelenség pusztító erejű viharral egyidőben zajlott le. A jelenséget a lakosság "istencsapásként" fogadta, és a napot, amelyen az bekövetkezett, fogadott ünneppé nyilvánítottak./

Jól emlékszem a kűvölgyi szakadásra. Nem felejttem el soha, hiszen apámmal együtt ott voltam közvetlenül mellette. Hatéves forma lehettem. Apámmal jártam legeltetni. Amikor fújt a szél, a subája alá fogott, hogy ne fázzak.

Akkor is vihar volt készülöben. Még a föld is morgalódzott a lábunk alatt. Legeltetés közben egyszerre éktelen vihar támadt. Csakugy sendergetett a szél bennünket. Még a csikókat is szétaszórta. Alig tudtunk megkapaszkodni a bokorban. majd elsodort az orkán.

Azt hittük, hogy itt a világ vége. Még tán imádkoztunk is ijedtünkbe. Nem volt elég a szél, még ráadásul a föld is ropogni, tördelőzni kezdett. Meghasadt a föld, nem messzire tőlünk. Össze-vissza szakadt. A földből aziklák bújtak elő. A vihar végig söpörte az egész oldalt, derékba tördelte a vastag fákat.

Hatalmas porfelhőben úszott a hegy, de nem sokáig, mert kiadós zápor jött a szél után. Rohant le a víz a he-

gyekből. Megduzzadt a patak. Elöntötte a mélyen fekvő házakat a faluban.

Aztán kitisztult az ég, kisütött a nap, újra csendes lett minden. Megnéztük a szakadás helyét. Beledobtunk a hasadásba követet. Ugy kongott, akár a bánya, vagy a mély kút.

Hazahajtottunk. A falusiak azt hitték, odavesztünk. De mi elmondtuk, hogy mi történt velünk. Nem hittek a szavunknak.

Annál jobban hittek az öregek beszédjének. Ők azt állapították meg, hogy azért történt a csapás, mert a barboncás kiolvasta a sárkányt a Kűvölgyből. A barboncások tudományos emberek voltak, akik foggal születtek. Nagy vizeket, szeleket tudtak teremteni. Ilyen barboncások csalták ki a sárkányt Kűvölgyéből is. Amerre vitték, ott mindenütt összetörte a fákat a sárkány, mert csapdosott a farkával.

A falu népe szentül elhitte az öregek meséjét. El is kerülték azt a helyt, félték a közelébe menni. De mi, pásztorok, nem hittünk az ilyen mesékbe, boszorkányságba, babonákba. Mi ugyan kiolvassuk a férget a jószágból, de nem hiszünk a babonaságban. Nem is jártunk mi templomba. Így csak csodálkoztunk azon, hogy a falubeliek a nagy vihar meg a szakadás miatt fogadott ünnepet tartanak, "nagy itéletnek" mondják. Mi, akik kiinn éltünk az erdők között, más szemmel néztük a természetet, mint azok, akik a házakba bebujva kerestek védelmet, és babonákkal, boszorkánysággal ijesztgették egymást.

/Adatközlő: Gelle János 66 éves/

■

3./ V i d r ó c z k i t ö r t é n e t e k

/Vidróczki Márton, a híres betyár egyesek szerint a Borsodnádasddal szomszédos hevesmegyei Béalápátfalván született. A nép emlékezete szerint igen gyakran megfordult községünkben. Elvezte a falusi nép bizalmát. "Helytartóján" keresztül gondoskodott arról, hogy híreket kapjon a zsandárok felől, legyen állandó helye a faluban, ahol megpihenhetett vagy elbujhatott.

Igen sok történet kapcsolatos személyével, ezek közül csak a legjellemzőbbeket ragadjuk ki./

Nagy derék ember volt az a Vidróczki. Hosszú nyak volt, gyolcsruhában járt. A budaberki pásztorok voltak a cimborái. Azok segítettek neki a rablásban, menekülésben.

Történt egyszer, hogy Vidróczki jött három emberével a Kubinyi birtokról. Hajtották maguk előtt a lopott juhnyájukat. Nádasd határában, a Szöllőbércén találkoztak Mihály Gyurival.

"No Gyuri, segíts!" - mondta neki Vidróczki, - "Elmégy előre a faluba. Hozol egy korsó pálinkát, aztán körül nézel, hogy szabad-e az út"

Jót ittak a falu szélén, aztán áthajtottak a falun Budaberke felé. Ott a disznó-putricába bezárták a juhokat a Csiterkötő alatt.

A négy betyár bement a budaberki tanyába. Leültek, hozzáfogtak enni. Alig ettek-ittek valamit, hát nagy kutyangatásra figyelhettek. Kinéznek, hát két pandúr közeledik a tanya felé.

Elpakoltak az asztalról, a négybetyár meg felmászott a pítvaron keresztül a padlásra.

Megérkezik a két pandúr. "Nem volt itt senki?" Kérdezték. Nem mertek körül nézni a házban, csak elszórakoztak, elbeszélgettek, iszogattak a házbellekkel. Tudták ők, hogy ott vannak a betyárok, de félték tőlük. Nem merték őket megfogni, csak utánuk jöttek, hogy lássák, keresik őket. Amikor a pandurok továbbálltak, Vidróczkiék előjöttek és tovább mulattak.

Egyszer Szilváson három pandúr kereste Vidróczkit. Nagyon hancegték, hogy így elfogják, úgy elfogják. Vidróczki meg éppen a kocsmában mulatott. Mondták neki: "Vigyázzék, mert keresik a pandurok!" Ó kiállt a kocsmá ajtóba, és így szólt: "Itt vagyok, ha kerestek!"

Akkor már oda is értek a pandurok. Vidróczki meghívta őket vacsorára. Azok elfogadták a meghívást. bekötötték a lovakat az istállóba. Aszalt Vidróczki a kocsmárossal felkarittatott egy hordó bort a pincéből. Levágtatott egy tinót. Hozsálattak a lakomához.

Köszben Vidróczki megszólalt: "A kutya apátokat, csak akkor mehettek el innen, ha ezt mind megeszíték!"

A zsandárok ettek is. Kettőt elengedett közülök, mert azok igen sokat ettek. De a harmadikat kezelésbe vette. A puska csővével dugatta a szájába a sok húst, míg a zsandár meg nem fulladt. A pandúrt ott temették el a kocsmá közelében. De aztán Vidróczkinak menni kellett.

Vidróczki a szegény népet akkor segítette, amikor tudta.

Történt egyszer, hogy egy szegény lány Szilvásról Egerbe ment az erdőn keresztül. Be akart vásárolni, mert közeledett a lagzija. Mikor útnak indult, mindenki ijesztette, hogy Vidróczki majd az úton kirabolja és elveszi a pénzét. De ő csak azszal vigasztalta magát, hogy nincsen annak szüksége az ő krajcárjaira.

Amikor a lány kiért a Bikketőre, és közeledett Eger felé, lát egy embert feküdni a fa alatt. Az kikérdezte őt, hogy miért megy Egerbe, miért megy vásárolni. Megtudta tőle, hogy férjhez akar menni.

Vidróczki adott neki pénzt, - mert hisz ő volt az az ember, - hogy meg tudjon venni mindent. Elkísérte Egerig. Visszafelé jövet ugyanott várt a lányra. Elszámoltatta és megígérte neki, hogy ő is ott lesz a lagziban. Gondoskodik zenésről, italról, ételről.

Meghagyta a lánynak, hogy hívjon meg mindenkit a lagzira minden házból, ahonnan a füst kijön.

Elérkezett a lagzi napja. Vidróczki a leghíresebb cigányt fogadta fel a lagzira. Mindenkinek jutott minden. Rengeg ajándékot vitt a lánynak. A lányt megsegítette, de mindenkin segített, akinek nem volt világos az élete.

Vidróczki csak a gazdagokra haragudott. Nagyon akkurátus ember volt. Mindig megüzente az uraságoknak, hogy mikor meg hozzájuk és mennyi pénzt készítsenek el neki.

A zsandárok nem tudták elfogni. Akkor katonaságot küldtek ki az elfogatására. Kiadták az elfogatási parancsot al-

lene, de nem tudták elfogni, mert mindig ott keresték, ahol nem találhatták meg. Nem mertek vele kikezdeni, mert őt mindenki segítette.

/Adatközlő: Gelle János 66 éves/

Nemcsik Pál.

KISHUTAI MONDÁK ÉS

BABONÁK

A somhegyi zsványtanya

Van a Somhegy tetején egy barlangszerű szikla, amelyről a nép a következő mondát meséli:

A barlang egykor zsványok tanyájául szolgált. Az egyik zsvány bemerészkedett a falu legszélső házába és enni kért. A gazdának sok birkája volt, jómódban éltek. Akkor is a vásárokat járta, azért csak a lány tartózkodott otthon, mikor a vendég megérkezett.

A zsványt megölték.

A többi rabló ezt megsejtette, bosszút esküdött. A kapitány kiöltözködött és nagy pompával hajtott a lányos házhoz. A gazda el volt ragadtatva a gazdagság láttára, beleegyezett, hogy lánya ilyen gazdag ember felesége legyen.

A rablók kapitánya felültette a menyasszonyt a hintóba, az örömapa meg kocsin kísérte őket. Amint már jó messzire elhaladtak, a rablók az örömapát meggyilkolták, megfordították a szekeret. A lovak elvágattak a halott gazdával, a leány meg a rablók cselédje lett. Mikor dolgozott, őristék, mikor vi-sért ment, lánc volt rajta.

A leány anyja kétségbeesett, mikor megtudta, hogy mi történt. Volt egy derék szolgáljuk, aki szerette a lányt, de szegénysége miatt nem adták hozzá. Vállalkozott rá, hogy kiszabadítja a lányt, ha neki adják. Felöltöözött zsványnak, beállított a tanyájukra, s kérte, vegyék be maguk közé.

Látta a lányt, de úgy tettek, mintha nem ismernék egymást. A rablók meg annyira megszerették a legényt, hogy biztak benne.

Egyszer, mikor a betyárok ittasok voltak, a legény kiszabadította a leányt és megszökött vele.

Mire a pandurok keresték a rablókat, a sziványok tanácsa körül csak kialudt tűzrakásokat találtak.

Rákóczi patkónyoma

A Somhegy legmagasabb pontján van egy hatalmas, csúcsos szikla, amelyen egy patkónyom körvonalai látszanak.

A monda szerint a nép szeretett vezérét, Rákóczit az ellenség üldözte. Volt egy csodálatos paripája, amelyre ha ráült, csak úgy repült, mint a szél.

A füzéri várról repült a somhegyi sziklára, onnan pedig a sárospataki várba. Ekkor maradt ott a csodálatos patkónyom.

Igy aztán még a titkos erők is elősegítették, hogy Rákóczit, a nép vezérét ne érje szerencsétlenség.

A lány és meghalt vőlegénye

A lány hiába várta haza a vőlegényét. Bánatában egy öregasszonyhoz fordult, aki megígérte, hogy visszahozza. Föltett a tűzhelyre vizet, főzni kezdte benne a kapcáját.

Ekkor kopogtatás hallatszott. A vőlegény lovon jött a lányért, biztatta, hogy szedje össze a ruháját, és jöjjön vele.

Az úton a vőlegény újra szólt:

- Jön egy élő meg egy halott, nem félsz tőlem kisanagyalom?

- Mitől félnék édes párom?

A vőlegény felszólította a lányt, hogy ugorjon bele a sirba, mely nyitva volt. A lány csak a ruháját dobta be, de nem mozdult. A vőlegény beugrott, a sir bezárult.

A lány ész nélkül rohant a temetőből, az első házba be-

szaladt. Ott éppen egy halott volt kiterítve, a ki világ életében rossz ember volt. Ezért tizenkét láncsal odakötözték, hogy nyugodjon.

A menyasszony éppen imádkozni akart, mikor kopogtatnak az ablakon. A főlegény követelte a menyasszonyát. Ahányszor szállította a leányt, annyi lánc esett le a halotról. Még egy lánc maradt hátra, mikor a távolban kakaskukorékolás hallatszott és a halottak elvesztették hatalmukat az élők felett.

A lány megmenekült.

Rontás

1. Rontás ellen a tehén fejét, különösen az orrát, fokhagymával kell bekenni, és keresztet kell rá vetni.

2. Karácsony este a tehén kapjon tejet, amelybe bobajkát áztattak.

3. Ha a tehén meg van rontva, meg kell keresni a meg-rontóját. Ez így történik: A tehén tejét meg kell altatni, hogy aludtej legyen belőle. Baltával kell ütögetni addig, míg a boszorkány meg nem jelenik. Nem kell beengedni, hanem verni kell. Így megszűnik a varázslat.

4. Még más megoldást is ajánlanak: Ha a ház körül éjfélkor mákot szórnak, s beszédbe senkivel sem bocsátkoznak, megláthatják a boszorkányt, aki a tehenet megronthatta.

5. Van azután hosszabb recept is a varázslat megszüntetésére. A tehén gazdája a gyanúsított emberhez járjon el. Mégpedig 8 napon keresztül. A kilencedik napon éjfélkor a keresztútnál rajzoljon egy kört a szentelt krétával és állandóan szórjon mákot. Akkor gonosz szellemek, vadállatok képében jelennek meg előtte, de neki félelmet nem szabad mutatnia. Helyét csak első kakasszóra hagyhatja el.

Halottal kapcsolatos babonák

Ha a halottnak nyitva van a szeme vagy kilátszik a foga, akkor vár valakit.

Ha halottnak harangoznak, nem szabad enni, mert az szerencsétlenséget okoz.

Kincskeresési babonák

Aki Szent György napon magányos tüzet lát este, annak családját nagy szerencse éri. A hetedik gyerek kincset talál, ott ahol a tűz égett.

Virágvasárnap, mise közben, mikor a nép énekli az "En nemzetem, zsidó népem" című énekét, az erdőbe kell szaladni, s ahol magányos tüzet lát, ott megtalálja a kincset.

Ha zsebkendőt dob oda, alatta, ha cipőt, benne lesz a kincs.

A kincs nem mindig hoz szerencsét, mert egy éven belül a szerencsés ember meghal.

A bűvös hajsza

Van arra is mód, hogy a kiválasztott leány megszeresse a fiút. A fiúnak kérni kell a lánytól egy hajszálat, s azt a lajbi zsebébe bevarni. Akkor a lány megszereti a fiút.

Történt egyszer, hogy egy fiú kért a lánytól hajszálat. A lány nem a saját hajszálat adta oda, hanem a szitából szedett ki egy szőrszálat.

Legközelebb, mikor jött a legény a lányhoz, nem a lány szaladt a fiu elébe, hanem a szita gurult le a szegről.

Elmondta Bacso János kb.60 éves, 1961 decemberben.

Vohradnyik Géza

LAKODALMI SZOKÁSOK DIÓSGYÓRBEN

1910-1930 KÖZÖTT

A házasságkötés jelentős fordulópontja életünknek. Ma is fontos családi és társadalmi eseménynek számít egy-egy esküvő. Ezért nem véletlen, hogy a hagyományos, népi lakodalom köré annyi színes szokás, kultikus játék szövődött. Elsősorban falvaink, földművelő lakosságunk lakodalmi öriztek sokáig ősi, hagyományos vonásokat, elemeket, de a polgárosuló helységek munkásainak s a céhes hagyományokat őrző iparosoknak is van ilyen vonatkozású örökségük. Gyorsan változó, rohamosan átalakuló életünkben - érthetően - egyre halványabb képe marad elmúlt századok életrendjének, gazdálkodásának, szokásainak. Összegyűjtésük, feldolgozásuk, megőrzésük sürgető feladat.

Kétségtelen, hogy megyénk községeiből színesebb lakodalmi leírásokat őriznek a múzeumok adattárai. Viszont Diósgyőr népéletével éppen azért érdemes foglalkozni, mert e gazdag történelmi múltú volt koronauradalmi központként szereplő mezőváros, majd nagyközség lakosságának a vizsgálata jól szemlélteti a nagyarányú iparfejlődéssel, tájatalakítással együtt járó életmódváltozást, a hagyományos műveltségselemek eltűnését, keveredését a modernekkel, illetve néhány esetben szívós továbbélésüket. Ez a munka része Diósgyőr népélete fokozatosan feldolgozásra kerülő vizsgálatának.

A vizsgált település a vár körül alakult ki. Lakói életmódját a táj szabta meg. Szántóföldje kevés volt, ezért szőlőtermeléssel, gyümölcstermeléssel, állattenyésztéssel, erdei

munkával foglalkoztak inkább. Hosszú századokig a koronauradalom jobbágysai, zsellérei. A XVIII. századtól kezdődik vas- és üvegipari fejlődése. Területén épül a Vasgár, Újdiósgyőr, Percses, a koronauradalomhoz tartozó erdőkben Hámor, Ómassa. 1945-től Diósgyőr /az anyaközség/, Hámor, Lillafüred, Ómassa Miskolc III. kerületéhez tartozik.

Különösen jelentős a felszabadulás utáni fejlődés. Diósgyőr lakóinak túlnyomó része ipari munkás. Új lakótelepek épültek, meggyorsult a városiasodás. Így jelenleg egyre több régi parasztház tűnik el, s ezekkel együtt a régi életmód, szokásaival, gondolkodásmódjával, hagyományos, iratlan törvényekkel szabályozott paraszti életrendjével együtt. Még a két világháború között több hagyomány elevenen élt, napjainkban ezeket már csak az idős helybeliek emlékezte őrzi az új lakótelepek mellett megmaradt keskeny, hegyitelepülésre jellemző utcáinak még egyideig megmaradt ódon házaiban.

I. LAKODALMI SZOKÁSOK 1910 - 1918 KÖZÖTT

1., Megismarkedés, jegyesség

Ekkor még szinte teljesen csorbitatlan a szülők rendelkezési joga házasulandó gyermekeik felett. Ők választják ki fiuk vagy lányuk jövőendőbelijét. Választásuk gyakori szempontja a vagyoni helyzet. Beleszólnak ebbe a rokonok is. Nagyon ritkán fordult elő szülői beleegyezés nélküli házassághozkötés. Rendszerint varró- és fonóházakban ismerkedtek egymással a fiatalok.

Lánynézőbe egyedül ment a legény. Ilyenkor még nem kínálták meg semmivel a háziak. Mikor megkérésre került a sor, a kérő kísérté el a lányos házhoz. A kérő nem tartozott sem a leány, sem a legény családjához. Előre megbeszélték a megkérés időpontját, így már várták őket. Belépve asztalhoz ültek. Borral, süteménnyel kínálták vendéglátóik. Ilyenkor nem illett

elfogadni semmit, azt tartják, ha a megkérés előtt esznek-
isznak, nem lesz semmi a házasságból. Az ünnepélyes leányké-
rés a kérő feladata volt. Amennyiben a szülők beleegyeztek, meg-
kérdezte a lányt is, s ha ő is igent mondott, falatozás, iszo-
gatás közben megbeszélték, mikor menjenek feliratkozni a köz-
ségházára. Amennyiben visszautasításra találtak: nem fogadtak
el semmit, s távoztak.

Mindig szombat este történt a jegyváltás. Erre ismét
kérője társaságában ment el a legény. Versben kérte meg a ké-
rő a leányt. Ezalatt a menyasszonyjelölt nem látható. Előbb
maskarákat, cigányasszonynak, fiúnak öltözött lányokat vezet-
tek be, az igazi csak többszöri hívás után jött elő. A kérő
felszólítására kezét fog udvarlójával. A vőlegény nem adott a-
jándékot, viszont menyasszonyától négyszögletes alakú selyem-
kendőt, jegykendőt kapott viaszbokrétaival. Ezt a kérő nyúj-
totta át a menyasszony nevében. Ha felbomlott a jegyesség, a
kendő nem mindig került vissza ajándékozójához. Gyűrűcsere még
ritkán fordult elő. Ezzel véget is ért a jegyváltás ünnepélyes
része. A menyasszony, vőlegény a főhelyre ült, s az ösze-
gyűlték táncoltak, énekeltek. A jegyesség ideje alatt /rend-
szerint 21 nap/ a vőlegény bármelyik nap felkereshette meny-
asszonyát, s a menyasszony csak vőlegénye kíséretében járhatott
társaságba.

2., Lakodalmi előkészületek

Vőfélyek hívják meg az ismerősöket, rokonokat. Mindig
ketten mennek: a kisvőfély a menyasszony, a nagyvőfély a vő-
legény részéről. Nyoszolyólányok disztik fel őket: bokrétaát
tűznek mellükre, erről mintegy 1,5 m. hosszúságú színes selyem-
szalagok csüngenek le. Közükben nádpálca van, ezzel kopogtat-
nak a meghívandók ajtaján. Rendszerint a lakodalom előtti va-
sárnap járnak hívogatni: először a rokonokhoz, majd a jóisme-
rősökhöz kopogtatnak be.

Minden meghívott visz ajándékot a konyhára is. Külön

tűzhelyet állítanak fel az udvaron: földbe vert cölöpökre gerendákat helyeznek, ezeket vasmacskákkal /összekötő vas, másutt: tűzikutya/ köti össze. Fával tüzelnek a nagy cserépfazekak alatt. A tűzgyújtás a tűzcsináló férfi feladata. Jól főző asszonyok, szakácsnők dolgoznak a tűzhely körül. Csigát mindig kedd este, egy nappal a lakodalom előtt, - készítenek a rokonok, szomszédok. Ezen a napon sütnék kalácsot, perecet, süteményt, vásárolnak bort. Ekkor fogadják meg a zenészeket, vágják le a borjút, sertést, baromfit. A nyoszolyólányok és asszonyok üres, fonott buktát sütnék.

Leggyakrabban zöld gallyakból készített sátorban rendezik a lakodalmat. Virággal díszítik a sátor bejáratí részét. Itt ez a felirat üdvözlí a belépőt: "Isten hozott, kedves vendég!" Keményre döngölík a sátor talaját, énekszó közben díszítík fel rozsmaringgal, piszpanggal az asztalokat. Farsang idején bent a házban tartják a lakodalmat.

3., A lakodalom

Mindíg a vőlegény szüleinél tartják, s mindig szerdai napon kezdődík. Leggyakoríbí idősíaka a farsang, s a szüret utáni hetek. Nincs még külön menyasszonyi ruha; menyasszony, vőlegény a szokott ünneplőruhában esküszik. A szokásos vőlegényi inget a menyasszony vásárolta, s varrónővel himeztette ki. A menyasszony maga veszi meg koszorúját. Tehát a vőlegény öltözeté: fekete csizma, csizmanadrág, vagy pantalló és cipő, kabát, kalap, mellény, kis bokréta. A menyasszonyt szülei házánál édesanyja és a nyoszolyólányok öltöztetik. Sötét ünneplő ruháját adják rá. Két koszorúja van: pártaszerű rozsmaring, és viasz.

Délelőtt a jegyesek násznagyai kíséretében mennek a polgári esküvőre. Szokás szerint üvegborral, s az erre húzott fonott kaláccsal ajándékozzák meg az eskető jegyzőt. A község-házáról a menyasszony és a vőlegény hazatérnek szüleik házához, majd miután a nagyvőfély elbúcsúztatta a vőlegényt szüleitől, megalakul és elindul a násznép a menyasszonyért. Útközben leg-

gyakrabban ezeket éneklik:

Nyisd ki babám az ajtót...

Micsoda utca ez, de sáros,
Van-e benne szép lány, takaros,
Ha nincs benne szép lány, takaros
Düljön össze ez az egész város.

Versben történik a menyasszony kikérése. Most is, mint a jegyváltáskor, előbb maskarákat, cigánynak, fiúnak, menyecskének öltözött álmenyasszonyokat vezetnek be. Az igazi vőlegénye hívására jelenik meg. Miután vőfélye elbúcsúztatta szüleitől, testvéreitől, barátaitól: megalakul az esküvőre induló nászmenet. Elöl a két vőfély halad, kezükben fakardot tartva. A kard hegyére almát, vagy narancsot tűztek, ebbe rozmaringot szúrtak, s innen csüngenek le a színes szalagok, selyemkendő. Az élen haladó vőfélyeket a vőlegény és a kérő követi, majd a menyasszony a nyoszolyólányokkal, a szülők, rokonok, ismerősök s végül: a zenészek mennek. Református esküvőnél az úrasztalához megy a jegyespár, katolikusoknál szokás megkerülni az oltárt. Esküvő után gyakran elkötik a templomajtót, s csak akkor léphetnek ki, ha fizetnek. Az ifjú pár kint fogadja a szerencsekívánatokat. Majd megindul a menet: természetesen most már egymás mellett megy az ifjú pár. Zene-nótasszóval haladnak a lakodalom színhelye felé. Előfordul, hogy tréfából, - de régebben ártaniakarásból - seprűt dobnak az új pár elé, azért, hogy perpatvar legyen köztük. Ilyenkor a fiatalasszony /aki ugyan még mindig menyasszonynak számít/féltérerűgja a seprűt, s elejét veszi a rontásnak.

Régi szokás szerint frissen sült kenyérrel fogadják az ünnepeltet, nehogy valamikor is hiányozzék a kenyér az asztalukról. Hagyományos módon történik a násznép bevonulása is: először a menyasszonyt vezeti be a lakodalom szertartásmestere, a vőfély. Ilyenkor is verset mond. Természetesen, ő és vőlegénye ülnek a főhelyre: szemben a bejárattal. Kalap van a vőlegény fején, ezt nem teszi le, erről ismerik meg a többiek. Mellettük foglal helyet a kérő és a kiadó, majd az örömszülők,

pap, jegyző, nyoszolyólányok, rokonok, ismerősök következnek. A szülők segítenek a felszolgálásban, - ritkán látni őket a helyükön. Uzsonnára az asszonyok kávé, kalácsot, a férfiak kalácsot, bort kapnak. Vacsorakor a vőfély minden tál étellel, s a borral is, külön-külön versben köszönt be. Ezeket szolgálják fel, és a vacsora leggyakoribb étrendje:

1. Tyúkhúsleves csigával
2. Póthús céklával
3. Zafos hús makarónival
4. Töltött hús uborkával, kompóttal
5. Töltöttkáposzta
6. Kása. Olvasztott vaj, mézet, fahéjat tesznek rá.

Ilyenkor történik a kásapénz-szedés: egy vicces legény felkötött karral megy a vendégekhez, "megégett, megégett" - mondogatja közben.

7. Aprósütemények

8. A nyoszolyóasszonyok és lányok ajándéka; fonott kalács és perec.

9. Ezután vedérben édes bor kerül az asztalra: ezt a boros nyoszolyóasszony adja, miután cukorral, fahéjjal felfőzte. Mindenki merít ebből, majd a rendes bort fogyasztják.

Vacsora után táncolni kezdenek. Legkedveltebb nótáik:

Est a kislányt, sej, haj,
Est a kislányt, sej, haj,
Est a kislányt nem az anyja nevelte.
Zöld erdőben darumadár költötte.
Nem kell néki édesanyja dunnája, se párnája:
Betakarja szeretője subája....

Hideg szél fúj, édesanyám....

Éjfélkor van a menyecsketánc. A menyasszony haját kontyba tűzik, kendővel hátrakötik. Ruhája: pirosbabos menyecskeruha. "Asszony, asszony, az akarok lenni..." játsszák a zenészek. Mindenki fizet, aki egyet-kettőt fordul a menyecskével. Pótmenyecs-

két állítanak a helyére, ha elfáradt táncolás közben. Az igazít férje nagy összeggel váltja ki, s igyekszik vele a kijárat felé. Közben többen hátbadöngölik: - Fiatok legyen! - Lányotok legyen! - kívánják nekik. Lefekvéskor az új asszony húsa le férje csizmáit.

A násznép tovább mulat, Hajnalban a legények nyárara húzott szalonnát tartva kezükben, énekelve, táncolva mennek visszahívni a táncba azokat, akik már hazamentek. Ezek a hérések. Reggel templomba mennek az új házások, majd ők is táncolnak tovább. Csütörtökön délből ér véget a lakodalom, bár olyanra is emlékeznek, amelyik estig is eltartott. Útutazót kapnak a távolabbról jött vendégek, az új házások lebontják a sátrat, s a menyecake segít anyósának az asztalbontásban.

II. LAKODALMI SZOKÁSOK 1918-1930 KÖZÖTT

1., Jegyesség, lakodalmi előkészületek

Az első világháború éveig Diósgyőr ipara sokat fejlődött. Munkaalkalmat keresve a lakosság idegenből jöttekkel gyarapodott. 1920-ban 1923-ban laknak Diósgyőr nagyközségben. /Ide számították a vasgyári munkás lakótelepet is./ Így ekkorra felhígult a régi paraszti kultúra, egyes szokások eltűntek, míg néhány területen - így a lakodalomnál is - a régi szokások, viseletek észrevehetőbben keveredtek az ország más vidékein elterjedtekkel. Jellemző, hogy a húszas-harmincas évek legnépszerűbb helyi vőfélye gyárban dolgozik. Gyakran hívják a környező falvakba is, rigmusain más vidéken is ismert vőfélykönyvek hatása is érződik. Így a világháború utáni lakodalmi szokások részben a hagyományokhoz való ragaszkodást, de ugyanakkor ezek lassú eltűnését, s az idegen hatásokat is tükrözik.

Szüleivel meggy háztűznézőbe a legény. Már gyakrabban fordul elő a szülők beleegyezése nélkül kötött házasság. Ilyenkor az ellenkező szülők nem vesznek részt a jegyváltáson. Ez

szombati napon történik továbbra is. Most is megkéri a kérő a lányt. Ugyanakkor, kezd elterjedni a gyűrűcsere, a jeggyűrű viselése. A jegykendő, illetve jeggyűrű átadása után táncra-perdülnek a fiatalok.

Ugyanúgy, mint régebben, most is vasárnap járnak hi-vogatni a vőfélyek. Öltözetük annyiban változik, hogy selyem-szalagok helyett vőfélykendőt viselnek. A háziszőttés kendő mintegy 25 cm széles, 3-320 cm. hosszú. Két végét a menyasszony és családja kirojtozza. Himzése egyszínű: piros, legtöbbször háromsoros. Főlötte a menyasszony monogramja látható. Rézfokos egészíti ki még a felszerelést.

Néhányan még szerdán tartják a lakodalmat, de legtöbben már szombaton. Ősszel ponyva-sátorban rendezik, de sokan vacsorára a lakásban teritenek, s utána átmennek táncolni a diógyőr-tapolcai étterem nagy helyiségébe. Továbbra is az udvaron főznek, olyan módon, mint az előző időszakban.

2., Az esküvő

Szombaton reggel 9 óra körül a vőlegény, menyasszony két tanú kíséretében, ünnepi ruhába öltözve mennek a község-házára. Most is bort, fonott kalácsot ajándékoznak az esketőnek. Ezután menyasszony-vőlegény hazamegy, ahol már gyülekeznek a rokonok. A délutáni egyházi esküvő előtt történik a búcsuztatás, menyasszony-kiérés. Így búcsuztatja a nagyvőfély előbb édesapjától a vőlegényt:

Édesatyám, kérlek, hallgass meg engemet,
Mig hozzád intézem búcsúzó beszédem!
E világon már mindenki tudja, hogy e szép nap
Az égen csak estvélig ragyog.
Felserdült életemnek eddig volt határa,
Nemsokára jut megért emberkorba.
Magányos életem nemsoká felváltom,
Egy hitvestársamnak szívemet ajánlom.
Megyek is, mert vár rám szerető hü szíve,

Hogy szent hittel legyünk mi egymásnak hiva.
Gyermekei hibámért, hát engedelmet kérek,
Ha megbántottalak, édesatyám, téged.
Atyai áldásod mostan reám hintsed,
Mostan utóljára, legyek legfőbb kincsed!
Köszönöm jó apám, minden hűségedet,
Áldjon meg az Isten, csókolj meg engemet!

Csókkal köszön el a vőlegény édesapjától. Verssel búcsúztatja el a nagyvőfély édesanyjától is. Majd megalakul a menet. Elöl halad a nagyvőfély, őt követi a vőlegény a kérővel, majd a rokonság kettesével. Nem könnyű belépni a menyasszonyék udvarára, előbb engedélyt kér erre lakodalmaink szertartásmestere:

Ma hajnalban, alig hogy virradt a reggel,
Összegyülekeztünk szép számos sereggel.
Jöttünk tisztos hajlékukba végre,
Kedves menyasszonyunk nagy tiszteletére.
Kedves násznagyuram!
Násznagy uramhoz van egy kis kérésünk:
Idekint várakozik szép sereg vendégünk.
Legyenek szíves őket befogadni,
Mi sem fogunk érte adósok maradni.

Erre a kérő megmutatja a jegyet, jegykendőt a kiadónak, a ő megengedi, hogy belépjenek. Bent esznek, isznak, majd sor kerül a menyasszony kikérésére és búcsúztatására:

Menyasszony asszonyom, jójjön ki kértémért,
A mi seregünknek nagy fáradtságaért...
Adják ki hát kérem, legyenek szívesek,
Mivel sok a dolgom, hamar végezhessenek.
Adják ki a mátkát, harmadszor is kérem,
Várja a vőlegény türelmetlenségben.
Szánják meg a szegényt, már ne szenvedtessenek,
Hanem a menyasszonyt karjába vessessék!

Kétszer-háromszor mást vezetnek be, kérdesik a vőlegényt: - tat-

szik-e? - Végre bejön az igazi; fehér menyasszonyi ruhát visel, fátyollal. Őt is elbúcsúztatja a vőfély szüleitől, testvéreitől, barátaitól, s a legényektől.

... Édes szülőinket nagyon szeressétek,
Mindent a kedvükre szívesen tegyetek,
A gondot hozzájuk sohse engedjétek!
Dolgaikat mindig szívből könnyítsétek,
Ez az, amit kötök nagyon lelketekre...

Megalakul az esküvői menet: elől megy a két vőfély, őket követi a menyasszony, édesanyja és a nyoszolyólányok kíséretében. Utánuk halad a vőlegény a násznagyokkal, majd a szülők, rokonok, ismerősök következnek. Ha kocsin mennek, az elsón a menyasszony, vőfély, kiadó, nyoszolyólány helyezkedik el, a következőben a vőlegény a kérővel. A menet végén cigányok haladnak. Leggyakrabban ezt játsszák:

Kovács pengeti a vasat,
Sürjen kocogtassa,
Szeretőmet a faluba'
Más legény csalogassa...

Az esküvő ugyanúgy folyik le, mint az előző, tárgyalt időszakban. Visszafelé jövet már nem szokás seprűt dobni az új pár elé, s nem fogadják kenyérrel a fiatalokat.

3., A lakodalom

Az esküvőről jövő násznép bevonul a szobába vagy a sátorba. Bent a vőfély a vőlegény szülei felé fordulva így versel:

... Egy új tagot hoztunk a családba,
Kinek szószólója én vagyok.
Nem mint idegen jött ide,
Lakása már ezentúl itt lesz,
Kedves új szülői drága köreiben.

Szeretettel kéri ő mindnyájukat,
Hogy fogadják őtet be,
Mint kedves leányukat.

Erre a menyasszony megcsókolja az apósnak-anyósnak valót, mindenki letelepszik az asztalokhoz, vacsoráig beszélgetnek, esznek, isznak. Közben vőfélyrigmusokat hallgatnak a házasságról:

...Jaj, de boldog, kinek van hű felesége.
Mert a hű feleség a ház ékessége.
Vig öröm és áldás száll vele a házba,
Kivirágzik ott a boldogság virága...
Azért hát, fiatal emberek, kinek nincsen párja,
Tegyen szert mielőbb szökére vagy barnára.
Én is gondolkozom régen már felőle,
Talán-talán lesz is valami belőle.
Csupán az a baj, hogy a jó asszony ritka,
Jól tudom, sok asszony száll ellenem síkra.
Nem bánom, ha a szemem kaparják is ki,
De némelyik asszony rosszabb, mint az áspis.
Tűzes, dörög, pörög, savanyú az arca,
Olyan, mint a ma szakasztott éretlen vadalma...

Míg a meghívott vendégek, erdészeti, gyári vezetők meg nem érkeznek, így versel tovább a vőfély:

Készülnek az étek, süt, főz a szakácsné,
Oly ügyes a keze, hogy senkié másé.
Lesz majd mindenféle pecsenye, meg málé,
Lesz török császártól tegnap hozott kávé.

Közben borral kínálják a nyoszolyólányok, ezt így köszöni meg:

Adtatok hát innom, köszönöm is nektek,
Ezért majd hálából nektek élettársat szerzek.
Tudom, hogy ti vele majd megelégsztek,
Oldalán mindenkor boldogok lehettek.

Hajnali szép csillag, tündöklő fényesség,
Magyaros virtusság, ékeskedő szépség:
A tisztos mulatság mindenkor emberség...
De most már uraim, nem mókázok továbbra,
Hanem villámsebességgel futok a konyhára,
És majd megjelenek mindnyájok láttára,
Ha hamarabb nem, hát karácsony napjára!

Rigmussal köszönt be, amikor egymás után hozzák a vacsora fogásait. Az első tálat, melyet a kezében tart, a vőlegény és menyasszony elé helyezi. Az étrend a szokásos, az a különbség, hogy most már többfajta süteményt és tortát is tálalnak. Közben, elsősorban a pecsenye után borral is kínálja a vendégsereget:

Tudom, hogy örülnek, akik engem látnak,
Több becsületem van, mint kétszáz barátnak,
Az nem csoda, hogy én mindent hordok ide be,
Én nézem meg, hogy van-e a pintes üvegbe'.
Ha nincs, majd hozok, a pince közel van,
Van még kilenc itce tízakós hordóba'.
Noé apánknak is ettől jött meg a kedve,
Örömeiben táncolt, ugrált, mint a kecske.
Mi se legyünk búsak és elkeseredve,
Igyunk, most töltöttem jó bort az üvegbe!

Ahogy nő a násznép jókedve, annyira lesz tréfásabb a kezdetben még biblikus hasonlatokkal teletűzdelt mondóka. Különösen a töltöttkáposzta tálalásánál vehető ez észre:

...De én nem dicsérem, dicséri ez magát,
Mert belevágattam egy féloldal szalonnát,
Tizenkét disznónak elejét, hátulját,
Keresse meg benne kiki fülét, farkát...!

A kása feltálalása után újabb játékos fordulat következik: a kásapénz-szedés. Fehér lepedőbe burkolózva, kezében fakanalat

tartva megjelenik a szakácsné. Ennél a jelenetnél is a vőfély mondja el a nagy eseményt: leforrázódott a szakácsné karja, s adjon mindenki pénzt orvosságra. Jajgatva, tréfálva gyűjti "betegünk" a pénzt, s aki nem akar adni: nagyon megjárja, mert a szakácsné szájához nyomja a kásás fakanalat.

Vacsora után táncolnak, énekelnek. Többnyire közismert csárdásokat játszanak a zenészek. Legjobban ezt a dalt kedvelik:

Jaj, de sokat jártam, fáradtam,
Mikor házasodni akartam.
Nem találtam kedvemrevalót,
Az lett a szeretóm, aki volt.

Éjfél tájban rövid időre eltűnik a menyasszony, majd kisvártatva visszajön kíséretével, a nyoszolyálónyokkal együtt. Haját kendővel hátrakötötték, ruhája külön erre az alkalomra készült pirosbabos menyecskeruha. A vőfély csendre inti a mulatókat, bejelenti a menyecsketáncot:

Nosza, zenész urak, cimbalom zendüljön,
Hogy minden vendégnek a füle megcsendüljön!
Várd el a Rákóczi híres áriáját,
Melyet dalolt, mikor vívta Regéc várát.
Nem látunk mi itten egyet sem apácát,
El fogjuk hát járni a menyecske táncát.
A szép menyecskét én is táncoltatom,
Hogy a lába nem sánta, evvel megmutatom.
Minden fiatalembernek lesz joga, nem bánom,
Hogy a menyecskével egy fordulót járjon.
Kezdhetjük a táncot, már én nem bánom,
De ennek engedelmét a násznagy uraktól várom.

A násznagyok - igen, lehet - feleletére a cigányok az "Asszony, asszony, az akarok lenni.. kezdetű csárdáshoz kezdenek. Erre a vőfély táncolni kezd a menyecskével. Majd az viszi el egy-egy fordulóra, aki a szoba, vagy sátor közepén elhelyezett

rostába, vagy tálba pénzt dob. A vőlegény később pénzzel kiváltja. Távozásuk után tovább folyik a mulatság. Almenyecske /menyecskének öltöztött nyoszolyólány/ helyettesíti az igazit.

Ebben az időszakban már nem általános a fiatal pár reggeli templomlátogatása. A násznép elfogyasztja a vacsora maradékát, több helyen reggelit is szokás adni. Ezzel véget is ér a lakodalom, s a hérésszek vidám műkázása is már a múlté. Utaravalót kapnak a messziről jött vendégek, s a vőfély utolsó rigmusai fejezik be ünnepélyesen a lakodalmi vigaszt:

Fehér galamb száll a házra,
A házigazdát az Isten áldja.
Ég fölöttünk, föld alattunk,
Egész éjjel jól mulattunk.
Köszönjük a vendégséget,
A tapasztalt szivességet!
Ilyen tájban, esztendőre
Jövünk a keresztelőre!

Ez a munka Diósgyőr 1910-1930 közötti lakodalmi szokásait feldolgozó bővebb, kéziratban lévő tanulmány alapján íródott. Természetesen, nem lehet ennyire mereven határok közé szorítva tárgyalni ezt a témát sem, viszont a második világháború éveire már kevés hagyományos lakodalom esett, ezért nem terjed ki ez a közlés a 40-es évekre. Észrevehető a különbség az első világháború végéig szokásos, s az azt követő évtizedek lakodalmi között. Az első időszak tárgyalásánál mellőztem a vőfélyverseket, azért, mert ilyeneket már nem lehetett gyűjteni.

A századforduló táján még ing, lajbi, és gatya a vőfélyek viselete. Iparos-lakodalom esetében legtöbbször elmaradtak a versek, szokások. Napjainkig, ez hasonlított legjobban a mai modern, városias esküvőt követő lakodalomra.

Nem érezni különbséget a szokásokat vizsgálva, sem szociális, sem vallási helyzetet nézve. Ugyanazokat a vőfélyeket hívták a katolikusok, reformátusok, rossz és jó anyagi hely-

setben lévők. Ők azonos módon szervezték, vezették a lakodalmat mindenütt. A szegényebbek kevesebb vendéget hívtak, s előfordult, hogy anyagi romlást idézett elő a hagyományokhoz való ragaszkodás.

Mádai Gyula

AZ EMÓDI LAKODALOM RÉGEN ÉS NAPJAINKBAN

A század elején Emődön három héttel a lakodalom előtt, vasárnap este volt az első csigacsinálás. Egy családból csupán az egyik vasárnap mentek el csigát csinálni. A gazdasszony négy-hat darab tojást és egy tányér lisztet hoz, vannak olyanok, akik ki akarnak tenni magukért, s egy nagy tál liszttel és 10-15-20 db. tojással segítik elő a csigakészítést.

A jókedvről a vőlegény gondoskodik. Ő kínálhatja a vendégeket borral, a menyasszony süteménnyel. A csigacsinálás eszközei az orsó és a borda. A bordát a szövésnél már használatlan bordából készítették, s az orsó nem más, mint a rokka orsója. Ezeket az eszközöket a leányok öröklik anyjuktól. Ma már egyre több helyen található az üvegborða, s a rézpálcából készült orsó. A csigakészítés utáni tánc és mulatozás a csigavége taposása. Az utolsó csigacsináláson összegyűlnek a vőlegény barátai. Mulatnak, isznak a részegségig. Ez aztán a csigavége taposás! Régebbi időkben ezen már részt vett a meghívott cigányzenekar is, ez volt a főpróbájuk.

Kb. 50 évvel ezelőtt az volt a szokás, hogy a csigát csupán az utolsó két-három nap csinálták, legfeljebb egy héttel a lakodalom előtt. Az is divatban volt, hogy a lakodalom előtti napon nagy céccal vitték a menyasszony holmiját a fiú házához, négy feldisztatott paripa húzta a kocsit, erre rakták rá a menyasszony hozományát: ágát, komótját, ládáját fehérneműjével, ruháival. Ilyenkor a következőt dalolták:

Este viszik a menyasszony ágyát
Saroglyába teszik a ládáját,
A ládája alig alig látszik,
Az ő szíve hasa felé vágyik.

Ezzel kapcsolatban mesélte el nagymamám egy régi boszorkány történetet. Az említett módon már felpakolták a menyasszony holmiját a szekérre, amikor egy öregasszony /boszorkány/ jött a kocsizhoz. Rátette könyökét a kocsi oldalára és csodák csodája a négy pej rögtön földhöz vágta magát.

Hiába nógatta, ütötte a kocsis őket, azok nem keltek fel, mindenki csak bámulta azokat. Rövid idő múlva /10 perc/ azt mondja a boszorkány. - No nékem mennem kell! el vette a könyökét a kocsiról, a négy pej jó azonnal felkelt és elrobozott a szekérrel az ott levők nagy ámulatára.

Lakodalmom napja ma szombat, ritkán vasárnap. Régen hétfő és főleg szerda. Régen szombaton nem adta a pap össze a fiatalokat, mert másnap vasárnap., nem tudtak volna menni a templomba. A péntek sem volt alkalmas, mert szerencsétlennek tartották.

Az esküvő előtti napokon nagy előkészületek folynak mindkét lakodalmas háznál. Beszerzik a sátorhoz szükséges ponyvát, szarufákat. A gazda többet igyekszik szüretelni, növeszti állatállományát, a gazdasszony több csirkét, kacsát, libát nevel, ezek ugyan nem közvetlen előzményei a lakodalomnak, de hozzátartoznak a vendégek szükségleteinek kielégítéséhez.

A lakodalmom előtt pár nappal a gazda a komákkal és sógorokkal elkészíti a sátrat, majd megfeni nagy késeit és következik a sertés, borjú, bárány vágása. A gazdasszony, komámasszonyok, pedig beszerzik a szükséges edényeket, evőeszközöket, üstöt, bográcsot.

A menyasszony esküvői ruháról gondoskodik, legtöbbször a kölcsönzőből szerzi be. Van, akinek a keresztanyja ajándékozta. Harmadik mód az, hogy maga varrat, főleg taftselyemből, illetve csipkemadeirából.

A hosszú menyasszonyi ruhát egyre jobban a térdig érő

váltja fel. Kb. 70-80 évvel ezelőtt az öregek visszaemlékezése szerint olyan eset is megtörtént, hogy a falu házassulandó fiataljai több éven keresztül egy gazdag lány s fiú kölcsönzött ruhájában esküdtek.

A nagy előkészületek után már mindenki alig várja, hogy a várva várt nap megvirradjon. Nagy nap ez, mint ahogy az egyik vőfélyi vers mondja:

"Leányok serege egyel megapadott, asszonyok serege egyel gyarapodott."

A lakodalmom reggelén 8-9 óra között gyülekeznek a vendégek. Ilyenkor hozzák ajándékaikat. Az ajándékok hozzájárulnak a fiatalok életszükségleteinek kielégítéséhez /fahérműk, konyhai eszközök stb./ Azonkívül növelik a meglévő ételkészletet /tyúk, sütemény, ital/. Ma az ajándékozást kissé túlzásba viszik. Mindenki kedveskedni akar a menyasszonynak. A túlzást észrevehetjük, ha az ajándékozást összehasonlítjuk az 1945 előttivel.

1945 előtt: a menyasszony a következőket kapta a szüleitől:

egy nyoszolya ágyat teljes felszereléssel /6-7 párna, 2 dunyha, 2-3 ágylepedő, és természetesen szalmassák/. 7-8 törölközőt, 10 pendelt, és egy pár darab ruhát. A fahérműk ládákban voltak, a láda is hozzá tartozott a hozományhoz.

A komótban nem volt más, mint a szükséges konyhai eszköz. Az ilyen ajándékokban a vendégek sem voltak bökesűek. Kitettek magukért viszont az ételhozásban. Nem lehet megfeledkezni a sült és élő tyúkokról, különféle süteményekről: pampuskáról, herócéról, fonott-, lekvaros-, mákos-diós-massolás kalácsról. Italt is hoztak: három-négy liter bort, pálinkát, 2 liter tejet reggelire. Ezek voltak főleg divatban. Különleges ajándéknak számított a kudluk, amely a tortát helyettesítette. Kellékei: liszt, cukor, tej, élesztő, tojás, ezeket főlkeményre kavarták, összeverték fakanállal. Massolát is

tettek bele. Mikor ez megkelt, a lábasban megsütötték, a lábas belseje cik-cakkos volt, a megsütött "kudlukot" feldiszigítették égetett cukorral, mogoróval.

A lakodalomban első sütemény a rétes volt. Nagynak számitott a ködmönujja. Ilyet ma is készítenek, mákos tésztának nevezik. Nem más, mint mákkal borított tészta összehajtogatva és megsütve.

Ritkaság volt a torta. Egyes asszony tudott készíteni, még ma is vannak ilyen torta mesterek, akiket a vendégek megkérnek, hogy csináljon a lakodalomra tortát.

Mai ajándékok: Teljes konyha felszerelés, a konyhabútor, háztartási edények, a lány szülei részéről szobabútor. A fiu szülei is sok ajándékot vesznek a fiatal házassoknak, mindehez hozzájárul a vendégek adománya, a legbőkezűbb ajándékozók a keresztszülők. A legmodernebb dolgok is felkerülnek az ajándékok listájára. Pl. szelön, kályha, boros-pálinkás készlet, csillár, éjjeli lámpa, kávé főző, különféle fehérneműk, ingek, pizzamák, hálóingek, mindezekon kívül már volt alkalom amikor TV-t kaptak ajándékba a fiatalok. A vendégek egy két tyúkkal, libával, kacsával, süteménnyel, 2-5 liter borral segítik elő az ételek mennyiségének növetését. A nagykalácsot a menyasszony keresztanyja vitte. Ezt hatalmas tepsiben sütötték, mazsolával bélelték, főleg reggel fogyasztották kávé mellé, vagy pedig a hivatalnok kaptak belőle. A cukor torták: hordó vagy galamb alakúak lehetnek, fehér habbal vannak beborítva, igen szépek.

A reggel behozott étel-ajándékokat a szakácsasszonyok rendezik el, míg a többi ajándékokat az örömszülők raktározzák. Lakodalom alkalmával rendszerint 4 szakácsasszony főz. Vágják a baromfiakat és tisztítják ezeket, készítik a reggelit. Reggelit csak kevesen fogyasztanak a lakodalmas háznál, főleg azok, akik más faluból jöttek és korábban nem voltak a háznál.

sütemény, esetleg kocsonya. A reggeli után a szakácsnők hozzákezdenek az ebédfőzéshez. Üstökben vagy cserépfazekakban főznek, a cserépfazekakat a házilag elkészített tűzhelyre teszik. Ez kb. 10 éve ment ki a divatból. Hejőkürtön azonban még ma is így készítik az ebédet.

A reggelire visszatérve, régen savanyú májleves volt a reggeli, előtte kevés pálinkát fogyasztottak. Bemelegítésül ezt az italt ma már a likőr váltja fel. Lakodalmi ital főleg a bor, azonkívül fröcs, málna, sör. A lakodalom délelőttije mind a legényes, mind a lányos háznál a vendégek fogadásával telik el.

A vendégek vagy az egyik vagy a másik háznál gyűlekeznek. A megjelentek is üdvözlik egymást, iszogatnak.

Ha a fiatalok nem egy faluban laknak, a vőlegényes ház ebéd után kocsira ül és átrobog a leány falujába.

Ha egy faluban laknak, akkor szintén felkerekednek ebéd után, és elindulnak a menyasszonyért. A menet a következőképpen áll fel: legelől megy a násznagy. Mind a két fiatalnak van egy-egy násznagya. Ezek legtöbbször a keresztszüleik, esetleg közelebbi rokonaik. Utána a vőfély jön egy nyoszolyólány kíséretében. Neki van a legfontosabb feladata a lakodalomban. Két segédje is van: a két kisvőfély. Vannak olyan egyének, akiknek jóformán mesterségük a vőfélyeskedés. Jó humor kell hozzá. A nyoszolyólányoknak egyforma hosszú rózsaszínű ruhájuk van. A ruhák disztítéséről meg kell jegyeznünk azt, hogy a vőfély félvállán himzett kendő van, amely a derékon van összetűzve. Ez a vőfélykendő. Ugyanilyen van a kisvőfélynek is. A násznagyokban, akiket fővendégeknek is neveznek, fehér alapon himzett szalvetta kendő található a mellükön. A himzéseket a menyasszony készíti, a nyoszolyólányok fején rózsaszín koszorú, a férfiak mellét fehér bokréta, míg a nők fejét kis rózsaszín virág disziti.

Mindkét lakodalmas háznál van csapos, aki az ital fogyasztását "szabályozza".

Megérkezve a lányos házhoz, a bent levők sokszor megtréfálják a jövevényeket. Pl. bezárják a menet előtt a kapu-

kat, s tréfás kérdéseket intéznek feléjük. "Mit keresnek, mi célból jöttek?" A kintiek mindenféle krajcárt ígérnek, de a bentlévők hajthatatlanok. Ekkor csalafinta kérdés hallatszik bentről. "Mikor állt az Ur Jézus féllábon?" - felelni azonban senki sem tud. Felelet: - "Amikor fellépett a számárra!" Ezután mégis csak beengedik őket, és közben jókat nevetgélnek. Nász-uramék, nászasszonyomék örömmel üdvözlík egymást. A fiatalok szülei nevezik így egymást, a vőfély is elmondja mondókáját, a beköszöntőt:

E vándor seregnek vezére lettem,
Engedelmet kérni a házhoz eljöttem.
Nagyon szépen kérem, a bent lévőket,
Engedjék meg nekik, hogy bejöhessenek.

A leány szülei kínálgatják a vendégeket süteménnyel, borral. Az örömapa példát mutat a borivásban. Közben folynak a készülétek az esküvőre. Mindenki bevonul a sátorba, majd megkezdődik a lakodalom legérzékenyebb része, a bucsúztatás. Először a vőlegényt bucsúztatja el a vőfély.

A menyasszony bucsúja sok vendégnek a szeméből indítja el a könnyet.

A vers elmondása után a fiatalok megcsókolják siró szüleiket, testvéreiket, majd a menyasszony és vőfély párba állítja a fiatalokat, és megindulnak az esküvőre. A menet legélén a két násznagy lépked büszkén, utána a vőfély a menyasszonnyal, és a vőlegény kísérelével. Ezután következnek a nyoszolyólányok, szülők, gyermekek, legvégül a zenészek.

A szülők nem vesznek részt az esküvőn, nem hagyhatják másra a házat. Az anyakönyvvezető gratulál a fiataloknak, örömet, boldogságot, sok szerencsét kíván nekik a házasságukban. Kéri őket, hogy örömben, bánatban, jóban, rosszban tartsanak ki egymás mellett.

Simon Béla

LAKODALOM MEZŐSZEMERÉN

1900 - 1950

/Részlet/

... Mikor mennek az esküvőről a legényes házhoz, akkor a menyasszonyt el szokták lopni a vőlegény elől. Kikapják a vőlegény kezéből és addig nem engedik el, míg öt liter bort nem adnak nekik. Még azt is gyakran szokták, hogy keresztben elkötik az utat, drót vagy szalmakötéssel. Itt is csak öt liter borért oldják el a kötelet, és úgy mehet tovább a menyasszony. Ez a szokás még ma is megvan. A legényes háznál miután megérkezett a násznép, táncoltak és mulattak. Este nyolc óra körül a nagyvőfély vezetésével a legényes háztól nyolc tiz fiu és lány /akik a menyasszony rokonai/ elindulnak a lányos házhoz a menyasszony szüleiért és a még ottmaradt rokonokért. A nagyvőfély kezébe viharlámpa volt, dalolva mentek a menyasszonyos házhoz. Mikor megérkeztek, a menyasszony szülei és rokonai már készenlétben várták őket. Itt a lányos háznál mindenki kapott egy szál gyertyát, és mikor elindultak, akkor mindenki meggyújtotta. A menyasszony keresztanyja a hátára batuba felkötötte az ajándék kalácsot, az egyik kezében a gyertya volt, a másikon pedig még egy kalács vagy egy tányér sütemény. A menyasszony édesanyja pedig felkötötte a hátára batuba a menyasszony még otthon hagyott cipőjét és ruháját. A nyoszolyóasszony vitte a kezében a menyecskeruhát és a menyecskefőkötőt. Az emberek és a legények egyik kezében egy-egy szál gyertya, másikon pedig egy üveg bor. A lányoknál pedig egyik kézben sütemény, másikon gyertya. Miután összeszedelőzködtek, sorba-

álltak, meggyújtották a gyertyákat és elindultak a legényes házhoz az egész falun végig dalolva. Ezt a menetet hívják még ma is hérésznek. A hérészesek legtöbbször a következő dalt dalolták:

Szállj el páva, de szállj el páva, se j Szemerén
keresztül,

Szállj el babám ablakába, csak maga van egyedül,
Ha kérdi hol vagyok, mond meg, hogy itt vagyok,

Bukta Marika lagzijába hérésszes legény /leány/ vagyok.

Persze nem ez volt az egyedüli nóta, amit daloltak, csak ez volt legjobban felkapva. Mikor közeledett a hérész a menyasszonyos házhoz, akkor kb. 50 m-re megálltak, és csak a nagyvőfély ment be a cigányokért. Míg ki nem jöttek, addig daloltak, táncoltak, sivalkódtak, papírt meggyújtottak és azon ugráltak. Mikor megérkeztek a zenészek, akkor azokkal együtt dalolva mentek tovább. Mire a hérész a kapuba akart érni, akkorra már a kapuban álló pacalosok széthuzódtak, hogy be tudjon a hérész menni. Nálunk a lakodalomba nem hivatalosakat pacalosoknak hívják. Ezek főleg a kapuban szoktak állni, félkör alakban. Mikor a hérész a kapuba ért, akkor mindig minden lagziban a következő nótát dalolták:

Nyisd ki babám az ajtót,

Csendesen mert meghallják a szomszédok.

Nyisd ki babám az ajtót

Csendesen mert meghallják a szomszédok.

Semmi babám, hagy hajják,

ugyis tudja már a világ, hogy én téged szeretlek,

Hogy én téged soha el nem felejtlek.

A hérést a vőlegény és a menyasszony már várta az ajtóban. A menyasszony az ajtó baloldalán, a vőlegény pedig az ajtó jobboldalán állt. Mindkettőjük kezében egy-egy szál gyertya. A menet az ajtó előtt megállt, és a menyasszony anyja, apja ment előre be, utána a keresztszülei, majd a többi hérésszes. Az ajtóban mindenki megcsókolja a menyasszonyt és a vőlegényt. Beljebb az ajtótól, a pitarban pedig a vőlegény

rokonai fogadták a hérészeseket, mondván: "Isten hozta nászaszszony, győjönek beljebb." A fogadás után lerakták a pakkot, és a gyertyákat is eloltották. A gazdaasszonyok is figyelték a hérészt, és ha sokan jöttek a hérésszel, akkor így sipakodtak: "Jaj Mariném, szaporítsák a levest, gyön a hérész, jaj mennyi nép gyött, gyorsan szaporitanyi a levest." A leves fel is lett szaporitva, és nemsokára megkezdődött a vacsora. A vendégek körülállták az asztalokat, és úgy ettek állva.

Szemerén az 1930-as évek végéig cseréptányérból és fakanállal ettek. A szomszédos községek így gúnyolódtak: "Eregy el Szemerére, majd ott eszel cseréptányérból fakanállal, meg állva". Akinek eladólánya volt, már negyven-ötven fakanalat is beszerzett a lakodalomra. Minden lagziban állva ettek. Esetleg a menyasszony szülei ültek, az elsőházban lócán. Az ételt a nagyvőfély és egy-két gazdaasszony hordta be. Minden asztalra egy-egy tál levest tettek, és abból a tálból ettek azok, akik annál az asztalnál ülnek. Legelőször a levest az elsőházban a menyasszony és szülei elé vitték, majd a nász-nagyoknak és végül a többi vendégnek. Mikor a vacsora elkezdődött, akkorra a pacalosok hazamentek, vagy arrább álltak a kapuból, hogy ne lássák őket, és itt beszélgettek míg a vacsorának vége nem lett. A nagyvőfély minden fogás étel előtt éltelköszöntőt mondott.

Vacsora után még éjjelig táncoltak, mulattak. Éjjélkor elkezdték a menyasszonytáncát járni. Egy asztalt leterítették fehér vászonruhával, az asztal közepére pedig egy rózsás tányért tettek. Az asztal mellé ült a két násznagy, űk váltották fel, ha kellett valakinek pénz. Mikor mindent elrendeztek, a nagyvőfély megkezdte a menyasszony táncát, de először egy kis bevezető verset mondott:

Ime itt áll előttünk az ékas menyasszony,

Hogy menyasszonyi fővel először mulasson,

Táncoljon hát vele mindenki egy kurtát,

Arra vigyázzanak, hogy el ne tapossák a cipője orrát,

Gondoljanak arra, hogy drágáért varrták.

És most nézzük a menyasszony táncát.
Mert sokat kérnek a cipő varrásáért.
Én kezdem a táncot, a többi még ráér,
Addig menjenek el tizesért, százasért,
Te meg cigány huzd rá az új házaspárért!

Ekkor a nagyvőfély beleteszi a tányérba a pénzt, és elkiáltja magát:

- Enyém a menyasszony!

Táncol vele addig, míg el nem kérik tőle. Így megy kézről kézre a menyasszony, addig, amíg valaki el nem szalad vele. Ugyanis a tánc közben a menyasszony rokona táncol vele, akkor elkiáltja magát, hogy "hazavisszük a menyasszonyt", és elszalad vele. Ha a vőlegény észreveszi, akkor utána megy, és úgy hozza vissza őket. Miután visszahozta, ismét folyik a tánc tovább. Mikor már a vőlegény látja, hogy nem olyan kapós a menyasszony, akkor elkiáltja magát: "enyém a menyasszony", és a pénz úgy teszi bele az asztalon álló tányérba, hogy az összetörjön darabokra. Ezután megfogja a menyasszonyt és beviszi. Közben a menyasszony anyja a tányért viszi be ruhástól. Ez idő alatt a menyasszonyt átöltöztették menyecskének. Közben a vendégek táncolnak. A menyecske öltöztetésére egy olyan asszonyt hívtak, aki különösen a menyecske fékető felrakásához értett. Levették a menyasszony fehér selyem felső ruháját, a poroszlyikot és a koszorút. Utána a pirosbabos szoknyát és a poroszlyikot adták rá. Ezután a fej díszítése következett. A menyasszony göndör haját kifésülték. A fej tetején középen kettéválasztották és kétoldaltól a fülnél három ágba fonták a menyecske haját. Az így befont két ág haját hátul keresztben felhozták a fejtetőre, és itt elöl megkötötték. Ezután következett az aranyos menyecske fékető feltevése. Ez a fékető az alján körül fekete bodros volt. Az egész fékető aranszállakkal volt beszőve, szögletes mintákkal. Hátul összehúzták sza-tyinggal, alul megkötötték. Ezt a faluban csak egy-két asszony tudta szépen felrakni, és mindig ezeket az asszonyokat hívták el a lagziba. Miután feltették a féketőt, még körülvettek a bodor felett fehér csipkésvégű pántlikával és elöl bo-

korba kötötték. Ezen a pántlikán belül még egy keskenyebbet is kötöttek belőle. Az így felöltöztetett új asszonyt pipircs-kés menyecskének hívták. Miután felöltöztették, ismét a nagyvőfély vezette ki a sátorba. Mikor megkezdődött a menyecsketánc, akkor egy asszony egy csóva égő szalmát a menyecske elé dobott. A menyecsketáncot már nem pénzért lehetett táncolni. A cigány pedig húzta a talpalávalót:

Tűzről pattant kismenyecske vagyok én,
Kinek csók kell, jöjjön ide, adok én.
Adtam csókot, százat is egy legénynek,
Ugyis tudom, jólesik a szegénynek.

Jaj de csinos kismenyecske lett ebből a lányból,
Kerek kontyot csinálnak a hajából.
Kerek kontyot kerekre, így szép ez a szőke menyecske.
Eszteendőre elveszem, kettőre meg megverem,
Igy lesz az én csárdás kis feleségem.

A menyecsketánc után mindenki táncol, a vendégek és a násznagyok mulatnak a sátorban. Hajnal felé már kezd a lakodalmas nép szétoszlani. A vendégek hazamennek, és az új pár is lefekszik. Azonban a lefekvés előtt a nagyvőfély még elmondja a fektetési verset.

A versek elmondása után végre lefeküdt az új pár. Az 1900-as évek elejéig még az új párt a padra fektették fel. Ott készítettek nekik helyet, és ott feküdtek le először együtt. Ezután a vendégsereg is hazament. A vőlegény anyja minden távozó vendégnek csomagolt egy kis süteményt, egy pár ducit, és egy nagy karéj kalácsot. A lefekvéssel azonban még nem fejeződött be a lakodalom. Másnap délelőtt ugyanis a vőfélyek befogták magukat kötélbe - úgy mint a lovakat szokták -, színes papírszalagokkal feldíszítették magukat, és háromszor-négyszer körülvágattak. A nyakukba még csengőt is tettek, úgy, hogy az egész falu tudta, hogy most van vége a lakodalomnak. Ezek a vőfélyek nem törődtek semmiféle akadállyal, ami az útjukba esett. Ha nagy sárhoz közeledtek, úgy vágtak neki, hogy nyakig sáro-

sak lettek. Ha összetalálkoztak valakivel, akkor félrerúgták az utból és mentek tovább. Nem számított nekik, hogy gyerek, asszony vagy férfi. Mindenki úgy félt tőlük, hogy ha meghalották a csengőt, akkor inkább bementek egy házhoz, nehogy valami kárt csináljanak bennük. Mikor körüljárták a falut, visszamentek a legényes házhoz, és még aznap estig csendesen mulattak. Másnap aztán dél felé felkelt az új pár is, és hozzá fogtak az elpakoláshoz. Az emberek szétszedték a sátrát és a konyhát. Az asszonyok hazavitték a lagziszfazekakat és a fakanalakat. A menyasszony és a vőlegény pedig az evőkanalakat, a leveses tálakat, borospoharakat. Az új menyecske süteményt vitt, az ifjú ember pedig egy fél liter bort a cseréptálért, vagy az ivópoharakért. Másnap el is pakoltak mindent, harmadnapra az új menyecskének menni kellett a határba kapálni vagy aratni.

[Ha leültek az asztalhoz enni, az új menyecske nem ült az asztalhoz addig, amíg meg nem született az első gyermeke. A nagy cseréptálból csak az urán keresztül szedhette az ételt, és csak állva ehette meg. Sokszor bizony az új ember nyakába cseppent a forró étel, és már kész is volt a veszedelem. Rámordult az egész család az új menyecskére, és jól összeszidták. Az új menyecskének mit volt mit tenni, hallgatott és legtöbbször nem is evett, hanem kiment az istállóba vagy komrába és ott kisírta magát. Mindennel úgy kellett cselekednie, ahogy az anyósa és az ura mondta. Így volt ez Mezőszemenén sokhelyütt még az 1950-es években is. Az új menyecskének a helye a komra volt, ahol a legtöbb új menyecske a zsákok tején aludt télen-nyáron.]

Ez a helyzet ma már sokat változott, és a legtöbb fiatal pár már boldogan él a szép modern butorokkal berendezett szobában.

LUCA - NAP ABAUJVÁRON

Luca napjához Abaujváron meglehetősen sokféle hiedelem és babonás szokás fűződik. Ezeknek a szokásoknak és hiedelmeknek legnagyobb része ma már csak az emlékezetben vagy legfeljebb a legidősebb emberek gyakorlatában él. Adatközlőink 55 évtől 80 évig terjedő életkorúak, s legtöbbjük ezekről a szokásokról mégis úgy beszél, mint amelyeket szüleiktől vagy gyermekkorában az idősebbektől hallott. Lényegesen kevesebb az olyan adatközlő, aki ezeket a szokásokat úgy meséli el, mint mai életének szerves részét vagy fiatal korának saját személyéhez fűződő emlékét. Akinél ez a műveltséganyag mégis mint jelenlegi vagy ifjúkori személyes élmény jelentkezik, azok inkább a parasztság legszegényebb rétegeihez tartozó vagy éppen a paraszti élet periferiáin élő pásztorcsaládok stb. tagjai.

Ezért, már számolni kell azzal, hogy az adatközlők egyrésze a babonás szokásokat csak azért nem emlegetik úgy, mint személyes gyakorlatot, mert azt ma már szégyenli, s nem akar a tanulatlan ember látszatába keveredni, megállapíthatjuk, hogy a még ismert szokások nagyrésze kb. 50 esztendeje, az első világháború kitörése előtti idő óta süllyedőben van, s egyre kevésbé szerves része a parasztság mai életének.

A két világháború között már csak azok a szokások és szertartások éltek elevenen, amelyeknek közvetlenül érezhető, tudatos hiedelem-látszata nincs, vagy ha igen ez olyan játékos, hogy semmiképpen sem tételezi fel, hogy végzői, végrehajtói a varázslatos erőben komolyan hiszjenek.

Ez utóbbi játékos szokásoknak egyrésze ma is él, első-sorban a 12-14 éves kislányok körében.

A Luca-napi szokások ismerői, megőrzői elsősorban az asszonyok. Ennek oka természetesen az, hogy a szertartások végrehajtói jórészt mindig is a nők voltak, s így bennük az emlékezés elevenebb, mint a legtöbbször passzív szerepet játszó férfiak esetében. Valószínűleg azonban arról is szó van, hogy a férfiak nagyrésze mint kivándorló többször is megjárta Amerikát, kikerült a falu társadalmából, szokásait elfelejtette, vagy egyszerűen - tágabb látókörénél fogva nem volt alkalmas megőrzésére.

As emlékezetben fennmaradt szokásanyag meglehetősen sokféle, s csoportosítása éppen ezért nem egyszerű. Az azonban nyilvánvaló, hogy a Luca-nap leginkább három alakban jelentkezik az itt élő emberek tudatában: 1./ mint a termékenység ünnepe, 2./ mint a fiatalság, a szórakozás, a kedélyes tréfák és 3./ mint a boszorkányok ünnepe, vagyis olyan nap, amikor a parasztlélek személyné, vagyonát, állatait sokféle alattomos veszély fenyegeti, amelyeket csak bizonyos szertartások elvégzésével lehet elhárítani. Ez utóbbi csoporton belül kap helyet az Luca-naphoz kapcsolódó időjósítás is.

Az alábbiakban az összegyűjtött szokásanyagot ebben a csoportosításban fogjuk ismertetni.

1. Luca napja, a termékenység ünnepe, előkészü-
let a házasságra, termékenység-varázslatok a háziállat-
ok körében

Minden lány szeretne minél előbb férjhezmenni, és már jó előre tudni, kihez köti majd a sorsát. A férjhezmenési esélyekben fontos szerepet játszik az eladó lány szépsége. Luca napján van rá alkalom, hogy ehhez a sohasem elegendő kincshez varázslat segítségével az érdekeltek maguk is hozzátegyenek. Aki a Luca-napi hóban megmosakodik, szebb lesz, mint eddig volt.

Ugyancsak jótékonyan hat a lányok külsejére, ha ezen a napon a reggeli tejben megmosakodnak.

A férjhezmenés idejét nem könnyű kívánni a fiatal lánynak, érthető, hogy tudni szeretné, mikor kerül rá végre sor. Luca-napján megtudhatja minden kíváncsi ezt is. A lány barátnői társaságában kimegy a disznóólhoz, megzörgeti az ólajtót, és figyel, mikor röffen meg a disznó. Ahányat kell zörgetni a kívánt válasz megérkeztéig, annyi esztendő múlva megy férjhez a kislány.

Ha a válasz kedvezően rövid határidőt ígér, akkor a szerencsés óment még jobban biztosítani lehet azzal, hogy a lány odamegy a kúthoz, és csendben figyel, mikor csobban meg a víz. Ha meghallja a csobbanást, dobjon be egy kis kavicsot a vízbe, és utána menjen olyan helyre, ahol fiúk is vannak, és dörgölje meg a falat. Ha mindezt megtette, nem kétséges, hogy a megígért esztendőre valóban be is kötik a fejét.

A lányok azonban nemcsak arra kíváncsiak, hogy mikor lesz az esküvőjük, hanem arra is, hogy milyen lesz a jövőendőbeli férj.

Erre is ad feleletet Luca-napja.

A lányok kiválasztanak egy csomó karót és elkezdik számolni.: "Se nem egy, se nem kettő..." Így megy ez egészen kilencig. Ha a kilencedik karó nagy, akkor magas fiú lesz a férj, ha kicsi a karó, a jövőendőbeli férj is alacsony lesz. A kinek kicsi karó jutott, bizony nemcsak azon szomorkodott, hogy nem valami délceg legény lesz az élete párja, hanem még barátnői is kicsufolták: - "A te urad kicsi lesz, az enyém meg nagy!"

Sok lánynak már megvan a kiszemelt párja, csupán azt szeretné tudni, meglesz-e az esküvő a következő esztendőben. Ennek úgy lehet a legbiztosabban a végére járni, hogy a lány felölel egy halom karót és megszámlálja. Ha páros a szám, meglesz az esküvő, ha páratlan, még várni kell vele.

Az eddig felsoroltak azonban fontosságuk ellenére sem adtak pontos választ a jövőendőbeli férj személyére vonatkozóan. Aki pontosabb adatokra kíváncsi, megtudhatja, hogy a falu melyik része felé viszik el majd menyecskének. Este kiső-

pörte a házat, kivitte a szemetet és megállt vele a kapuban. Ahonnan kutyaugatást hallott, arra lakik a legény, aki feleségül veszi.

Most már nincs más hátra, mint megtudni a legény nevét. Erre is van lehetőség Luca-napján. A lányok éjjél felé derelyét főznek, s lekvár helyett papírszeletet tesznek bele. A papírra felírják azoknak a legényeknek a nevét, akik számításba jöhetnek. Minden lánynak három derelye jut. Főzni kezdik a derelyét, s amelyik először felbukkan a vízben, azt ki-kapják és gyorsan megnézik. Akinek a neve rajta van a cédulán, az lesz a lány férje.

Akadhat azonban kislány, akinek ezután is kételyei vannak, hiszen esetleg több azonos nevű legény is számításba jöhet. Legbiztosabb módszer az effajta kételyek eloszlatására a következő:

A favágató tőke alá kendermagot kell vetni s az elvetett kendermagot valamilyen ruhával be kell boronálni. A ruhát a kendermaggal lefekvés előtt feje alá teszi a lány, s az éjjel a jövődöbelijével fog álmodni. Nincs tehát mostmár semmi kétely a völgegy személyét illetően, de vajon boldog lesz-e a házasság?

Ennek is utána lehet járni. Erre való a szerhajverés. Ez a művelet abból áll, hogy a lányok megverik a szalmás-ház, zsupfödeles ház tetejét, és közben kitarják a kötényüket. Akinek a kötőjébe gabonaszem esik, annak boldog lesz a házassága, akiébe pondró hull, azé boldogtalan.

Az ilyenfajta szerelmi varázslatok az állat- és növényvilággal kapcsolatban is jelentkeznek, átalakult formában, mint a bőséget, termékenységet biztosító, azt befolyásoló szertartások.

Luca napján meglocsolják a gazdát, hogy jó termés legyen a keze /munkája/ nyomán.

Az állatvilágban leginkább a baromfiak termékenységét, a sok tojás és a tyukok jó kotlását kellett Luca-napján befolyásolni. Mivel ebben nagy szerepe van a kakasnak, az úgy érdeklében ezen a napon paprikás szalonnát adtak neki.

Pontos annak a biztosítása, hogy a tyukok sokat tojjanak. Ennek befolyásolása többféleképpen is történhetik.

Legegyszerűbb, ha a kaszát leütik a nyeléről s a tyukok jobban fognak tojni, mint eddig. Az sem rossz, ha a tyúk fenekét befoghagymázzák, és megítatják pálinkával. Nagyon bevált az a módszer, hogy a tyúkokat kukoricával hintik be. Ha a kukorica lopott, a behintés még hatásosabb. Persze akármilyen kukorica nem megfelelő erre a célra. Az ereszt alá kitett kukoricafüzérekről kell erre a célra egy-két csövet leszakítani, azt lemorzsolni, s azzal végezni a behintést. A behintésnek Luca estéjén kellett történnie, mikor a tyukok már beültek a ketrecükbe s a csillagok is feljöttek. Egyesek szerint kukorica helyett az árpa vagy a buza is megteszi.

A ketrecbe hintett termény nemcsak a szapora tojást befolyásolja, hanem arra is jó, hogy a tyukok odaszokjanak és ne kóboroljanak el máshová, hiszen akkor oda a haszon. Nem árt Luca-napján meszes és szenes vizet adni a tyúkoknak a bőséges tojáshozam és a ketrecbeszokás érdekében. A tyukok összeszoktatását szolgálja az is, ha ezen a napon a hombárba vagy hordóabroncsba kapnak enni. Mit ér azonban a sok tojás, ha a tyukok nem akarnak kotlani?

Szerencsére ezt is lehet befolyásolni elég egyszerű módon. Kovászt kell etetni a tyúkokkal, s akkor nem lesz baj a kotlással.

Az is lényeges, hogy a kotlás gondosan ügyeljen a tojásokra, jól kavargassa maga alatt. Ezt leginkább úgy lehet biztosítani, hogy a háziasszony Luca-napján a tyúkok ülője előtt elkezd toporzékolni.

Van úgy, hogy a háziasszonynak az az érdeke, hogy a kikelő kis baromfiak között minél több legyen a kakas. Ezt úgy lehet elérni, hogy ültetés előtt a tojásokat kalapba szedi a gazdaszony.

Arra is vannak biztos jelek, milyen lesz a színűk a kikelő kiscsirkéknek. Ezt azonban nem az ember befolyásolja, hanem az időjárás. Ha Luca-napján hó esik - fehérek, ha eső, tarkák lesznek a csirkék.

A gazdát nem a baromfiak, hanem a számos állatok érdeklik a legjobban. Ha tudni akarta, hogy a vemhes tehénnek üsző- vagy bikaborja lesz-e, meg kellett figyelnie, hogy nő vagy férfi ment-e először Luca-napján a házba. Az első vendég neve eldöntötte a születendő kisborju nemét is.

2. Luca-napja a fiatalság, a szórakozás, a kedélyes tréfák ünnepe

Már az előbbi fejezetből is nyilvánvaló, hogy Luca-napját elsősorban a fiatalok, a férjhez menendő lányok várják a legnagyobb izgalommal. De így vannak vele a fiúk és azok a lányok is, akik még a házasságtól távol vannak, de szórakozni, táncolni, vidáman mulatni, apró tréfákat kieszélni nagyon szeretnek.

Mindkét nembeli ifjúság elsősorban a 14-16 éves fiatalok kedvenc szórakozása volt a szláv eredetű bracki. A bracki valószínűleg a szlovák brat-fiutestvér, barát szóval van kapcsolatban s olyan jellegű szórakozást jelent, amelyen a még el nem kötöztetett mindkét nembeli ifjúság vett részt, s amelynek költségeit közös hozzájárulással, baráti alapon /bratsky-baráti, testvéri módon/ fedezték.

A bracki helye valamelyik lányos ház, egy fonóbanda, lánybanda gyülekező helye vagy maga a fonóház volt.

Egyik adatközlőnk szerint a Vinyicén /a falunak a régi várdombhoz közeledő, a Hernád partján elterülő részén, amely a szlovák szó tanúsága szerint valamikor a szőlőskertek helye volt/ gyűltek össze egy fonóházban. A ház egy özvegyasszonyé volt, aki a fiataloknak kiadta a házat a fonás idejére. Itt tartották a brackit is. A fiatalok fizettek valamit az egész idején alatti használatért, magáért a brackiért pedig megkapta azokat a sütéshez, - főzéshez szükséges nyersanyagokat: lisztet, zsírt stb., amit a lányok ez alkalommal összehordtak, s ami a sütés-főzésből kimaradt.

A brackira a lányok már délután elmentek. kibeszélget-

ték magukat, sütöttek, főztek s várták a legényeket, akik csak este érkeztek. A bracki egészen reggelig tartott, csak világossal mentek haza a lányok és legények.

A brackin leggyakrabban a következő ételek kerültek elő: krumplilángos, csőróge, főtt hajaskrumpli, egyszerűbb sütemények. Néha a lányok vacsorát is főztek. Ehhez a tyukot valahonnan lopták, ami abban az időben nem volt valami nehéz, mert a tyukokat nem zárták be éjszakára. Az ilyen tolvajlás, még ha ki is derült, nem számított igazában lopásnak.

Adatközlőink feleletei ellentmondanak egymásnak abban a kérdésben, hogy a szórakozáson kívül fontak-e a lányok Luca estéjén. Egyesek szerint nem, csak daloltak, táncoltak, cigányzenére, harmonikaszóra, szerényebb esetben a cigánygyerekek vagy a maguk nótáira. Más adatközlők szerint közben fontak is. Az előbbi adatot látszik igazolni az a következő fejezetben említendő tilalom, amely szerint Luca estéjén nem szabad fonni, mert Luca véres orsót dob le, a tilalom ellen vétőnek megdagadnak az ujjai stb., s Luca-napján általában tartózkodni kell mindenféle munkától.

Estefelé megérkeztek a legények, akik bort és pálinkát hoztak a hangulat fokozása érdekében.

A kapott adatok szerint a brackiban körtáncot jártak a fiatalok s több adatközlőnk szerint volt egy alkalmi nótás is, amelyet a brackin mindig énekeltek. Ennek szövege a következő:

Piros alma ne gurulj, ne gurulj,
Te meg babám ne busulj, ne busulj.
Lám én babám akkor se busulok,
Ha szerető nélkül maradok.

Közben a faluban a legények kedélyes tréfákat hajtottak végre. Valamelyik lányos ház kapuját leszerelték és kicserélték az ötödik ház kapujával. Az ajtók elé egy zsákban követ tettek, hogy aki kijön az ajtón, essen el benne. Tövisseel berakták a kiskaput, hogy a bentiek ne tudjanak rajta kijönni. Szalmabábut raktak a lányos ház tetejére. A szalmabábu a lány-

nak udvarló legényt jelképezte. Az számított a legkomolyabb teljesítménynek, ha valahol szétszedtek egy szekeret, darabonként felvitték a háztetőre és ott újból összerakták. Mások megelégedtek azzal, hogy az ablakra kukoricát dobáltak, hogy a szobában ülők megijedjenek. Tarisznyába követ, vagy diót tettek és a tarisznyát rákötötték a kapufélfára, hogy a sötétben be- és kimenők beleütközzenek és jól megüssék magukat.

Közkedvelt formája volt a szórakozásnak az ijesztgetés. Erre nagyon alkalmasak voltak a különféle állatmaskarák. Abaujváron leginkább kecskének, m. vénének, kutyának, vagy bárány-nak öltöztek. A kislegény volt a kisbárány, neki csengőt kötöttek a nyakába, a nagylegény volt a nagybárány. Az állatmaskaráknak jelmezük szerint mekegni, bégetni, brummogni, vagy ugatni kellett.

A kecskének öltözött legények legszívesebben a vénlányokat rémitgették. Egyik adatközlőnk így beszél erről:

"Egy ember felöltözött Luca-napján kecskének. Este egy vénlány takarított, és beugrott az ajtón a kecske. A vénlány nagyon megijedt és kiáltozni kezdett, és odacsődült az egész környék."

Néha a lányok és asszonyok is jártak ijesztgetni. Az ijesztgetés legenyhébb formája volt, ha a lány teleszórta magát szalmával és kiállt a kiskapuba, hogy az arramenők megijedjenek tőle.

"Az asszonyok felöltöztek vén banyának - meséli egyik adatközlőnk - fogat csináltak krumpliból, és alig tudtak beszélni. Az arcukat belisztezték, csak a szemeik villogtak. Így mentek a lányokat ijesztgetni."

Még erősebb formája volt az ijesztgetésnek, mikor az asszonyok vagy férfiak halálnak öltöztek, fehér lepedőt terítve magukra.

Az ilyen ijesztgetőket a közigazgatási hatóság és a csendőrség is üldözte, ha kézrekerültek, szigorúan megbüntette.

"Egy asszony felöltözött ijesztgetőnek. Nem volt szabad ijesztgetni, és a csendőrök majdnem elfogták az asszonyt -

meséli egyik adatközlőnk -, de az asszony beugrott egy kertbe, és a bürök közé bujt. Így aztán a csendőrök nem találtak rá."

A Luca-napi ijesztgetők között megkülönböztetett helyet foglalt el a sztatolond. Öltözete fehér lepedő, az arca be volt lisztezve. A karjait vízszintesen kitarította és seprűt kötött rá. A fejére szitát borított.

Általános szokás volt az is, hogy a fiuk lányoknak, a lányok fiuknak öltöztek. Betértek az egyes házakhoz, elváltakoztatták a hangjukat s nagy volt a nevetés, ha nem ismerték fel őket. A játéknak azonban volt egy veszélye is. Sokszor előfordult, hogy az áöltöztetben lévő fiut, vagy lányt megnézték vagy leöltöztették. Az előbbi a levetköztetésnek enyhébb formáját jelentette, ilyenkor csak meggyőződtek róla, hogy az illető csakugyan olyan nemű-e, amilyen ruhát visel. A "leöltöztetés" viszont azt jelentette, hogy teljesen megszabadították ruháitól az áldozatot. Éppen azért ilyesmire módosabb gazdalegény vagy lány soha nem is vállalkozott.

Egyik adatközlőnk, pásztorcsalád sarja, mint személyes élményt mesélt el egy ilyenfajta tréfát:

"Hét lány és hat fiu volt. Elmentek, ahol fontak, és odamentek, ahol mi voltunk. Ahogy bejöttek, mondták, hogy menjünk el a menyecskékhez. Mondták, hogy öltözzön fel valaki fiunak. Hát egy se vállalkozott. Én vállakoztam. Az egyik legény hazament egy öltő vasárnapi ruháért. Édesapámnak volt görbebotja és egy szép zöld kalapja. Hát felöltöttem.

Három fiu eljött velem. De én azt mondtam, hogy megnéznek, vagy leöltöztetnek. Hát nagynehezen be is mentem. A menyecskéknek fogtam a kezüket. Kérdezték egymástól, hogy ki ez. Leülés közben kérdeztem, hogy nincs-e eladó árpa. Azt mondták, hogy nincs.

Egy se jött rá, hogy én voltam. És mikor kijöttem, elnevettem magam. Annyira nevettem, hogy még az ajtót is nyitvahagytam. Akkor tudták meg, hogy én voltam. Le akartak öltöztetni, de mire odajöttek, ott volt a három fiu, így nem sikerült engem leöltöztetni."

3. A boszorkányok ünnepe. Védekezés a rontások ellen. Lucaszéke

Luca-napja nemcsak a vidám tréfák ideje, az ifjúság szórakozásának napja volt, hanem a sötét erők, a boszorkányok és mindenekelőtt a Luca-boszorkány hatalmának napja is.

Egyik adatközlőnk azt mondja, hogy "Luca a boszorkányok közt a fő", s a boszorkányok az ő nevenapján tartják gyűlésüket. De hát honnan lehet felismerni a boszorkányokat? Erre vonatkozó adataink meglehetősen ellentmondóak. Egyesek szerint a boszorkányok macska alakjában járnak, mások szerint "jókor reggel a keresztutnál kormot szednek". Maga a főboszorkány, Luca "fekete és görbe". - Olyan adatközlőnk is akad, aki szerint Lucát egyáltalán nem lehet felismerni. Mások szerint igenis felismerhető. Pontos ismertetőjele: zavaros a szeme, a keze vagy a lába mindig be van kötve.

Van olyan vélemény, hogy Lucát meg lehet idézni. Luca napjától kezdve karácsonyig minden nap egy darab fát kell este az ágy alá tenni. Az összegyűlt fát karácsony viliája estéjén a kemencébe teszik, s akkor megjelenik Luca, illetve az a boszorkány, aki a téhen alól elhordta a hasznót.

A legbiztosabb módszer a boszorkányok felismerésére mégis a lucaszék készítése. Persze ez nagyon sok gonddal jár. Nem mintha valami nagy alkotmány volna, hiszen adatközlőink egyöntetűen azt állítják, hogy zsebben is el lehet rejteni.

A probléma ott van, hogy készítéséről a legellentmondóbbak az értesülések. Egyesek szerint "a lucaszéket" Lucanaptól karácsonyig csinálták. Minden nap csináltak rajta valamit. Amikor kész volt, elvitték a templomba és aki ráült, meglátta a boszorkányt. Az volt a boszorkány, aki félrehajtotta a fejét." - Mások szerint a lucaszék készítéséhez már Lucanap előtt két-három héttel hozzá kell kezdeni. Egy harmadik értesülés szerint: "András napjától Luca-napig minden nap üttettek bele egy szöget, vagy tettek rajta egy faragást."

Ellentmondóak az adatok a fa anyagát illetően is. Egye-

sek szerint szilvafából, mások szerint fűzfából, egy harmadik vélemény szerint tölgyfából kell készíteni.

A lucaszék elkészítése nagy előnnyel, a boszorkányok felismerésének tudományával jár, de nem éppen veszélytelen. A lucaszék gazdája, miután a templomban felismerte a boszorkányt, a prédikáció közepe táján legjobb, ha otthagyja a templomot és hazaszalad. A zsebébe azonban feltétlenül tegyen mákot, s azt szórja futtában, mert különben széttépik a boszorkányok.

Luca-napján nagy hatalmuk van a gonosz lelkeknek, ártani tudnak az embernek, állatnak. Még szerencse, hogy van rá mód, hogy hatalmuk ellen az ember védekezzék.

Luca estjén nem jó kint mászkálni, mert hárt tesznek az emberben a boszorkányok. Luca napjának éjszakáján nem szabad elaludni, át kell virrasztani az éjszakát. Vacsorakor is mód van rá, hogy a család a rontás ellen védekezzen. Egy liternyi terményt kell leszórni az asztalra. Le kell takarni abrosszal, és azon vacsorázzék a család.

Luca sok betegséget hozhat az emberre, de a védekezés-re itt is van lehetőség. Meg kell mosakodni, és közben azt kell mondani: "Végigmoslak fejtífusz, nátha és köhögés!"

Megvéd a betegség a Luca-napján fogyasztot gyümölcs is.

Nagyon fontos volt az is, hogy az ember pontosan alávesse magát a Luca napi tilalmaknak.

Ezen a napon nem szabad fenni, mert Luca véres orsót dob le, leereszkedik a kéményen, aki megszegi a fonási tilalmat, annak megdagadnak az ujjai.

Mosni sem szabad Luca-napján, mert a lug kieszli a kesét annak, aki nem hallgat a tilalomra.

Sütni sem szabad, mert az üszök a sütő lány vagy asszony szeme közé pattan, s a tilalmat megszegő könnyen megvakulhat. Meszelní is tilos, mert a méz a szembe poccsan, és megvakul a tilalom ellen vétő. Nem szabad diót törni, mert a tányérok mind lehullnak a falról, nem szabad mosogatni, mert egész évben piszkos lesz az edény. Nem szabad Luca névre keresztelni.

Luca-napján a termést is nagy veszély fenyegeti. Ezen a napon imádkozni kellett, hogy ki ne fagyjon a vetés.

Különösen nagy a hatalma a boszorkányoknak az állatok felett.

Ha kisborjú van az istállóban, a gazdasszonynak egész nap mellette kell tartzkodni, hogy meg ne rontsa a boszorkány.

Ha Luca napján ellett meg a tehén, semmit sem volt szabad kiadni a házból. A tehenet tömjénnel füstölték, hogy ne árthasson neki a boszorkány. Ha viszont már meg volt rontva a tehén, ezen a napon meg is lehetett gyógyítani. A gyógymód nagyon egyszerű volt, de nagy bátorságot és némi szerencsét is igényelt. Három közkútról éjjel tájban vizet kellett hozni a téhennek. Közben ügyelni kellett arra, hogy a vizet hozó se szóljon senkihez, és hozzá se szóljanak. A boszorkányok persze mindent elkövettek, hogy a vízfordás ne sikerüljön.

A lovat úgy kellett megvédeni ezen a napon a boszorkányok ellen, hogy a gazda fordítva tette fel a nyélre a kaszát. Luca-napján különösen jó abrakot kellett adni a lónak, és vi-szes szalmával megcsutakolni. Az sem volt haszontalan, ha a szórót olajjal bekenték és addig kefélték, míg fényes nem lett a szőre.

A macskára keresztet kellett rajzolni ezen a napon.

A leghatásosabb védekezés mégis az volt, ha megakadályozták, hogy a boszorkány bejuthasson az istállóba. E célból székrekbe követ raktak és az ólajtó elé tették. Fokhagymával keresztet rajzoltak az istállóajtóra, vagy zsirral kenték be az ajtót.

Luca-napján az időjárásra is következtetni lehetett. A Luca-nap után következő 12 nap az év 12 hónapját jelképezi. Meg kell figyelni, milyen az idő az egyes napokon, olyan lesz az időjárás a következő esztendő megfelelő hónapjaiban. Voltak olyanok, akik 12 fokhagymahéjba só-t tettek és a héjakat sorba-rakták. Amelyik héjban reggelre megereszkedett a só, az a hó-nap csapadékos lesz.

A lucanapi szokásokat összegyűjtve és rendszerezve

szinte ismeretlen világ tárult szakköröm tagjainak szeme elé. Ez a világ számukra már idegen és szinte egzotikus; szó-rakozásai, hiedelmei szinte semmi kapcsolatban nincsenek mai életünkkel. Meg kellett értetni velük, hogy egy elnyomott nép földig szorított életének dokumentumaival ismerkednek, s ami ma nekik egzotikum, az apáik, nagyapáik számára a mindennapi élet része volt.

Csulák Mihály

SIRATÁS, TEMETÉS, TOR.

HAZAJÁRÓ LELKEK

A temetés

"Jól járt szegény" - mondják az emberek, ha meghal egy olyan öreg ember vagy asszony, aki hosszú ideig betegeskedett súlyos állapotban.

"Igazán élhetett volna még szegény"! - Ezt akkor mondják, ha egy fiatalabb ember vagy asszony valamilyen oknál fogva hirtelen meghal.

Ha meghal valaki, első teendő, hogy bejelentsék azt a papnál és a halálbírónak. Bucsuztatás alkalmára is ekkor jelentik be az adatokat. A halálbíró volt az egyedüli ember, aki megállapíthatta, hogy egy halott hány óráig lehet a föld felszínén. A papnál való bejelentés után reggel, délben és este harangoznak az elhunyt tiszteletére. Az öregembernek először három, az öregasszonyoknak pedig kettőt harangoznak, máskor pedig egyet-egyet.

A család és a közeli hozzátartozók készülnek a temetésre, valamint az utána következő torra. Ez alkalommal kime-szelik a falat, letapasztják a földet, tehát általános rendet csinálnak. Estére hosszú lócákat visznek abba a szobába, amelyben a halott van ravatalozva, mivel a szomszédok, rokonok és más ismerősök un. virrasztolásra mennek. A virrasztolás sűrűvéskor kezdődik. Amikor összegyülekeznek, valamelyik jó hangú öregember elkezd az éneket, és a többiek mondják utána. Van rá eset, hogy szöveget is másítanak, mivel az ének nem megfelelő. Az ének-kezdő öregember közben borral öblögeti

a torkát. A halott körül a hozzátartozók sírnak. Ők bánatukban nem reagálnak az énekekre.

A virrasztolás kb. 9-11 óráig szokott elhuzódni. A család tagjai még akkor sem fekszenek le, hanem elvégzik azokat a munkákat, amelyekre nem tudnak nappal időt szakítani. Másnap ugyancsak vannak, akik kíváncsiságból, szeretetből látogatják meg a halottat. Ezt nevezik halottlátásnak. Ekkor, ha megkérdesik valakitől, hogy hová megy, ezt válaszolja:

- Megyek halott látni!

- Hát ki hótt meg? - kérderik ismét. Ilyenkor a halottra jellemző tulajdonságjelzőt is kiteszik. Pl.:

- A fiatal Gál János fia, - Vagy: az öreg Lőrinc; a koporsós Dani, a szódásné stb.

Ez nem a szokásos jelző, hanem a megkülönböztetés céljából használják. Lényeg az, hogy a látogató odaér a halottas házhoz, amelyet a külső ajtón kívül levő gyászlepel jelez.

A házba belépő őszinte részvétét fejezi ki. Itt aztán elmondják a halottról az összes jótulajdonságait, ami jellemző volt rá. A rosszat kibagyták, persze érthető is, hiszen hozzátartozóit ezzel még jobban szomorítanák. A halott látása után a halottlátók mindenről beszámolnak, mit láttak a háznál.

Már csak a temetésre kell elmenni.

A halálbíró megállapítása szerint a halottat pontosan kell eltemetni. Ez az idő 36 óra után közvetlen következik. A temetés kezdetét harangszó jelzi. Az első harangszó a leghosszabb, 22-25 percig tart. Ez az úgynevezett gyűllő, amely gyülekezőt jelent. Utána öt perc szünet következik, tehát egy fél óra alatt mindenki nyugodtan elkészülhet. Minen gyászba borul, még a lányok is fekete kendőt kötnek. Az öregek mind bokaszcsizmában jelennek meg.

A gyülekező ideje alatt még a halott a házban van, és nincs a koporsó lefedve. Az emberek már ekkor énekelnek. A második harangszó jelzi a pap elindulását a halottas házhoz. Ez a harangszó nincs időhöz kötve, olyan hosszú, amilyen a távolság, ugyanis a harangozónak addig kell huzni, ameddig a pap oda nem ér a házhoz.

Amikor odaér, a kántor elkezd az éneket, és kihozzák a halottat a házból. Közben a koporsót leszegelik és ráarakják a koszorúkat. A papot rendszerint terített asztal várja, /már nem úgy gondolva, hogy bor, pálinka és sütemények rajta, hanem cifra házissóttas abrosszal leterítve./ Ez rendszerint a koporsó előtt van elhelyezve. A koporsót körülveszi a gyászoló család minden tagja, és halkán zokognak. Azért halkán, hogy a szertartást ne zavarják. A pap prédikál, majd külön-külön elbucsuztatja hozzátartozóitól. Először a legkedvesebbtől, majd így halad lefelé. Ilyenkor az, aki hallja a nevét, hogy tőle bucsuztatják, hangosan felsir. Ez csaknem minden bucsuztatáson megtörténik. Imádkozással és énekléssel zárják az udvaron zajló szertartást. A szertartás közben megérkezik a gyászkocsi, amelyet a helybeli koporsókészítő ad ki erre a célra. Feltessik rá a koporsót, amelyen fel van jegyezve a halott neve és életkora. A gyászkocsin körül koszorúk lógnak. A család és a gyászolók e körül helyezkednek el.

Tömött sorokban elindulnak a temetőbe. Az utcán énekelnek. Egy jó hangú fiatalember diktálja az énekverset, hogy mindenki tudjon énekelni, és egyszerre menjen. Ha a halott életében presbiter, kúrátor vagy templombajáró volt, elviszik a templom felé és ott elénekelnek neki egy énekverset a toronyban lengő fekete zászló alatt. Ismét elindulnak. A nép halad, a gyászoló család pedig sir. Elmondják utoljára a koporsó felett az eszükbe jutó jó tulajdonságait a halottnak:

- Jaj, Istenem itthagytál! De élhetett volna még, édes jó Istenem! Miért vetted el tőlem az én drága /és itt a nevét mondja/ -mat? De jó ember volt! Mindig eljárt a templomba! Miért nem jössz vissza? Hiszen úgy szeretett mindenki, és te itthagytál minket árván. Nem is szóltál egy szót se! Jaj, jaj Istenem! Add vissza nekünk a legkedvesebbet! Könnyörülj rajtunk! Nyugtasd meg a mi szívünket! Jaj, Istenem!

Amikor kifáradnak, csak halkán zokognak. Az éneklők is megállnak egy-egy kis szünetre. Lassan odaérnek a temetőhöz. Leveszik a koporsót a szekérről, helyesebben a gyászkocsiról, a koszorúkat megfogják az emberek, és a kocsi elindul

haza. A pap megkezdi a szertartást imádsággal, majd prédikációval. Ha a temetésre két papot hívnak, akkor rendszerint amelyik nem beszélt a háznál, az tartja a prédikációt. A halottat nyitva várja a sir.

A sir 2 méter hosszú és kb. 2-2 és fél méter mély, a szélessége másfél méter. A sirt a szomszédok ássák a temetés előtt pár órával. Ezeknek küldenek pálinkát, és még otthon isznak a halottas háznál. A halottat ugyancsak ezek eresztik le a sirba. Két vastag kötelet fűznek a koporsó két vége alá, és énekszó mellett leteszik a sir fenekére. A pap megegyeszer imádkozik. Amikor a kántor elkezdi az éneket, lassan kezdik bekaparni. Addig énekelnek, amíg a hantot meg nem csinálják. Közben leállítják a fejfát, amelyre fel van írva:

"Itt nyugszik X.Y. Született 18... évben, élt 98 évet. Szeretettel állítottatta szerető X.Y.

A nép lassan szerteoszlik, csak a gyászoló család tagjai maradnak a sirhant felett. A gyászoló család megbízottai meghívják a gyászolókat, szomszédokat a torra.

Igy a temetés torrá alakul át. Régebben egy fiatal tinót végtak. Az asztalnál az emberek előkelőség szerint foglalnak helyet. Isznak, utána megáldják a vacsorát és esznek. Eközben újra elmondják a halott tulajdonságait. Rá-rákezdnek egy-egy énekre, és ameddig be nem rugnak, addig énekelnek. A tor kb. 11-2 óráig tart.

Hazajáró lelkek

Egy vándor megérkezett egy házhoz. Szállást kért. Helyszűke miatt csak az istállóban volt számára hely. A szállásadó abban a hitben volt, hogy aki az ólban alszik, nem tud nyugodni, mert ott minden éjszaka nagy gyermeksirást lehet hallani. Most is ezen gyötörte magát. A néphit az volt, hogy amelyik koraszülött gyermeket keresztelés nélkül temetik el, annak a lelke éjjelenként hazajár és nyugtalanítja az élőket.

A házigazda megkérdezte reggel a vándort, hogy aludt. A vándor nyugodtan elbeszélte a vele történeteket.

- A mikor az irtóztató gyermeksírást meghallottam, lehúztam a csizmámat, és odadobtam kapómat ezzel a megszólítással: "Ha fiu vagy, legyél Ádám, ha lány vagy, legyél Éva és legyen ruhád!" Ugyanis a keresztesítés nélkül eltemetett gyermek nevet kapott és ruhát, így nem sirt. Így aludni tudtam reggelig.

A gazda nagyon csodálkozott.

+

Amennyiben a meghalt nyugtalanította a hozzátartozóit éjjeli hazajárásával, előkészültek hozzá. Az asztalt, a ház földjét, valamint a mosdóvizet belisztezték, ételt készítettek az asztalra, hogy ha a lélek véletlenül hazamegy legyen miben megmosakodnia, és ha éhes, legyen mit ennie. Ha utána is nyugtalanította az élőket, akkor bizonyára nem tették a koporsóba a halott ruházatát vagy esetleg pipáját.

Ekkor az volt a teendő, hogy kivitték a holmiját a temetőbe és elásták a sirhant alá, vagy pedig a katolikusoknál szokásban volt és van is még, hogy a pap misét szolgáltatamagholt lelkiüdvéért és minden év október 30-án gyertyavilágítás mellett imádkoztak azzal a tudattal, hogy a meghalt lelke örül és jobban nyugszik a másvilágon.

György Károly

ARATÁSI NÉPSZOKÁSOK

ABAÚJBAN

Az aratás nemcsak a mezei munkában a legnagyobb esemény, hanem a parasztság életében is minden esztendőben.

Erre a munkára parasztságunk mindig bizonyos komolysággal gondol, mert az aratás neki az életet jelenti. Ódázóan, elővigyázatosan és erejének megfeszítésével végzi el a munkát.

A Cserehát vidékén is néhány nappal aratás előtt, már munkára készen állnak az aratáshoz szükséges eszközök. Régen az aratást pénteken nem szokták kezdeni, napjainkban sem, csak akkor, ha nagyon muszáj. Általában a hét elején látnak az aratáshoz. Régebben, mikor még a nagybirtokosok is gazdálkodtak, a kepéseknél még megvolt a következő szokás: Az aratás megkezdésekor rendszerint az "úr" is jelen volt. Ilyenkor a marokszedő lányok, menyecskék földből kihúzott gabonaszálakkal öszszekötözték, s addig nem engedték el, míg ki nem váltotta magát. A kiváltás ára 16-20 liter bor volt. Mivel ismerte ő a szokást, a "váltásdíjról" már előre gondoskodott. /Büttös, Krassnokvajda, Csenyété/.

Ez a szokás az ország többi vidékén is ismeretes, csak a szabadszbocsátás jutalma más és más.

Az aratás befejezésével, különösen az uradalmaiban nagy aratóünnepségek szoktak lenni. Az ország többi vidékén az aratók szalagokkal díszes aratókoszorúk és aratókeresztek alatt vonultak haza, miközben daloltak, s a gazda fogadása után táncra is perdültek.

Abaujban az aratóünnep szintén általános volt. Sziklay János Abaujban e szokásról így emlékezik meg: /Sziklay-Borovszky: Abauj-Torna vármegye és Kassa.Bp.1896./ Az aratás befejeztével koszorút kötnek a marokszedő lányok,zeneszó és nőtázás mellett beviszik a gazdának, akinek birtokán arattak, s aki megvendégeli őket. A mulatságot tánc fejezi be, rendszert valamelyik munkás házánál, de egyes községekben a gazdánál. Felsővadászton és környékén kepebálnak nevezik ezt a táncmulatságot.

Az aratóünnep még 1945 után is egy pár évig így folyt le a vidéken.

Az aratóünnepkel kapcsolatban az aratógazda koszorú átadásakor történő beszédjéről a szakirodalom is említést tesz. Bálint Sándor Népünk ünnepei c. könyvében találunk példát arra, hogy pl. a palócoknál az arató koszorút a részesek, a kepekék milyen szavakkal nyújtják át, s milyen szavakkal fogadja a gazda.

Hogy tökéletesebb legyen az aratóünnep képe, egy kicsit részletesebben leírom a vidék aratóünnepi szokását, s egy pár, koszorú átadásakor mondott köszöntőt is közlök, ugyanis sikerült néhányat lejegyezni, bár már a szokás kihalt.

Kétfajta aratókoszorú beviteléről beszélnek a vidéken. Az egyik, amikor csak egy aratócsapat /5-14 pár/ kepekedik egy gazdánál, és a kepekék is meg a gazda is egy faluban laknak. A másik, amikor szomszédos községben lakó gazdánál kepekedik egy aratócsoport. Az első fajta koszorú-átadás a következőképpen zajlott le: Az utolsó aratási napon a koszorú-kötők /legtöbbször két-két harmadosz/ mást nem csináltak, csak a koszorúk elkészítésével foglalkoztak. Amikor a többiek az utolsó táblán is befejezték az aratási munkálatokat, akkor egy legény és egy lány hazament magyarruhába öltözni, mialatt a többiek mindenki szerszámát tetelüzdelték mezei virágokkal. Közben viccelődtek, "esetleg" /s ez majdnem mindig megvolt/ pálinkát hozattak, s ott a tarlón "megolajozták torkukat", hogy jobban menjen majd az éneklés. Amikor a koszorú-kötők az utolsó simitásokat is végrehajtották az aratókoszorún, akkor azt is

teletüzdeltek mezei virággal meg színes papírszalaggal. S ha már a koszorút vivő pár is megérkezett, akkor sorbaálltak, és megindult a menet. Egészen az úr, a gazda házáig dalolva, ujjongva haladtak. Legtöbbször a következő szövegű dalt szokták dalolni:

Felszabadult már az őszi tarló,
Rajta legel három szilaj csikó.
Kettő deres, a harmadik sárga,
Ki vagy babám a szívemből zárva.

/Krasznokvajda/

Az úr udvarára érkezve cigánybanda fogadta és kísérte őket a lakásig. A gazda és családja ekkor már kint állt a verandán. Az aratógazda, vagy legtöbbsnyire a koszorút vivő magyarruhás pár közül a legény elmondta az aratókoszoru verset, mire egy pár szóban a gazda is megköszönte a képések jó munkáját, fáradozását. Ezután megvendégelte őket: ettek, ittak, s ameddig kedvük volt táncoltak.

/Krasznokvajda, Büttös, Felsőgagy./

A másik fajtája az aratókoszorú bevitelének csak abban különbözik az előbb leírttól, hogy nem azon a napon viszi be az illető aratócsapat az aratókoszorút, amikor befejezték az aratást, hanem vasárnap. Ekkor már az illető földbirtokosnak a többi aratócsapata is végzett az aratással, s ha egy ilyen földbirtokosnál képeskedett egy aratócsapat, mint pl. egy krasznokvajdai egy gagyvendégesi földbirtokosnál, akkor az aratókoszorú bevitellel is meg akarták mutatni: milyen jó munkás, becsületes, tisztelettudó emberekből tevődik össze az aratócsapat. Nagyön szép aratókoszorút készítve, ünnepelőbe öltözve indultak el a munkadó falujához közeledve már felsorakoztak és dalolva haladtak. A krasznokvajdai képescsapat az úr udvarában a következő szövegű dalt szokta énekelni:

Homokos a nagyságos úr udvara,
Vajdi képes lassan gyere be rajta.

Lassan pengjen a rézsarkantyú taréja,
Ébren alszik a nagyságos úr, meghallja, ha akarja.

A csenyétei képesek a következő szövegűt:

Aldja meg az Isten a mi munkás két karunkat,
Vele együtt munkaadó nagyságurunkat.

A csenyétei képeseknél két magyarruhába öltözött lány szokta vinni az aratókoszorút, de a köszöntőt az aratógazda, vagy egy jó előadóképességgel rendelkező legény vagy férj szokta mondani:

Elmult az aratás egy kalásza sincs már,
Kietlen a mező, letarolt a határ.
Szomordán szól benne az enyészet szele,
Minden virág hervad, ha hull a levele.
Ifju ki virágszál, te is így hervadsz el,
Ha a zord ván halál tereád lehel.
Becsüld meg az időt, ki futva rohan, nem vár,
Eszteendőben nincsen csak egy tavasz és egy nyár.
Ennek bizonyága, ime itt a kalász,
Melyet elbocsátunk, mint Noé madarát.
Vegye át e kalászt e háznak gasdája,
Mert az Istennek kedves ajándéka.
Isten éltesse a munkaadónkat sok számos évre,
Terejjen a földje több búzát jövőre.

/Gagyvendégi/

A szokásokból s az aratókoszorú köszöntőkből is az látható, hogy az aratóünnep a következő funkciót tölti be: a képesek tiszteletadása a munkaadó iránt, melynek háttérében a nyereendő áldomás áll. Másrészt e figyelmeztetés mögött a nyereendő áldomáson kívül a munkaadó "kegyének" megtartása is ott van, tehát az, hogy a földesúr vagy gazda jövőre is fogadja fel őket képeseknek. Ezek a szempontok a köszöntőkben is kifejezésre jutnak.

Az áldomás remélése ilyenképpen: "Meg is innám a bort, akármí is legyek!" Egy másik köszöntőben félig tréfá-

san, félig komolyan az fejeződik ki, hogy a koszorút csak a-jándék fejében adják át az úrnak:

Tudja nagyságos úr, mi ennek az ára?

Tíz vagy husz liter bor ennek a váltsága!

Zupkó Béla

NÉPIES GYÓGYMÓDOK VAJDÁCSKÁN

A nép tapasztalata, ismerete sok ősi hagyományt őriz. Évszázadokon keresztül növények, fűvek, bogyók párlata, főzete volt szinte kizárólagos gyógyszere a különféle betegségeknek. A tapasztalatok sok babonás praktikával is keveredtek. Korunk, ban az orvosi hálózat és a természettudományi műveltség bővülésével a legtöbb betegség gyógyítható, a babonás praktikák nagyrészt már nem gyakorolják. Az idősebb nemzedék azonban még jól emlékszik ezekre - egyesek még üzték is a különféle ráolvasásokat, babonás szokásokat, ismerték a fűvek és egyéb növények gyógyító tulajdonságait. A népi gyógymódok anyagának összegyűjtésével és közreadásával erre, az önkéntes néprajzi gyűjtők által kevésbé kutatott területre kívánjuk a figyelmet felhívni.

A kisgyermek betegségei

Leggyakoribb panasz, hogy sírós a gyermek. Ezt a - később tárgyalandó - szemmelveréssel magyarázzák, és aszerint gyógyítják.

Gyakori betegség volt a gyermekeknél az ótvar, amelyről azt tartották, hogy nem kell gyógyítani, mert ezzel tisztul a gyermek agya. Ha mégis gyógyítják, ez így történik: kenderpoz-dorját vízben kell megfőzni és azzal lemosni az ótvaros részt. Kevés ideig száradni hagyjuk, utána horkassziral bekenjük és egy ruhával átkötjük.

Szemmelverés

Leginkább mint gyermekbetegséget ismerik, bár szemmel verni, "rontani" bármit és bárkit lehet. A szemmelverés babonája ismert az egész világon és hisznek benne falun és városon egyaránt. Azt tartják, hogy vannak olyan személyek, akik szándékosan vagy anélkül ártani tudnak. Különösen a szűrős tekintetű, erős szemöldöku egyénektől tartanak. Aki szemmel ver, az ellensége, irigye minden szépnek.

Sokféleképpen védekeznek ellene: A gyermekekre az ingecskét fordítva adják rá, leköpi a gyermeket, hogy rontást, szemmelverést ne szenvedjen /a nyálnak gyógyító erőt tulajdonítanak./

Szenesvizet itatnak a gyermekkel, ha már megtörtént a szemmelverés. A szenesviz készítésének sokféle változata van, itt az az ismert, hogy kilenc darab izzó szemet kell a fürdővizbe tenni és így számolni: "sem nem egy, sem nem kettő sem nem kilenc." Az a hiedelem, hogy a jószágot is lehet szemmel verni. Pl. a szemmel vert tyúk nem tojik, a sertésnek eldöglik a malaca. Ha valaki először látja a kis gyermeket, így tesz: "Phi, meg ne igézzem." Bármily szép a gyermek, nem szabad ezt mondani rá: "Jajj, de szép", mert akkor hasfájós, beteg lesz a gyermek.

Nagyon sokféle ellenszere is van a szemmelverésnek. Tejbe sót kell tenni, hogy el ne vigyék a tehen tejét, vagy sót kell az elmenő után dobni.

Az ujszülöttnek egyik kezére és másik lábára színes pamutot kell kötni igézés, szemmelverés ellen.

A kenyérfürdő hiedelme a már bekövetkezett szemmelverést igyekszik gyógyítani, így:

A bangafát /tűzpiros, vagy gyenge rózsaszínű virágú, hegyen található bokorszerű fa/ megfőzzük, levét lehűtjük, tekőbe öntjük. Seprőt teszünk a fürösztőteknőn keresztül és "az Atya, Fiu, Szentlélek" nevében átszűrjük rajta a vizet. A fürösztő tekő négy sarkára 3-3 db kenyérbelet teszünk, majd ezekből kettőt-kettőt egyszerre elveszünk az ellentétes sarkak-

ról, s a gyermek köldökére helyezzük és azt pocsolva kezdjük a füröszttést. Füröszttés után a fürdővizet az udvaron a kilencedik karó tövéhez öntjük ki. A fürdővizből kifogott kenyérbélben hosszú szőrszálak találhatók. Ezek kinozták a gyermeket, ezért volt sirós. A hiedelem szerint az anya terhes állapotban szőrös állatba rúgott, innen van a szőr. Az elmondó ezt nemcsak látta, hanem maga is kipróbálta és így hiszi.

Kenyérfürdő - szemmelverés ellen

Ugyancsak a szemmelverést gyógyítja a következő eljárás: Seprőből kilenc szár cirkot kell kihuzni, megégetni, ennek hamuját a vízbe szórni, ebből kell háromszor megitatni a

gyermeket, vagy a kicsi gyermeknek gyűrűs ujjal cseppenteni kell a szájába, majd lemosni vele a testét, a maradék vizet pedig a fején át az ajtósarokba önteni.

Ugyancsak elterjedt a gyógymód a szemmelverésre a következő: Napfelkelte előtt a temetőből kilenc sirról kilencféle füvet kell hozni, közben így számolni: "sem nem kilenc, sem nem nyolc..... sem nem egy." Ezeket a füveket össze kell főzni, s ebben a lében kell megfürösztetni a gyermeket. Utközben, amíg a temetőn jár az illető, senkinek sem szabad köszönni, vagy elárulni, hogy hol járt.

Hideglelés

Ennek gyógyítására a ló lábán levő varr szolgál, melyet megtörve palinkában feloldva kell meginni.

Sárgaság

Páratlan számú /3-5-7/ kenyeret kell sütni, a beteget meleg kenyerekkel kell körülrakni és úgy betakarni dunnával, hogy csak az orra legyen látható.

Másik gyógymód: váratlanul meglepetésszerűen szembe kell köpni a beteget és meggyógyul.

Veszettség

Kilenc kórisbogarat kell megszáritani, apróra törni és valami italba keverve meginni.

Szívbetegség

Akit a rosszbetegség kínoz, annak aranyalma magját adjuk megszáritva, mozsárban megtörve, szentelt vízben elkavarva és úgy megítatva.

/A aranyalma a gurdonyhoz hasonló növény, magja a napraforgóhoz hasonló, bordót virágzik/.

Más gyógymód: A beteghez odamegy valaki, mellén keresztbe teszi a két hüvelykujját és háromszor mondja: "bizony Isten sohse láttam rajta." Utána a betegről letépi az inget és a külső alá elássa.

A tüdő betegségei

Korpaciberét kell a beteggel etetni. /Kevés tengeridárát, foghagymát, kovással összekeverni és ezt összefőzni/.

- A beteg igyon kecsketejet és meggyógyul.

- A lótej és számartej is gyógyítja a tüdőt.

- Hegyi medvetalp /növény/ és kék zsenő /szára is kék, tüskés levelű, kb. 40 cm. magas növény, minden ág hegyén szurós bojtocska/ együvé főzve, ehhez bárányürmöt kell hozzáadni, főzni, teának elkészíteni és meginni.

- Hársfa virágot és fehérürmöt kell összefőzni és teaként meginni.

- Aki köhög, az igyon egy csupor vöröshagymateát.

- Fehérürmöt kell megfőzni, belőle fürdővizet csinálni és abban megfürödni.

- Nyári egyszálas pirosszekfű /tüzeske/ szárított virágából fürdőt kell csinálni.

- Szekfűvirágból és akácvirágból teát kell készíteni és meginni.

- Szamárköhögés esetén: számartejet, vagy lótejet kell inni.

Nátha

- Meleg tűzhelyre cukrot kell hinteni és azt szagolni.

- Budós kapcát kell szagolni.

- Saját lábujja közét ujjával kitörölni és azt szagolni.

Gyomorfájás

Bárány /fehér/ ürmöt kell megszáritani, vízben megfőzni, levét teaként meginni.

Ecetes agyagot összegyúrni és megkenni vele a beteg gyomrot.

Csömör

- A beteg köldökére /púpjára/ kenyérbélbe, vagy nyers

krumpliban 4-5 szál gyufát kell szúrni, azt meggyújtani és csupporral, vagy pohárral letakarni. Gyufa helyett lehet gyertya is.

/A napokban özv. Fedor Mihályné ezt a gyógymódot kipróbálta magán. Egyedül volt otthon, betegen feküdt. A gyertya csontokra leégett a testig, összeégette a bőrt, mivel a poharat levenni nem tudta, végül mozsárütővel összetörte. Olyan égési sebeket szenvedett, hogy egy hétre kórházba került, ahol az orvosok többször is elmondatták vele a gyógymódot és mindannyiszor jót nevettek./

Hátfájás, köszvény, reuma

- Nyers útilaput kell a fájó testrészre tenni.

- Köszvény ellen csudaramagot kell megtörni és zsirban elkeverve rátenni a fájó részre.

Reuma gyógyítása:

- Borsmenta, vagy fodormenta szárított levelét szárával együtt megfőzni, vízzel felszaporítani és fürdővizében megfürödni.

Víz mentén, faágakon apró peték /gyöngyszemek/ találhatók /fagyöngy/. Ezeket együtt kell megfőzni, forró zsirban átkeverni. Meleg tűzhely, vagy kemence elé ülve bedörzsölni a reumás részt, utána ruhával átcsavarni.

A hátfájás gyógyítása:

- A beteg hátát gyerekekkel jól meg kell tapostatni.

- Krumplit, vagy mohát kell megfőzni, forrón kendő köté téve a beteg hátára kell borítani.

- Reszelt tormát ruha közé téve a beteg hátára tenni.

Köszvény gyógyítása

- Vadnyulhát t kell a fájó testrészre tenni.

- Vizigyöngyöt kell szedni és azt rátenni.

- Bürköt kell megfőzni, vele fürdővizet csinálni, abba szénport tenni és tökszárat belefőzni s ebben megfürdetni a beteget.

Felfújás

- Koetes vises ruhát kell rátenni.
- Róssaburgonyát kell karikára vágni, nyersen megsózni és az egész fejet berakni vele.

Vese-fájás

- Kannamosót /zsurlót/ meg kell szárítani és leveléből teát készíteni s azt meginni.

A szem betegségei

A szembe került idegen tárgyat hagyirák "szemével" lehet eltávolítani. Ez kihossa, kitolja a szembe került idegen tárgyat. Az elmondó szeméből is kihosta. Neki is volt ilyen hagyirákja, mást is gyógyított vele, de valaki dobozostól ellopta. Az a hiedelem fűződik ehhez a rákszem-hez, hogy ha a földre leesik, hiába keresik, eltűnik, sohasem lehet megtalálni.

- Tavasszi metésséskor, amikor a szőlő sir, üvegbe fel kell fogni a szőlővizet és est kell a szembe csepegtetni.

Leggyakoribb szembetegség az árpa. Ennek gyógyítására a következő gyógymódok ismeretesek:

Három szem árpát kell a tüshely előtt kerekíteni és est mondani "Árpa én téged learatlak, a ló s... beduglak". Aztán az árpát a tűzbe dobja és est mondja: "akkor legyen árpa a szememen, mikor es ki fog kelni."

- Olyan párnának, vagy dunnának a csücskivel, amelyiken már meghalt valaki, kerekíteni kell a szemet.

- Késnek fonákával keresztet kell vetni a szemre és est mondani: "Szent kereszt veszisd el."

- A kutat hétszer körül kell járni és mindig egy árpa-szemet dobni a kutba s közben így számolni: sem nem egy, sem nem kettő..."

A fül betegségei

Fülsugáskor meleg sőt kell tenni a fülre. 2 cm széles,

20 cm. hosszú házivászonra rákenni, ezt orsóra felcsavarni, atán egy középen kifurt 15x15 cm. méretű deszkán át a fülbe dugni. A deszka feletti nagyobb részt elégetni, ez kitisztítja a fület, felszivja a lerakódást.

- Moha közé tetőn növő fülkürtöt /kövérkét/ kicsavarni, ennek levét kell bele csepegtetni a fülbe.

- Fülmirigy esetén sárga érett magugorka héját meg kell szárítani, édes tejben megfőzni, leszűrni, ruhára borítani és a fülre tenni.

A száj, torok, fog betegségei

- Fájós fogra tömjént, bagót, pezsgőt, foghagymát kell tenni.

A beléndek szárát, mint cigarettát meggyújtjuk, füstjét a beteg a fájós fogra szivja és hosszasan a szájában tartja. Ha a foga állja a meleget, a magból a parázsra hintünk és a beteg hajoljon föléje.

- Ha a nyelven pattanás van, kékkövet kell nyalni.

Timsót cukorral keverve kell rátenni a nyelvre.

Gégefájásnál a beteg a füstkivezető kürtőnél álljon meg, háromszor egymás után mondja: "Földanyám, torkom fáj, neked panaszodom, gyógyisd meg". Minden elmondás után csókolja meg a földet.

Pattanás, szemölcs, sömörög

- Pattanásra, kelésre tengerihagymát, tejfeles tésztát kell tenni.

- Szemölcsöt lószőrrel kell lekötni.

- Sömörögre az ablakon levő izzadságot, vagy pipamocskot kell tenni.

Kásaköpködéskor /így nevezik a kis területen megjelenő 20-30 kis kis pattanást/ vegyünk hajalt köleskását, azzal a beteg részt háromszor beköpdössük és ez beletapad. Ezt kell ruhával lekötni.

Mérgespattanásra tojást kell feltörni, fehérjét kiven-

ni, héjában maradó sárgájához söt, erős borsot, vagy paprikát tenni, átkeverni és rátenni.

- Katánggóré virágot vajjal összekeverni és ruha közt rátenni.

Seb

- Mély, szűrt sebre vajas kenyeret kell tenni.

- Mély nyitott sebre: cigaretta porával kell behinteni, majd forró olajba viaszt tenni, aztán hideg vízre önteni s a viaszt a sebre tenni.

- Ütilaput vagy hunyort /a mentához hasonló, tóban található növény/ kell rátenni.

- Katánggóré virágot vajjal összekeverni és hozzá egér farkkórót.

- Féherhátu laput megfőzni, levével mosogatni és borogatni a sebet.

- Gyűlt sebre édes tejben áztatott zsemlet kell tenni.

- vagy fehér oltott meszet, vagy pokolfüvet /kékvirágu növény/ és reszelt krumplit tejben megfőzve, székfűteát, /kamilla/ borsot, hagymát, szappant, zsirt, tejet összefőzni és ráborítani a sebre.

Harapás

- Nagy ezüstpénzt /régén 5 koronást, vagy 5 pengőst/ kell a sebre rányomni.

Égés

- Olajjal bekenni az égett részt és édes tejet rátenni.

- Mogyorófát elégetni, üszökjét megtörni lisztte és azt rátenni.

- Olajban főtt viaszt vagy nyers tojásfehérjét tenni az égett részre.

Fagyás

- Sós vízben kell áztatni a fagyos részt.

- Savanyú káposzta levét kell rátenni.

Tályog, törés

- Édestejbe vereshagymát teszünk, amikor a hagyma megpuhul, székfűvirágot teszünk bele, aztán kevés vajat és kevés lisztet. Összefőzve puhára kenjük.

- Moslékos dézsa széléről zsiradékot kaparunk le és tejnek tetejével összedolgozva rákenjük.

- Fehér mályvagyökeret megreszelve tejben megfőzve borogassuk a fájó részt.

- Amikor a genny már lüktet, a beteg a fájós ujjával a feneke felé mutat és ezt ismételteti: "amilyen a vendég, olyan a becsület."

- Körömméregre: a pincében vereshasú békát kell fogni, élve kettérepeszteni és azt ráhúzni a fájós ujjra.

- Kelevény ellen: kelevénybimbó 3 bimbóját fél liter vízbe tesszük és pár szem köménymagot teszünk hozzá. Ezt lefőzzük felére és ezt a teát kell meginni.

- Támadást nyilakő-vel /kőkorszakbeli kőbalta, ami a földből került elő, amit a hiedelem úgy tart, hogy ez a villámcsapáskor az égből esik le mint istennyila és a villámlás helyén a földbe furódik, onnan ásta ki valaki/ lehet kerekíteni. A nyilakövet előbb hétszer meg kell szenteltetni a templomban, csak azután lehet vele kerekíteni. A kerekítés mindig az Atya, Fiu, Szentlélek nevében történhet. Adatközlőnek is van ilyen nyilaköve, drága kincsként őrzi, gyakran kerekít vele.

Réknólyagra

- Szárazkenyér héjat összetörni, sóval összegyúrni és úgy tenni a sebre.

- Fekete selyemszálat tüvel áthúzni a hólyagon.

- Tengeri hagymát kell rá tenni.

Méhcsipésre

- Ecettel kell pocsolni a megcsipett részt.

- Bármilyen háromféle füvel kell bedörzsölni.

Lázás gyermekre

- Mogyoróhagymát, vereshagymát és foghagymát törőken-

dőbe összefogni, a küsszék fonákán kalapáccsal megtörni, egy tányérba ecetes vizet önteni, abba kell a hagymát eldolgozni és ezzel a lázasnak mindenét átörzsölni.

- A gyereket pisis ruhába kell becsavarni.

Orrvérzés

- A takaróra vizet kell önteni.
- Háromszor szivjon fel vizet az orrába a tenyeréből.

Szemölcs

- A szemölcsöt lószőrrel kell lekötni.

Nyílallás

- Valamilyen italba /pl. rum/ öntve igyon lópisit.

Törött csontra

- Feketenadálytó gyökerét tejben kell megfőzni és azt leszűrve a tört részre puha ruha közé rátenni.
- Pókhálót takonnyal keverve kell rátenni a törött részre.

Féreg

- Csuzdafa szárával meg kell csapni az állatot, amelyben pondró van, és akkor az kihull belőle.

Érpattanás

- Ha kicsattan az ér, esüst pénst kell rányomni, hogy összeforrjon alatta.

Kelés

- Pénzzel kell kerakíteni és utána a pénst eldobni.

Csizmatörés

- Pókhálót kell rátenni, amelyre előbb valaki az orrát ráfujta.

Rifujt kézre, lábra

- Vaját, tejet vagy meleg zsirt rá.

Repedt sarokra

- Az úton, a tengely végéről lehullott szekérkenőcsöt, vagy meleg fagyút kell rátenni.

Bőrkeményedésre

- Juhfagyút, kékövet, vadnyulhajat összefőzni és azt rátenni.

Kólika ellen

- Házi fodormenta levelét megszáritani és vízbe megtörve beletenni és lenyelni.

Szeplő ellen

- Tyukbélzsirt kell megpirítani és a szeplős részt azzal bekenni.

Polyósó, orbánc

- Régi, avas hajat kell rátenni.
- Porcukorral kell meghinteni.
- Piros kendővel kell bekötni.
- Óhajat olvasztani, megpirítani, tollal az arcára rákenni, porcukorral vastagon meghinteni, piros ruhával az egész arcot beborítani.
- Sárga vadtátogó virágot tűzre tenni és azzal megfűstölteni az orbáncot.

Vagyesek

- Kis daganatot vereshagymával kell gyógyítani, mikor új hold van, így: "az én daganatom foggyon, a holdvilág teljen".
- Ha a más betegségét magán mutatja valaki "kőhöz legyen verve", mert ő kapja meg.

- Szentelt vízzel hintik meg a lakodalmas sereget, a gyermeket, hogy aludni tudjon, szentelt tömjént kell tenni a fájós fogra.

+

- Ablakon át terhes asszony ne nézzen be halottas házba, hogy sárgaságot ne kapjon.

- A haldoklót nem szabad siratni, mert nem tud meghalni, "felsirják".

- A káromkodó ember nehezebben hal meg.

- Ha az égről lefut egy csillag, meghal valaki.

- Míg a koporsó nincs lezárva, a halottra legnagyobb melegen sem szabad ablakot nyitni.

- Amerre a halottas menet halad, az utcára nyíló ajtót /üzletet/ be kell zárni.

+

- Megtudja a házigazda, hogy ki vitte el a tehén hasznát, ha tejét tesz a földre, az asszony rátapos, a tej sárgáján megjelenik annak a képe, aki elvitte a tejet.

- Odajön a házhoz, aki elvitte a tehén tejét, ha turószacskót és a szűrőt főzzük.

- Ellés után aznap senkinek sem szabad a házból kiadni semmit, nehogy elvigye a tejet.

Szücs Erzsébet.

IDŐJÁRÁSI NÉPREGULÁK MEGYASZÓN

Január:

Vizkereszt napján, ha az eresz csöpög, vagy a kerékvágásban vizet ereszt a hó: termő idő lesz.

Február:

Dorottya rotyyantja.

Dorottyakor a nyúl is tapogatva jár a jégen.

Ha Gyertyaszentelőkor a borz a lyukában marad, hideget jelent, ha kijön, nem fél tovább a hideg szélről.

Úszögös Péter és Mátyás napján ha hideg jön, 40 napig tart.

Ha a szobába Gyertyaszentelőkor a nap besüt, akkor farkasordító hideg telet lehet várni.

Pál napkor, ha süt a nap, a medve kibujik és visszabujik a barlangjába, mert még nagy hideg lesz.

Március:

A márciusi hó még akkor se jó, ha zsákban viszik keresztül a határon.

Ha József napján az özvegyasszony ekéje is kimegy a határba, jó termés lesz.

Április:

Nagypénteken, ha eső esik, minden vasárnap pünkösdig esni fog és változó időjárást lehet várni.

Ha Tibor napján a rétek még nem zöldelnek, a gazdák remélhetik, hogy jó termésük lesz.

Szent György napja után annyi harmat lesz, amennyi szent Mihály napja előtt volt a megelőző esztendőben.

Ha a szent György napi virág bőven terem, bőséges lesz, ha nem drágaságot jelent.

Ha április nedves, bőséget várhatunk.

Ha áprilisban az ég dörög, jó és hasznos időt jelent.

Ha a fülemüle hallgat Márk napján, változó tavaszt jelent, ha énekel jó tavaszt, hideget.

Május:

Ha Fülöp és Jakab napja nedves, középsterű lesz a termés, ha meleg és tiszta, bővebb.

A Pongrác napi eső a mezőnek jó, de a szőlőnek árt, a május igen nedves a június száraz lesz.

Ha Gyümölcsoltó Boldogasszony napján a gyümölcsfát meghasogatják, bő termés lesz.

Június:

Medárdus napja ha tiszta, jó nyár lesz, de ha eső esik, negyven napig folytatja.

Keresztelő János előtt ha esik, négy napig folytatja.

Ha előtte a kakukk jókor kezdi a szólást, lesz bőven gabona.

Július:

Ha a hangyák és gúzúk nagy halmot hordanak, hideg esztendőt várj. Jakab napja éjszaka ha tiszta, jó bőség lesz a kertekben, ha esős, változó, jó a dió és mogyoró.

Augusztus:

Szent Bertalan napján amilyen az idő, ahhoz hasonlít az egész ősz.

Szeptember:

Ha a gólyák, fecskék, vadludak, darvak hamar elmennek, korai hideget lehet várni.

A Máté napi szép idő, ha tartós, jövőre sok gyümölcs terem.

Október:

Ha a fának levelei sokáig hullanak, nagy telet, ha hamar avarrá lesznek, korai hideget és a jövő esztendőben bőséget jelent.

November:

Amilyen az idő Erzsébet, Katalin napján, olyan lesz karácsony havában.

December:

Ha szilveszter napja, éjszakája egyforma, azt mondják:

"Szilveszter végezte jól nekünk az időt,

Várhatunk ezután boldog újesztendőt."

Napi időjósítások:

Ha borulatba nyugszik a nap, napok múlva eső lesz.

Ha a hold kerülete homályos, eső várható.

Ha idegen faluból álhallatszik a harangszó, időváltozás lesz.

Ha a forgószél magasra felviszi a port, hosszú szárazságot jelent.

Ha Abaujszántó felől zendül meg az évben először az ég, akkor sok eső, jégeső, égháboru lesz egész éven át.

Tóth József

GYERMEKJÁTÉKOK CIGÁNDON PONYBAN ÉS FILKEHÁZÁN

L e f u t ó

Először kiválasztják a játékteret, amelynek sima hely szükséges. A játéktér, vagyis a pálya 40 méter hosszú és 20 méter széles.

A játékosok száma 8 vagy 12. Lehet több is.

Amikor megvannak a játékosok, megtörténik az elosztás, az un. aggy-véggyezés. Feldobnak egy 10 fillérest, és amelyik eltalálja, az vesz. Először választják a legjobb játékosokat és az a a gyengéket. A mikor minden játékos elkelt, elkülönül a két csapat.

Ezután a játékosok kijelölik a kifutó pontot a labdaütés helyétől, ami kb. 30 m futótávolságot tesz ki.

A labdaütő pontot nevezik fentnek, a lefutó pontot pedig lentnek. Hogy melyik csapat kezd, azt szintén pénzfeldobással döntik el.

A fent levő csapat vezetője kezébe veszi a botot, a lent levő csapatból egy dobja a labdát, úgy, hogy az ütő elűthesse. A fent levő csapat minden tagjának három ütése van, ha eltalálja a labdát.

Az ütést bőr-nek nevezik. Ha nem talál, akkor azt mondja lesülttem. Aki mind a hármat eltalálja, a kijelölt pályán le és vissza kell futnia. A lent levő játékosoknak az a céljuk, hogy a futót a labdával leüssék. Ha leütik, akkor ők kerülnek fel, és a fenti csapat jön le.

A fent levő csapat, ha veszélyesnek látja a labdaütés alatt a lefutást, még az utolsó játékos ütése alatt is lefut-

hatja a pályáját, a lefutó játékos a labda adogatója is lehet a labdával.

/Cigánd/

K i k o p o g ó

A hunyt kiszámolással választják meg. A kikopogó egy fa, vagy fal.

A hunyó 500-ig számol a kikopogónál, míg a többiek elbujnak. Ha a hunyó mindenki kikopogta, akkor ismét ő hunyt. De ha a hunyó kopogja ki, akkor az lesz az új hunyó, akit legelsőnek kopog ki.

A játékokat 6-12 éves fiúk játsszák.

/Fony/

C s ü r k é z é s

Hárman, négyen, öten vagy hatan játszhatják.

A csürköt leteszik egy lapos kőre és kijelölnek három lépés távolságot. A játékosok egymás után ütnék. Amelyik játékos nem találja el a csürköt, az megy el szedőnek. A szedő szalad a csürökért, és ő is dob.

Ha eltalálja a követ, akkor ő üt.

/Filkeháza/

K a r i k á z á s

Négy játékos és egy kondás van.

A labdának egy gödröt ásnak ki. Mindegyik játékos vág egy méteres botot. A kondásnak az a célja, hogy a labdát beüsse a gödörbe. A többi játékosok ezt nem engedik és a labdát mindig visszaverik.

Addig játsszák, míg a kondás a labdát be nem ütötte a gödörbe.

K u t b a e s t e n

A játékot akárhányan játszhatják.

Egy játékos az ajtóhoz megy és azt mondja:

- Kutba estem.

- Ki huzzon ki? - kérdik tőle.

Az előbbi játékos mond egy nevet. Akinek a nevét mondta, annak meg kell csókolni az első játékos, a helyet cserélni. A játék kezdődik előlről.

/Filkeháza/

K u l c s o c s k á z á s

A játékot csak sokan játszhatják. Vagy egy hunyo és egy osztó. A játékosok sorban leülnek, és az osztónak kulcsot kell észrevétlenül valamelyik játékos kezébe tenni.

Akkor ezt éneklik:

Itt sörög, ott csörög,

Gyere elő pápa.

Megfőtt a jó kása.

• Piros csizmát huzok a lábadra.

Itt a lakat, itt a kulcs,

Gyere elő pápa.

A hunyónak szabad nézni az osztót. És meg kell találnia a kulcsot.

Ha nem találta, akkor ő lesz a hunyó.

Ha megtalálta, ő lesz az osztó, és akinél megtalálta, az lesz a hunyó.

/Filkeháza/

György Károly - Kiss Irén - Farkas Gyula

J Á T É K O K M E Z Ó N A G Y M I H Á L Y O N

A gyerekek szabadidejüket játékkal töltik el. Játékaitkat vagy maguk találják ki, vagy az öregebbektől veszik át. A játékokat több csoportra oszthatjuk fel. Vannak olyanok, melyeket kizárólag fiúk játszhatnak, és vannak olyanok is, melyeket csak lányok. De találunk a játékok közt olyanokat is, melyeket közösen is játszhatnak a gyerekek.

1. Putyóka: A gyerekek sárból lepényt készítenek, és jól meggyurják, hogy ne legyen benne rög. A közepére kis horpadást csinálnak. Ebbe a lyukba beleköpnek, és a horpadást betapasztják. Azután a földhöz vágják. Ha jól sikerült, akkor durran.

2. Icik: Általában a lányok játszik. A földre rajzolnak fával vagy valamilyen éles kővel először egymás mellé két egyforma négyzetet, kb. 50 x 50-es oldalakkal. Alá ugyanilyet de egyet. Az alá ismét kettőt, alá pedig három egyest. A játékosok egy lapos kővel dobznak először az első négyzetbe, azt átugorva végig ugrálnak mindegyiken, aki belép abba a négyzetbe, kiáll. Az nyer, aki hiba nélkül végig jut mindegyiken.

3. Bigé. A játékosok két csoportra oszlanak, és vágnak maguknak egy 50 cm-es és egy 20 cm-es henger alakú fát. A rövidebbnek a mindkét végét kihegyezik. A másikat csak lelepitják. Ez az ütő. A földbe hosszanti lyukat válynak. Erre helyezik rá keresztben a bigét. A társaság egyik fele a lyukhoz áll, a másik pedig kimegy. A bentmaradottak egyike ráhelyezi a bigét a lyukra. Addig a másik csapat elhelyezkedik, hogy a kirepülő bigét minél könnyebben el tudja kapni. A lyukra tett bigét kilöki. Ha a kint állóknak sikerül elkapni, akkor aki lőkött, kiáll. Ha

nem fogják meg, csak beérték, akkor az, aki beírte, egyet lép előre és megcélozza a bigeütöt. Ha nem kapja el a bigeütöt, akkor az, aki lökött, felveszi az ütöt, hármat ráüt a bigére s így ugratja tovább. Ekkor leméri a lyuk és a bige közti távolságot. Szemmértékkel leméri és kikiáltja, hogy hányszor van meg benne az ütő hossza. Ha nincs meg benne annyiszor, akkor lesül, ha pedig megvan, akkor azzal a számmal gyarapítja a csoportja vagyonát. Az a csapat győz, amelyiknek egy-egy fordulóban több pontja van.

4. Méta. A játékosok két csoportra oszlanak. Van egy vár és leszaladó, valamint egy méta /rongy labda/ és egy fél méteres métaütő /fából/. A várban lévőek ütik a métát. A kintállóknak arra kell ügyelni, hogy elkapják a métát. Ha a kintállók közül jobbkézszel, vagy kétszer balkézszel valaki háromszor elkapja a labdát, akkor a két csapat helyet cserél.

Amikor a métát ütik, a bentállók közül aki már ütött, az lefut a leszaladón. Egy játékos hármat üthet. Első ütésre leszaladnak azok, akik már ütöttek. Ezeknek legkésőbb a harmadik ütésre vissza kell érni a várba. Ha utközben a másik csoport tagjai közül valaki eltalálja a labdával a befutókat, a két csoport ismét helyet cserél.

5. Átváltozás. Ehhez a játékhoz legalább hat játékosra van szükség. Az egyik játékost kiküldjük a szobából. Amíg kint van, addig ketten gyorsan átváltoztatják külsejüket, úgy, hogy kicserélik kabátjukat, cipőjüket vagy más ruhadarabjukat. A kiküldött játékost ezután behívják, és ki kell találnia, hogy kik cseréltek ruhadarabot és milyet. Öt-tíz perc gondolkodási időt adunk neki, ha addig nem találja ki zálogot kell adnia.

6. Vadász játék. A játékosok két sorban, egymással szemben állnak fel. Két sor között legalább 20 méter távolság legyen. Az egyik oldalon kilép a vadász és az ellenfél sora elé megy. Ebben a sorban a játékosok előre nyújtott karral állnak. A vadász futólépéssel halad el az ellenfél sora előtt, és megtévesztésül hol egyik, hol másik játékos előtt tesz úgy, mintha le akarna csapni. Hirtelen azután ráüt egyiknek a kezére, majd meg-

fordul és visszafut a saját helyére. Akinek a kezére ütött, az a vadász után veti magát és igyekszik elfogni, mielőtt az a helyére ér. Ha sikerül elfognia, akkor ő győzött és ő lesz a vadász, a másik pedig a foglya. Ha nem sikerül, akkor fogságba került. A vadász ezután a helyén marad, és a mellette álló indul vadászatra. A fogoly mindig a mögé a játékos mögé áll, aki őt foglyul ejtette. Ha sikerül olyan játékosot foglyul ejteni, akinek már van foglya, akkor a fogoly vagy a foglyok visszamehetnek a sorba és résztvehetnek ismét a játékban, szabadokká váltak. A játék addig tart, míg egyik vagy másik csoport minden tagja a fogságba nem esik.

7. Teherhordó számár. A játékosok egymás közül kiszámolják, hogy ki legyen a számár. Bekötik a szemét és körülvezetik a szobában. A számárnak egy kézzel meg kell tapogatnia különböző tárgyakat /nem butorokat/, és meg kell mondania, hogy mi az. Amit előszörre nem tud kitalálni, azt a karjára, a vállára, vagy a nyakára akasztják. Ezt tízszer, tizenötyszer meg kell ismételnie. Végül levesszük a számár szeméről a kötést. Bizonyára ő csodálkozik majd a legjobban, hogy nem találta ki a ráaggasztott tárgyakat. Amennyiben a számár kitalált egy tárgyat, akkor levesszük a szeméről a kötést, és a játék kezdődik előlről. Az egész nagyon alkalmas arra, hogy a társaság jókat nevéssen.

8. Állatvásár. Tetszésszerűen számban vehetnek részt a játékosok. Fiúk, lányok egyaránt. A játékmester beáll kereskedőnek a társaság megválasztja a vevőt. /Lehet sorsot is húzni/. Most a vevő elmegy jó messze, hogy ne hallja, mi történik a társaságnál.

Ott a kereskedő a társaság minden tagját kinevezi állattá, amíg a játékrendező viszi a dolgát, már is mulatságos, de még mulatságosabb, ha a játékmester készen /tehát megírottan/ magával hozott olyan kártyalapokat, melyek mindegyikére egy állatnév íródott, pl. kenguru, zsiráf, kacsa, csacsi, teve, ló, stb./ Azért kell készen hozni a kártya lapokat, mert a megírást megvárni unalmas dolog és a jókedv rovására megy. Az

nem baj, ha a kártyák száma több, mint a játékosoké, csak kevesebb ne legyen. Azért aki ezt a játékot rendezi, tartson magánál mindig sok ilyen megírott papírt. Ha a kártya után megy a besorolás, a társaság minden egyes tagja húz egy lapot és azt hangosan felolvassa. Cserélni nem szabad. Aki nem vállalja a neki szánt szerepet, az kilép. Mikor így rendben vannak, a kereskedő szolítja a vevőt. Ez jön, és pl. azt kérdezi:

- Van-e oroszlan eladó?

Ha van, akkor a szolított kiugrik a sorból, és szalad a játéktér tulsó oldalára és onnan vissza. A vevő kézzelkötéssel jelzi, hogy megvette az állatot, és utána iramodik. Ha megfogja, akkor a megfogott kiáll a sorból, ha nem, akkor visszalép és más kártyát húz, vagy más nevet kap.

9. Bujósdí. /Játék szabadban és lakásban/. Ezt a játékot mindenki ismeri. Alkalmas rá az olyan terület, melyen elbuvásra alkalmas helyek /bokrok, szénaboglyák, udvarok stb./ vannak. Játshatják fiúk és lányok, de a játékosok száma ne legyen nagy. A hunyt kiszámolják maguk közül és bekötik a szemét. A többiek elbujnak. A hunyt számol pl. 50-ig, utána leveszi a kendőt a szeméről, és a többiek keresésére indul. Az lesz a hunyt, akit először megtalál.

10. Fogócska. /Játék a szabadban/ Ez is ismert és egyszerű játék. Nagy társaság játszhatja. A játék a fogó kiszámolásával kezdődik. Ha megvan a fogó, kijelölik a menedékhelyet. A fogó kivételével mindenki futásnak ered. Akit a fogó kezével megérint, az lesz helyette a kergető. A menedékhelyen levőket megfogni nem szabad.

11. Gondolatolvasás. /Játék lakásban és szabadban/ Egyike a legszebb játékoknak.

A társaság elhatározza, hogy csak a lakásban lévő tárgyra lehet gondolni. Azután megválasztják a gondolatolvasót és az ki-megy, a társaság most közösen gondol valamit: pl. naptár, és szólnak a játékosnak, hogy bejöhet. Az most kérdéseket tesz fel a játékosoknak:

- Nagy a gondolt tárgy?

- Nem. /Mindig csak igennel és nemmel szabad felelni./
- Fából van?
- Nem.
- Papirosból?
- Igen.
- Az asztalon van?
- Nem.
- A falon?
- Igen.
- Keretben lóg?
- Nem.

Miután keretnélküli papírtárgy aligha lesz más a szobában, a gondolatolvasó most már kitalálta: naptár.

Ha a játszók száma nagy, csak egy kérdést szabad a gondolatolvasónak mindenkihez intézni, ha kevesen vannak, két, esetleg három kérdést is. Akinél eltalálta a tárgyat az megy ki.

Kaló Gyula

TARJÁNI ANDRÁS
NÉPDALKINCSE

Sály község a Bükk déli nyúlványai között, egy paktól kettészelt völgyben fekszik, távol a vasutttól, a főutvonaltól. Ebben a festői szépségű faluban még ma, a nagy átalakulás idején is megtalálhatjuk néphagyományunk emlékeit. Régi házak, munkaeszközök, használati tárgyak, ruhadarabok, szöttek, élő vagy legalábbis emlékezetben megőrzött szokások beszélnek itt ma is hagyományainkról. De talán mindennél beszédesebben a faluban élő népdalok szólnak erről. Sályban ugyanis nagyon szeretnek dalolni az emberek. Itt még az utcán is lehet nótaszót hallani a legényektől, különösen szombat-vasárnap este. A falu legjobb énekesei közül is kiválik azonban dallamkincsével egy 71 éves pásztorember: Tarjáni András.

Maga az ember még népdalkincs nélkül is értékes volna a néprajzi kutatás számára, olyan ősi hagyományok hordozója. Régi pásztorcsalád utolsó pásztorkodó tagja. A nagyapja: Antal, pácás bacso volt. Hatnyáj birka, hat bojtár tartozott a keze alá. Minden két nyáj birkája között volt egy "nagy fehér örvasas kutyája, meg egy szamara. Ez vitte a takarózójukat, portékájukat, mer' ők mindig ott háltak, ahol rájuk esteledett." A bacso tisztség a legmagasabb fokozat volt a pásztorszervezetben. András bácsi ma is büszke rá, hogy a nagyapja ezt az irigylet pásztori méltóságot viselte, melyet még a nóta is megénekelt:

"Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
Ugy tisztelnék, bacso kend kegyelmed."

Erre a méltóságra kétségtelenül csak egészen jó szakmai tudása emelhetette Tarjáni Antalt. Mestersége kiváló a hite is fennmaradt. Arról is emlegetik, hogy jó nótás ember volt, sőt úgy vélik: tudománya is lehetett. Egy boszorkánypatkoltatási esete ma is emlékezik a családban.

A nagyapa az apára is mindent ráhagyott. Ő azonban a juhászokdás helyett inkább a gulyásságot kedvelte. Ezt aztán kiválóan is értette. Ma is úgy emlegetik a faluban, mint aki "a jószágnak fölöttébb gondját viselte. Ha tavasszal elejibe hajtottak egy növendékmarhát, ő meg tudta ősszel is mondani, hogy ki hajtotta oda. Pedig vót úgy, hogy a gazdája se' ismerte meg, olyan szépen kifejlődött a jó gondviseléstül." Mikor már megöregedett, s nem pásztorkodott, akkor is sűrűn fordultak hozzá az emberek segítségért a jószág körüli bajaikban. Eből aztán "hóta napjáig kitartotta magát. Nem szorult senki kenyerére." A családi dalkincs jó részét is megőrizte, sőt a tudományt is örökölte. Meg tudta rontani vagy javítani a tehenet. Értett a kutya megnémitásához. Mikor folyt a faluban az urnapi körmenet, - mondják - akkor kiment a temetőre. Leszakított egy-egy marék fűvet. Ezt aztán eladogatta. Azt mondta, hogyha ezzel kiforrázzák a fazekat, akkor "nagyon fölös lősz benne a tej."

Ez az ember rengeteg nótát tudott. Azonkívül furulyán, sőt ódaluvós furulyán /fuvola/ is játszott.

Ilyen ősökre tekinthet vissza Tarjáni András. Vagyont ugyan nem hagytak rá, hiszen szegény emberek voltak, de annál bőségesebben örökölt tőlük hivatásszeretetet, állatokhoz való hozzáértést, készséget a természet jeleiből való olvasásra, régi szokásokat, zenei képességet és jelentős dallamkincset. Ezt az apai örökséget, a zömében pásztornótákból meg balladákból álló dalanyagot azután Tarjáni András még többféle forrásból is szaporította. Nyolc évi ismeretségünk alatt összesen 351 dallamot jegyeztem le tőle.

Próbáljuk meg először számbavenni Tarjáni András daltanulásának forrásait, dalolásának alkalmait, majd vessünk egy pillantást dallamkincsére és hangszeres zenéjére. Végül nézzük

meg, hogy mit tud a család ezekből a dallamokból, vagyis mi a sorsa egy ilyen gazdag, nem mindennapi dallamkincsnek.

Legelső dallamai, melyeket megtanult és énekelt: gyermekdalok voltak. Karikába fogódzva énekelte, játszotta valaha őket a kis sályi gyermekpajtásokkal. Ezeket azonban nem tartja igazi daloknak, csak afféle gyerekes. haszontalanságoknak. Egnél többet nem is mondott belőlük.

Daltanulásának legjelentősebb szakasza az édesapja mellett töltött bojtárkodása idejére esik. 13-17 éves serdülő korára. Érdekes, hogy csak a pásztori munka közben tanult dalokat édesapjától. S az ő gyerekei, unokái is csak akkor sajátítottak el valamit az ő dalaiból, mikor munkájában segítettek neki. Más alkalommal nem tanultak tőle még akkor sem, hogyha pl. odahaza dalolt is nekik néha egyet-egyet.

A családi örökségként kapott ősi dallamok nemcsak a mi szemünkben képezik legértékesebb rétegét Tarjáni András dallamkincsének, hanem ő is ezeket szereti a legjobban. Ezeket is tudja a legbiztosabban és a legszebben is énekelni. Pentaton hangkészletük, ereszkedő dallamformálásuk miatt ezek állnak legközelebb zenei lelkialkatához. Szövegük pedig szeretett foglalkozására, meg a saját sorsában átélt élményekre emlékeztetik. Nézzük meg hát egy ilyen dallamot.

Parlando rubato

Pol-la-gan le-gel a ju-hom

De szé-pen mól a ho-lom-pom

Két szé-lin áll a boj-lá-rom

kö-zé-pi-be jo san

De éneklí ezt a dallamot a következı szöveggel is:

A mezei kis pacsirta
Mind a két szémét kisirta,
Repdösi a magos eget
Szánja gyászos életémet.

Szépen szól a kis pacsirta
Szava az eget hasítja.
Idegöny föld kedves hazám,
Mindön asszony édessanyám.

Milyen megrázóan is festi a bujdosó magyar ember magárahagyatottságát, otthontalanságát ez a költői szépségű dalszöveg. Nem csoda, hogy a kinn az erdei legelőkön, ahol a kutyáján s a juhain kívül élőlényt alig lát Tarjáni András, ahol igazán csak az égi madarak a társai, sokszor eldudolja ezt a dalt.

Másik jelentős dal tanulási forrása legénykori jóbarátja: Czövek Farkas Pesta. "Evvel az égy jó emberemmel danolászgattam, mikor legénykedni kezdtem." Ujstilusu dallamainak javarészt, a falusi parasztemberek akkori legkedvesebb nótáit ettől a legénykori pajtásától tanulta meg. Csillag, csillag de szépen utazol... Sűrű ötét felhő... Tizenhárom fodor van a szoknyámon... meg a hasonlóak innen kerültek dalkincsébe.

Lássunk közülük is egyet.

Giusto 1-88

Csillag csillag de szépen u - ta - zol
Nem látod-e a ró - zám vo - ta - hol
lát - tam biz én ott a fel - só ré - lén
É - te - ti a la - vót kö - lö - fé - kén.

A bálok, lakodalmak szerinte nem voltak jelentősek dal-tanulás szempontjából. "A bálba' nem danolásztunk, csak tán-coltunk. Ezek a csárdások eszémbé ső vétak nekőm," - mondja visszaemlékezve.

Hanem a katonaság ideje annál jelentősebb volt dal-tanulás szempontjából Tarjáni András életében. Az itt tanult dalanyagban három réteget különböztethetünk meg. Számszerint kevés, de annál értékesebb a régi dallamu, katona életre utaló szövegű dalok csoportja. Ilyen pl. a 'Sohase' vétettem Kassa városának... kezdetű, melyet egy Salamon nevű őrmestertől ta-nult meg. Jóval több azonban azoknak az értékes, bár közis-mert újstilusu katonanótáinak száma, melyeket az első világ-háboru idején szélteben-hosszában énekeltek a magyar katonák. Ferenc Jóska ha bevettél huszárnak... Esik eső szép csendesen esik... Mikor kezdtem a kufferom pakolni... meg a hasonlók. Kivülük azután a háborus évek alatt még sok értéktelen műdal, sőt olykor trágár szövegű sláger is ráragadt. Ezekre emléke-zik ugyan, de dalolni nem igen szokta őket.

A katonaság után is tanult még újabb dalokat, bár ezu-táni daltanulási alkalmai már nem voltak jelentősek dalkincsé-nek gyarapítása szempontjából.

Téli estéken a házukban sok éven keresztül össze-gyűl-tek a fonóból is az asszonyok. Az orsópergés mellett sokat daloltak, mókáztak. Az ő dalaik is megmaradtak a fülében, bár ezeket nem sokra értékelte. "Azok is nóták?" kérdezte róluk lenézően. Asszonyos dalok ezek szerinte, s nem illenek a fér-fiemberhez, a pásztorhivatás komoly folytatójához.

Érdekes, hogy "magyarnóta" anyagát nem is olyan ré-gen szerezte. A kácsi tsz-ben egyszer szemináriumra kellett járnia, s a szeminárium vezetőjétől tanulta a Vihar a leve-let... meg a hasonló műdalokat. Ezek azonban annyira idegenek tőle, hogy nem is tudja jól őket. Bizonytalan éneklésük köz-ben érezzük, hogy mennyire kinlódik velük, s milyen idegenek az ő világától.

Mikor él Tarjáni András nagyszámu dallamkincsével? Legtöbbet munkája közben dalol, pedig ilyenkor a juhokon kívül

más alig hallja. S mégis mindig érzelmi telítettséggel énekel. Reggeltől estig való egyedüllétében, ott a nyáj mellett az ének teszi számára elviselhetővé a magányt. Nem csoda, ha ebbe beleadja szívét-lelkét. Ebben találja meg esztétikai és szellemi igényeinek kielégülését.

Szívesen dalolt otthon a családjá körében is, mikor együtt lakott velük a tanyán, s a juhászdél alatt hazament. Ilyenkor leült csengő- vagy kolompszifját varrni, apró-cseprő munkát végezni, s e közben is mindig dalolt. "Neki mindig jókedve vót - mondja róla a felesége, - mindig dalolgatott." Ilyenkor a családtagok rendszerint csak hallgatták, de nem daloltak vele.

Esténként András bácsi daltudása nagy vonzóerőt gyakorolt a szomszédokra is. Szívesen eljöttek hozzájuk szomszédolni, hogy hallgathassák. A András bácsi is "szerette a barátságot." Szívesen elhívták a falusiak pincézni is. Bár ő két pohár bornál sosem ivott meg többet, de jó nótái miatt néha még erőszakkal is elcipelték a pincébe.

Ha meg a falutól messze, csak pásztorok között volt, akkor este jött össze velük közös dalolásra. "Mikor este behajt a pásztor, akkor mán szabad ember - mondja András bácsi. Ilyenkor gyöttek osztán a juhászlegényék danolni, még hozták a jó hangszőréket. Citera nem kellett azoknak. Vót furulyájuk, klánétájuk. Játszották a jó nótákat. Aztán danoltunk, még beszélgettünk."

Nevezetes dalolási alkalmak voltak még a pásztorok életében a vásárok alkalmával rendezett kocsmái összejövetelek. András bácsi felesége ma is rosszállólag emlegeti, hogy egyszer, mikor a vásárba együtt vótunk, András összeakadt ezéssel a juhászokkal. Ugy eltűnt velük, hogy még se találtam. Külön-külön mentünk oszt' haza." A vásár régen mindig két napos volt. Szombaton volt az állatvásár, vasárnap meg a kirakodóvásár. Szállásgondjuk nem volt a juhászoknak. Mikor elrendezték az állatok körüli dolgaikat, megcsinálták a vásárt, beültek a kocsmába, és itt köszöntött rájuk a kirakodóvásár napja. Itt aztán szégyen lett volna, ha valaki még dalolni sem tud. Illő

volt, hogy minél szebb és hosszabb pásztornótákkal, balladák-
kal tünjék ki pásztortársai előtt. Itt azután elbeszélgettek a
helyzetükről. Megkérdezték egymástól: "Nálatok milyen a bér?
Mink még elmondtuk, hogy nálunk vilken bér van. Ha jobbnak lát-
tam egy helyet, akkor odamentem. Mikor kibeszélgettük ma-
gunkat, akkor oszt danoltunk. Először mindig azt mondtuk el,
hogy: "Nem messze van ide Kismargita." Aztán nótá-nótát köve-
tett. Előkerült a cigány is. Huzta a talp-alá valót, s a csár-
dák sok szép pásztortáncnak lehettek tanúi. Horváth János 68
éves sályi ember emlékszik, hogy gyermekkorában vásár alkalmá-
val látott ilyen pásztormulatságot.

Sőt ezen a mulatságon még egy nevezetes dolog is tör-
tént. Hajdu András sályi kanász-számadó jó vásárt csinált. El-
adott hat süldőt, még hozzá nem is rossz áron. A vásár termé-
szetesen a csárdában folytatódott. Megszóltak a nóták, s o-
lyan jó hangulat kerekedett, hogy a pásztortáncokban való jár-
tasságukat is kezdték már többen bizonyítgatni. S ekkor kide-
rült egy nagy hiba. Hajdu András, a híres kanász-számadó biz'
a nem tudott kanásztáncot járni. Rosszalólag mondogatták neki
a pásztorok: "Ejnye, ejnye András bácsi! Micsoda pásztorembér
maga! Mán kiházasította fiát is, és még sém tudja a kanász-
táncot?" Aztán az öreg is úgy gondolta, hogy ez bizony csak-
ugyan nincsen rendjén. Kiállt hát középre, intett a cigány-
nak, s a többi kanász mutatása nyomán megkezdődött a kanász-
tánc-tanulás. Először nehezen ment. Fél fél már nem is jár-
ta olyan rosszul az öreg. Hajnalban meg már úgy rakta, hogy meg
is csodálhatták. Igaz, akkorra a 6 süldő ára is benne volt már
a "tandijban", dehát oda se neki! Még a felesége sem haragu-
dott érte. Megállt a csárda ajtóban. Csipőre tette a kezét.
Onnan nézte nagy gyönyörűséggel, hogy "ez az András de szépen
is tudja járni a kanásztáncot."

A pásztor életéből sem hiányoztak persze, a faluban
szokásos dalolással összekötött közös munkaalkalmak, s összejő-
vetelek, mint a kukoricafosztás, a disznótor, meg a névnap.
Ezek is jó alkalmat adtak a dallamkincs használatára.

Vessünk most egy rövid pillantást magára a dallamkincsre. A dallamok rendszerezésénél első teendő volt a népdalok és műdalok, valamint a népies műdalok hatását mutató újabb népdalok szétválasztása. A népdalok újra két csoportra osztásával ismét közelebb kerültek az azonos stílusjegyeket hordozó dallamok. A dalok rendszerezésével Járdányi Pálnak a dallamrajz alapján történeti rendszerező elve látszott a legcélszerűbbnek.

Igy pontosan egymás mellé kerülhettek a rokon dallamok, s úgy helyezkednek el a rendszerben, akár a szövejtő szótárban az egyes szócsoportok.

Az I. csoportba sorolhatjuk azokat a dallamokat, melyeknek kezdő sora magasabb a záró sornál. Ebbe a csoportba kerültek az olyan dallamok, melyeket Bartók "régí stílusának" nevez, Kodály pedig a "népzene ősrétege"-ként tart számon. A magasjárású kezdősorú dallamok kategóriája természetesen jóval tágabb kereteket enged az eddigi régi stílus határainál.

Összesen 75 ilyen dallama van Tarjáni Andrásnak, 76-iknak ebbe a csoportba vettem egyetlen gyermekdalát is, mivel önmagában nem alkothat külön csoportot.

A II. csoportba kerülnek azok a dallamok, melyeknek kezdő és záró sora azonos. Ezek megegyeznek a régebben újstílusú dallamoknak nevezett osztállyal. Összesen 147 ilyen dallamot énekelt.

A III. csoportot az 59 dallam alkotja, melyen a népies műdal hatása érezhető.

A IV. csoportba pedig 69 népies és egyéb műdal került.

Érdekes Tarjáni András hangszeres zenéje is. Kitűnő hangszeres érzéke van, úgy, hogy jóformán saját magától megtanult katonai trombitán, s hatlyuku pásztorfurulyán játszani.

"Katonásknál mindig kürtös szerettem volna lenni" - mondja. Ostán el-el mentem ezékhöz a kürtösökhöz. Néztem, hogy csinálják? Egy párszor a kezembe is vettem a kürtjüket, s próbálgattam fujni. Ost úgy belejöttem, hogy a zabolót is elfujtam a lovaknak. Olyan hatalmasan bevált, hogy a lovak csak úgy kaparták a földet a jászol előtt, mikor elfujtam."

A trombita tudományának azután gulyássága idején nagy hasznát vette Tarjáni András. Még most is büszke arra a tudományára. "Mindig mondom ezeknek a mostani koca csordásoknak, hogy úgy hajtanak, mint mikor gyászmisével temetnek. Én mikor gulyás vótam, nem így hajtottam. Mikor réggel a bikát megéttem, utána kimentem a kertbe, föl a tetőre. Onnat futtam először, hogy jól hangozzon be az egész faluba. Először mindig ezt futtam:

Az asszonyok mikor ezt hallották, akkor tudták, hogy fejni köll a tehenet. Akkor vártam egy félórát, hogy fejjönék meg. Lőmöntem az alvégbe. Mikor eltelt a fél óra, ott kezdtem még a hajtást. Ott egy rendös katonamarsot fujtam.

Giusto 1-80

Lá-nyok, lá-nyok, lá-nyok a fa-lu-ba
 Fa-lu vé-gén szé-pen szőlő a mu-zí-ka
 Ad-dig i-szom mu-la-tok, míg csak be nem ruk-ka-lak
 Ha jel-visz-nek ka-to-ná-nak meg-sí-ról-nak en-gé-met a lő-ő-nyok

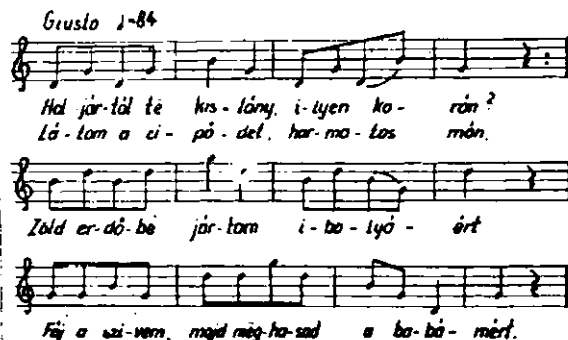
- Mikor a piacra értem, ott mindig rendszeren egy extra marsot futtam:

Giusto 1-82

- Amikor meg a postához fölértem, ott mindig ezt futtam:

Giusto 1-84

Haj jár-tól té krs-lány, i-tyen ka-rón?
 Lá-tam a ci-pő-del, har-ma-tos mán.
 Zöld er-dő-be jár-tam i-ba-tyó-ért
 Faj a szí-vern, majd meg-ha-sad a ba-bá-mért.

A felvégbe, meg ezt futtan:

Ment is minden reggel a csordahajtás, mint a parancsolat. Az asszonyok, de talán még a tehenek is tudták a trombitaszóbból a teendőiket. Vigan ment a fejés, minden állat szinte akkor lépett ki a kapun, mikor a csorda éppen odaért s csatlakozott hozzá. Olyan pontosan ment a kihajtás, mint az iskolában az órák rendje a csengetésre. S valami utolérhetetlen kedvességet, szépséget vitt ez a zenés kivonulás a mindennapi csordahajtás egyhangu munkájába. De szívesen hallgatta a falu népe a reggelenként felcsendülő trombitaszót. Még a tehenek is büszkébben lépkedtek rá.

Furulyázni is magától tanult Tarjáni András. Legfeljebb szemmel lesegette édesapja tudományát. Igaz, más utbaigazítást úgy sem tudott erre vonatkozólag adni, mint azt, hogy "Nédd csak kedves fiam, hogy rakom az ujjá, a furulyára." András bácsi nézte is. De sokáig hiába hordozta a szűrűjében a furulyát, sehoggy sem tudta édesapja után csinálni ezt a mesterséget. "Eccer osztán - mondja András bácsi - eszembe jutott az a nóta: Vörös kukoricaszár... Nagyon eszembe jutott. Előváltam a szűrűjéből a furulyát, megpróbáltam. Hát elmént. Attól kezdve tudok furulyázni."

Tarjáni András hatlyuku pásztorfurulyán játszik. Felesége szerint maga is tudott furulyát faragni. Ő ellenben azt állítja, hogy mással csináltatta hangszerét. C₂ alapú furulyáját csak a d₂ e₂ f₂ d₂ g₂ a₂ pentakord hangsört használja. Az

átfujást nem ismeri. Minden dallamot ebbe a pentakordba szorít bele, ha nagyobb terjedelmű is.

Ilyenkor persze elváltozik a dallam. Inkább a ritmusa, meg a fordulatok hasonlósága emlékeztet az eredetire. Furulyáján használt hangkészletéből következik, hogy inkább csak moll jellegű dallamokat próbál rajta játszani. Játékának érdekes sajáttsága az is, hogy a befejezésnél sohasem az alaphangján /1/ fejezi be a moll hangnemű dallamot, hanem annak kis tercén /d-n vagyis f_2 -n/, a kis szekundos alsó váltóhangot is érintve. Ennek a határozott durzárlatnak olyan ritmust ad, mely a verbunkos zenéből ismert un. sorvégző, bokázó formulára emlékeztet. Nemcsak véletlenül fejezi be ilyen módon a moll hangnemű dallamokat, hanem állandóan, következetesen. Több év távolságban is felvettem tőle furulyán ugyanazt a dallamot, s akkor is ugyanugy fejezte be. Legfeljebb a dallam cifrázásában volt némi jelentéktelen eltérés. Ha viszont elénekli a furulyázott dallamot, akkor mindég a moll alaphanggal fejezi be. Feltehető, hogy nemcsak énekelt dalait igyekszik furulyára átültetni, hanem valami régi hangszeres zenei emlék kötheti, mikor furulyázik. Ennek befolyása lehet öntudatlanul a moll dallam duros befejezése.

Hangszerjátékában gazdagabb melizmatikát használ, mint éneklésében. Ez a hangszer természetéből adódik, s annak jellegzetességeit hordozza magán.

*

Tarjáni András életéhez hozzátartozik még egy kedves hangadó szerszám, ami ugyan nem számít hangszernek, de a hangja állandóan ott muzsikál a legeltető pásztorember fülében: a csengő és a kolomp.

Tarjáni András háromféle fejtáját szokta a juhok nyakába kötni: csengőt, pergőt és kolompot. A csengő részből öntött kis harangocska, valaha cigánykovácsok öntötték. Sályban is értett a Darázs cigány a csengőöntéshez. A háboruban deportálták szegényt, és sohasem jött vissza. Most nincs senki, aki Sályban csengőt öntene. Kétféle csengőt használ Tarjáni

András: Böszörményi és karcagi csengőt. Mindegyiknek más a mérete, formája s így a hangja is.

A böszörményi csengő rézből öntött, csonkakup alakú kis harangocská. Alsó átmérője 11 cm., a felső 5 cm. Palástjának /oldalának/ magassága 8 cm. Palástja párhuzamosan futó kidomborodó peremekkel erősebben van tagolva. Ütője szíjjal van beleszerelve. A szíjbe egy elgörbitett hosszú szög van fűzve, alsó végén nehezékkal. A böszörményi csengő általában magasabb hangú.

A karcagi csengőnek simább az oldala, nincs annyira tagolva, mint a böszörményi csengőé. Ugyancsak rézből öntik, nagyobb méretei miatt mélyebb hangot ad. Alsó átm. 11,5 cm. felső átm. 5,5 cm. Palástjának magassága 10 cm. Ütője olyan mint a böszörményi csengőé. András bácsi szerint a "karcagi csengő szébb szólású". Igaz törékenyebb is, jobban kell rá vigyázni.

"Eccer édesanyám - szegény nyugodjon - rávágott a tehen farára egy karcagi csengővel, mert nem akart megállni fejés közben. Oszti' a csengő elhasadt mindjárt. A böszörményi csengő nem hasad el olyan könnyen."

A pörgőt és a juhos kolompot nem öntik, hanem vaslemezről kovácsolják. András bácsi szerint Tiszacsegén Csipkés Tóth csinálta őket. A pörgő kisebb, a juhoskolomp nagyobb méretű, lapított formájú, felfelé szélesedő harangocská. A pörgő alsó, ellipszis alakú nyílásának átmérője 6,5 és 4,8 cm, felső szélessége 10 cm. Magassága 8 cm. Ütője nagyobb szíjjal van beleillesztve, a végén kovács által készített szélesfejú vasszeggel.

A juhoskolomp alsó nyílásának átmérője 9 és 8 cm., felső szélessége 15 cm. Magassága 18 cm. Magasságának megfelelően ütőjén is hosszabb, nagyobb fejú vasszeg van a szíjba kapcsolva. A juhoskolompnak nagy, messzire hangzó hangja van. András bácsi szerint "két kilométerre is fülhallik a hangja a sötétben. Este sokkal nagyobb hangja van, mint nappal"

A csengő, meg a kolomp nemcsak arra való, hogy hangja segítse összetartani a legelésző nyáját, hanem abban győ-

nyörködik is a pásztor. Éppen ezért nagy gonddal válogatja őket össze, és büszke is a "jó szólásu" csengőre. Tarjáni András egyik széphangu csengőjéért pl. egy álló napig kaszált. Egy misés-csengő-ért két kolompot adott. Két szép hangu kolompját és pergőjét pedig Tiszacsegén vásárolta darabonként 24, illetve 12 Ft-ért. "Mikor összeráztam őket, hát összeesődültek a bámulására".

Természetesen nem minden csengő és kolomp hangja illik össze. Válogatásukban bizonyos népi harmoniaérzék megnyilvánulását sejtethetjük.

Most a nyugalomba vonulás után is őrzi otthon a csengőit, kolompjait András bácsi. Gyakran megnézi, megcsengeti őket. Gyönyörködik a hangjukban s ilyenkor el-el kezdi dalolni a szép régi pásztornótát.

Pallagon lehel a juhom
De szépen szól a kolompom...

■

Tarjáni András dallamkincsét vizsgálva önkéntelenül is felvetődik az emberben a kérdés: mi lesz a sorsa ennek a dallamkincsnek? Él-e tovább a későbbi generációkban, vagy vége szakad s eltűnik nyomtalanul.

Felesége jóformán semmit sem tud a pásztornótákról. Pedig valaha jó nótás lány volt. Summás korában mindig ő kezdte a nótát. Az után pedig szívesen hallgatta mindig, s nagyon örült neki, ha dalolt. De ilyenkor csak hallgatta. Nem énekelt vele, így csak a fiatal korában aktívan használt dallamokat tudja.

Gyermekeinek dallamátvétele attól függött, hogy segítettek-e neki a pásztorságban, vagy sem. A szép hangot, a muzikalitást egy leánya kivételével mindnyájan /egy fiu, három leány/ örökölték. De pl. Erzsi lánya alig tud valamit a pástordalokból, mert szégyelte az apja mesteriségét, és nem volt hajlandó soha kihajtani vele. Teréz lánya szívesen segített apja munkájában, ő tudja a legtöbb dalt, köztük a régieket is.

Az unokák is örökölték a hagyományos muzsikalitást. De a legtöbb dalt Teréz lányának Ernő fia tanulta meg nagyapjától, mert pár esztendeig bojtárkodott mellette.

Különös volt akkoriban hallani a domboldalról a kolompaszóba vegyülő nótázását, amint gyerekes, de kissé már mutáló hangon énekelte a régi pentaton dallamokat. Ez az unokája még a furulyát is megtanulta kezelni. Csak mióta elkerült városra dolgozni, kopik a dal és hangszer tudása. Pontosan 16 dallamot tud nagyapja dallamkincséből. Ebből I. csoportba tartozik 8, II. csop-ba 4, III. csop-ba 4 dallam. Egyes versszakkal 5 I. csop-ba tartozó dallamot tud. Erősebben variált formában egy I., három II. és egy IV. csop-ba tartozó dallamot tud. /Összesen 5 dallam./ Bizonytalanul 14-et tud, csak ismerős számára 8 dallam, de ezeket nem tudja énekelni.

A családon kívül álló személyek is tanultak azért Tarjáni Andrástól. Különösen más pásztorok átvétele a jelentősebb.

Általában azonban Tarjáni András halálával pusztulásra lett volna ítélve az egész dallamkincs. Sejtelmük sem volt eddig a körülötte élőknek, hogy milyen felbecsülhetetlen értékeket hordoz magában ez az ember.

Ebből a rövid áttekintésből a következő tanulságokat vonhatjuk le:

1./ Csak az aktív daloláson keresztül terjed tovább a dallam. Passzív hallgatás erre nem elegendő. S a zenei műveltség elsajátításának is az aktív muzsikálás a leghatásosabb eszköze.

2./ Az aktív dalolási alkalmak ma erősen megváltoznak vagy meg is szűnnek. Ennek azonban nem szabad maga után vonnia legszebb népdalaink feledésbe merülését. A hallás után való ösztönös elsajátítást ma a tudatos tanulásnak kell felváltania. Hozzá zenei írás-olvasás tudásának és zeneirodalmi műveltségnek is kell kapcsolódnia. Zeneszerzőink feladata népdalkincsünket műzei formában is átmenteni. Előadóművészeink a pedagógusaink legszebb hivatása pedig ezt a változott formába öltöztetett kincset népünk zenei életének vérkeringésébe újra belevinni.

Tarjáni Andrást 1964 augusztus 20-án a "népművészet mestere" címmel tüntették ki.

Barsi Ernő

EGY ANYA BALLADÁJA

Miskolcon egy asztal körül van karosszékek,
Rajta van egy levél, fekete pecséttel.
Fekete betűvel az van arra írva,
Férjhes kérnek anyám, kedves édesanyám.

De az édesanya választ adott rája,
- Ne menj férjhes lányom, egyetlen virágom,
De a bátor kislány magát férjhes adta,
Ésért édes anyja szörnyen elátkozta.

- Mikor a hitre mágy, a hideg leljen ki,
Első vacsoránál a lelked szálljon ki,
Mikor ment a hitre, a hideg kilelte,
Első vacsoránál a lelkét kitette.

Először megszólalt maga a kisvőfély,
- Édesanyám asszony, bágyadt a menyasszony,
Másodszor megszólalt maga a nagy vőfély,
- Édesanyám asszony beteg a menyasszony.

- Nem bágyadt, nem bágyadt, csak gondolkodik,
Messe földről hosták, haza vágyódik.
Másodszor megszólalt maga a nagyvőfély,
- Édesanyám asszony beteg a menyasszony.

- Nem beteg, nem beteg, csak épp gondolkodik,
Messe földről hosták, haza vágyakodik.
Harmadszor megszólalt maga a vőlegény,
- Édesanyám asszony meghalt a menyasszony.

- Kocsisok, kocsisok, fogjatok hat lovat,
Fogjatok hat lovat, a hat legjobbikat.
Menjete anyjához, de ne úgy hívjátok,
Mint lakadalmára, elátkozott lánya takarítására.

- Édes vóm, édes vóm, gyere hozzám lakni,
Míg élek én el foglak tartani.
- Nem megyek, nem megyek én tehozzád lakni,
Három nap múlva ki fognak teríteni.

Vérem a véreddel egy patakba folyon,
Testem a testeddel egy sirba nyugodjon.
A fekete holló sosem lesz már fehér,
Akit én szerettem sosem lesz az enyém.

Nem mehetek már én többet az uccára,
Ne mondja senkisé, gyere be galambom.
Hulljatok levelek, rejtsetek el engem,
Miért is átkoztam el egyetlen gyermekem.

/Elmondta Szekeres Ilona 16 éves kertészeti munkás Hejőbábán.
1959. februárban./

Faragó Lajos

KOSUTH DANIEL SAJÓVÁMOSI
KÉZIRATOS VERSGYŰJTEMÉNYE

I. A kézirat lényeges adatai

1963 tavaszán Jankovics Barnabás gimnáziumi tanuló a Földes Ferenc gimnázium iskolamuzeumába egy kéziratot versgyűjteményt hozott be Sajóvámosról. A gyűjtemény tanulmányozása után megállapíthattuk, hogy értékes. Tartalmaz összesen 54 verset és öt töredéket. Az 54 vers közül 27 ismeretlen eredetű, s műfaji és formai sajátosságai alapján joggal nevezhető népköltészetinek. A fenti 27 verset a sárospataki könyvtár verskezdősor katalógusával egyeztettem, s ha a katalógus teljesnek nevezhető, akkor a 27 népinek tartott vers közül 16 az eddig közölt kéziratokban, nyomtatott gyűjteményekben ismeretlennek tartható.

A műköltői eredetű versek szerzői Petőfi, Vörösmarty, Arany János, Bajza és Csokonai.

Az ismertetés során közreadjuk az eddig ismeretlennek vélt dalok és balladák teljes szövegét, az ismerteknek esetlegesen csak a variációját.

A kézirat nagysága: 17 x 10,5 cm,

fedőlapja: az első leszakadt, a hátsó kék,
mintás keménypapír,

lapterjedelme: a maradék fedőlappal együtt
34 A-B lap.

A fedőlappal együtt az első két lap is elvesztett.

Kosuth Dániel, a kézirat másolója, számozta a lapokat, de a 46. szám után 8 betétlapot nem számoz, s csak ezután következik a 47. szám. Nyilvánvaló, hogy a füzet közepébe csak a későbbiek folyamán fűzte a 8 betétlapot a gyűjtő. A betétlapok közül a legutolsó alján olvashatjuk: Kosuth Dániel sajátkeze írása. A füzet lapjait a félreértések elkerülése végett számoztuk, s így jön ki a 34 A,B lap, azaz 68 lap. A 11 A,B lap szakadt a bal alsó saroktól a jobb felső sarokig körülbelül átlós irányban.

II. A kézirat másolójának élete

Kosuth Dániel Sajóvamoson született 1835. július 17-én. Apja Kosuth Péter, anyja Újhelyi Julianna. Keresztszülők: Kardos József és Torkos Julianna. 73 éves korában halt meg, 1908. november 25-én, felesége ekkor már nem élt. Temették a református egyházban november 27-én.

KD /Kosuth Dániel/ földműves ember volt. Három lánya született. Eszter lánya Sajóvamoson ment férjhez, a másik kétő Balajton. Az egykori Pap utcában lakott, ahol kizárólag jó módú parasztok laktak. Egy időben községi bíró is volt. /Adatközlő: Csizsár István, Sajóvamos, 80 éves./

Komjáthy János /Sajóvamos 68 éves/ arról emlékezik meg, hogy nagy verselő volt. Nemcsak sokat olvasott, hanem verseket is gyűjtött, sőt maga is költött. Egy tréfás versét az adatközlő mind a mai napig tudja. Gyakran és szívesen mesélt.

III. A kézirat keletkezési ideje

A keletkezési idő megállapítása az évszám nélkül nem könnyű. Arra kényszerültünk, hogy az ismert költők verseinek időbeli adatait felhasználva egy bizonyos időhatár közé szorítsuk a kézirat keletkezési idejét. A 43. vers /Arany János: Magyar Misi/ 1852-ben keletkezett. Minthogy az 54 vers viszonylatában ez meglehetősen az utolsó lapokon található, fel-

tételezhetjük, hogy a gyűjtemény 1852 után keletkezett. Nem tartjuk valószínűnek, hogy KD öregkorában is másolgatta volna még a verseket. Így talán az írás idejét az 1852. évet követő 2. esetleg 3. évtizedre tehetjük. Természetesen nem egy-szeri gyűjtésről lehet szó, hiszen a gyűjtemény elején lévő Bajsa versek arra mutatnak, hogy ez esetlegesen egy korábbi munka eredménye.

IV. A kézirat tartalmi vizsgálata

1. A versek, dalok, balladák szövegei:

Ebben a fejezetben csak az ismeretlennek tartott vagy az esetlegesen más szövegvariációjú verseket közöljük. A versek előtti számok a szerző által adott sorszámok. KD helyes-írási gyengeségeit, gyakran következetlenségét is megőriztük bizonyos mértékig. A hitelesség érdekében azonban gyakran még az alapvető helyesírási hibákat is megtartottuk.

21. Tüzérdall

Kia pejlovam hánya fejét kényesen
Mért nézel rám babám oly keservesen
Mért hullatod rám a sűrű könnyeket
Visszahoz még a Jóisten engemet.

Kiskertemben fészket rakott a kacsza,
Kisangyalom megölellek alatta.
Megölellek, megcsókollak kedvemre,
Ha valaha nem hánnád a szememre.

Tisza partján szomorúfűz tövében
Úl egy kislány barna tűzér ölében.
Egyik nézte a fejemen az habot /sic!/
Másik pedig a ragyogós csillagot.

Szóll a kislány, mi vagy te ott, angyalom,
Avagy nem te vagy-e az én galambom?

Avagy nem is te vagy az a falevél
Melyre hull a gyenge harmat ezrével.

Ágyú helyett gyászkoporsót visz szekér,/viszekér/
Benne fekszik a legszebb magyar tüzér
Bajtársai kivont karddal kisirik,
Sajnálgatván csakhogy meg nem könnyezik.

Rajta díszlik csákója és fegyvere,
Szemfedelül katonaköpönyögje.
Nincs harangszó csak pár ágyú dűrrenés.
Ennyiből áll a katona temetés.

Zöld erdőben egyszerű sir domborúl,
Aki ránéz a szívében elszomorul.
Anyá helyett siratgatja falevél
Áldott földben nyugszik a magyar tüzér.

Mi piroslik odakint az táborba?
Magyar tüzér piros vére a hóba.
Sok golyót szórt az ellenség sorába,
Végre ötet magát is találta.

23 Más dall

Addig engem rósám haza ne várj,ks.
Mig Olaszországnál a láger áll

Töredék a fent már jelzett szakadt lapon. A 11 A oldalon még lehetett egy másik vers is, ebből azonban csak a cím utolsó szava olvasható ki: dall. A vers első két sorának utolsó szavai: az őszi szél
falevél

23. Kurafi dall

Vigye el az ördög az úrfinak az eszét!
Vegye el a kötöm alól azt a hamis kezét!
Nem veszem én, nem biz én. Hogyha el is venném,
Olyan jó kis hely az ottan,mindjárt visszatenném.

Mennyen el a teins urfi, nyughasson hát tőlem!
Isten bizon, megütöm, kitörök belőlem.
Ne te, ne te! Hová nyúl? Talán kötöm alá,
Ugyan, ugyan mit mondana, ha valaki látná.

Ajtó, ablak nyitva van, beláthat akárki,
Vagy ha egyet sikótok, felkél István bácsi.
Hiszen míg a te bátyád, hugom, felébredne,
Addig ez a mi dolgunk könnyen végbe menne.

Nem főne fel még addig csupor almás étel.
Sokkal könnyebb dolog lesz itt, mint egy várbevétel.

Szégyen az egy urfinak ilyen rossznak lenni,
Világos, fényes nappal csuffá akar tenni.
Mennyen el a kőbe, vagy pedig ahol vót!
Vagy ha pedig azt akarja, zárja be az ajtót!

26. Kadar históriája

Születésem lévén Borsod vármegyében,
Kis Győr falujának erdős helységében,
De már van lakásom egy hegy tetejében,
Miskolci Tetemvár legfelsőbb szélében.

Gyermekei koromba jártam iskolába,
Kedves édes atyám oltalmazásába.
Azoknak utána kezdtem pajkoskodni,
Kisebb lopásokról nagyobbra indulni.

Korhely vót az atyám, nem vót kitől félni,
Tett gonoszságaimért kél megfenyíteni.
Juháspásztorságot kezdtem folytatni,
A gonosz szerentse itt kezdett kedvelni.

Amint jól nem tudtam, megtanultam lopni,
Erő, hatalommal másét orozolni.
De nem sokál usztam ezen gonoszságban,
Csakhamar jutottam fenytő rabságban.

Még ott sem tanultam mások példájául,
Nem hittem, hogy jutok az halál horgára.
Az fenytő háztól lett szabadulásom,
Atyám haláláért lett bosszankodásom.

Mindjárt az erdőnek vettem bujdosásom.
Ott lett révész Mihály kenyeres pajtásom
Össze is esküdtünk egymás oltalmára
Utolsó csepp vérünk meg nem adására
Mindjárt célom tettem adári monárra.
Oda is érkeztünk váratlan vendégül,
De pénzi kevés vót, nem tudtunk mit vinni,
Mégis a monárnak meg kellett halni
Gyilkos kezem által világból kimulni.

Tettünk is mi ketten egy szép kis csatákat,
Fojtogatni keztek a csizmadiákat,
Erővel hajtani disznókat, marhákat.
De a czimboraság nem sokáig tartott,
Tőlem révész Mihály hamar elmaradott.
A gonosz vér bennem úgy felháborodott,
Szüntelen ártatlan embervér szonjazott.
Virágvasárnapi megfogatásomra,
Husvét szombatjának gyászos hajnalán,
Reggel huzattak fel az akasztófára.

Erdők, hegyek, völgyek engem sirassatok,
Kik gyenge testemnek árnyékot adtatok,
Mázolt színnel mázolt halálom halljátok.
Siess, mester, kérlek, menjen frissen végre,
Mert meghasad szívem fájdalmas beszédbe.
Nyakam törő kezed ne légyen restségbe!
Utolsó mondásom végső bútszásom.

27. A szerentsétlen

Körül van Eger kerítve,
Apró szőlővel ültetve.

Fel van bakkantsom füzve, jaj felfüzve,
Nem mehetek akarnerre.

Édesanyám acczi tejet,
Áprij bele zsemjebelet
Zsemjebelet, zsemjebelet,
Hagy epossze bus szivemet.

Amott van egy kerek erdő,
Három betyár járja körül.
Gyertek, pajtás, üssünk karót,
Köcsünk mellé szilaj csikót!

Hallod-é te, Zsubrik pajtás,
Viszik a kesej paripát.
Nem bánom én tsak had vigyék,
Van még a ménesen elég.

28. A fülemile

Ott egy bokor közepébe
Dalol egy kis fülemile.
Ugy megzokog a kis madár,
Hogy a bokor minden ága reszket dalán.

Panaszos kis fülemile
A bokornak közepibe
Ugyan mondd meg, mi a bajod,
Hogy oly nagyon szomoruan sir a dalod?

Hogy erre vót a járásod,
Meghallottam sohajtásod,
És most tsak azt próbálgatom,
Tud-e olyan szomoruan sirni dalom.

Sirjon, rijon a hegedű,
Bánatomat sirja,
Mig a hajnal az ablakot
Be nem pirosítja.

Húzd rá, cigán, ne is állj meg,
Sötét még az éjjel.
Muzsikánál tán az idő
Majd hamarabb mén el.

29. Kalapom

Puran néz ki az én pörge kalapom,
Lehullott róla piros bársony szalagom
Édes szülém rég vette,
Az idő megfejtette.
Bokréta sincs mellette, mellette.
Sarkantyumnak két taréja letört
Nints pengése, ha előre megy se tsörög.
Összeütöm hiába.
Nem jön sirás reája,
Olly néma, mint gazdája, gazdája.
Dolmányomnak vagy hat gombja leszakadt,
Ollyan rongyos, mint szív a sok bu alatt.
Talán tiz krajcárt sem ér,
A könyöke enni kér, enni kér.

31. A bujdosó

Megy az őszi felhő, repül arra, erre,
Én is elbujdosom
Magam sem tom merre.
A butsu poharát tegnapelőtt ittam
Csak egyedül voltam, Magam szomorkodtam.
Nintsénnekem senkim a kerek világon,
Csak egy aranyos, kis, halavány virágom.
Annak a kis jánnak, Ki szívemet bántya,
Van egy százszor látott különös szokása.
Ha virághoz juthat, Mindjárt tépi, tépi,
Az a virágtépes szenvedélye néki.

32. A szeretet

Szeretek egy kis lányt, Már nagyon,
már nagyon régóta.

Mit szenvedek érte, Csak az isten tudja.
Attól kerekedett az én szívem attól,
A sok bubánattól.

Az a kis ján nemrég messze esett tőlem,
Aztán szerelem ért, elfelejtett szépen.
Azaz mit is mondok, el nem felejtethett,
Mert sose szeretett.

Nem szeretett soha, hanem mindig bántott,
Most utánam jön, mint egy szálló
Átok.

34. Nem lehet foldni

Sirtál-e te értem a bús éjjel alatt,
Mikor úgy tettette néha elhagytalak?
Ugye hogy nem sirtál? Könnyen beszélsz vélem,
Mikor te nem tudod mi az a szerelem.

Hej az a szerelem! de nem szólok róla.
Akármit beszélek az csak kezdet vóna.
Olyan kezdet, melynek sohase lesz vége,
Mint nap égésének odafent az égbe.

Hogyha te nem vónál, mily vig vónék mostan,
Ebben a vigadó nagyon nagy városban.
De így nem vigadok, nincs számora jó nap,
Örökkön örökké gondolkozom rólad.

Bánatos az ortzám tsak néha mosolygok,
De azért akkor is tsak rólad gondolok.
Azt gondolom akkor, vajon milyen lennél,
Hogyha valahogyan feleségem lennél.

36. Sötét éjszaka van, s én busulok ébren ks.

Sötét éjszaka van, s én busulok ébren,
Fekete bárattal az fekete égben.
Ott kinn a harmat hull, idebe meg könnyem,
Felhős fájdalomból kitelik az könnyen.

Ha szikrává válna most égő szívvérem,
Világot gyújthatnék a béborult égen.
S ha szívem szikrája minden csillag lenne,
Az eget bóltjára, tudom nem férhetne.

Hátha te mit tsinálsz most, édes kedvesem?
Szenderegysz, szenderegysz, alszol szép csendesen.
Nem hullámszik kebled, mint még a szerelem
Szárnyával fel nem vert. Fonódik képzeted.

Fonódik képzeted fényes arany szálban,
Mely vezet az álom tündér országában
Virágról virágra álmódozva szépen
Üdvörl, boldogságról.

Ha az fájdalomnak, amit érted érzek,
Egykor tsak ezredik kezetskéjét érzed,
Téged is kerülni fog, kislyány, az álom,
És ébren fogsz ülni sok bus éjszakákon.

37. A kis galamb

Hamvas galamb sir a sugár jegenyén,
Az Alföldre vissza-visszamegyek én.
Legalább ha ott élek,
Jó leszek majd vőfélynék,
Ha a rózsám férhez megy, férhez megy.

Kötök akkor majd koszorút, csinosat

Kedves babám kötötte

Kötök, kötök fehérét meg pirosat.

A piros majd megy rája a rózsámnak hajára,

A másik meg fejfára, fejfára.

38. Részeg ember

Ollyan részeg vagyok, mint a tsap,
Nyakig ittam buban magamat.
Haza mennék, de nem bírok,
Haza vinni ugyan most ki fog?
Czimboráim, édes pajtások,
Nézzetek rám, ha már nem látok.
Mozdulni sem bírok,
Innen osztán nem haladok.

42. Viglaci

Összeüti Laci a bokáját,
Tánczra viszi barna szép babáját.
A tsárdást oly gyönyörűen járja,
Eláll belé minden szeme, szája.
Jobb szereti a szép, magyar nótát
Mint az ezüst huszast és banknótát.
Három a tánc, Károly, hej huzd rája,
Felkurjant, s a huszast csak úgy hánnya.
Volna olly gyors a keze mozgása
A dologban, mint lába forgása!
Nints tagadás, mintsen kétség benne,
A városban első gazdag lenne.
Vig Laciban az a legfőbb hiba,
Nem dolgozik, inkább megy lagziba.
Egyre mulat, nem áll keze másra,
Mint leány és pohárforgatásra.
Kezén a lyány, mint az orsó pereg,
Boldog leány, boldog a nap alatt,
Ki vele csak egyet is fordulhat.
Ebszánkázta, fűrfangos Lacija,
Minden nótán csak a szépit hija.
A többinek ugy viszket a lába,
A hideg is rázza, de hijába.

Laci Összeveri sarkantyuját,
Földhöz alig érteti babáját,
Oly könnyen, oly fönségesen járja,
Azt tartják, nints magyar tánczban párja.
Hanem azt is tartják én felőle,
Gazdag ember sose lesz belőle.
Mit bánja ő, csak vígan lehessen,
S a szép leányoknak kedvence lehessen.

47. Ej. Ej, édes uram bátyám ks.

Ej, ej, édes uram bátyám
Hamis a szakála
Vagy ha azt leborotvája, az a hegyes álla.
Ott, annál a sarokháznál most egy idő óta,
Ugy tetszik, mintha gyakoribb látogató vóna.
Kikeféli a ruháját, kipödrí a bajszát,
S ahhoz a kis leányhoz, mint a gőzkocsi hajt át.
Utánna négy öt hat agár, talán nyúlra mennék?
Egyik jobban, mint másik neki a tűzhelynek
Sikolt, sir, ri megretten a konyhai személyzet
Őt, hat ilyen agár hiszen teszi is a szépet
Hamis nagy uram bátyám, miért is tagadni,
El akarja azt a kis jánt a kezéről tsapni.
Szó, ami szó, nem tsuda, ha fáj foga rája,
Hanem édes uram bátyám már ez mégse járja.
Uram bátyám, mint afféle törvénytudó ember,
A tilosba járni nem is tudom, hogy mer.
Tudhatná, hogy azt a kis jánt tilalomba tettem,
Mint hát azt a tilalomfát úgy tekintsen engem,
Tilalom az én szerelmem, az a kisjám fája,
Minden ember nézze meg, de ne nyúljon hozzája.
Nem is tom mi indította, uram bátyám, erre,
Mi indította Káint a szörnyű gonosz tette.

Az igaz hogy neki hajtott
Isten igazába,
Nem tudom, mit gondol az a
Kis leány magába.
Lassabban az agarakkal!
Kedves uram bátyám.
Az a kis lány bár vadatska,
De azért nem nyúl ám.

48. Jóska bátyó

Jóska bátyó okos ember,
Teljes életében az vólt.
Ki est tőle megtagadná,
Érdem mellett sose harcolt.

Jóska bátyó szép ember is,
Piross pozsgás az orcsája.
Van neki szép lába, keze,
És értelmes füle, szája.

Hát még nemes testállása!
Köpcös, kövér tudniillik.
S szereti a bort már, amint
Illik osztán meg nem illik.

Egy-két pint úgy futtában csak
Meg se igen kordul neki.
Békében él mindennel, de
A vizet azt nem szereti.

Icín, picín korába már
Ha véletlen vízbe tették,
Ugy lubiczolt, hogy rendesen
Kírugta a kád fenekét.

Hanem azért Jóska bátyó
Még sohasem vala rossz,
Hasanegy a maga lábán,
Vagyis inkább hasabíllag.

Különben vig és kedélyes,
Mulattató egyéniség.
Mikor iszik, mikor beszél,
Tűzében az orra is ég.

Orra kissé bibirtsókos,
De az azért nem tesz semmit.
Életében azért ő még
De sohasem szólt meg senkit.

Nints is neki semmi baja,
Nem is volna tudniilik,
Édes, kedves felesége
Meg nem verné, amint illik.

49. Leánydall

Meglátjátok, lányok hajnal felé,
Megy a kisangyalom hazafelé.
Haza, haza, legény, ideje már,
Mert a hiress zsandár ilyenkor jár.

Hová tettet rózsám a szívedet,
Azt a szép pántlikás süvegedet,
Aki az este a fejeden vólt,
Barna, piross kisjány felé hajlott.

Vágimentem a városi hidon,
Pántlikás kalapom lobog nagyon
Pántlikámra csak az van rajzolva,
Nyolc esztendeig leszek katona.

Ne sirj, rózsám, ne sirj ablakodba,
Visszajövök nyolcz esztendő múlva.
Ha kitöltöm azt a nyolcz esztendőt
Külömb legény leszek, mint azelőtt.

Nints nekem egyebem a rózsámnál,
Az is zálogba van a tsászárnál,
Aki nekem aztat kiváltaná,
Azt a jó Isten is megáldaná.

Arra kérem kapitányuramat,
Hallgassa meg az én panaszaimat.
Nintsen gazdagsága az atyámnak,
Miért szolgállok hát a tsászárnak.

Nyisd ki, rózsám, nyisd az kapudat,
Bevezetem piross pejlovamat,
Bevezetem piross pejlovamat,
Megülelem kartsu derekadat.

A vers alatt az utolsó számozatlan betétlapon: Kosuth
Dániel sajátkeze írása.

50. Furfangos beszéd

Halgasd meg, barátom, egy ujságot mondok,
Hogyha el nem hiszed, el is olvashatod.
Mert még annyit próbálly, amennyit próbáltál,
Tudom, hogy még illyet sohasem hallottál.
Mert amilyen eset egyszer hajdanában
Az egyszeri urnak szép gazdaságában.
Egy urfi, ki messze hazájától korán
Fonnyasztotta magát az iskola porán
Egykor pirultában egy nyári reggelnek,
Midőn a deákok leczkéken legelnek,
Lát kvártélyra felől jönni egy vén szolgát,
S kapja, mindjárt férreteszi minden dolgát.
Szalad eleibe, mint jóvendő ura,
Isten hozott, úgy mond, hát élsz még vén Gyura?
Élek, bizon, úgy mond, hiszen ha nem élnék,
Most a teins urfival korántsem beszélnek.
Ember vagy, öregem, úgy mond, szent igaz a,
Hát hogy vannak otthon, s mi ujság odahaza?
Én nem látom, futom az országot,
Hát hogy tudnék mondani valami ujságot?
Sem nem lakom Bécsben, mint ama néhai
Kalpagós furiknak írója Szatyrai.
Mono, decsak otthon történt olyias, ami

Az előhozásra érdemes valami.
Otthon az az ujság, hogy minden zavarba
Van egy héttől óta az egész udvarba.
Hát micsoda hiba lehet az udvarba,
Hogy téged küttak el hirt adni, vén Gyura?
Nincsen egyéb csak hogy az urfi hollója
Megdöglött már a kártékony pára.
Megdöglött-é? Szegényt hát ugyan mi lelte,
Tán valamelyik cseléd titkon lefejelte?
Nem biz azt, de meg nem értette mi az elég,
Dögből magát agyonette, dögből.
Tán valami marha pestis vala,
Hogy az én madárkám olyan sokat fala?
Nem vót biz ott, ugymond, csak hogy már
A szép négy szürkének
Bőröket lehúzták szépen ökelmének.
Testálták bőröket czipónek, csizmának,
Mert az hintó előtt eleget járanak.
Édes szép négy szürkém, mint annyi sárkányok,
Zablátokba már több piskótát nem hán yok.
Hát ugyan mi lelte a négy szép szürkéket,
Hogy nem orvosolták őket, szegényeket?
A minap a vízfordás rájuk jöve?
Ütötte vóna meg az egék ménköve!
Tán elveszett az esze annak az embernek?
Hát az ígáslovak munkátlan hevernek?
Hogyne, uram, mikor tűz szakatt nyakunkba,
Nincs választás hintós vagy ígás lovunkba.
Tűz, hát tűz is vót? Vót biz,
Uram, ugy mond, mert minden lángba merült,
Valami vagyónul az udvarba került.
De már látom urfiságomnak vége,
Ha így potomba megy atyám öröksége.
Hát ugyan ki vót az, ki ezen kárt tette?
Azt bizon nem egyéb, hanem csak az a sok
Egyben csoportozott, kártékony fáklyások,

Kik temetésre jöttek, amint kellett,
Égő szövetnekkkel mentek a test mellett.
Nem vigyázott egy ur, lehet, a fáklyára,
Egész kastélyt sütött a megholt torára.
Hát ugyan ki hőtt meg az anyám házánál?
Nem egyéb az urfi nagyságos anyjánál.
Egek, hátha halálos vót a veszedelem!
Betegségét mért nem közlötték velem?
Uram, nem betegség zárta bé szemeit,
De nem tudván túrni tovább keserveit,
A kis asszonka is a rendet nem várta,
Lopva száradá le róla a szűz pártá.
Bezzeg ama párját nem várta delivárj /?/
Formán épült hastély, hamuba hever már.
No, látja az urfi, otthon ez az ujság.
Elég lesz ez addig, míg feljön az ujság.
Vége van mán ennek is, segéj Isten többre is.

51. Vőféjversek

Itt a jó káposzta, tán orja is van benne,
Hogyha a nem lenne, a farka is jó lenne.
Ebből a menyasszony majd eleget enne,
Többi leányzó is róla példát venne.

Akár van akár nincs, jó étel ez ugyis.
Jóvat jó most, de tudom mindég is,
Nevekedik ettől még az egészség is,
Ehet hát ebből bátran a vendég is.

52. Kásköszöntő

Köleskását is hoztam, mégpedig csukrozva
Maruzsa szőlővel bepártfirmirozva.
Meg van a teteje pörccözve, zsirozva,
Nem is kapta meg ezt a tűznél a kozma.

Nem kell annak erő a megrágásához,
Hanem csak szeletske a megfuvásához.

az arától pedig semmit se féjenek,
Csak ebből mindnyájan édesden egyenek.

53. Bucsuztató vége

Nem szólok már többet, mindjárt vége leszzen,
Bucsuzok az egész sokaság fejében.
Áldást, vig mulatást mind az egész népre
Kivánok már hagyni az egész seregre.

54. Beszéd

Ugy bizon gyorsabban forgatom magam,
Mintha bolhák csipnék a két oldalamat.
Mikor pedig bor áztatja torkomat,
Nem minden szemetén találni páromat.

Töredékek, címek:

1. Rut a vén katona, rut a vén szerelmes,
Mert annak a dolga mindkettő vészdelmes
2. Vig évvége vig Andrásnak,
Tellyen kedve irigyemnek
3. Irja fel a bót ajtajára,
Hogy nints néki cifra szür subája
4. Megnézem,
hogy jó lesz
bizon meglehetőse

A fentiekben sorrend szerint ismertettem az ismeretlen vagy ismeretlennek vélt verseket. A lakodalmi verseket, mint-hogy azok használatuk miatt teljesen ittenieknek bizonyulnak, szintén teljes szöveggel közöltük. Az ismeretlen vagy ismeretlennek vélt népdalok ismeretlensége csak feltételezett. Megítélésük nem könnyű, mert;

1. Nincs olyan dalkatalógusunk, amely teljes volna.
2. Még az ismert versek között is találunk olyat, amely akár KD kéziratában is bővebb. /KD.28./
3. A népdaloknál a motívumok állandó keveredéséről feltétlenül kell beszélnünk. Gyakori jelenség az, hogy egy-egy kedvelt fordulat más dalokban vagy epikus jellegű, de népi eredetű versekben is megtalálható. Sőt arra is van példa, hogy egy műköltői eredetű vers egyetlen sora kis változtatással megtalálható egy népdalban.
4. Az ismeretlennek vélt dalok más kiadványokban más versszak beosztással jelenhetnek meg. A versszakok felcserélése a kezdősor katalógusban kutatót sok nehézség elé állíthatja. Példaként a 21. számú verset szeretnénk felhozni. Kálmány népköltési hagyatékában ugyanis a versszakok, sőt a verssorok beosztása egészen más, mint a kézirat verséé.
5. Gyakran válik népdallá az ismert költő egy-egy verse. Petőfinek nem egy verse került hasonló sorsra. Petőfi Befordultam a konyhára című versét KD ilyen címmel látja el: A konyhába mentem. A másoló bár mindig szövegűen és esetlegesen a szerzői név megjelölésével írja füzetébe a verset, a jelen esetben ezt nem teszi. A jól ismert vers végén még ott találhatjuk a nyilván népi eredetű bővítést: "Jaj de igen szép leány vött." Mind ezt azért tartottuk szükségesnek elmondani, hogy felhívjuk a figyelmet az ilyen természetű kutatás nehézségeire.

2. Megjegyzések az ismeretlenek tartott verseihez

Az alábbiakban az ismeretlenek tartott versekhez szeretnénk néhány szövegkritikai és tartalmi megjegyzést tenni. Ezuttal megkíséreljük ugyanezeket a verseket műfajok szerint is csoportokba osztani.

A. Dalok:

A fülemile /28/

Ennél a versnél formai szempontok miatt feltétlenül fel

kell tételeznünk a műköltői eredetet. Az itt olvasható vers valaha két különálló dal lehetett. Az első három versszak tartalmilag és formailag egy egész. A népi képzelet éppen a harmadik versszak záró sora és a negyedik versszak kezdősora közötti gondolati kapocs miatt érezte ezt a két különálló dalt egynek. Az ötödik és hatodik versszak már nyomtatott gyűjteményben is megjelent. /Limbay Elemér: Magyar Daltár I.kötet Győr, 1886; Cserjés László: Ezeregy legnépszerűbb, legszebb magyar népdal /Budapest 1888./ 462.1./

A bujdosó /31/

Nyilván tanultabb, de a nép között élő költő verse lehet. Egy-két formai adat /természeti kép, jelzők/ arra mutat, hogy népi eredetűnek tartsuk. A vers zárása, poénja azonban elárulja a műköltői eredetet.

Sötét éjszaka van, s én busulok ébren /36/

Ez a vers az ismeretlen költő pazar képzeletvilágáról ad képet. Nagyszerűvé teszi ezt a verset az ellentétek sora, az ismétlés és a könny valamint a felhők közötti azonosság észrevétele.

Részeg ember /38/

Talán ezt is a dalok közé lehetse sorolni. Véleményünk szerint ennek népi eredetéhez vagy népileg változtatott formájához nem fér semmi kétség.

B. Katonadalok

Tüzérdall /21/

Mint már fentebb jeleztük, az itt található vers egy része megtalálható a Kálmány-féle hagyatékban is. /Kálmány Lajos Népköltési hagyatéka Szerkeszti Ortutay Gyula I. Történeti énekek és katonadalok nr.71. 317. l./ Megjelent még: Cserjés László: i.m: 376.1; Magyar népdalok Vargha Gyula bevezetésével a Kisfaludy Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat Budapest nr: 98.102.1./

Azt kell gondolnunk, hogy ez a vers és két dalból tevődött össze. Az első négy versszak valaha különálló dal lehetett.

tett, s talán nem is katonadal. Csupán egyetlen adatunk van arra, hogy valaha az első rész is katonadal lett volna: a negyedik versszak második sora így szól: "Úl egy kislány barna tűzér ölében." Nyilvánvaló, hogy ez csupán a dal aktualizálására lehet példa. Eredetileg ugyanis - feltételezésünk szerint a szöveg ilyen lehetett: "Úl egy kislány barna legény ölében." A tűzér szó kizárásával már a két versrészlet /I-IV.vsz.és az V-VIII.vsz/ között semmi logikai kapocs nincs. A második részlet az előbbtől teljesen független, s mindenképpen katonadal. Keletkezési idejét a szabadságharc alatt vagy után kell keresnünk. A Kálmány-féle hagyaték akadémiai kiadásában a jegyzetíró is ezen a véleményen van. /Lásd az utalást fentebb!/ Al-
líto¹lag maga Thaly figyelt fel először erre a szövegre, s talán a szabadságharc bukása után a koldussá lett katonák énekeltek volna kéregetés közben.

Leánydall /49/

Jellegzetes párbeszédre épített katonadal. Az első két versszakban a lány szól a legényhez, a harmadik,negyedik során a nyolc esztendő²s katonaságra távozó legény bucsuzik kedvesétől. Az ötödik versszakban a leány panasz³kodik. A hatodik és hetedik versszakban ismét a legény beszél, de a színhely a hetedik versszakban megváltozik.

A legény kéri a kapitányát, hogy engedje haza, majd az utolsó versszakban a legény hazaérkezéséről olvashatunk. Az egész dalt a balladai tömörség és a párbeszédes forma jellemzi.

Csak egyetlenegy sor, s hü képet kapunk a parasztság meglehetősen passzív vagy talán tulságosan is aktív - természetesen negative aktív - magatartásáról. Nincs értelme, hogy katonáskodjék a legény, hiszen nincs gazdagsága az apjának. Ezek szerint csak annak érdemes harcolni a császár mellett, akinek van mit féltennie a háborútól.

Más dall /22/

Nyilvánvaló, hogy a veratöredék is katonadal lehetett. A második sorban a keletkezési időre találunk utalást.

C. Az epikus műfajba tartozók

a./ betyárdalok

Kadar históriája /26/

Az ugynevezett betyárkérdés ma már tisztázott kérdés. A kicsiny vagyonából kiforgatott vagy a mások érdekeiért folytatott háborúkban mindenét elvesztett paraszt pénz híján szabad azaz betyár életet él, hogy az őt ért igazságtalanságokat megtorolja. Nem lehet tehát történeti szempontból bűnügynek tekinteni. Íróink tekintélyes része is emellett foglal állást. Inkább a paraszti osztály jogos önvédelmének kell tartani. A népköltészetben külön fejezete van a betyáriróadalomnak.

A fenti műfajilag nyilván betyárballada a borsodiak számára különösen jelentős. A keletkezés idejére semmi adatunk sem lehet addig, amig erre a balladára vonatkozóan részletes gyűjtést nem végzünk. A keletkezés helyét azonban belső adatok alapján feltételezhetjük. A betyár, aki magát Kadarnak, esetleg a másoló téves ékezetelhagyása folytán Kádárnak nevezi, egész élettörténetét adja elő. Talán a keletkezési helyet is itt kell keresnünk. Született Kisgyőrben.

A balladát feltételezésünk szerint valamelyik hozzátartozó vagy jóbarát költhette. Igaz ugyan, hogy a zárósor /Utolsó mondásom, végső butszuzásom/ inkább arra mutat, hogy a betyár maga költötte volna. Ez azonban nehezen képzelhető el.

Néhány sorral alább, mintha arra találnánk utalást meglehetősen burkolt formában, hogy elítéltetését nem tartja igazságosnak: "Mázolt szinnel mázolt halálom halljátok!"

A nagyszerű befejező résznél szinte kisértésbe esik a kutató, hogy az egész költeményt műköltői eredetűnek tartsa. A rímek naivitása azonban arra mutat, hogy ilyen változatban népi eredetűnek tartsuk.

A balladában szereplő személy - és helységnevek a folklór kutatói számára kiinduló pontot szolgáltatnak. Feltétlenül megérné a fáradságot, ha a Kisgyőrben jelenleg is dolgozó néprajzi munkaközösség igyekeznék felkutatni a balladát és a szereplőire vonatkozó emlékeket.

A szerentsétlen /27/

Talán ugyanolyan probléma előtt állunk, mint a 21.számú versnél. A versszöveg olvasása után arról kell meggyőződ-nünk, hogy ez is több versből tevődhetett össze. Az első versszak feltehetőleg egy különálló dal esetleg egyetlen versszaka, a második versszak, amely feltétlenül ismerős, de eddig nem tudtuk tisztázni eredetét, szintén különálló. A harmadik és negyedik versszak talán egy része lehetett valamelyik ismeretlen betyárhistóriának, s ebben a változatban több versbe is bekerülhetett.

A Zsubrik vajtás talán Sobri, Subri Jóska népnyelvi változata. A Sobri név a betyárokról szóló irodalomban ismerős. Az első két sor egy juhászdalban is megtalálható. /Lajtha László: Az 1930. évi népzenei gyűjtések Ethn.1931.65.1./

b./ Ballada jellegű epikus költemények

Kurafi dal /23/

Szaggatott, párbeszédes formában felépített vígballada. Eredete problematikus. Tételezzük fel, hogy egy tanultabb versfaragó, rigmusköltő költeménye. Ilyen változatban azonban már népinek kell tartanunk. Ritmusképlete meglehetősen következetlen. A 12-, 13-, 14-es szótagú sorok váltakoznak meglehetősen következetlenül. Leggyakoribb a 11 szótagos 4/3//4/2-es beosztással. Rímei eléggé gyengék. Általában azonos nyelvtani helyzetű szavak rimeléséről kell beszélnünk. Szóhasználatban egy-két adat mutat arra, hogy népi változatról van szó. Feltételezhető, hogy valahol nyomtatványban látott napvilágot, s mint humoros témát aztán a nép saját szája ize szerint alakította, s így lett azzá, ami.

Furfangos beszéd /50/

Lehetséges, hogy műköltői eredetű vers erősen romlott változata. Ezt mutatják legalábbis a hiányos sorok. A ravasz paraszti gondolkodásnak kíván példája lenni. Gyura a tragikus családi eseményeket a legutolsó okozaton kezdi mesélni, nyilván azért, hogy kedvelt gazdáját lassan vezesse rá az otthon meg-

történetekre. Írott formában másutt nem találkoztunk ezzel a verssel, prózai változatát azonban hallottuk. Akitől hallottuk /Kovács Béla Eger középiskolai tanuló/ több, mint egy évtizeddel ezelőtt, eredetére nézve semmit sem tudott mondani. Annait azonban bizonyosnak vélt, hogy prózában találkozott vele. Ebből is gyaníthatjuk, hogy egy a nép körében is kedvelt históriával állunk szemben. Lehetséges, hogy a bemutatott versben népi változatról van szó. Ezt a véleményünket látszik alátámasztani a vers utolsó sorában a népi mesemondásra emlékeztető kitétel: "Vége van már ennek is, segéj Isten többre is".

c./ Jellemképek

Viglaci /42/

A Jóska bátyó /48/

Ej, ej édes uram bátyám /47/

A fenti versek Arany János, esetleg Petőfi humoros, i-
rónikus jellemképeire emlékeztetnek. Arany jellemképei közül
egyét találunk is a gyűjteményben. A fentiek szerzőjét vagy
szerzőit egyelőre nem ismerjük. Véleményünk szerint mindenkép-
pen műköltői eredetű versekkel van dolgunk.

d./ Lakodalmi versek

Itt a jó káposzta, tán orja is van benne /51/

A vonatkozó szakirodalomban párját nem találtuk. Egy-
egy párhuzamos motívum azonban felfedezhető más vidékekről gyűj-
tött káposztakináló versben, de teljesen nem egyezik. A Kosuth
Dániel-féle lakodalmi kínáló vers szerintünk jóval idősebb má-
solójánál. Ezt az állításunkat látszik bizonyítani a vers meg-
lehetősen kezdetleges rímképlete /aaa/.

Köleskását is hoztam, még pedig cukrozva /52/

A Kosuth Dániel-féle gyűjtemény kásköszöntője Szenté
gyűjtésében megtalálható /Szenté Arnold: A Lendva-vidék népraj-
za Ethn.1898.123.1./ A szövegvariáció nem tulságosan lényeges.

Becsuztató vége /53/

Talán a lakodalmi étkezés kapcsán mondja el a vőfély, mint fentebb, itt is utalnunk kell a rimképlet régiségére.

Beszéd /54/

A Szente-gyűjtésben is előfordul ez a szöveg. Szente megállapítása szerint a gyűjtés helyén ezt is a vőfély szokta elmondani akkor, ha a koszorúslány elfelejti őt megkínálni. Tréfás paraszti humorral megírt vers.

3. A műköltői eredetű versek és ismert népdalok a gyűjteményben

A teljesség kedvéért szükségesnek tartjuk az ismert költők műveinek cimszerű felsorolását is. Az alábbi költemények is adnak adatot Sajóvámos múlt századi verskultúrájához,

1. Bajza: A bajnok nője
2. Bajza: Isten hozzád
3. Petőfi: Hull a levél a virágról
4. Petőfi: Ígyunk
5. Bajza: A távozóhoz
6. Bajza: Vitéz butsudala
7. Bajza: Éjfélkor
8. Bajza: Az elhagyott
9. Bajza: Ifjukor
10. Bajza: A lanthoz
11. Bajza: Emléklül
12. Bajza: Szerelem
13. Bajza: Az apácza
14. Bajza: Az éji dall /Uhlandtól műfordítás/
15. Bajza: Egy leánykának
16. Bajza: A bokréta
17. Petőfi: Szabadság szerelem
18. Petőfi: Rég veri már a magyart a teremtő
19. Petőfi: A magyar nemes
20. Petőfi: Befordultam a konyhára
24. Oh én szegény kismadár, mire vetemedtem

/Lásd: Limbay Elemér: Magyar daltár/Győr 1822./ 200.

Bartalus István: Magyar népdalok egyetemes gyűjtemény II. kötet Budapest 1875./ 14.

Kodály: A magyar népzene Példatár/Budapest 1952./ 288.

Magyar Népköltészet/Budapest 1955./ 459.1.

Kun László: A magyar dal 3.füzet nr.94.

Tóth Mihály: Jávorfából furulyácska/Sárospatak 1937./ 151. 1.

Hoppe-Sztankó: Magyar énekkönyv I.rész/Budapest 1911./ 68. 1./

25. Zöld erdőben, sík mezőben sétál egy madár

/Lásd: Gazdag Mihály énekeskönyve /1822/ lásd: Stoll Béla: A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája /1565-1840./ 700. nr. 348.1.

Krizsa János: Vadrózsák I.kötet /Kolozsvár 1863/ nr. 442. 219.1.

Kilián István: Miskolci Melodiárium /Borsodi Szemle 1963. IV. 31.sz. lábjegyzet.

Vargha Gyula: Magyar népdalok nr.196.68.1.

30. Búza közzé száll a dalos pacsirta

/Lásd: Cserjés László: Ezeregy legnépszerűbb, legszebb magyar népdal /Budapest 1888./ 116.1./

Dr. Mathia: Nefelejcs 98 magyar népdal nr.70.

Limbay: i.m.:I.53.

Dura: Magyar dalos könyve 41.1.

Lajtha: Széki gyűjtés nr. 52.

Dr. Jankó: Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar /székely/ /1893.264.1./

33. Törött ágról messze repül a madár

/Lásd: Cserjés: i.m.:116.1

Limbay: i.m.:L.191.1.

Dura: i.m.:165.1.

35. Ha dolmányom minden gombja

/Lásd: Limbay: i. m. III. 126.

Egri dalnok/Eger 1886/44./

39. Csokonai Vitéz Mihály: Szerelemdal a csikóbőrös
kulacshoz

40. Vörösmarty: Petike

41. Czuczor Gergely: A falusi kislány Pesten

43. Arany János: Magyar Misi

44. Petőfi: Szomjas ember tünődése

45. Petőfi: Orbán

46. Petőfi: De már nem tudom mit csináljak

A sárospataki dalkatalógusban ismert és a műköltői eredetű versek felsorolása bizonyára segítséget ad egyes költők és költemények egykoru népszerűségének megismeréséhez.

A Kosuth Dániel-féle kézirat értékelése

A fentiekben közöltük a gyűjteményben található verseket, s néhány vonással utaltunk az ilyen és hasonló gyűjteményekkel kapcsolatos kutatási feladatokra.

Teljességre nem törekedhattünk, a jelen tanulmány éppen ezért inkább közlő jellegű, s feldolgozást csak egészen tört részében érintheti.

A kéziratot értékesnek tekinthetjük. Országos viszonylatban adhat adatot egy szerintünk feltétlenül szükséges verscím- és kezdősorkatalógus elkészítéséhez, s gyarapíthatja népi dalszövegeink számát.

Borsodi szempontból azonban mindenképpen többet jelent. Tudomásunk szerint Borsodban még nem foglalkoznak a népi kéziratok dalszövegeinek összegyűjtésével és rendszerezésével, pedig bizonyosra vehetjük, hogy a múlt paraszti folklórja, s ennek a századnak munkásfolklórja gazdag gyűjteményt jelentene.

Külön értéket jelent az ismertetett kéziratban a borsodi vonatkozású betyárballada. Az irodalom erről még adataink szerint nem tud.

A gyűjtemény értékes adatokat szolgáltat egy borsodi község múlt századi verskultúrájának megismeréséhez.

Úgy gondoljuk, hogy közlésünk felkelti az önkéntes néprajzi gyűjtők érdeklődését a hasonló kéziratok iránt. Ennek a közleménynek éppen ez volt a célja.

KÉT MEZŐCSÁTI NÉPMESÉ

A mesemondó Deák Sándor /Mezőcsát/, 65 éves. Deresedő hajú parasztbácsi, akinek mostmár a pipa, a borocska, meg a ház körüli munka jelenti az életet. Magáról keveset mondott. "Szegínyen kezdtem, gazdagon végeztem, mosmeg ilyen vagyok. Vótam én vitéz is, végig mentem két háboruban. A multamról nem szeretek beszélni." Kérdeztem mikor kezdett el mesélni.

"- Hát már nem is tudom. Tán a katonaságnál. Merhogyminden este begyött az őrmester, akkoriba még nagyon vadak vótak, oszt sorba kellett mesélni, meg verselni, mi egyéb. Oszta ki nem tudott, az mehetett máris pucolni a latrinát, meg mindeneket csinálni. De már nagyon rég meséltem, van tán tíz esztendeje is."

A mesék szövegét magnetofonszalagról irtam le, teljesekek és hitelesek. Nyelve izes, zamatos, sok népi kifejezést tartalmaz, népi tárgymegjelölést használ. Jellemző rá az ízés. Gyakorta használja a régies -ván, -vén ragos határozói igenevet is. Kifejezően használja a névmások a más szavak halmazását, ismétlését. /Ez meg az, meg amaz. Ment és ment és ment. Egyik is puff, másik is puff./

Meséin érződik az igazi mesélő. Folyamatosan, gördülékenyen és fordulatosan mesél. Főhősei az egyszerű, szegény emberek, az erdő lakói, a "pórúp". Gyakran használja a párbeszédes formát. A hangulati hatást népiesen ejtett szavak fonetikus írásával próbáltam visszaadni. Meséi magnetofonról lassunak tünének, mert beszédét széles kézmozdulatokkal kíséri az un. "hátázzszüneteket" tart gyakorta.

Kopraló Mátyás

Kopraló Mátyás néven ílt egy szegény család, mert a koszttyok nagyon vékony, többet koplaltak, mint jóllaktak. Családtag többesszámba, munkahiány ólig bűven. Az ember a csalágyát nagyon sajnálta, a többi napok közt egyszer nagyon elkeseredvén előszedte az istrángját, kimegy az erdőbe. Mit kell neki nízni a családja nyomoruságát, felcsimbeszti magát valamelyik fára. Ugy is tett. A zsebbe gyürte az istrángját, kiment az erdőbe. Node a halál mégiscsak borzasztó, leült egy tókére, gondolkozott, mit tegyen. Mig ott gondolkozott,gyött egy ördög ott botorkálva.

- No, Matyi, mit akarsz?

- Kigyöttem az erdőbe szíjjelnézni, hun lelek több tömjént!

- Tömjént? Minek az a tömjén!

- Hát ugy gondoltam, hogy a pokolba lesz a helyem ugyanis, tik meg ott sokan vattok, valamennyit kifüstölök belőletek, talán mindőtöket is. Most addig megyek az erdőbe, mig anynyi tömjént nem szedek össze, hogy minden ördögöt a pokolbul kifüstöjjelek.

- Ejnye, Mátyás - mondja az ördög - ne olyan kemínyen! Alkudjunk nó! Ne bánts minket, nekünk ott jó helyünk van.

- Nem! Azért se nem, háromszor se nem!

De az ördög csak rimámkodik:

- Mátyás, adok neked 20 aranyat... Adok 30 aranyat!

- Nem kell az aranyad!

- Adok egy víka aranyat - mondja az ördög.

- Na, ha máma este itt nem lesz a víka arany, akkor nektek jaj! Most máma szedek annyi tömjént, hogy jaj nektek a pokolba!

Eltűnt az ördög, Mátyás fogta a cókmojkját, oszt ment haza. De a felesége nem tudván semmit, ott búslakodnak. Egyszer nagy zörömbölés az ajtón. Felriadva néznek oda, hát jön egy pocsik ördög, majd megszakad a víka arany alatt, begurijja az ajtón.

- No, Mátyás, meg vagy elégedve?

- Meg. Mehetsz!

De mán akkor Mátyásnak felcsillant a szeme. Az Ördög eltűnt, űk meg az aranybul mingyán egy darabot küdött a feleségivel a vásárba, oszt vett ezt, azt; vett, jóllaktak, minden. Étel, ital, nap-nap után mindig. Ugy, hogy Mátyásnak a hasa nem felfele, hanem lefele dagadt jólítekbe. Oda se hederítve semminek, éltek boldogan. De egy szíp napon írkezik a pocsík Ördög egy lúval.

- Te Mátyás, neked mink sok aranyat attunk, azír a mesír, pedig ugyse csináltad vóna meg, én elgyöttem az aranyír, vissza is viszem.

- Arrul szó sincs! - mondja Mátyás, de az Ördög mégis erősködik:

- Ezt a lovat amelyiken gyöttem, ha körülviszed a portán, akkor tied az arany, ha pedig nem, akkor az enyim.

- Jó van, no - mondja Mátyás -, elől próbáld csakte!
- így az Ördögnek.

Az Ördög alányul a lu hasa alá, két karjára veszi, hát jó erősnek kellett lenni, mer míg az udvaron körülvitte, csak háromszor tette le. Nehéz vót neki. Hát hogyne, egy ló suly nagy! No, de mikor letette harmadszor:

- Na Mátyás!

- Mmmmmmm, ez nekem subick! - akkor megbicsakolja magát, összekapja a lábát - A lábam közt átviszem!

Körülzaladt azzal a lóval négyszer az udvaron, meglassított:

- Látod, én csak a lábam közé kaptam, oszt itt vagyok. Semmi bajom nincs. Az Ördög megvakarta a szarva tövit, azzal eltűnt. Hazament a pokolba, mondja a többinek:

- Hajjátok-e, erős az, mint a nentudommi! Én háromszor tettem le, míg körülvittem a portán, de akkor is majd megszakadtam, ammeg - aszongya - a lábaközé kapta, oszt körülrepült vele.

No, de aszongya a másik, hogy:

- Megájj, csak majd én! Visszahozom az aranyunkat, nem hagyom nékik. Oda is állított.

- Hallottam Mátyás, hogy te potyán jutottál az aranyhoz, de ebbe mink nem nyugodhatunk bele. Az összes vagyonunk itt van nálad, ezt visszaviszem. De úgy nem viszem erőszakkal, hanem menünk próbára. Én jól tudok szaladni, hát te?

- Én is!

- Na, amelyikünk jobban tud futni, azé a véka arany.

- Rendbe van.

- Na! Próbáljuk!

- Megájj! Te - aszonygya -, ha én elindulok szaladni, ha sungot kapok, akkor nem tudok megállni, kirohanok a világbul, bemenek a pokolkapuba, beütöm magam előtt, hát akkor tik hova lesztek! De várj, legyen meg a szavad! Van egy kis öcsém. Kiment levegőzni az erdőszíltre, akkor is áll a szavam, ha azt elhagyod, akkor is a tied a véka arany! Kimennek az erdőbe, hát ottan ózek sokan vótak, meg nyulak. Hát úgy gondolta Mátyás, hogy vagy valamelyikre ráakad. Úgy is lett. Egy nyulkölyök, ami mán több esztendő vót, elébe került, egy bokorbul felugrott.

- Ott megy az öcsém, ni, utána csak!

Az ördög hosszút lépett, "Várj meg, egyszerre indujunk!", de ameg még annál jobban ment, rohantak, rohantak. Hát hogy a nyul hova lett, egyszer visszagyött az ördög, nem lássa az öccsít.

- Mosmán biztosan a pokol kapujánál jár. Eriggy haza, míg be nem üti a kaput, mer az is olyan mint én!

Az is eltűnt, nem tudván rajta semmit segiteni. Hazament ez az ördög is nagy busan, mondja a Belzebubjának ottan:

- Én nem tudom, ez a Mátyás hogy kifog rajtunk, Azt az erejével, engemet mán meg a szaladással:

Aszonygya egy:

- Na, megájj! Én még erősebb vagyok, mint az a másik! Birokra hívom. Elballagott Mátyáshoz, mondja, hogy:

- Mátyás, az aranyat nem hagyjuk könnyen, tul potya ke-

reset az! Birkózzunk meg! Amelyikünk letéperi a másikat, azé az arany.

- Rendbe van.

Gondolkodott Mátyás. "Ezzel mos micsinájjak?" Ránézett. "Hát ez letipor!" Kapcsolt. Mer hogy jóllakott hasznak még az ész is jobban ment. Tudta, az erdőbe van egy kis barlang, a medvék ott alusznak télbe. "Elvezetem oda!" Hát ment is az ördög hozzá, hogy "Birkózzunk!"

- Hallod-e! Ha én megfoglak, mingyán angyal lesz belőled! Van egy nagyon öreg apám, mán beszörösödött. Kiment az erdőbe aludni, ott telet. De ha azt a földhő vágod, még akkor is visszaadom az aranyat!

Az ördög megörült, hogy nem is Mátyással, hanem az apjával, hát ammeg milyen öreg lehet. Ugy, hogy kivezette a barlangho.

- Eriggy be; abba a kis szobába lakik, ni! Lehet, hogy alszik, kőcsesd fel!

Ő meg eliskolt félrőbb, hogy a sajt ne is hajja. Odament az ördög, tapogatózott sebtibe, ráakadt a medvére. Persze aludt, megfogta a bundáját, oszt ráncigálta. Egyszer a medve megtörülte az arcát a mancsával, szíjjelnézett, lássa, hogy ott van. Az meg csak hitt a birkózni. A medve talpraáll, megöleli, hogy minden csontja ropog, kezdte vóna simogatni mán az ajakát is, de az ördögnek vót annyi ereje, hogy ki tudta magát a lába közül kapni, kiugrott a barlang ajtaján, oszt uccu! Meg se állt a pokolig. Mondta oszt:

- Halljátok, szó se lehet az aranyról többet! Én meg mán csak az apjával birkóztam - aszongya -, de minden csontom ropogott, ahogy megfogott. Hagyjuk a fenébe.

Erre megint csend lett valameddig. Azt mondja nagysókára egy Ugves.

- Halljátok-e! Én megpróbálok egy másikat. Szaladni tud. Ereje nagyon sok van. Hát ügyessége vajjon van-e? Mert hogy megijesztem a pokol tüzeit; majd hogyha ő meghal, micsinájjunk mink vele, így meg úgy.

Belzebub belenyugodott. "Na eriggy, aztán próbáld!"

Elment hozzá.

- Mátyás, az aranyat nem hagyjuk! Mer tudod, ha noked marad is, ha te meghalsz, hozzánk gyössz te! Tűzes fogóval csipkedjük minden izedet szanaszíjjel.

- Hát akkor majd kiállom, ha muszáj!

- De kiszúrjuk a szemed!

- Akkor mán neked nem lesz szemem, mert meghaltam, osztán mit bánom én akkor, mit csináltak.

Igy több próbán átmentek, így ijesztgette, úgy, az meg aszonta, mán neki mindegy, ha meghal, mi történik vele. Az a fontos, hogy míg él, addig jóllakjon. "Is, meg a családja is. Hát assongya az ördög:

- Látom nem nagyon ijedtél meg. Próbálj engem ijesztgetni.

Assongya a nagyobb fiának:

- Fiam! Ott van a tőke mellett a bunkó, amivel a fát hasogassuk, hozd csak be, meg a vasiket is, amivel a tuskót feszíjjük.

Erre nés az ördög:

- Mit akartok vele?

- A fejedbe verem, mint a tuskóba!

Az ördög megijedt.

- No, ne ijeggy meg, ez csak a kezdet.

A felesége meg tisztát nyújtott, nála vót az a régi fajta sodrófa.

Assongya Mátyás:

- Te asszony, ez megint az aranyut piszkálja, el akarja venni mindenbogy túllünk. Penyiccsük mán meg!

As asszonynak se kellett egyéb, otthagya a tisztát, odaszó nekí szembe egyet, hát siránkosik az ördög. Akkor a fiu a bunkóval hátulról megtámaszta, hogy fel ne bukjon. Ugy hogy kétódalról puffollik. Hátul a fiu a bunkóval, elől meg az asszony a ciklólóval. Az ördög irányt kapott ki az ajtón, oszt elszaladt haza. Mátyás pedig még most is él a csalággal boldogan.

Három kívánság

Hát megint a szegény ember kunyhójáról beszélgetnénk egy kicsit. Szinte mindig az erdőben vannak a szegények, apór-níp. Egy szegény öregasszony is ott éldegélt a fiával, nyomor-ba. De legényszámba ment a fiu, már kapcsolt, neki el kell tennie, odahaza nem tudja megkeresni a kenyerét, meg hát jobb jövőre várva elindul a nagyvilágba. Ment, mendegélt a kis tarisznyájával munkát keresni. A következő faluk valamelyikébe talált is egy gazdálkodót. Felvette, dolgozhatott, de nem sokáig tartott az esztendő akkor, nem így mint most. Kitellett egy év, kapott három fillért. "Mire megyek vele?" Visztamaradt. Kapta a másik három fillért. "Ez is kurta. Még!" Na, de tellik az idő, immár emberré válik. "De a harmadik évet még kibírom másik három fillérért".

Akkor megindulván az országúton. "Eh, majd lesz valahogy!" Elébe került egy uccai koldus, alamizsnát kért. Jó szíve vót a fiúnak, az első három fillérjét odadobván neki továbbmegyen. Bandukol, gondolkodik, ugyan minek is adta oda, hiszen hát ott a jobb módúak is adnak, neki pedig összes vagyona ennyi. Megint ott egy másik koldus, de nagyon rimámkodik. Odadobja másik három fillérjét is. Tovább ballag. Megint jó idő múltán ott a harmadik koldus. Utolsó fillérjét a kalapjába veti, s busan megy tovább. "Na, én ugyan dolgoztam három évet, és úgy vagyok, ahogy elindultam; na, majd lesz valahogy, majd a jóisten megsegít." Amint megyen, megint ott egy koldus, alamizsnát kérve. János megemeli a kalapját, - nekem nincs semmim, csak amit látok.

A koldus azt mondja:

- De van nekem! A nagyon jó szívedért megfizetek. Mind a kilenc filléredet nekem adtad. Háromszor adtad, háromszor kívánhatsz,

Erre már megállt az útő a fiuban. Mit is kívánjon? Hát legelsőbbnek - mer éhes -, hát egy kis ennivalót.

- Hát - asszonya - a legelső filléreért egy tarisznyát kérek, amibe mindig vána az, ami.

- Jó! Másodikir?

- Másodikir meg - aszongya - úgy szerettem volna mindig, én csak hallani hallottam, hogy valaki muzsikál, oszt táncolnak, mulatnak rajta; ha már lesz mit ennem, akkor majd zenélni is szeretnék - egy olyan hegedűt, hogyha én hegedülök, hát más is mulasson!

- Nahát a harmadikir?

- Ezért meg szeretnék - aszongya - egy olyan pisztolyt, hogy - mert vadászni szerettem, míg otthon voltam, de sokszor férelűttem, - hogy legalább tanájjak valamit.

- Kivánságod teljesítve.

Az illető koldus eltűnt, ő meg ballagott, mer ez olyan mintha álom let volna neki, csak ballagott. Ahogy megyen, hát egy tarisznyát talál, sonka, kenyér berne, bicska. Nyakába veti, de mingyá hozzáfog dürmögni, mer éhes volt, evett. Ballag tovább, hát a hegedű megint az uton. Ráhuzza, hogy szól-e a vonója, hát lehet, hogy gondolt valamire, vagy tán már azelőtt is tudott, hát szóval ment cinegézve. Az uton mentek már a városba, be a piacra a környikbeliek. Hát lássa, hogy sűrög-forog a föld népe az utszílen. Ő meg jobban hozzáfog ráncigálni a vonót. Minél jobban húzgálja, annál jobban táncolnak az uton. "Ni, csakugyan varázshagedű." A hóna alá csapta: "Elíg a játékból." Vigan megy fütyül: tele a has, hegedű van. Megbotlik, hát egy puska. "Ni, csakugyan beváltotta szavát a koldus!" Itt a puska is. A félvállára veti a puskát, oszt vigan ballag. "Na mostmár mit kezdjek?" Lement a faluba, ott cseppet időzött, valamennyit, annyit kipihente magát. Visszaforodt, megyen haza. Mostmár így megél a puskával, kimegyen erre-arra bengészni, biztos cél. Ha megunja magát - a tarisznyába mindig van mit enni - akkor hegedül. Igen, de mint az embereknek rossz szokása - betért abba a kösséigbe, ahun cseled volt. Leül a sarokba, elévette a tarisznyáját, osztán evett. A gazdája szinte bekerült oda. "Hát te hogy itt, hogy ott?" Látta, hogy milyen jóízűen eszik, oszt van mit enni. Azt mondta, hogy a pizivel hogy járt. Hogy kapta meg az ajándékot a három-három fillirir. "Mutasd, hogy így, hogy úgy?" Hát

a tarisznnyát ott látta, a hegedüt megint ott látta, egy kedvező pillanatban a gazdája felkapta a fegyvert a vállára, oszt kiugrott az ajtón, elszaladt. János meg utána. No de a fegyvert vitte el, nem lühetette le. Hát a kösség nem nagy lehetett, mer hamar túskebokorba bútt a vót gazdája a puskával. Majd emmeg a hegedüt kapta fel, hogy majd fejbevágja, ha eléri az uton, ha mán így meglopta a puskáját. Mikor kinn van a kösség szílin, nem lássa a parasztot. eltűnt. Belebútt egy nagy csipkebokor közé a bozótba. Emmeg oszt bánattyába kikapta a hóna alól a hegedüt, oszt "B....m az anyádat, elvitted mindenemet!" Egy bús nótát rá-rá zendített, azután meg egy ropogóst. Erre az öreg elkezdett kiabálni a csipkebokor közt, hogy "Hadd el mán, ugy táncolok, mint a bomlott!" Az meg összevissza csikarta.

- Hát jó van, add vissza a puskát!

- Visszaadok mindent, míg a bíredet is kijavítom. Csak hadd el a muzsikát.

Kiugrott a - mivel elhatta a muzsikát - kiugrott a bokorból a gazda, átadta a puskát, sőt még egy erszínnyet is.

- Na, itt a bíred, haggyál békét!

De csupa vírbefagyva vót, ahogy összezsikarta a tövisk, meg ez, meg az, meg amaz. Rohant a városbíróhoz a vót gazda, mer így szerette vóna eltüntetni őtet és átvenni a kengyelt. Mondta a bírónak, hogy vót cseléggye felkereste, és őtet megakarta gyilkolni, ölni; mer amint láccik, csupa vízbe van. "Hát akkor halál rá; ha ű halálír gyött, akkor halál reá." János pedig visszament a kocsmába, osztán üldögélt, hogy kipihenje magát, majd úgy megyen. Mostmár megvan a puskája, megvan a tarisznnya, megvan a hegedü, minden megvan. De közben - hát akkor a törvinszék nem úgy, mint most - Jánost halálra ítélték. Összekovácsolták a bitófát a gazda szavára, hogy Jánost felakasszák. A vagyonát pedig annak a sérültnek osszák át. Hát neki csak egy hegedü vót meg a puska, de nem tudván arról, hogy milyen a hegedü és milyen a puska. Majd amikor összekovácsolják a izét, Jánost elővezetik, kimondták a sentenciát, hogy halál fia. A törvínnyt kérte, hogy minden halálraitíltnek megvan az utolsó kívánsága, engedje hát, hogy buzza el még a kedves

nótáját. Eztet megengedte a városbíró. Elővette a hegedűt, rázendítette a nótáját, ott táncolt mindenki, a hóhér, a bíró, mindenki. De János csak huzta. Mikor már csomóra dültek a táncból, akkor vállára kapta a puskáját, a hegedűt a hóna alá, oszt el is tűnt. Így gondolta, hogy hazamegy, de azután úgy gondolta megint, hogy nem. "Ezír a tréfaért megviccelnek, megyek bejjebb!" Ment és ment és ment, mindig ment. Több baj nem került neki, úgy hogy felírt a császárvárosba. Ottan gyülekezett a sok nép erről-arról. Ugyan mi lesz, hogy lesz? Látja, hogy fel van állítva egy nagy pózna, azon egy zsinór csüngött, azon meg egy karikagyűrű. Oszt mindenki puskával van körülte, meg a sok nézőközönség. "Mi akar ebből lenni?" - érdeklődött. Hát mondták, hogy a király annak aggya a lányát feleségül, aki azt a gyűrűt lelövi a zsinórról. Nahát ott hercegek, grófok, bárók, mindenfélék vótak, egyik is puff, a másik is puff, de az egyik erre ment el, a másik arra ment el. Hát János is engedelmet kért a lövésre, amit meg is kapott. De nem vót tulzó, megvárta, míg mindenki átmegyen. Úgy megcsapta a gyűrűt azzal a puskával, hogy a királykisasszony gyűrűje a gyűrűsujjára esett. A király a lányát neki adta, meg a fele királyságát, még most is ílnek, ha meg nem haltak.

Hudý Zoltán

DRAHOS JÓZSEFNÉ MESÉL...

Tiszaluc 2000 lélekszámú tiszamenti község; 20 kilométernyire fekszik a borsodi iparvidék centrumától - Miskolctól. A lakosság nagyrésze földműveléssel foglalkozik. Mintegy 350 fő a miskolci ipari üzemekbe - főleg a Lenin Kohászati Művekbe - jár dolgozni. Az iparban foglalkoztatottak száma évről-évre nő. A földműveléssel foglalkozókat a helyi termelőségvetkezet fogja össze és irányítja. A földterület legnagyobb részén kenyérgabonát és kukoricát termelnek, de minden évben nagy területen ültetnek dohányt is. A dohánysimítás és csomózás a késő őszi hónapok társas foglalkozása, amelyben a község asszonyai és lányai vesznek részt.

A községben 1962 őszén három dohánycsomósó működött. Ezek egyikébe látogattunk el magnetofonnal és fényképezőgéppel felszerelve, hogy megörökítsük a társas foglalkozás e módjának hangulatát. A csomózóban 20-25 asszony simította és minőség szerint csomózta a 34 hold dohánytermésének egyrészét. Munka közben énekeltek és történeteket, meséket mondtak el egymásnak. A legjobb mesélőnek Drahos Józsefné bizonyult, aki izes dél-tiszai tájszólással és a történet hangulatához mindig hű hanglejtéssel, gesztikulálással mondta meséit. Ha ő mesélt, a többiek szótlanul hallgatták, csak egy-egy vidámabb résznél lett hangos a nevetéstől a terem. Mi is őt választottuk, habár sokan meséltek még rajta kívül; az ő meséinek volt egyedül sajátos egyéni hangja. Nemcsak meséket tudott, hanem balladát is, amit énekelt és mondott. Két magnetofonszalag lett tele meséivel, természetesen ennél sokkal többet tud. Szeretnénk a gyűj-

tést továbbfolytatni, hisz' ritkán találni olyan kiváló mesélőt mint ő.

Drahos Józsefné ma 71 éves. Ő és férje a termelőszövetkezet legrégibb és legaktívabb tagja. Gyermekeik /két fiu, egy lány/ már házasok, egyik sem él a szülői háznál. 1930 körül költöztek ide; addig az Alföld déli részén laktak. Drahos néni kérdéseinkre szívesen válaszolt. Most kérdés-felelet formájában szeretném leírni beszélgetésünket.

- Kitől tanulta Drahos néni a meséket?

- Hát édes fiam, én már nem tudnám azt úgy megmondani, hogy kitől. Hallottam itt is, ott is, de különösen akkor hallottam sokat, amikor még lejjebb laktam az országban. Legtöbbet azért édesapától meg nagyanyától tanultam, amikor még gyerekebb voltam mint te. Mindég szerettem mesét hallgatni, hát sokat meg is tanultam belőlük. Megaztán vót úgy is, hogy egyszer-egyszer én tanáltam ki.

- Mikor és hol szokott mesélni?

- Ilyenkor ni, ha összegyűvünk az asszonyokkal. Régebben azért még többet is szoktam a gyerekeknek, de most már nem nagyon érdeklik őket. Volt úgy, hogy egy egész gyereksereg gyűlt össze a konyhába esténként. Meg aztán mán nincsen is olyan nagy kedvem a meséhez, mert ugye nincs sok időm hátra.

- Fiatal ahhoz még Drahos néni. Sokat fog még mesélni addig. Milyen meséket szeret szívesen mondani?

- Olyat, amit a többiek akarnak. A gyerekeknek inkább olyat amibe királylány, tündér, sárkány meg szegényember van. A nagyobbaknak meg a komolyabbak kellenek, mint a Gazdag Úves meg a Szóvjány.

- Sok mesét tud Drahos néni?

- Hát bizony elég sokat. Vót úgy, hogy leültünk délután, oszt egész éjjelig meséltem.

- Számszerint mégis mennyit?

- Nehéz azt így megmondani. Hát úgy kétszázat. De ugye még nem számoltam össze.

Mint már említettem, a gyűjtést tovább szeretnék foly-

tatni, hogy megmentjük egy község mesélőjének egész mese-
kin-
csét. Ma már kevesen vannak azok akik meséket tudnak, hiszen
a technika fejlődésével eltűnnek a népi hagyományok. Felada-
tunk, hogy megmentjük a szép - a nép régi életét, vágyait tük-
röző - népmeséket és dalokat.

Drahos Józsefné mesél

A SZŐRLÁNY

Hol volt, hol nem volt, hetedhétország ellen volt, vót egyszer egy király. Annak a királynak vót egy nagyon szép jánya, meg egy felesége. De a királynak a felesége meghalt, és azt hagyta a halálos ágyán az urának, hogy csak akkor nősülhet meg, ha ugyanolyan asszonyt talál, mint ő volt. A király az egész országot bejárta, de olyant mint a felesége nem talált, csak - egyedül a jányát. Azt mondta a jányának, hogy:

- No édes jányom, én téged elveszlek feleségemnek!

Azt mondta a jánya, hogy:

- Édesatyám! Én csak úgy megyek el hozzád, ha nekem tiszta fehér selyemruhát csináltatol, aztán csináltatol nekem tiszta rózsaszín selyemruhát, meg csináltatol nekem olyan ruhát, ami csak állat van a világon, mindenféle állatnak a szőriből legyen rajta.

Azt mondta az apja:

- No kedves lányom, megvan a ruha. A szőrruha is megvan.

Azalatt az idő alatt a jány egy nagy üst vizet felfőzött. Azt mondta:

- No édesatyám, most beleülsz ebbe a kádba, én ezt a forróvizet rádöntöm, oszt te megfiatalodsz. Ugyan olyan leszel, mint mikor édesanyámat elvitted feleségül.

Hát persze ugye beleültette az apját a kádba, a forróvizet ráöntötte. Akkor az apja ugye elnyomorodott. Ő mán akkor összeszedte a sok pénzt, ékszereket, a ruhákat, amit csináltott, oszt elindult ország-világgá. Otthagyta az apját.

Ahogy ment, mendegélt, beért egy királyi kastélyba. Bement oda. Kérdezték, hogy mit akar. Azt mondta, hogy szolgálatot keresse, ha megfogadná őtet. A király azt mondta, hogy éppen most ment el a pulykapásztorom, megfogadlak pulykapásztoronak.

Azt mondta a jány, hogy ő beleegyezik, de szőrme volt rajta, hát őt csak úgy hívták, hogy szőrijány. A szőrijány hát ugye jól viselkedett. Az aprólékot gondozta, meg a pulykát gon-

dozta. Majd a király egy mulatságot rendezett, hogy három éccaka tartott. Hát szakácsnéja volt a királynak, meg ez a szórjány vót a szolgálója. Akkor azt mondta a király:

- No szakácsné asszony! Én elmegyek a bálba, de est a szórjányt el ne eressze, mert fejét vétetem ha elereszti utánam.

- Dehogy eresztem, dehogy eresztem!

Akkor, mikor a király öltözött, a szórjány bement a szobába. Azt mondja:

- Királyfelsége, had menjek el én is a bálba!

- Ereggy innen te jány, mert megütlek!

- Hagy menjek már én is el. Elbuvok én a király és az urak lába között, csak had menjek el.

- Nem gyűhetel szórjány, ereggy innen, mert megütlek!

Oszt pont akkor kiskendő volt a király kezébe, avval odaüttött a szórjányra. Evvel a szórjány kiment. No, mikor elment a király a bálba, a szórjány elvégezett, elment a szakácsnőhöz.

- Szakácsné, had menjek el én is a bálba!

- Dehogy eresztelek szórjány. Azt mondta a király, a fejemet véteti ha téged eleresztelek a bálba.

- Tessék elereszteni - azt mondja - tiz aranyat adok.

Hát ugye a szakácsné megörült neki. Azt mondja:

- Ereggy, de nagyon vigyázz!

Akkor vót egy kis szobája lent a jánynak. Elment, oszt nagyon szépen felöltözött. Felvette a rózsaszín selyemruháját. Nagyon szép nő vót.

Mikor kiment a kapun, ötet nem látta senki. Akkor elment oda a bálba, ahol a király volt. Mikor bement a bálterembe, a király meglátta, mindjárt odaszaladt elibe, karonfogta, egész éccaka vele mulatott. Oszt megkérdezte tőle, hogy hol lakik, merre lakik.

- Hát tetszik tudni, én Kendőütváron lakok.

- Még ilyet. Király vagyok, mindent tudok, oszt mégis ezt a várat nem hallottam soha.

No, majd astán éjjél után azt mondja a jány, hogy ő hazamegyen. Azt mondja a király:

- Hagy kísérjem haza!

- Nem lehet. Szó se lehet róla. Engem nem kísérhet haza senki.

Kikísérte az ajtón, akkor a jány elment. Kőd utánna, köd előtt. Engem senki se lásson. Elment haza.

Mikor már a király jött nagy busan haza, mán akkor ott sürgött-forgott a pulykák közt. A szőrruha rajta. A király lefeküdt, olyan bánatos volt, hogy hát nem tudja elfelejteni, őt nagyon megszerette. No, akkor megint másnap este, megint készült a bálba a király. Bemegyén a jány, azt mondja:

- Királyfelsége! Had menjek el este a bálba.

- Ereggy innen szőrzány, mert megütlek.!

- Had menjek mán el!

- Ereggy innen, mert megütlek, - és a pálcájával megütötte.

Avval elszaladt.

No, akkor megint ráparancsolt a szakácsnéra, hogy el ne eressze a szőrzányt a bálba. Majd akkor megint elment a király, mondja a szakácsnénak a jány, mikor végzett.

- Szakácsné asszony! Tessék elereszteni a bálba.

- Jaj szőrzány, nem lehet, mert a király fejemet véte-ti.

- Tessék elereszteni, adok husz aranyat.

Megörült neki a szakácsné. Akkor odament, adott neki husz aranyat.

- No, ereggy, de nagyon vigyázz.

Akkor megint bement, és felöltözött az égszinkék se-lyemruhájába, oszt ment. Mán a királyt a hideg lelte, annyira várta a jányt. Mikor bement, mán rögtön ott vót, karonfogta, oszt vitte. Hát akkor azt mondja:

- De most az este hazakisérem. Hol is lakik? Elfelejtettem.

- Én Pálcaütőváron.

- Még ilyet? - Pálcaütőváron?

Mikor kísérné megint haza, azt mondja:

- Nem kísérhet engem haza senki. Kőd utánna - köd előtt.

Elment, nem látta senki. Mikor megint másnap ment a király haza, ő ott sürgött-forgott szórúhában a pulykák közt. Nagyon bánatos vót. Azt mondja megint a szakácsnénak később, hogy:

- El ne eressze ezt a szórjányt a bálba, mert fejét vétetem.

- Dehogy eresztem, királyfelsége!

Hát mikor készül a király, megint odamegy a szórjány.

- Jaj, királyfelsége, látom hogy ki vót avval a kis-asszonnyal a bálba. Tessék mán eleresztetni, hogy had menjek és is.

- Ereggy innen szórjány, mert megütlek.

- Nem megyek én. Tessék mán eleresztetni!

Hát oszt megütötte a kefével, avval elment.

Mondta a szakácsnőnek, hogy el ne eressze ezt a szórjányt a bálba, mert nagy baj lesz belőle. Mikor megint mondja a szakácsnőnek, hogy eressze el, azt mondja, hogy:

- Tessék eleresztetni, adok harminc aranyat.

Hát ugye a szakácsnőt ugye izgatta az arany.

- Ereggy szórjány, de nagyon vigyázz, hogy meg ne lásanak.

Ugy is vót. Akkor meg a fehér selyemruhájába ment el. Mán várta a király.

- De soká gyön!

Mikor oszt odaért, karonfogta, oszt ugy vezette a nőt. Mondta oszt, neki, hogy hol lakik, hazakisérné.

- Hát én Kefeütőváron lakok.

- Még ilyet, király vagyok és nem tudhattam ezeknek a váraknak a hírét sem.

No akkor, csak megint eljött a jány haza. Kőd utána-kőd előtte. De azt mondta a jánynak, mikor az ajtón jött vóna ki, hogy hát mán ő többet nem gyün bálba. Legalább annyit tegyen, hogy fogadja el tőle a két aranygyűrűt, mert most mán nem fognak találkozni. Hát elfogadta tőle a jány az aranygyűrűt, mind a kettőt. No akkor, mikor hazament a király, lefeküdt. Nagyon beteg vót. Oszt mondta a szakácsnőnek, hogy ő nagyon beteg.

- Mit főzzek? - mondta a szakácsné.

Hát azt mondta, hogy ő azt akarná, hogy főzzön neki egy kis keménymagos levest, meg aztán gyurjon bele egy kis vakaró kalácsot. Hát azt a szórjány megtudta. Elment.

Azt mondja:

- Szakácsné asszony! Tessék megengedni, hogy én főzzek a királynak.

- Jaj szórjány, nem engedhetem meg. Valami szór beleesik, vége az életemnek.

- Aj, ne tessék busulni, adok negyven aranyat, csak tessék megengedni.

Hát megengedte a szakácsné, hogy főzzön a szórjány. Hát mikor gyúrta a vakarót, a gyűrűt a közepébe tette, az egyiket. Amikor kitálalta a levest, akkor meg a tál fenekire tette a másik aranygyűrűt. Avval ő elment, be a szobájába. Ott mingyán lemosakodott, a szórruhát levetette magáról, felöltöztött a fehér ruhájába. Nagyon szép vót. A király felszeleteli a kis vakarót, hogy majd beleapriti a levesibe, hát a kés megakadt valamibe. Hát csudálkozott, hogy lehet, hogy - így - hogy úgy. Hát széjjeltöri. Mi vót ott, mint az ő gyűrűje. Kavarja a levest, ott is csörög valami. Akkor megint kiveszi ott a másik gyűrűjét.

- Szakácsné asszony, tessék begyönni. Bemegy.

Mán még a hideg is lelte, úgy félt.

- Ki főzte ezt a levest?

- Én főztem király felsége.

- A vakarót ki gyúrta?

- Én gyurtam, királyfelsége.

- Na, idehallgasson, nem lesz semmi bántódása, mondja meg, ki főzte a levest!

Azt mondja:

- Mit töröm, tagadom, hát a Szórjány főzte, meg ő gyúrta a vakarót.

- No menjen csak rögtön, hívja fel azt a Szórjányt.

Megy a szakácsné, benyitja az ajtót, hát mit lát ott, mint egy gyönyörű szép nőt. Nem merte neki mondani, hogy Szórjány, azt mondta, hogy: "Tessék gyönni, a királyfi kívassa!" Akkor oszta ment a Szórjány. Mikor belépett az ajtón, ugye a király rögtön

felismerte. Elibe szaladt, ölelte, csókolta. Én a tied, te az enyém, ásó-kapa válasszon el egymástól bennünket.Hát azt mondta a jány:

- Idehallgass, én csak úgy megyek el hozzád feleségül, ha te azt megfogadod, hogy a kastély udvarra egyetlen koldust se fogol beereszteni. Nem azt mondom, hogy az alamizsnát tadd meg tőlük, de a szógáló vigye a kapuho neki az alamizsnát.

Ezt megfogadta a király; azt mondta, hogy nem fog senkit beengedni. No, itten telt-múlt az idő. Az apja ugye felgyógyult, úgy, hogy persze hát nyomorék lett. Mint koldus elkezdett vándorolni. Nagyon szépen élt a király a feleségével, úgy, hogy mán a királyné másállapotba is vót. Akkor addig ment az apja, hogy elért abba a királykastélyba. Megtudta, hogy a Szóvjány valamikor ott tartózkodott, és feleségül vette a király. Hogy-hogy nem, ugye azt már én sem tudom,csak bement az öreg egy kastélybe, hogy bement a király hálószobájába, és a király ágyába a párna alá betett egy hosszú kést. Mikor jött kifelé, a királlyal összetalálkozott. Az meg ment hazafele.Azt mondja:

- Királyfelsége! Az éjszaka ne tessék a királynéval aludni.

- No - azt mondja - miért öreg, hogy mint?

- Eltervezte magába, hogy elvágja a nyakát, a kést is bekészítette a párnája alá. Tessék megnézni.

Hát ugye a király nagyon szomorú lett. Bement a szobába, nézi az ágyát, hát csakugyan ott volt a nagy kés. Hát oszt ez neki nagyon fájt, hogy ő a feleségit hogy szereti és a felesége ilyenre képes, hogy ő ha elalszik, elvágja a nyakát. Akkor azt mondta a feleséginek, hogy tovább már nincs helye a kastélyban. Menjen arra, merre a két szeme lát.

Mondta az asszony, hát hogy, mint?

Nem, semmi nem számított neki. El kellett menni. Egy kis poggyászkát magához vett, avval elment. Ment, mendegélt, egész mindaddig, míg beért egy nagy-nagy vadonat erdőbe. Hát ahogy beesteledett, látott ő ott egy kicsi világosságot. Ment oszt oda a világosság irányába, benyitotta az ajtót,bemegy oszt

sehol senki nem volt. Vót ott egy ágy, vót ott a világon minden. Még vót ott egy kecske is, amit lehetett fejni. Ő oszt ott megaludt, de nem ment oda senki, se másnap, se harmadnap, úgy hogy neki megszületett a kisfia, és azt a kisfiut mint-hogy egyedül vót, Ikicskének nevezte el. Ugy hitta, hogy Ikicske. A kisfiu nőtt, nőtt, úgy hogy hát mán, egész szép vót. Mán vót egy éves. Ő oszt csak magának vót, nem ment sehova se. Ott járt magának, kelt, feküdt, dógozgatott, a fiát nevelte, meg vót egy aranyalma is, avval játszott a kisfiu.

Egyszer a király nagy bánatában elmegy vadászni. Elment az inasával, és pont abba az erdőbe mentek vadászni, de nagyon nagyon elesteledett. Hát hová menjenek ebbe a nagy sötétségbe. Azt mondja a király:

- Nézd édes inasom, amott látok egy kis világosságot, gyere keressük meg. Hát mentek, mindig közelebb értek hozzá. Mikor benyitnak, mit lát ott a király, egy szép asszonykát, ottan varrogatott az asztal mellett, meg egy aranyos kisfiut, az meg ott játszott az aranyalmával a ház közepin.

Hát osztán megvacsoráztak, kértek szállást. Azt mondta az asszony, hogy ő nagyon szívesen ad nekik szállást. Adott nekik szállást, adott nekik vacsorát. A király elaludt, de annak adott álombort. Az inas pedig ott feküdt hátul az ajtónál. A kisfiu meg játszott. A király leeresztette az egyik lábát az ágyrúl, tésett neki a lába.

Azt mondja az asszony:

- Eredj édes fiam Ikicskén, tedd fel az apád lábát, apád vót az neked, ha most megvetett is. A kisfiu odaszaladt, oszt feltette a lábát a királynak.

Megint játszik tovább, akkor meg leeresztette a karját: Azt mondja az asszony:

- Eredj édes fiam, Ikicském, tedd fel az apád karját, apád vót az neked, ha most megvetett is. A kisfiu odaszaladt, oszt feltette a karját. Na hát aztán ők is elaludtak.

Reggel, mikor felkeltek, elment a király, megköszönték a szállást. Megint vadásznak, de az inas nagyon szomorú volt.

Azt mondja neki a király:

- Édes inasom, mi van veled? Miért vagy olyan szomorú?

Azt mondja, hogy:

- A királyfelsége nem tud semmit? Nem látta a király felséged azt az asszonyt, aki ott ült az asztal mellett?

Azt mondja:

- Láttam én! Ilyen volt a feleségem is.

- Hát azt az aranyos kisfiut, aki játszott az aranyalmával.

- Azt is láttam. Nagyon aranyos kisgyerek volt, de nekem már nem kell se világ, se virág. Miért kérdezed?

- Azért, mert a királyfelséged elaludt, oszt az egyik lába lecsuszott az ágyról. Oszt azt mondta az asszony: "Eredj édes fiam, Ikicském. Apád volt az neked, ha most megvetett is." Odaszaladt a kisfiu, oszt feltette a lábát. Mikor a karját leeresztette, akkor is azt mondta az asszony: "Ereggy édes fiam, Ikicském tedd fel a karját! Apád volt az neked, ha most megvetett is." Akkor azt is feltette.

Hát a király nem tudott hova lenni.

- Ide hallgass édes inasom! Estére megint oda fogunk bemenni, de mikor innám az álombort te lökd el a gyertyát, én meg majd leöntöm az asztal alá a bort, oszt aludni fogok nagyon.

Ugy is volt. Bementek este megint, akkor már az asszonyt megfigyelte, mindjárt megismerte, hogy az ő felesége. Mikor itta volna az álombort, odament az inas, mintha valamit akarna csinálni az asztalnál, meglökte ő meg leöntötte a bort. Akkor lefeküdtek. Borzasztón alszik a király. Egyszer lenyújtja a lábát. Azt mondta az asszony, hogy:

- Ereggy édes fiam, Ikicském, tedd fel az apád lábát, apád volt az neked, ha most megvetett is.

A kisfiu odaszaladt, oszt feltette a lábát. Hát ugyi mindjárt nemsokára lenyújtotta a kezét, akkor megint azt mondta:

- Ereggy édes fiam, Ikicském tedd fel a karját. Apád volt az neked, ha most megvetett is.

Akkor a kisfiu odaszaladt, oszt mikor megfogta az ap-

ja kezét, hogy feltegye, akkor a király felugrott, a gyereket felkapta ölelte, csókolta.

- Kedves aranyos kisfiam, csakhogy egyszer megtalálalak benneteket!

Akkor odament a felesége lábához, hogy bocsájtson meg neki.

Azt mondta a felesége:

- Kelj fel! Nem vagyok érdemes arra, hogy ideborulj a lábamhoz, mert az az én apám volt, aki engem elűzetett. Mondtam neked, hogy koldust ne eressz be. Ő volt az aki tönkretett bennünket.

Akkor oszt hazaküldte az inasát hintóért, ruháért. Szépen felöltöztette a fiát is a feleségét is, oszt elmentek haza. Ennyi volt, mese volt.

Romenda Norbert

NÉPRAJZI AMATŐRFILMEK BORSODBAN

Ma már nélkülözhetetlen a tudományok számára a film. Egyre szélesebb körben terjednek el a népszerű és tudományos kisfilmek. Minden tudományág igyekszik kihasználni a filmadta technikai lehetőségeket, hogy minél mélyebbre jusson a megismerésben és az ismeretterjesztésben. A néprajztudomány számára is nélkülözhetetlen, hiszen a különböző munkafolyamatok /földművelés, állattartás stb./, a népviselet, néphagyomány, néptánc filmszalagra való rögzítése és megelevenítése a film feladata. Hivatásos forgatócsoportok csak részben foglalkoznak néprajzi filmek készítésével; sem időbeli, sem anyagi lehetőségeik nincsenek ahhoz, hogy minden gyűjtőterületre eljussanak és a gyűjtőmunkában résztvegyenek. Gyakorlatilag lehetetlen is volna ezt megvalósítani, így ez a feladat az egyre szélesebb körben hódító amatőrfilm és az amatőrfilmesek feladatává válik. A néprajzi szakköröknek, muzeológusoknak igényelni kell az amatőrök munkáját. Jó kooperációval közösen összeállított kisfilmeket készíthetnek, hiszen az amatőr számára is hálás téma a népi díszítő művészet, a hagyományok, szokások és népi hiedelmek feldolgozása, népi életképekkel fűszerezve. Így az amatőrfilm kettős szerepet kap. Értékes dokumentum a néprajzi kutatónak és művészet az amatőrnek. A néprajz iránt érdeklődők is sokkal szívesebben látogatnak egy-egy néprajzi előadást vagy szakköri foglalkozást, hogyha vetítéssel van összekötve, hisz az előadást színesebbé, élményszerűbbé teszi a vetítés. Természetesen ez függ a film technikai és esztétikai színvonalától is. Ezért egy-egy ilyen előadás egyben fórum is

az amatőrfilmek számára. Ezért nem különbös mindkét fél részéről a jó felkészülés egy-egy film forgatása előtt. Jó, hogyha az amatőr részt vesz a gyűjtést megelőző szakköri üléseken, jártasságot szerez a néprajzi gyűjtőmunkában; így közelebb kerül a témához, megismeri a helyi viszonyokat, az adott környezet néprajzát, amit azután a terepen hasznosítani is tud, pl. a riportalanyok kiválogatásában, az életképek kiválasztásában. Legjobb, hogyha a forgatókönyv-vázlatot vagy forgatókönyvet közösen készítik el, így az szakmailag és esztétikailag is kielégítő lesz.

Borsod-megyének rendkívül gazdag néprajza van. Számos jól működő néprajzi szakkör is segít a néprajzi kutatásban, és a fotók mellett, már mozgókép-sorokkal, keskenyfilmen is rögzítik a múlt emlékeit. Első néprajzi filmemet a Földes Ferenc Gimnázium "Istvánffy Gyula" néprajzi szakkörével forgattam Tiszalucan, Munkában a néprajzi szakkör címmel. Riport-dokumentum jelleggel készült a film, a néprajzi szakkört mutatja be gyűjtő munka közben. A megérkezéstől kezdve folyamatosan mutatom meg a néprajzi gyűjtőmunka érdekességeit, szépségeit. Közben ellesett hangulatképekkel próbáltam Tiszaluc néprajzát is bemutatni: a méhészkedést, halászatot, nádtető javítást stb. Egy-egy ilyen gyűjtő ut sok egyéni élményanyaggal is párosul, hisz a szakkör tagjai a padlástól a pincéig megismerkednek a falusi házzal, az öreg mesélőkön keresztül a nép életével, szokásaival. A film ezt is igyekszik visszatükrözni: tárgygyűjtés a padláson, népmesegyűjtők jegyzetelés közben, munkában a fotós és a magnós "brigád". Így próbáltam a gyűjtőut jelentőségét és érdekességét visszaadni, hogy egy-egy előadás során vizuális élményként hasson a nézőre, és általa közelebb kerüljenek a néprajzhoz, nagy vonalakban megismerjék Tiszaluc néprajzát.

A következő filmünk a hegyvidéki falvak egyikével, Üpponnyal foglalkozik. Bükki falvak néprajza címmel is készítettünk egy kis filmösszeállítást, szintén a néprajzi szakkör gyűjtőmunkája közben. Ebben a filmben a hegyvidéki falvakra jellemzőt kellett kiemelni, hogy a későbbiek során kontraszt-

ként szembe tudjuk állítani és össze tudjuk hasonlítani a tiszaluci kisfilmmel, a tiszaparti tájra jellemző néprajzi vonásokkal. A mozaikszerű életképek tükrében a hegyvidéki ember életmódjával, sorsával és nehéz munkájával ismerkedhetünk meg. Kivülről lopózunk a falu csendes, meghitt légkörébe, először a falu szélén tátongó mészégető kemencék fogadnak, majd a határban ökrökkel szántó parasztember, végül a rohanó hegyipatakkal beérkezünk a faluba, s máris jellegzetes kép fogad bennünket: A sulykolás a patakban. Talán ezzel a néhány felelevenített képsorral is sikerült bemutatnom, hogy egy bükki faluról van szó, és máris igyekszem elválasztani az alföldi tájtól és az alföldi ember szokásaitól a jellegzetes hegyvidéki életmódot. Ezt a gondolatot szem előtt tartva igyekeztem a további képsorokban is elkülönülni és összehasonlítást tenni /földművelés, méhészkedés stb./. Ebben a filmben is nagy szerepet kaptak az elletett életképek és hangulatképek. Kenyérsütés szabadkemencében, fonás kerek guzsalyon, rőzsaszállítás, fűrészelés, szőlőkaró hegyezés, mind-mind jellegzetes kép, bár számunkra már megszokott, mindennapi. A szakkör gyűjtőmunkájából is adtam egy kis izelítőt, hisz ellátogattak a kosárfonóhoz, kádárhoz, mesélő öreg nénikhez, és számos értékes tárgyakat is gyűjtöttek. A film persze nem tud kerek egész képet adni a hegyvidéki falu életéből, hiszen technikai és objektív nehézségek is gátolnak. A fakitermelés, mészégetés, állattartás, legeltetés hiányzik, de így is képet kapunk egy bükki-falu életéből, néprajzáról. A filmet a későbbiek során bővíteni kívánjuk, hogy az előbb említett hiányosságokat is feldolgozzuk, és bemutassuk.

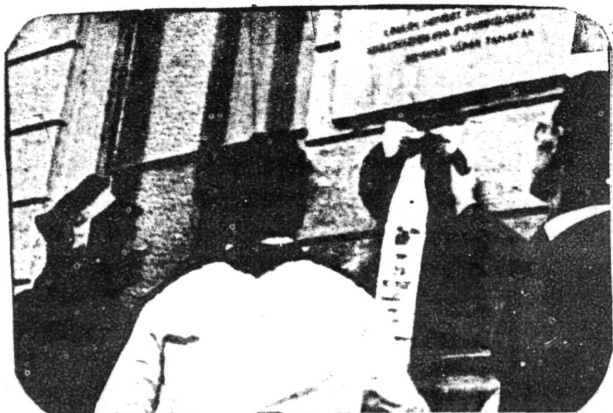
Természetesen ehhez az kell, hogy egy technikailag és esztétikailag is jól felkészült aktív filmes csoport segítse a néprajzi szakkört. Nem elégedhetünk meg csupán külső felvételek készítésével, hisz egy-egy értékes szobabelsőt, műhelyrészletet is meg kell örököitenünk. Ezek újabb technikai problémák elé állítják az amatőrffimest. Világítófelszereléseket kell beszerelniük és el kell sajátítaniuk a belső tér jó megvilágításának módszerét. A jó expozíció, a fény- és árnyékhatások felhasználása nagyon lényeges, és ez sok rutint és jó összhangot

kíván a filmes csoporttól. Ajánlatos, hogy a szakkörök egymással kapcsolatot, tartsanak. Így kicserélhetik egymással gondolataikat, átadhatják tapasztalataikat, technikai és esztétikai fejlődésükben is segíthetik egymást. Egy-egy kölcsönös filmvetítés során nemcsak a szakkör munkájával, hanem a feldolgozott néprajzi anyaggal is megismerkedhetnek.

Ezt a kapcsolatot részben sikerült nekünk is megvalósítani a mezőkövesdi kollégium néprajzi szakkörével. Közösén készítettünk egy kisfilmet Szentistván néprajzáról. Ugy érzem, ez a kezdeményezés folytatásra is fog találni, és a két szakkör mégjobban elmélyíti kapcsolatait.

Istvánffy Gyula nagy néprajzkutatónk születésének századik évfordulójára rendezett emlékünnepegről /1963/ is készítettem riportdokumentumot. Ezt később Istvánffy Gyulára emlékezünk címmel kisfilmmé egészítettük ki. A forgatókönyvet dr. Bodgál Ferenc írta. Istvánffy Gyula munkásságát méltatjuk és végigkísérjük fontosabb állomásain. Bemutatjuk műveit és az általa gyűjtött tárgyakat is. A reprodukciókat eredeti tájfelvételekkel egészítjük ki, Parádról, Mezőkövesdről, Liptószentmiklósról, Breznóbányáról, így próbáljuk színesebbé, elevenebbé tenni a filmet. A filmet a róla elnevezett néprajzi szakkör bemutatásával fejezzük be.

Ajánlatos ezeket a filmeket meghangosítani, ha nem is ajakszinkronnal - mert ez magasabb technikai felszerelést követel -, de jó aláfestő zenével és kísérő szöveggel. Az aláfestő zene érzelmileg, hangulatilag a kísérőszöveg tartalmilag egészíti ki a filmet és így nemcsak a szakemberek, hanem az érdeklődők számára is élvezhetőbbé válik a film. A filmekhez feltétlenül készítsünk feliratokat, a gyűjtés helyét és idejét is tüntessük föl. Ezeket a feliratokat házilag is el lehet készíteni. A filmeket lehetőleg negatív anyagra készítsük, mert erről több kópiát /másolatot/ és a pályamunkákhoz, közleményekhez fényképanyagot is lehet készíteni. A negatív-anyag ezután az archivumba kerül. Ügyelnünk kell a film tárolására, lehetőleg zárt fémdobozokban kámmal együtt raktározzuk, mert ez megakadályozza a film törését, kiszáradását.

Ujabban a Borsodi palóc táncok címmel kisfilmet forgatnak. A táncanyagot gyűjtötte és a forgatókönyvet írta: Lajos Árpád. Ebben a kisfilmben a még meglévő palóc táncmotívumokat mutatom be öreg táncosokkal, majd a koreográfusok által színpadra és népi táncsoportra komponált variációit elevenítem meg. A színpadi rekonstrukció és a még élő néprajzi táncmotívumok között teszek összehasonlítását. Legutóbb Kétágu kapa készítése Mádon címmel forgattunk. /1964/ Ez a hegyaljai szőlőművelés egyik fontos eszköze, a kétágu kapának a készítését öleli föl. Bemutatjuk a kovácsműhelyt és részletesen végigkövetjük a hagyományos munkafolyamatokat. A gyűjtést végezte és a forgatókönyvet írta dr. Bodgál Ferenc. Ez a film áll talán már a legközelebb a tudományos néprajzi filmekhez, hisz már konkrétan egy egész speciális szakágra korlátozódik, a kovácsolás technikájára.

Részletesen ismertetem a forgatókönyv tudományos részét, hogy ebből is érzékeljül a film jellegét.

Mád Zemplén megyében fekvő egykori hegyaljai város. A lakosság főfoglalkozása évszázadokon keresztül a szőlőművelés volt. A szőlőművelés egyik fontos munkaeszköze a talaj lazítására szolgáló kétágu kapa vagy a nép nyelvén "kétágu". Ezt évszázadokon keresztül falusi kovácsmesterek vagy hámorok készítették; a múlt század végétől gyárak állítják elő. A gyári készítmények azonban nem alkalmazkodnak az adott talaj viszonyaihoz, s bár olcsóbb, a szőlőmunkások inkább a helybeli kovácsokkal készíttetik ma is.

Bevezető képsor: Tokajhegyalja távlati képe, Mád község képe, kiemelve egy-egy utcásor, régi műemlékházak, borházak, pincék, szőlőkunyhók. Kétágu kapával talajlazítást végző parasztember munkaközben.

Korély László kovács mester műhelye, előtte patkolás stb. A műhely belülről, részlet és hangulatképek.

A kétágu kapa készítése:

- 1./ a nyersanyag előkészítése
- 2./ az anyag méretezése

- 3./ az anyag nyújtása
- 4./ a középrész megjegyzése
- 5./ a fok készítése; méretre vágás, hegyezés, meghajtás, betét, forrasztás, szétvágás, csillagjegy beütése.
- 6./ az ág beforrasztása
- 7./ az ág lehajtása
- 8./ az ág élezése.

A kész kétágu kapa bemutatása.

Zárókép: a kovácsok munka közben, régi kovács műhelyek, és végül a muzeum kiállításán belül a kovács műhely bemutatása.

Röviden egy-két technikai adatot is közlök:

a filmet 16 mm-es Superpan negatív filmre, a külső felvételeket 17 dines Kinó negatív filmre készítettük Pentaflex felvételgéppel. Világító felszerelés 6 db 500 BR izzó. A filmet a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem filmszakköre laborálta.

Ezen a néhány említett filmen keresztül, úgy érzem, sikerült bemutatnom, hogy az amatőrfilmet milyen széleskörűen lehet fölhasználni és alkalmazni a néprajstudományban, hogyan lehet és kell bekapcsolni a filmszakköröket a gyűjtőmunkába. Ezzel segítséget nyújtunk, támogatjuk az amatőrfilm művelését, s egyben megőrökítjük múlt néprajzi hagyományainkat.

Kovács Tibor

S z a k i r o d a l o m

Gyűjtési utmutatók:

Bakos József - Kerényi György: Utmutató a népi énekes - táncos gyermekjátékok gyűjtéséhez, Bp. 1953.

Berecz István - Lajos Árpád: Hogyan gyűjtsünk népi sportjátékokat? Bp. 1952.

Csilléry Klára: Tájékoztató a népi lakáberendezés gyűjtéséhez. Bp. 1952.

Dégh Linda: Utmutató a munkásosztály néprajzi vizsgálatához, Bp. 1953.

Fél Edit: Tájékoztató a népi himzések gyűjtéséhez, Bp. 1953.

Fél Edit: Tájékoztató a népviselet gyűjtéséhez, Bp. 1952.

Gunda Béla: A gyűjtőgető gazdálkodás. Az elvetett buzától a kenyérig /Utmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez I./Bp. 1939.

Katona Imre: Utmutató a népköltészet gyűjtéséhez, Bp. 1953.

Katona Imre: Utmutató a történeti népköltészet gyűjtéséhez, Bp. 1954.

Kovács Ágnes: Népmesegyűjtés /Utmutató a füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez III./ Bp. 1956.

K. Kovács László: Hogyan gyűjtsük a népi gazdálkodás tárgyait? Bp. 1954.

Manga János: Tájékoztató színjátékszerű népszokásaink gyűjtéséhez, Bp. 1953.

Morvay Péter: Utmutató népi táncaink gyűjtéséhez, Bp. 1953.

Papp László: Vezérfonal a népi jogélet kutatásához, Bp. 1942.

Szendrey Ákos: Lakodalmi szokások gyűjtése /Utmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez II./ Bp. 1956.

Vargyas Lajos: Hogyan gyűjtsünk népzenet? Bp. 1952.

Végh József: Utmutató a tanulók nyelvjáráskutató munkájához, Bp. 1954.

- Morvay Péter: Utmutató az általános és középiskolai néprajzi szakkörök számára, Bp. 1953.
- Morvay Péter: Honismeret és néprajz. Népművelési Intézet, Bp. 1962.
- Lengyel Györgyi - Simon Józsefné - Igaz Mária: A népművészeti szakkörök élete. Bp. 1956.
- Morvay Péter - Simon Józsefné - Igaz Mária: Néphagyományaink értékeiből. Bp. 1954.
- Morvay Péter - Simon Józsefné - Igaz Mária: Népünk hagyományai-ból, Bp. 1955.
- Morvay Péter - Simon Józsefné - Igaz Mária: Népünk hagyományai-ból. Bp. 1956.
- Szendrey Ákos: Lakodalmi szokások gyűjtése. Bp. 1956.
- Erdélyi Zoltán: Az erdő néprajza. Bp. 1959.
- Végh József - Papp László - B.Lőrinczy Éva - O.Nagy Gábor: A nyelvjárási és néprajzi gyűjtés összekapcsolása. Bp. 1959.
- Végh József: A hagyományos paraszti gazdálkodása ismeretanyaga és szókincse. I.Szántás. Bp.
- Morvay Judit: Népi táplálkozás. Bp. 1962.
- Hofer Tamás - Végh József: A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse. 2.Aratás. Bp. 1964.

A megyei néprajzi gyűjtés fontosabb szakirodalma

- Balassa Iván: Néprajzi feladatok a Hernád és a Tisza között. Sá-rospatak 1960 /A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 19.sz./
- Bodgál Ferenc: Borsod megye néprajzi irodalma. Bp. 1958.
- B.F. A néphagyománygyűjtés borsodi eredményei. Északmagyaror-szág 1958.dec.24.
- B.F. A borsodi néphagyománygyűjtés új eredményei.Északmagyaror-szág 1960.jun.28.
- Bodgál Ferenc: A borsodi néphagyománygyűjtés új eredményei.Bor-sodi Szemle. 1959.I.sz.
- Bodgál Ferenc: A néphagyománygyűjtés szerepe és jelentősége a borsodi népművelésben. Klny.Művelődésügyünk 1961.43-46.
- B.F. Honismereti szakkör alakult Encsen. Északmagyarország, 1961 márc.9.

- B.F. Honismereti kutatók konferenciája az Értelmiségi Klubban
Északmagyarország 1962.márc.24.
- Bodgál Ferenc: Kolumbán Lajos /1875-1958/ A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője 1959-61. 1-4.sz. 35-38.
- Bodgál Ferenc: A diákok közös néprajzi gyűjtőmunkája Borsodban.
Északmagyarország, 1962.jun.20.
- Bodgál Ferenc: Istvánffy Gyula, a palóc népdal kutatója.Borsodi Szemle 1963.I.sz.
- Bodgál Ferenc: Komoróczy Miklós és a Barkók. Borsodi Szemle 1962.VI.sz.
- Bodgál Ferenc: "A matyó nép élete" Dokumentumok Istvánffy monografiájának keletkezéséhez. Matyóföld 1963.III-IV.sz.
- Istvánffy Gyula: Palóc népköltési gyűjtemény. Sajtó alá rendezte Bodgál Ferenc. Miskolc, 1962.
- Bodgál Ferenc: A matyó nép kutatója Kóris Kálmán 85 esztendő. Matyóföld, 1963.I.2-6.
- Bodgál Ferenc: Néprajzi feladatok Borsodban. Herman Ottó Múzeum Közleményei 5. 1963.szept.18-26.
- Csala László: Sály múltját kutatja a község honismereti szakköre. Északmagyarország 1962.okt.19.
- Deme Dezső: Mit dalolnak a Borsod-Abauj-Zemplén megyei szlovákok? Miskolc, 1964.
- Gulyás Mihály: Tengerihántás tanulságokkal. Népi hagyományaink védelmében. Északmagyarország 1957.okt.6.
- H.Gy.: Nagydíj három és félszáz pástordallamig. Szabad Föld 1963.dec.15./Barsi Ernő I.díjas sályi pályamunkájáról/.
- Koós Imre: Summásélet. Sajtó alá rendezte: Bodgál Ferenc. Miskolc, 1960.
- Lajos Árpád: Eredménnyel folyik a társadalmi néphagyománygyűjtés. Északmagyarország 1958.dec.10.
- Mádai Gyula: A Miskolci Földes Ferenc Gimnázium szakkörének munkája a néprajzi és helytörténeti kutatásban. Herman Ottó Múzeum Közleményei 5. 1963.szept.26-29.
- Nemcsik Pál: Honismereti szakkörünk munkamódszeréről. Népművelési Tájékoztató 1961. január.

- Nemcsik Pál: Bányászélet Borsodnádason. Borsodnádasd 1961.
- Nemcsik Pál: A borsodnádasi néprajzi szakkör helytörténeti és néprajzi kiállítása. Néprajzi Múzeum Adattárjának Értesítője. 1959-61. 1-4.50-53.
- Nemcsik Pál: A borsodnádasi bányászok társadalomrajzának vizsgálatáról. Borsodi Szemle 1962.II.sz.
- Párkány: Ifjú néprajzosok és helytörténeti kutatók.Északmagyarország 1963.nov.21. /a Miskolci Földes Gimnázium szakköréről/.
- Priska Tibor: Iskola a vár alatt. Északmagyarország 1960. dec. 28. /A cserépváraljai iskolai néprajzi kiállításról/
- Priska Tibor: A hagyományok megbecsüléseért. Északmagyarország. 1962.márc.28./A borsodnádasi szakkör munkájáról/.
- Sztareczky Zoltán: Kékedi népdalok. Miskolc, 1961.
- Zupkó Béla: Néprajzi gyűjtőmunka Mezőkövesden. Északmagyarország 1962.jul.18.
- Zupkó Béla: Öt éve munkálkodik a mezőkövesdi kollégium néprajzi szakköre. Matyóföld 1963.II.sz. 20-22.
- Zupkó Béla: /szerk/: A matyó népművészet otthona. Mezőkövesd 1963.
- Zsuffa Tibor: Munkában a monoki néprajzi szakkör.Északmagyarország 1959.nov.4.
- Kántor Mihály: Bodrogi len- és kendermunkák, 'szóttések. / A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 20-22.sz./Sárospatak,1961.
- Román János: A sárospataki fazekasság vázlatos ismertetése.Ethnographia LXII. /1951/ 294-350.
- Román János: Sárospataki kerámia, Magyar Népművészet 21.sz.Bp.. 1958.
- Munkás néprajzi gyűjtés az Ózd vidéki bányászok között. Északmagyarország 1961.ápr.25.
- Nagyszabású néprajzi gyűjtőmunka indul Borsodban. Északmagyarország 1958.márc.14.
- Néprajzkutatók találkozója Miskolcon. Északmagyarország 1958. nov.30.
- Régi hagyományokat, népdalokat és táncokat gyűjtenek a borsodi pedagógusok. Északmagyarország 1958.jan.11.

"Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat Borsodban. Északmagyarországon 1962.dec.18.

Az északmagyarországi középiskolák tanulói 48 néprajzi pályamunkát küldtek be a sárospataki diáknapokra. Északmagyarországon 1963.ápr.9.

A gyűjtemünkével kapcsolatos módszertani szakirodalmat ld. még az Adattári Értesítő 1958. évi kötetében, valamint Morvay Péter: Honismeret és néprajz c. szakköri utmutatójában. Borsod megye néprajzi szakirodalmáról Bodgál Ferenc bibliográfiája részletes tájékoztatót nyújt.

A gyűjtések adatai:

- Koós Imre: Önéletrajz - Egy ember visszanéz. 1963-64. évi néprajzi pályázat. HOM Ad: 1398 ltsz.
- Mecsei László: Bányász hagyományok és szokások Edelényben - Az edelényi bányászok monográfiája. Edelény, 1958. HOM Ad: 710 ltsz.
- Nemcsik Pál: Ózd-vidéki bányászdalok - Ózd vidéki munkásdalok. HOM Ad: 1322 ltsz.
- Barsi Ernő: Sályi pásztorok. Sály, 1957. HOM Ad: 610 ltsz.
- György Károly: Lótartás Cigándon. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1199 ltsz.
- Szabó Sára: Szarvasmarha tenyésztés egy bodrogi közeli faluban. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1206 ltsz.
- Nagy Géza: A Zemplén megyei Karcsa községben használatos állatnevek - A Zemplén megyei Karcsa községben használatos állatnevek, hajtó-, hívogató-, elűző- /elriasztó/, és megállító szavai. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1256 ltsz.
- Tóke László: Tiszaluci halászhalkák - A tiszai halászhalkák élete, munkája, halász eszközei. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1254 ltsz.
- Bereczky Sándor: A tiszaluci halászhalkáiról - Tiszaluci földrajzi nevek, halászhalkák. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1202 ltsz.
- Udvargy Sándor: Utca és helységnevek Ónodon - Fejezetek Ónod néprajzából; Ónod, 1962. HOM Ad: 977 ltsz.
- Belkó Katalin: Építkezés, Házbeli Szegilongban. "Kronika". A sátorlajuhelyi Kossuth Lajos gimnázium Néprajzi Szakkörének Közlönye. 1. sz. 1961. december 5-6.
- Petercsák Tivadar: Régi ház Filkeházán. Kronika 4. sz. 1962 június. 1-5.
- Galuska Imre: Szántóföldi határháznál Kesznyétenben - Népi gazdálkodás Kesznyétenben. I. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1255 ltsz.

Lengyel László: Szántás, vetés, aratás Hernádvécsén. = A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse Hernádvécsén. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1231 ltsz.

Szücs István: Kepésélet Vajdácskán = Adatok a bodrogi Vajdácskai község készülő monográfiájához. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1246 ltsz.

Kócs László: Egy kovácsmester élete. Készülő pályamunka. "Gyórfy István" néprajzi szakkör, Mezőkövesd, Diákotthon.

Nemcsik Pál: A licei fazekasok = A licincai fazekasok. HOM Ad: 1152 ltsz.

Csorba László: A vilyvitányi erdők és a faközelítés = Faközelítés a vilyvitányi erdőben. Krónika 7.sz. 1963 március. 21-25

Dobrossy István: Amíg a kendermagból tilolható rost lesz = Kendermagtól a fonalgig. 1963-64. évi néprajzi pályázat. HOM Ad: 1346 ltsz.

Zupkó Béla: A matyó summások táplálkozási és szociális viszonyai = Adatok Mezőkövesd néptáplálkozásából és summás életéből. 1960. HOM Ad: 921 ltsz.

Izsófi Tihamér: Kenyérsütés Mezőkeresztesen. 1963. évi "Istvánffy Gyula" Néprajzi pályázat. HOM Ad: 1146 ltsz

Dudás István: Disznótor Mezőnagymihályon. Mezőnagymihály, 1962. HOM Ad: 1150 ltsz.

Bánlaci Szidónia: Disznóölés Sajóbabonyban. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1280 ltsz.

Barathy Emma: Karácsonyi ételek és szokások. Krónika 8.sz. 1963. május 23.

Barathy Zsuzsa: A sütés főzés Zemplénagárdon. Krónika 8.sz. 1963 május 23-25.

Szücs István: Népi viselet, ruházódás Vajdácskán = Adatok a bodrogi Vajdácskai község készülő monográfiájához. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1246 ltsz.

Mészáros Erzsébet: Tudós pásztorok, boszorkányok = Pácini község földrajzi nevei, hiedelmek, babonás történetei, me-

- sék, 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1276 ltz.
- Borsodi Rozália: Pácinai babonás történetek. Krónika 4. sz. 1962 június. 23-26.
- Szücs Havaska: Garabonciás diák Vajdácskán - Mondák, babonás történetek a bodrogi Vajdácskán. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1241 ltz.
- Szücs Havaska: A betyárvilág vajdácskai emlékei - Mondák, babonás történetek a bodrogi Vajdácskán. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1241 ltz.
- Vohradnyik Géza: Kishutai mondák és babonák. Krónika. 1. sz. 1961 december 11-13.
- Mádai Gyula: Lakodalmi szokások Diósgyőrben 1910-1930 között. HOM Ad: 513 ltz.
- Simon Béla: Az emődi lakodalom régen és napjainkban - Lakodalmi szokások Emődön. 1963-64. évi néprajzi pályázat. HOM Ad: 1349 ltz.
- Tuzs Ferenc: Lakodalom Mezőszemerén 1900-1950. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1239 ltz.
- Csulák Mihály: Luca nap Abaujváron - Vár alatti tóban aranykacsa uszkál. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1279 ltz.
- György Károly: Siratás, temetés, tor, hazajáró lelkek. Krónika 2. sz. 1962 február. 1-3.
- Zupkó Béla: Aratási népszokások Abaujban - Népszokás és népköltészet a Cserehát északi részén 1958. HOM Ad: 488 ltz.
- Szücs Erzsébet: Népies gyógymódok Vajdácskán - Népi egészségügyi hiedelmek, népi gyógyítások a bodrogi Vajdácskán. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1275 ltz.
- Tóth József: Időjárás népregulák Megyasszón. 1961. HOM ad: 1017 ltz.
- György-Kiss-Farkas: Gyermekjátékok Cigándon, Ponyban és Filkeházán. Krónika 3. sz. 1962 április. 6-10
- Kaló Gyula: Játékok Mezőnagymihályon. 1963. évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad: 1233 ltz.

- Barsi Ernő: Tarjányi András népdalkincse - Sályi népdalok.1963.
évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat.
- Faragó Lajos: Egy anya balladája - Hejőbába népköltészete.Hejő-
bába, 1959. HOM Ad: 609 ltsz.
- Kilián István: Kosuth Dániel sajtóvámosi kéziratok versgyűjtemé-
nye. 1963.64.évi néprajzi pályázat.HOM Ad:1386 ltsz.
- Eudy Zoltán: Két mezőcsáti népmese. 1963. évi "Istvánffy Gyula"
néprajzi pályázat. HOM Ad: 1230 ltsz.
- Romenda Norbert: Drahos Józsefné mesél - Romenda-Szurmin-Tes-
bér: Mesél, dalok a tiszaluci dohányzsomozóból.1963.
évi "Istvánffy Gyula" néprajzi pályázat. HOM Ad:1240
ltsz.

Kötetünk munkatársai:

Barathy Emma, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Barathy Zsuzsa, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Barsi Ernő zenetanár, Győr.
Belkó Katalin, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Bereczky Sándor, Földes Gimnázium, Miskolc.
Borsodi Rozália, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Bánlaki Szidónia, Nagyváthy uti Ált.Isk.Miskolc.
Csorba László, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Csulák Mihály, szakkörvezető tanár, Abaujvár, Ált.Isk.
Dobrossy István, Mezőkövesd, Diákotthon.
Farkas Gyula, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Faragó Lajos, Földes Gimnázium, Miskolc.
Galuska Imre, ref. lelkész, Kesznyéten.
György Károly, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Hudy Zoltán, Mezőkövesd, Diákotthon.
Izsóf Tihamér, Mezőkövesd, Diákotthon.
Kaló Gyula, Mezőkövesd, Diákotthon.
Kilián István tanár, Földes Gimnázium, Miskolc.
Kiss Irén, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Koós László, Mezőkövesd, Diákotthon.
Koós Imre vasgyári nyugdíjas, Miskolc-Tapolca.
Kováts Tibor segédrestaurátor, Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
Lengyel László, Mezőkövesd, Diákotthon.
Mádai Gyula, szakkörvezető tanár, Földes Gimnázium, Miskolc.
Mecsei László bányász, Edelény.
Mészáros Erzsébet tanár, Herman Ottó Gimnázium Miskolc.
Nemcsik Pál szakkörvezető tanár, Borsodnádasd Ált.Isk.
Nagy Géza tanító, Karcsa.
Petersák Tivadar, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Romenda Norbert, Földes Gimnázium Miskolc.
Simon Béla, Földes Gimnázium, Miskolc.
Szabó Sára, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.
Szűcs Erzsébet ápolónő, Miskolc.

Szűcs Havaska, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.

Szűcs István ref. lelkész, Vajdácsony.

Tóth József, Mezőkövesd, Diákotthon.

Tőkés László, nyugdíjas vasutas, Tiszaújváros.

Tuza Ferenc, Mezőkövesd, Diákotthon.

ifj. Udvardy Sándor, Földes Gimnázium, Miskolc.

Vohradnyik Géza, Kossuth Gimnázium, Sátoraljaujhely.

Zupkó Béla szakkörvezető tanár, Mezőkövesd, Diákotthon.

Volksatradition im Komitat Borsod

Das Komitat Borsod-Abauj-Zemplén liegt im nordöstlichen Ungarn und ist wegen seiner Schwerindustrie und seines Kohlenbergbaues bekannt. Die Erforschung der Volksbräuche hatte bereits vor etwa anderthalb Jahrhunderten begonnen. Neben den drei beruflich tätigen Ethnographen des Komitates beschäftigen sich auch zahlreiche Laien mit ethnographischen und heimatkundlichen Forschungen. Ihre, von dem Museum von Miskolc geleitete Sammeltätigkeit bereichert die archivari-schen und materiellen Sammlungen des Museums.

Der vorliegende Band bringt eine Auslese der Arbeiten der freiwilligen ethnographischen Sammler und der Fachsirkel des Komitates, d.h. 49 Studien von 43 Autoren.

Der Schriftleiter des Bandes gibt in seiner Einführung eine geschichtliche Übersicht der Sammeltätigkeit im Komitat. Er unterscheidet vier Epochen der ethnographischen Forschung. Die erste begann bereits in den Jahren vor der Reformzeit, als das Interesse für die Volkskunst zu erwachen begann und dauerte bis zu den 1880er Jahren. Der zweite Abschnitt umfaßt den Zeitraum von etwa 1880 - seit dem Auftreten des namhaften Ethnographen Gyula Istvánffy - bis zum Ende des ersten Weltkrieges; die dritte Phase ist die Zeit zwischen den beiden Weltkriegen; die letzte begann in den Jahren 1950 und reicht bis in die Gegenwart hinein. Aber erst 1957 war eine bedeutendere Forschungstätigkeit angelaufen. In diesem Jahr wurde das Netz der freiwilligen Sammler und mehrerer ethnographischer und heimatkundlicher Fachsirkel planmäßig ausgebaut. An den vom Budapester Ethnographischen Museum - seit 1962 aber auch vom Herman Ottó Museum von Miskolc - ausgeschriebenen Sammelwettbewerben nahmen immer mehr Liebhaber der Volkskunde teil. Am erfolgreichsten war das "Gyula Istvánffy"-Preis ausschreiben von 1962-63, bei dem 74 Preisschriften eingesendet wurden. Der Band beruht vornehmlich auf einer Auslese dieser Arbeiten. Aufgabe dieses Buches ist es,

dem Lager der freiwilligen Sammler und der Fachzirkel die Anteilnahme der Öffentlichkeit zu sichern, ferner durch Bekanntmachung ihrer Erkenntnisse auch die wissenschaftliche Forschung zu fördern. Doch konnten in den meisten Fällen naturgemäß nur die Auszüge der Preisschriften veröffentlicht werden, weil eine vollständige Veröffentlichung im Rahmen dieses Buches nicht möglich gewesen wäre. Doch möchten wir in der Folge einige der vorzüglichsten Bewerberbeschriften in ihrem vollen Umfang bekanntmachen, wie wir es bereits getan hatten.

Fünf der Arbeiten berichten über die frühere Lebensordnung der Bauern, d.h. über die bäuerliche Arbeit; vier über die Tierhaltung, zwei über die Bodenbearbeitung. Volkliche Beschäftigungszweige /Kleingewerbe/ besprechen 3, die Fischerei zwei Artikel. Über die Volksernährung liegen sechs kleinere Arbeiten vor. Bäuerliches Siedlungs- und Bauwesen erläutern drei, Kinderspielzeug zwei, Volksmärchen gleichfalls zwei Artikel. Unter den Studien befinden sich drei, die Hochzeitsbräuche schildern, doch werden auch die Volksbräuche gewisser Tage /Luzientag/ und das Brauchtum der Totenbestattung, der Getreideernte beschrieben. Es findet sich auch ein Bericht über die Tracht von Vajdácska, einer über die volklichen Heilmethoden vor. Der Bericht über die ethnographischen Filme der Filmliebhaber von Borsod verdient wahrhaftig Beachtung.

Dieser Auswahl von Studien und Berichten schließen sich der Sammlungsführer der letzten Jahre mit den neuesten einschlägigen Bibliographien an. Das Namensverzeichnis der Autoren erhellt, daß die Mitarbeiter des Bandes verschiedenen sozialen Klassen mit unterschiedlichem Bildungsgrad angehören: Lehrer, Professoren, Schüler von Grundschulen, Gymnasiasten, Bergarbeiter, ein pensionierter Eisenarbeiter, Geistliche, usf.

Naturngemäß sind die veröffentlichten Studien dem Umfang und Niveau nach mannigfach. Eine Vereinheitlichung der Arbeiten war nicht möglich, da doch die Sammler verschiedenen Bildungskreisen angehören und auch ihre Einstellung zu den verschiedenen Themen jeweils anders ist. Es gibt Sammler, die

schon seit Jahren an einem Thema arbeiten, während andere eine Monographie der Gemeinde, in der sie leben, zu schreiben gedenken. Doch finden sich im Komitat Borsod auch solche Liebhaber-Sammler, die sich - über die Grenzen ihrer engeren Heimat hinausgehend - auch mit der Ethnographie andere Landschaften befassen, um nur die Arbeit von Pál Nemcsik zu erwähnen, der von der Töpferei von Licince in der Tschechoslowakei berichtet.

Den Band veröffentlicht das Herman Ottó Museum von Miskolc.

